

Statsvetenskaplig tidskrift

Årgång 117 · 2015 / 2

Ny följd, årg 94. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

LITTERATURREDAKTÖR *Björn Östbring*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Magnus Erlandsson*

REDAKTIONSRÅD *Karin Borevi*, Södertörns högskola, *Niklas Eklund*, Umeå universitet, *Mikael Gilljam*, Göteborgs universitet, *Mats Lindberg*, Örebro universitet, *Carina Lundmark*, Luleå tekniska universitet, *Ulf Mörkenstam*, Stockholms universitet, *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet, *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare, *Björn Östbring*, Lunds universitet, litteraturredaktör, *Magnus Erlandsson*, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Sven Eighteen*

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

PRENUMERATIONSPRIS 2015 420 kr, enstaka nummer 110 kr. Medlemmar i

Statsvetenskapliga förbundet och studenter erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition. Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes.

ADRESS Statsvetenskaplig tidskrift, Box 52, SE-221 00 Lund, Sverige

TELEFON 046-222 97 77 (Jerneck) 046-222 01 59 (Badersten) 046-222 89 45 (Östbring)

TELEFAX 046-222 40 06

E-POST statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se

HEMSIDA www.statsvetenskapligtidskrift.org

TRYCK Mediatryck, Lund 2015

ISSN 0039-0747

Statsvetenskaplig tidskrift

Statsvetenskaplig tidskrift är den svenska tidskriften för statsvetare. Tidskriften publicerar vetenskapliga uppsatser, översikter och litteraturgranskningar inom statsvetenskapens alla subdiscipliner och är därtill huvudorgan för Statsvetenskapliga förbundet (SWEPSA). Svenska är huvudspråket, men tidskriften publicerar också texter på danska och norska samt i undantagsfall på engelska av författare som inte har ett skandinaviskt språk som arbetspråk.

Statsvetenskaplig tidskrift utges av Fahlbeckska stiftelsen vid Lunds universitet, med fyra nummer per år. Tidskriften utkommer år 2015 med sin 117:e årgång. Stiftelsen leds av ett flervetenskapligt sammansatt kollegium (professorer i statsvetenskap, historia, skatterätt, förvaltningsrätt, antikens kultur och samhällsliv, nationalekonomi, ekonomisk historia, socialt arbete, sociologi och statistik). Kollegiet beslutar om tidskriftens budget och övergripande policyfrågor. Tidskriftens redaktion, som är helt fristående i publicistiska frågor, består av en redaktör, en biträdande redaktör, en litteraturredaktör och ett aktivt arbetande redaktionsråd på åtta personer som sammanträder minst två gånger per år. Redaktionsrådet utses i samråd med Statsvetenskapliga förbundet och representerar flertalet statsvetenskapliga universitetsinstitutioner i Sverige.

Samtliga artiklar kvalitetsgranskas internt av två personer i tidskriftsredaktionen. Den externa kvalitetsgranskningen, med två anonyma referees per artikel, omfattar alla publicerade artiklar utom litteraturgranskningar, kortare översikter/debattartiklar och sakkunnigutlåtanden. Författaren får i samband med redaktionens beslut om publicering/refusering ta del av utlåtanden från referees.

The Swedish Journal of Political Science

Statsvetenskaplig tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) is the Swedish journal for political scientists. The journal publishes scientific essays, review articles and literature reviews in all the subsidiary disciplines of political science and is the principle organ of the Swedish Political Science Association (SWEPSA). While Swedish is its main language, the journal also publishes texts in Danish and Norwegian and, in exceptional cases where the author does not have a Scandinavian language as his/her working language, English.

Statsvetenskaplig tidskrift is published quarterly by Lund University's Fahlbeck Foundation, and in 2015 will be issuing its 117th volume. The Foundation is led by a multidisciplinary board (professors of political science, history, fiscal law, administrative law, classical culture and social life, economics, economic history, social work, sociology and statistics), which decides on the journal's budget and overarching issues of policy. The editorial office, which is wholly independent as regards matters related to publishing, comprises an editor, a deputy editor, a literature editor, a technical editor and an active, eight-member editorial committee that meets at least twice a year. This committee is appointed in consultation with SWEPSA and represents the majority of political science faculties in Sweden.

All articles undergo an internal quality review by two members of the editorial office, and all published articles – excepting literature reviews, short review articles/opinion pieces and expert reports – an external quality review by two anonymous referees per article. Once the editorial office has made its decision to publish or reject a paper, a referees' statement will be sent to its author(s).

Innehåll 2015 / 2

Tema: Partierna och riksdagsvalet 2014

Gästredaktörer: Jonas Hinnfors & Malena Rosén Sundström

JONAS HINNFORS & MALENA ROSÉN SUNDSTRÖM Ett val, tre arenor, åtta partier – en partianalys av riksdagsvalet 2014	121
JONAS HINNFORS Socialdemokraterna: Från klar vaghet till vag klarhet	137
ANN-MARIE EKENGREN & HENRIK OSCARSSON Ett liv efter Nya Moderaterna? ..	153
KARL LOXBO Sverigedemokraterna: Framgångsrikt enfrågefokus	169
FREDRIKA LAGERGREN & MARIA OSKARSON Miljöpartiet: Med vittring på regeringsmakten	189
MIKAEL SUNDSTRÖM & MALENA ROSÉN SUNDSTRÖM Centerpartiet – samling efter den ideologiska stormen	203
SOFIE BLOMBÄCK Vänsterpartiet: Pådrivare eller pragmatiskt stödparti?	219
SVEND DAHL Folkpartiet och den förlorade mitten	231
MARIE DEMKER Kristdemokraterna: Bäst när det gäller – men hur länge?	245
HANNA BÄCK & JOHAN HELLSTRÖM Efter valet 2014: Regeringsbildningen och det inställda extra valet	260

Uppsatser

JOHAN P. OLSEN Utfordringar för skandinavisk demokrati og statsvitenskap ..	279
--	-----

Statsvetenskapliga förbundet

MAGNUS ERLANDSSON Om skolans demokratiska uppdrag	301
CLAES NILHOLM Statsvetarna och skolan	301

Litteraturgranskningar

Markus Holdo: <i>Field Notes on Deliberative Democracy. Power and Recognition in Participatory Budgeting</i> Anmälan av Kristina Boréus	305
--	-----

Svar på Kristina Boréus anmälan av Markus Holdo	313
Thomas Brante: <i>Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället</i> Anmälan av Ylva Hasselberg	315
Karen Dawisha: <i>Putin's Kleptocracy – Who Owns Russia?</i> Review by Astrid Hedin	319
Christopher F. Karpowitz & Tali Mendelbaum: <i>The Silent Sex: Gender, Deliberation & Institutions</i> Anmälan av Johanna Rickne	322
Pontus Wallin: <i>Authoritarian Collaboration: Unexpected effects of open government initiatives in China</i> Anmälan av Jan Teorell	327
Replik till Jan Teorell av Pontus Wallin	331

**Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida: www.statsvetenskapligtidskrift.org
Där finns bl. a.:**

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig tidskrift.

Tema: Partierna och riksdagsvalet 2014

Ett val, tre arenor, åtta partier – en partianalys av riksdagsvalet 2014

Jonas Hinnfors & Malena Rosén Sundström

En forskningslucka: Valanalyser med fokus på partiernas agerande

Varför förlorade Moderaterna stort i valet 2014? Varför tangerade Socialdemokraterna sitt sämsta valresultat på hundra år? Och varför blev Sverigedemokraterna valets enda vinnare? Dessa och en rad andra partirelaterade frågor ställer vi i detta specialnummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* som ägnas åt analyser av vart och ett av riksdagspartiernas agerande inför valet 2014, samt av den efterföljande regeringsbildningen.¹

Studier av parlamentsval tar ofta fasta på analyser av väljarnas uppfattningar. Väljare förändras över tid och ändrar uppfattning i såväl sakfrågor som om partier och partiledare. Svensk valforskning tillhör här forskningsfronten. I följande artiklar kommer författarna dock inte i första hand att problematisera väljarnas uppfattningar i sig: i stället fokuserar de på vad partierna faktiskt gjorde fram till valdagen. Skälen till varför väljare ändrar sig kan vara många och ibland ändrar vi väljare oss naturligtvis för att "vi ändrar oss". Över ett längre perspektiv sker ibland stora förändringar som har med väljarkåren i sig att göra, med avseende på t.ex. social sammansättning, klasstillhörighet och demografi. På kort sikt är väljarkåren dock hyfsat stabil och partiernas utmaning blir då att genom budskap via partiprogram, motioner, propositioner och opinionsbildning locka väljare till det egna partiet. Att elitaktörer som partier verkligen självständigt kan påverka väljares uppfattning antyder inte minst agendaforskningen (Hobolt 2006). När vi i detta specialnummer presenterar analyser av vad partierna har företagit sig inför riksdagsvalet 2014 bygger det

1 Bakgrunden till detta specialnummer är det partisymposium om valet 2014 som anordnades av det s.k. "Partiforskningsprogrammet" vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 15–16 oktober 2014.

Jonas Hinnfors är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och Malena Rosén Sundström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
E-post: jonas.hinnfors@pol.gu.se; malena.rosen_sundstrom@svet.lu.se

därför på övertygelsen att partiernas agerande faktiskt bidrar till att underlätta eller försvåra för väljarna att göra sina partival.

Artikelformatet möjliggör såväl bredd – samtliga partier med riksdagsrepresentation är med – som djup – varje parti ägnas en egen artikel. Alternativa upplägg vore t.ex. de valkommentarer som regelbundet publiceras i *Electoral Studies*, som innehåller analyser av såväl partiernas beteenden som väljarnas överväganden. Formatet är emellertid där så kort att hela partisystem behandlas på en enstaka sida (se t.ex. *Electoral Studies* 34, 2014). Ett annat tänkbart upplägg erbjuder den brittiska bokserien *Britain at the Polls* med dess mycket ambitiösa kapitel om partierna, deras historia, kampanjer, budskap och orsaker till valvinster/-förluster (se t.ex. Allen & Bartle 2010). Dessutom innehåller serien en hel del väljaranalyser. Strukturellt präglas *Britain at the Polls*-seriens olika kapitel av varje författares personliga (men alltid intressanta) upplägg. I detta specialnummer om det svenska valet 2014 har vi istället valt att låta varje artikel följa en samordnad logik – partiernas agerande på de tre s.k. partiarenorna (den parlamentariska, interna respektive väljararenan; se mera nedan). Omfånget och ambitionen i ”the Polls”-serien är dock eftersträvansvärda. Det är vår förhoppning att vårt specialnummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* kan fungera som en första version av vad som i framtiden skulle kunna bli en svensk ”Sverige går till val”-bokserie.

Valet 2014: Som man bäddar får man ligga?

Händelser som rör politiska partier behöver inte vara så spektakulära som den uppslitande interna händelseutveckling inom Socialdemokraterna som slutade med att Håkan Juholt avgick och ersattes av Stefan Löfven. Partiforskningen har i vilket fall som helst ofta återkommit till att partiets interna liv kan påverka deras valresultat (Müller & Strøm 1999). Även andra aspekter av partiagerande, som hur partierna förhåller sig till varandra, hör till det som tidigare forskning har problematiserat (Mair 1997, Sartori 1976). Det faktum att Allianspartierna ännu en gång formerade sig som vore de ett enat parti medan de rödgröna partierna istället valde att avsluta det organiserade parlamentariska samarbete de hade inlett 2008–2010 förefaller relevant, men vilka andra markörer mot och för varandra förmedlade partierna? Självklart hör även partiernas konkreta budskap till väljarna via valmanifest, motioner, propositioner och olika former av utspel till sådant som potentiellt kan förbättra eller försämra deras möjligheter att övertyga väljare. Går det att hos riksdagspartierna inför valet 2014 urskilja distinkta budskap till väljarna eller är de vaga, ofokuserade eller motsägelsefulla?

Få har sammanfattat och problematiserat partiets strategiska agerande som Gunnar Sjöblom i klassikern *Party Strategies in a Multiparty System* (1968). Sjöblom menar att partier har som generellt och övergripande mål att

maximera inflytande på tre arenor: den parlamentariska arenan, väljararenan och den interna arenan. Att lyckas med alltsammans är naturligtvis en grannliga uppgift och prioritering av en arena kan gå ut över en annan. I de följande artiklarna kommer partiernas agerande på de tre arenorna att stå i förgrunden och strukturera analyserna. Artiklarnas övergripande fråga gäller om ett systematiskt studium av riksdagspartiernas agerande på de tre arenorna kan bidra till att förklara respektive partis valresultat. Hade partierna kunnat agera annorlunda och hade i så fall valresultatet kunnat bli ett annat? Kan sentensen ”som man bäddar får man ligga” appliceras på riksdagsvalet 2014?

Samtidigt som partiernas strategier förefaller självklara att studera i sig är det lika självklart att sätta strategierna i relation till partiernas ideologier. Sjöbloms arenaresonemang sker hela tiden i relation till vad han kallar förverkligande av program (Sjöblom 1968:74). Ett sätt att klassificera partier är att skilja mellan ”office-seeking”, ”vote-seeking” och ”policy-seeking” partier, där office- och vote-seeking är snarlika Sjöbloms arenor (se t.ex. Müller & Strøm 1999, Harmel & Janda 1994). Emellertid är det rimligen så att även om partier stundtals betonar en av dessa grundansatser framför en annan, så försvinner ideologihänsynstaganden eller ”policy-seeking” aldrig helt från deras överväganden. Huruvida ideologi utvecklas ur en vilja att osjälviskt påverka samhällsutvecklingen eller om det egentligen handlar om ännu ett sätt att övertyga väljare kan diskuteras (Downs 1957). I de följande artiklarna kommer dock ideologi att finnas med som en fond, mot vilken vi betraktar partiernas arenaagerande.

Kontexten: Försvagade tendenser till tvåpartisystem

Inför valet 2010 hade för första – och hittills enda – gången i svensk politisk historia två organiserade block stått mot varandra. Partisystemet såg då ut att raskt vara på väg mot en klassisk brittisk tvåpartimodell. Alliansen bildades 2004 (av Centerpartiet, Kristdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna) och via denna unika borgerliga enighet hade Socialdemokraternas gamla taktik att i olika frågor kunna göra upp med något borgerligt parti plötsligt satts ur spel. Därmed kunde Socialdemokraterna inte längre splittra borgerligheten. Valvinsten 2006 för Alliansen ledde till en motreaktion från de rödgröna partierna – som nu var på väg att möta det öde många borgerliga grupperingar hade mött tidigare, nämligen intern splittring. 2008 började de rödgröna formera sig till en liknande koalition som Alliansen och 2010 ställde de upp med ett gemensamt valmanifest.

Samarbetet mellan Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet var dock delvis en påfrestande utmaning. Partierna stod traditionellt relativt långt ifrån varandra och samarbetet präglades av vaghet, något som i viss mån återspeglades i det gemensamma valmanifestet (Socialdemokraterna, Miljöpartiet & Vänsterpartiet 2010). I detta saknades områden som kärnkraft, föräldradrighet och bolagsskatt, i vilka partierna stod alltför långt från varandra för att

kunna enas om gemensamma riktlinjer. När valförlusten kom – Socialdemokraterna gjorde sitt sämsta val sedan demokratin infördes – blev de interna profileringskraven starka och samarbetet upplöstes snabbt även om de rödgröna partierna relativt ofta röstade likartat i riksdagen. Samtidigt kom Sverigedemokraterna för första gången in i riksdagen 2010 och fick en vågmästarställning mellan de rödgröna partierna och den fortfarande helt samordnade Alliansen. Trots partiets valframgång 2010 var det uppenbart att det behandlades som ett s.k. ”pariaparti” av alla andra (Van Spanje & Van Der Brug 2007, Minkenberg 2013). Partisystemet var återigen på väg att anta vissa flerpartikaraktistiska. Efter valet 2014 skulle fragmenteringen i partisystemet bli ännu tydligare.

Under valrörelsen 2014 kvarstod däremot Allianssamarbetet i princip oanfrätt trots att alla samarbetets partier utom Moderaterna lade fram separata valmanifest, förutom det gemensamma Alliansmanifestet. Samtidigt blev det alltmer uppenbart att Miljöpartiet och Socialdemokraterna, om än utan att låsa fast sig och utan tydliga utfästelser, var på väg att manövrera sig till en samsarbetsposition för eventuellt koalitionsarbete. Däremot framstod Vänsterpartiets roll vid en eventuell rödgrön seger som oklar.

Balanskonst på slak lina: Sjöbloms tre arenor

Utifrån partiernas övergripande mål, att maximera sitt inflytande på de tre arenorna, ställer Sjöblom (1968) upp mer specifika mål för var och en av arenorna, samt diskuterar vad som kan påverka dessa. På *den partiinterna arenan* är det primära målet att säkra partisammanhållningen, dvs. att partiet har medlemmarnas stöd. Detta kan påverkas av om och i vilken utsträckning partimedlemmar passivt eller aktivt opponerar sig mot partiets politik om de är missnöjda med den, samt hur partiledningen mottar och hanterar förslag och krav från partimedlemmar (1968:52, 184 ff). Även oenighet inom mer elitbetonade grupper, såsom mellan ledande företrädare, ministrar eller underorganisationer, är något partiledningen som princip bör undvika. Sprickor högt upp i partihierarkin riskerar att äventyra möjligheterna att maximera sammanhållningen i partiet rent generellt.

På *väljararenan* är röstmaximering det primära målet (1968:206). När partiet ska föra ut sitt budskap till väljarna måste det gå en balansgång mellan att söka nå ut till stora väljargrupper, med risk för ett ”urvattnat” budskap – alternativt differentiera budskapet med avseende på olika väljargrupper, vilket riskerar att påverka partiets trovärdighet – eller att rikta in sig på specifika väljargrupper (1968:207). Hur partiet utifrån detta väljer att utforma sitt budskap kan således få konsekvenser för hur väl det lyckas röstmaximera. Annat av vikt för ett partis resultat på väljararenan är hur det, i förhållande till andra partier, ställer sig i politiserade frågor, dvs. i frågor som görs (särskilt mycket) till ”a matter of dispute” på väljararenan (1968:122).

På den parlamentariska arenan är partiets mål maximering av inflytande (1968:81). Som Sjöblom påpekar utgör förhållandet mellan röstmaximering och maximering av parlamentariskt inflytande inte något problem i ett tvåpartisystem – här strävar ett parti efter egen majoritet. I ett flerpartisystem blir förhållandet mer komplext: ett parti måste då beakta möjligheten att ingå koalition (regerings- eller röstningskoalition) med andra, vilket innebär att det måste ta hänsyn till faktiska eller presumtiva koalitionspartners. Att ingå i en koalition kan vara en nödvändighet för att nå parlamentariskt inflytande, samtidigt som det utgör en risk för ett parti när det gäller att förverkliga de uppsatta målen (1968:79f). På vilket sätt ett parti förhåller sig till detta påverkar dess agerande, t.ex. i valrörelsen.

Varje arena rymmer således sina dilemman. Därtill kommer dilemmat, som ovan antydde, att vad som är ett strategiskt agerande på en arena kan få negativa konsekvenser på en annan. Ett exempel på det är när den socialdemokratiska partiledningen inför valet 2010 gav efter för interna krav på att ta in Vänsterpartiet i det formaliserade samarbetet med Miljöpartiet. Detta hade en negativ inverkan på väljararenan för Socialdemokraterna, och därmed också för dess möjligheter till inflytande på den parlamentariska arenan.

På samtliga tre arenor finns partiernas ideologier med som en övergripande ram, inom vilken respektive parti agerar. Enligt Downs (1957), som framställer partierna som företag i konkurrens på en marknad, är ett partis ideologi ett sätt att attrahera väljare, dvs. att nå röstmaximering. En följd av detta är att framgångsrika partier förväntas hålla fast vid sin ideologi, medan mindre framgångsrika partier söker omprövning av sin. Detta har kritiserats för att ge en alltför simplistisk syn på ideologiers roll i förhållande till politiska partier (t.ex. Buckler & Dolowitz 2012, Bevir & Rhodes 2003). Buckler & Dolowitz (2012) påpekar att partier aldrig har helt fasta ideologiska positioner, utan att förändringar sker i vissa frågor och över tid. Det går inte heller att anta att mindre framgångsrika partier automatiskt strävar efter att ideologiskt efterlikna sina mer framgångsrika motståndare. Då ett partis ideologi har stor betydelse för dess identitet skulle ett sådant agerande riskera att fjärma partimedlemmar och sympatisörer, och därmed ge upphov till problem på såväl den interna arenan som väljararenan.

I det följande kommer vi att gestalta partiernas agerande på de tre arenorna med symboler som anger i vilken utsträckning partiets agerande på respektive arena var negativt för partiet, positivt för partiet eller varken det ena eller andra. Vi använder symbolerna “-” (= negativt), “+” (= positivt), “0” (= neutralt). Dessutom kan “0” kombineras med antingen “-” eller “+”. En kategorisering av detta slag blir givetvis en grov uppskattning av de många komplexa aspekter som varje arena rymmer. Det är vår förhoppning att det ändå bidrar till att skapa en översikt över partiernas agerande på de tre arenorna och visar var (på vilka arenor) olika partier hade sina styrkor och svagheter samt underlättar en övergripande jämförelse mellan partierna.

Partierna i valet 2014

Valet 2014 hade, som redan framgått, en enda vinnare i form av Sverigedemokraterna och en stor förlorare, Moderaterna, som dessutom tillsammans med övriga Allianspartier tappade regeringsmakten. Folkpartiets förlust var dock proportionellt sett lika stor som Moderaternas. Båda partierna tappade ca en fjärdedel av sin storlek jämfört med valet 2010. Övriga fem partier gjorde – i förhållande till sina målsättningar samt i relation till föregående val – relativt dåligt ifrån sig. Således: ett parti lyckades, två misslyckades stort och fem partier misslyckades i mindre utsträckning – kan vi se några generella mönster som kan bidra med förklaringar till valutgången 2014?

ENFRÅGEFOKUS MED OLIKA RESULTAT

Om vi förhåller samtliga åtta partier till Sjöbloms tre arenor, framstår Sverigedemokraterna som det enda parti som lyckades undvika oklarheter på alla arenorna. För det första lyckades partiet via sitt starka fokus på invandringsfrågan framstå som tydligt på väljararenan. För det andra visar Karl Loxbo i sitt bidrag till detta specialnummer hur trycket från de andra partierna paradoxalt nog underlättade för partiledningen att hantera den interna arenan så att partiet utåt höll samman, samtidigt som strategin med nolltolerans mot extremism ökade trovärdigheten gentemot de potentiella väljare som delade partiets syn på invandring, men ännu inte tagit steget att lägga sin röst på SD. I praktiken blev SD ett enfrågeparti (även om partiet självklart även för fram förslag på en rad områden, se t.ex. Erlingsson m.fl. 2014), vilket förstärkte intrycket av att SD i denna fråga stod ensamt mot i övrigt konvergerande partier. Samtidigt räcker inte alltid fokus på en enda fråga. Folkpartiet lade t.ex. ner mycket kraft på skolfrågan och Vänsterpartiet släppte under valrörelsen i praktiken alla frågor utom kritiken mot vinster i välfärden. Varken Folkpartiet eller Vänsterpartiet lyckades dock till skillnad från Sverigedemokraterna dra nytta av enfrågestrategin (se vidare längre ner i detta avsnitt).

En viktig aspekt av Sverigedemokraternas enfrågestrategi är att invandringsfrågan så klockrent är ett såväl konkret som ett symboliskt uttryck för partiets ideologiska vision. SD lyckades mobilisera väljare genom att föra fram en fråga som trovärdigt symboliserade partiets ideologi – och kunde därmed framstå som ett alternativ till de etablerade partierna inte bara i kraft av en egen åsikt i sakfrågan, utan väl så mycket som ett mer djupgående ideologiskt alternativ till övriga partier. I Vänsterpartiets fall kan i och för sig motståndet mot vinstdrivna välfärdsföretag sägas vara i samklang med partiets grundideologi, men ståndpunkten kan lika gärna sägas symbolisera klassisk socialdemokrati. En lång rad frågor kring kapitalism, marknadsekonomi, privatföretagande, offentlig sektor osv., som tydligt hade placerat V som ett socialistiskt alternativ till Socialdemokraterna, sköts därmed i bakgrunden. En sådan alternativ ideologisk profilering hade naturligtvis, för att lyckas, krävt att relativt många väljare

hade varit mottagliga för ett profilerat vänsterbudskap. Samtidigt går det också att slå fast att ett socialistiskt parti som har för avsikt att dra sig i mer socialdemokratisk riktning inte nödvändigtvis vinner röster på att bara lyfta fram ett enda frågeområde.

I Loxbos artikel om Sverigedemokraterna framgår det att partiet lyckades väl med att hålla samman på den interna arenan och att dess budskap till väljarna var tydligt. Sverigedemokraterna lyckades också få partiet att framstå som ett alternativ till övriga sju partier. På samtliga tre arenor kan vi därför sätta ett “+” (SD: interna: +, väljar: +, parl: +).

Sofie Blombäck visar i sin artikel om Vänsterpartiet hur partiledningens val av enfrågestrategin orsakade kritik på den interna arenan, inte minst hävdade kritikerna att partiets ideologiska vision faktiskt skymdes av partiets smala budskap. Dessutom öppnades en möjlighet för valrörelsens uppstickare Feministiskt initiativ att framstå som det enda trovärdiga vänsterfeministiska alternativet. Visserligen är V ett uttalat feministiskt parti, men kritiken mot en trots allt mansdominerad partiledning ville aldrig lägga sig helt. För socialdemokratiska väljare som uppskattade Vänsterpartiets vinstlinje var det vidare, till följd av partiets starka enfrågefokus, svårt att avgöra om Vänsterpartiet också i andra frågor hade flyttat sig närmare en socialdemokratisk position. Trots – eller kanske på grund av – sitt enfrågefokus blev Vänsterpartiet alltså ideologiskt otydligt och utfallet på arenorna var sammantaget ganska negativt (V: interna: 0/-, väljar: -, parl: 0/-).

I Folkpartiets fall var skolfrågan i fullt samklang med ett liberalt ideologiskt projekt, men dels skilde sig knappast partiets skolsatsningar särskilt mycket från flera av de andra partiernas förslag, dels pekar Svend Dahl i sin artikel på att de upprepade larmrapporterna via Pisaundersökningarna lär ha skadat Folkpartiet, vars partiledare varit utbildningsminister under åtta år. Dahls artikel visar också hur andra ideologiskt prioriterade områden för Folkpartiet, som jämställdhets- och familjepolitik, på grund av hänsynstaganden på den parlamentariska arenan, i princip fick stå tillbaka inför valet 2014 (trots partiets slogan ”Feminism utan socialism”). Partiet fick således, via det övergripande valet att på den parlamentariska arenan agera inom Alliansparaplyet, svårt att formulera frågor som tydligt förmådde gestalta Folkpartiets ideologiska vision. Utfallet på arenorna blev jämfört med Vänsterpartiet ännu mer uttalat negativt (FP: interna: 0, väljar: -, parl: -).

Att satsa på en enskild fråga kan, som vi sett, fungera väl. Sverigedemokraternas strategi var i tydlig samklang med partiets ideologi och det blev via enfrågeupplägget tydligt inför väljarna att partiet hade en policy som understödde den ideologiska visionen. De interna motsättningar som fanns i partiet hindrade inte grundupplägget. I såväl Folkpartiets som Vänsterpartiets fall blev istället enfrågeupplägget en börda. Visserligen kunde de valda frågorna sägas passa in i respektive partis ideologi, men samtidigt fick en mängd andra frågor

som hade kunnat gestalta den ideologiska visionen stå tillbaka. I den mån andra frågor fanns med i valmanifest och utspel så ledde de dessutom till oklarheter på den parlamentariska arenan, där Vänsterpartiets eventuella samarbete med en rödgrön regering och Folkpartiets inom Alliansen kunde ifrågasättas. Vilken som egentligen var respektive partis ideologiska vision suddades ut.

VÄNSTERVALVIND MED KLENT UTFALL

Sverigedemokraterna undantagna, uppvisar partierna vagheter på någon eller några av arenorna, alternativt svårhanterade dilemman mellan dem. En del partier har också haft problem med avstannad ideologitveckling eller ideologisk otydlighet. Inte sällan går otydligheten i sakpolitik hand i hand med otydlighet i ideologi, som diskussionen om Vänsterpartiet ovan visar. Inget av de tre rödgröna partierna förmådde dra några riktiga växlar på den vänstervind som beskrevs blåsa bland väljarna, framför allt under den första delen av supervarlåret (Bergström & Oscarsson 2015, VALU 2014) – trots att de så att säga låg ”rätt till” ideologiskt sett.

Jonas Hinnfors visar i artikeln om Socialdemokraterna att partiet hade problem både med att agera tydligt utifrån sin ideologi och med motstridiga budskap till väljarna. Partiets agerande ledde till vaghet på såväl väljararenan som den parlamentariska arenan. Det gällde i synnerhet frågan om skattesänkningar. Samtidigt som Socialdemokraterna kritiserade skattesänkningarna under Alliansstyret, förklarade partiet att det inte tänkte riva upp det femte jobbskatteavdraget vilket skapade en ideologisk otydlighet. En central del av det socialdemokratiska ideologiska projektet har varit välfärdsstaten och dess finansiering. När partiet lade ner så mycket kraft på att knyta ihop skattesänkningar med försämrad välfärdsstat bidrog därför partiets acceptans av Alliansens skattesänkningar till att seriositeten kring de ideologiska målen kunde ifrågasättas. Motsättningen blev extra tydlig från och med vintern 2013–14, sedan partiet under hösten 2013 försökt stoppa det femte jobbskatteavdraget men därefter deklarerade att det skulle behållas. Därefter sjönk opinionsstödet sakta men säkert. Under samma period – våren 2014 – ökade dessutom vagheten på den parlamentariska arenan när Socialdemokraterna dels ökade kritiken mot regeringen, dels deklarerade att partiet mycket väl skulle kunna samarbeta med allianspartier, och dels i vaga ordalag pekade ut Miljöpartiet som tänkbar eventuell koalitionspartner. När vi värderar utfallet på de tre arenorna är det i huvudsak åt det negativa hållet det lutar; särskilt problematiskt var agerandet på väljararenan (S: interna: 0, väljar: -, parl: 0/-).

Miljöpartiet gjorde marginellt sämre ifrån sig på väljararenan i valet 2014, jämfört med 2010. Partiet lyckades dessutom bara behålla omkring 50 procent av väljarna från det valet: av de som valde ett annat parti 2014 gick den största andelen till Feministiskt initiativ (19 procent). I artikeln om Miljöpartiet lyfter Fredrika Lagergren och Maria Oskarson fram att en förklaring till Miljöpartiets

modesta resultat, inte minst jämfört med framgången i EU-parlamentsvalet i maj, var miljöfrågans mer undanskymda roll i riksdagsvalet. Partiets starka ställning i miljö/klimat – med ett överlägset sakfrågeägarskap – blir på så sätt också ett hinder i en valrörelse där fokus ligger på andra frågor. Trots Miljöpartiets försök till breddning, inte minst vad gäller skolfrågan, förknippas det fortsatt starkt med ”enbart” miljö.

På den partiinterna arenan bytte Miljöpartiet språkrör 2011. Att det blev Åsa Romson som valdes efter Maria Wetterstrand, och inte Mikaela Valtersson som också kandiderade, ser Lagergren och Oskarson som en ideologisk markering av partimedlemmarna. Valtersson ansåg att Miljöpartiet borde sträva efter att sitta i regering efter valet 2014, oavsett om det skulle bli tillsammans med moderater eller socialdemokrater. Åsa Romson stod för samma linje som Wetterstrand gjort, och ville se samarbete med Socialdemokraterna. På den parlamentariska arenan stod det därmed tidigt klart hur partiet skulle komma att förhålla sig till de två blocken inför valet 2014. Trots det, så gick Miljöpartiet fram med en del vallöften som uppenbart skulle komma att utgöra problem i eventuellt kommande regeringsförhandlingar med S, så som krav på stopp för Förbifart Stockholm och krav på nedläggning av Vattenfalls kolgruvor i Tyskland. Det innebar en viss osäkerhet kring hur det parlamentariska samarbetet med Socialdemokraterna skulle fungera i praktiken vid en eventuell rödgrön valseger. Vi bedömer utfallet på den interna respektive den parlamentariska arenan som svagt positivt, medan det på väljarenan var svagt negativt (MP: interna: 0/+, väljar: 0/-, parl: 0/+).

PÅ JAKT EFTER BREDARE VÄLJARKÅRER?

För två av de mindre Allianspartierna, Centerpartiet och Kristdemokraterna, gäller att de traditionella väljarkårerna är stadigt minskande, vilket innebär ett behov av att bredda väljarbasen för respektive parti. Centerpartiet har mött denna utmaning genom att tillämpa vad Mikael Sundström och Malena Rosén Sundström i sin artikel om Centerpartiet beskriver som en komplementstrategi. Härigenom har Centerpartiet försökt förena land (där partiet traditionellt haft många väljare) och stad (nya väljare), med företagande som den gemensamma länken. För Kristdemokraterna innebär den ökade sekulariseringen en minskad bas av faktiska och potentiella väljare, även om det som Marie Demker skriver i sin artikel om Kristdemokraterna, endast är en mindre del av de kyrksamma väljarna som röstar på partiet.

Valet 2014 var bland båda partiernas sämsta: Kristdemokraternas näst sämsta sedan det kom in i riksdagen (i kraft av eget parti) 1991, och Centerpartiets tredje sämsta (med hårfin marginal till det näst sämsta). Samtidigt finns det också en positiv utveckling för respektive parti på väljararenan. I valet 2010 utgjordes 30 procent av Centerpartiets samlade väljarunderlag av stödröster. 2014 hade denna siffra sjunkit till 10 procent. Det innebär att trots att partiet

gick bakåt, så hade alltså fler väljare det som förstapreferens 2014. Kristdemokraterna fick en viss överströmning av tidigare moderata väljare, vilket Demker menar kan bero på Moderaternas liberalisering och flytt mot mitten, snarare än (enbart) taktikröstning. Det har gjort KD till ett alternativ för socialkonservativa väljare, som tidigare valde Moderaterna. Samtidigt är Kristdemokraterna ett ideologiskt smalare parti än Centerpartiet, som är brett liberalt, och har därför ett möjligen mer begränsat utrymme för tillväxt.

På den parlamentariska arenan var respektive parti till stor del präglad av "sina" områden inom Alliansregeringen, dvs. miljö, landsbygd och näringsliv (Centerpartiet) och framför allt sociala frågor (Kristdemokraterna), något som också avspeglades i partiernas profilfrågor på väljararenan. Centerpartiet uppvisade en likhet med Socialdemokraterna, i det att det tidigare under mandatperioden stormat rejält på den interna arenan (idéprogramdebatten 2012–2013), men att partiet återhämtade sig och gick in i valrörelsen partiinternt stärkt. Inom Kristdemokraterna utmanades Göran Hägglund om partiledarskapet 2011–2012, en strid han gick segrande ur. Ledarstriden tydliggjorde dock sprickor inom partiet, där olika ideologiska riktningar kämpar om att definiera partiets politik. Tillståndet på den kristdemokratiska partiarenan inför valet karakteriserades mer av en tillfällig borgfred än av en genuin uppslutning bakom en gemensam hållning. Totalt blir utfallet på arenorna något mer positivt för C än för KD (C: interna: +, väljar: 0, parl: 0; KD: interna: 0/–, väljar: 0/+ , parl: 0).

PROBLEM PÅ ALLA FRONTER

Valets stora förlorare, Moderaterna, uppvisade problem på samtliga tre arenor – och med den ideologiska utvecklingen. Problemen kan inte enbart hänföras till valrörelsen, utan var av mer djupgående karaktär. Ann-Marie Ekengren och Henrik Oscarsson pekar i artikeln om Moderaterna på att den ideologiska utveckling som skedde när Reinfeldt tagit över partiledarskapet avstannade efter 2010. Nystarten räckte en bit på vägen, men ideologikutveckling kunde inte prioriteras på samma sätt när partiet satt i regering. Dessutom kom Moderaternas ideologiska mittposition i partisystemet att ifrågasättas av en del av de egna partimedlemmarna.

Mandatperioden 2010–2014 präglades delvis också av ett organisatoriskt kaos på den interna arenan, vilket försvagade partiet och gav det en sen start i valförberedelserna. På väljararenan förmådde Moderaterna inte att leverera tydliga förslag på en del av de problem som blev allt mer framträdande i den allmänna debatten, så som integrationsfrågorna. Det fanns också en växande kritik mot partiets linje i dessa frågor. Det ledde till att partiet tappade en hel del väljare till Sverigedemokraterna. Ekengren och Oscarsson beskriver den migrationspolitiska uppgörelsen mellan Alliansen och Miljöpartiet 2011 som en politiskt signifikant brytpunkt. Moderaterna tappade även relativt många

väljare till Socialdemokraterna mellan valen 2010 och 2014 – väljarströmmarna från M till SD respektive S var de största i 2014 års val.

På den parlamentariska arenan innebar mandatperioden 2010–2014 mer av kompromisser, då Alliansregeringen styrde i minoritet. Även om Moderaterna fortfarande var det odiskutabelt största partiet i Alliansen, minskade möjligheterna för partiet att förverkliga sin politik under Alliansstyrets andra mandatperiod. Det fanns även kritik mot toppstyrning inom partiet, framförd av en del tidigare riksdagsledamöter. Sammantaget ger vårt underlag belägg för att utfallet på arenorna i huvudsak var negativt (M: interna: -, väljar: -, parl: 0).

ETT SAMLAT GREPP PÅ HUR PARTIERNAS LYCKADES HANTERA ARENORNA

Låt oss nu ta ett mer samlat grepp på i vilken utsträckning riksdagspartierna agerade på ett sätt så att förutsättningarna på de tre arenorna förbättrades eller försvårades. Som framgår av Tabell 1 är det tre partier som sticker ut – fast på delvis olika vis.

Tabell 1. Riksdagspartiernas förmåga att inför riksdagsvalet 2014 agera för att maximera inflytande på de tre partiarenorna: den interna arenan, väljararenan och den parlamentariska arenan

	interna arenan	väljararenan	parlamentariska arenan
Socialdemokraterna	0	-	0/-
Moderaterna	-	-	0
Sverigedemokraterna	+	+	+
Miljöpartiet	0/+	0/-	0/+
Centerpartiet	+	0	0
Vänsterpartiet	0/-	-	0/-
Folkpartiet	0	-	-
Kristdemokraterna	0/-	0/+	0

Kommentar: “+” anger att partiet förmått agera för att maximera inflytandet på en viss arena; “-” anger att partiet har misslyckats agera för att maximera inflytande på en viss arena; “0” anger att partiet varken lyckats eller misslyckats agera för att maximera inflytande på en viss arena. Kombinationer anger svag tendens i en viss riktning +/- Partier är ordnade efter andel röster i riksdagsvalet 2014, med det som fick störst andel röster först.

Att Sverigedemokraterna blev valets enda vinnare kan till viss del förklaras av att partiet förmådde organisera sitt agerande på samtliga tre arenor i samklang med partiets ideologi. Partiledningen lyckades få partiet att internt framstå som enat (eller med en hård attityd gentemot avvikare) i förhållande till väljarna; det centrala budskapet på väljararenan var tydligt och fokuserat samt gav gestalt åt partiets ideologi; slutligen lyckades partiledningen agera parlamentariskt så att partiet kunde framstå som ett alternativ till övriga partier. I likhet med många europeiska syskonpartier har partiet därför varit relativt lyckosamt i att mobilisera den delen av väljarkåren som hyser uppfattningar

nära Sverigedemokraternas just om partiets centrala budskap kring invandring. Huruvida partiet dessutom förmått eller kommer att förmå att öka andelen väljare som ser problem med invandring är en annan och större utmaning. Den komparativa forskning som finns antyder att partierna i den partifamilj vilken Sverigedemokraterna tillhör ("Populist Radical Right Parties") i första hand har lyckats mobilisera väljare snarare än att omvända väljare (Bohman & Hjerm 2014).

Valets stora förlorare var Moderaterna men även Folkpartiet tappade på två av de tre arenorna. Folkpartiets väljarförlust var proportionellt sett lika stor som Moderaternas. Övriga partier har samtliga mer balanserat neutrala resultat. Arenaanalyserna visar ganska tydligt hur Moderaterna och Folkpartiet skiljer sig från Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Centerpartiet och Kristdemokraterna. Medan de fem senare partierna visar på variationer med viss tyngdpunkt åt det negativa eller positiva hållet är Moderaternas och Folkpartiets arenaresultat mer entydigt negativa. Det är uppenbart att Folkpartiet slets mellan att formulera budskap där partiets ideologiska vision hade kunnat komma till tydligt uttryck och budskap som tvingades in i en alliansform. På samma vis framstår Moderaternas agerande som problematiskt. Partiets ideologiska vision grumlades när de verktyg partiet tidigare hade hyllat vad gäller skatte- och jobbpolitik tonades ner från 2013 och framåt. Successivt gick inte heller interna spänningar att undvika.

Ett omskakat partisystem

Med tanke på att Socialdemokraterna och Miljöpartiet före valet hade antytt att de nog skulle föredra att regera tillsammans, var det följdriktigt dessa partier som bildade en koalitionsregering efter valet. Socialdemokraterna har inte sedan 1957 varit i koalition och denna nya konstellation – liksom den före 2010 års val – antyder att epoken med socialdemokratisk dominans i det svenska partisystemet ser ut att vara avslutad. Regeringens riksdagsstöd är dock mycket bräckligt. Vänsterpartiet står utanför regeringen (men stödde dess budget hösten 2014) och den samlade övriga oppositionen är också större än de tre rödgröna tillsammans.

I artikeln om regeringsbildningen tar Hanna Bäck och Johan Hellström upp de utmaningar den rödgröna regeringen står inför. Minoritetsregeringar är vanligt förekommande i Sverige, men till skillnad från tidigare parlamentariskt svaga minoritetsregeringar har Stefan Löfvens regering att hantera såväl en (hitills) hårdare cementerad blockpolitik – vilket försvårar uppgörelser över blockgränsen – som ett framväxande "tredje block" i form av Sverigedemokraterna. Löfven kan inte förlita sig på ett passivt stöd i riksdagen från SD, så som Alliansregeringen 2010–2014 kunde i många frågor, då antalet politiska frågor där den rödgröna regeringen och Sverigedemokraterna är överens är mer begränsat.

Den borgerliga oppositionen är emellertid starkt försvagad och för första gången sedan 2004 finns vissa splittringstendenser – om än med utfästelser om gemensamt valmanifest 2018 (Tobé m.fl. 2015). Även om valet blev en motgång för Socialdemokraterna i så måtto att partiet tangerade sitt sämsta valresultat sedan 1914, lyckades partiet trots allt återerövra regeringsmakten. Det var framförallt Moderaterna som blev valets stora förlorare med minus sju procent, men Folkpartiets resultat var också en svår motgång. Även om Kristdemokraterna klarade sig kvar i riksdagen, vilket i sig kan betraktas som en framgång, misslyckades partiet med att ordentligt fjärma sig från den hotande fyraprocentspärren. Moderaterna förlorade inte bara regeringsmakten utan också positionen som ett parti som med trovärdighet kunde göra anspråk på att vara det stora regeringsbärande partiet. Valmotgången ledde till självrannsakan hos samtliga borgerliga partier. Mycket snart antydde de att de framöver skulle samarbeta i delvis andra former (Tobé m.fl. 2015). Snart blev det dessutom oklart hurvida Allianspartierna skulle fortsätta att lägga samordnade budgetförslag och slutligen meddelade de i april 2015 att de framöver kommer att gå fram med egna budgetförslag. Partisystemets karaktär av begynnande uppsplittring förstärktes.

Sverigedemokraterna var valets enda segrare med mer än en fördubbling av sitt väljarstöd och är nu riksdagens tredje största parti. Fortfarande är partiet dock att betrakta som ett pariaparti: inga inviter om samarbete fördes fram varken före eller efter valet från något annat parti. Sverigedemokraternas styrka bidrar till den fortsatta fragmenteringen av partisystemet, vilket konkret stod klart när den nya regeringen inte lyckades få sin första budget genom riksdagen.

Partierna står nu inför en rad viktiga vägska. Om väljarkåren fortsätter att dela upp sig så att inga naturliga majoriteter utvecklas ökar pressen att skapa något slags block. Problemet för såväl de rödgröna som Alliansen är att de har i färskt minne två riktigt dåliga val vid blocksamverkan. De rödgröna gick starkt försvagade ur valrörelsen 2010 och detsamma gäller efter valet 2014 för Alliansen. Även om det finns parlamentariska skäl att söka sig tillbaka till samarbeten måste partierna samtidigt hantera interna opinioner som kräver partiprofilering på just sitt partis villkor. Helt nya blockbildningar och samarbeten är också möjliga. Stefan Löfven har länge hamrat in budskapet att samarbete över gamla blockgränser är önskvärda. Hur realismen bakom sådana utfästelser ser ut är dock mindre klart när det kommer till att formulera förslag på väljararenan som i så fall riskerar bli urvattnade.

Oortodoxa samarbeten, t.ex. där något eller några borgerliga partier närmar sig Sverigedemokraterna, är självklart också strategiskt tänkbara, men skulle kräva långtgående ideologiska omprioriteringar på migrationsområdet. Ideologiska förändringar är relativt ovanliga. Dock pekar viss forskning på att det efter stora valnederlag i kombination med t.ex. partiledarbyten inte sällan skapas grogrund för ideologisk omprövning (Demker 1993, Panebianco 1988). Just

de villkoren är våren 2015 uppfyllda för både Moderaterna och Kristdemokraterna, varför något slags nyorientering inte vore helt överraskande. Andra oortodoxa samarbeten är också tänkbara för att lösa upp de låsningar ett fragmenterat partisystem med ideologiska motsättningar innebär. Även om Löfvens tal om breda blocköverskridande uppgörelser bär på risker är det självklart tänkbart att ett eller flera av de borgerliga partierna försöker slå in på den vägen. I en krissituation skulle t.ex. en tysk eller österrikisk lösning med Socialdemokraterna och Moderaterna i gemensamt styre vara möjlig, om än inte trolig. Även ännu bredare uppgörelser som i Finland är tänkbara. Alla dessa scenarier skulle dock kräva ganska långtgående omprövningar och bär alla på arenarelaterade risker.

Så länge status quo föreligger är det därför troligt att den frivilliga uppgörelsen från december 2014, som alla riksdagspartier utom Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna undertecknade och som går under namnet ”Decemberöverenskommelsen”, överlever som den lösning partierna uppfattar som minst dålig. Överenskommelsen tillåter en minoritetsregering att få igenom sin budget trots en potentiell majoritet mot budgeten. Den förutsätter indirekt att Sverigedemokraterna fortsätter att vara isolerat, i den bemärkelsen att Allianspartierna inte förutsätts utnyttja SD som stöd i budgetomröstningar. Som framgår av Bäck och Hellströms artikel, som sätter regeringsbildningar i ett komparativt perspektiv både över tid och i en europeisk kontext, är det ovanligt att en svensk regering avgår i förtid. Men om partierna gör nya övergripande strategiska överväganden kan Decemberöverenskommelsen troligen komma att falla. Ett extra val är då inte otänkbart.

Som vi hoppas framgår av detta specialnummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* handlar politiska partiers agerande i grunden om att maximera inflytandet på tre arenor i förhållande till partiets ideologi. På längre sikt kan mycket hända med väljarkåren och med en rad samhällsliga förutsättningar. På kort sikt finns däremot ett relativt stort utrymme för politiska partier att agera för att påverka väljarkåren.

Referenser

- Allen, Nicholas & John Bartle (red.), 2010. *Britain at the Polls, 2010*. London: Sage.
- Bergström, Annika & Henrik Oscarsson, 2015. ”Mittfåra & marginal” i Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red.), *Mittfåra & marginal*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Bevir, Mark & R. A. W. Rhodes, 2003. *Interpreting British Governance*. London: Routledge.
- Bohman, Andrea & Mikael Hjerm, 2014. ”Radikala högerpartier & attityder till invandring Europa under 2000-talet”, *Delmi* 2014:1, SOU Ju 2013:17.

- Buckler, Steve & David Dolowitz, 2012. "Ideology Matters: Party Competition, Ideological Positioning and the Case of the Conservative Party under David Cameron", *The British Journal of Politics and International Relations*, 14, s 576–594.
- Demker, Marie, 1993. *I nationens intresse. Gaullismens partiideologi 1947–90*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Downs, Anthony, 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Electoral Studies* 34, 2014.
- Erlingsson, Gissur Ó., Vernby, Kåre & Richard Öhrvall, 2014. "The Single-Issue Party Thesis and the Sweden Democrats", *Acta Politica* 49(2), s 196–216.
- Harmel, Robert & Kenneth Janda, 1994. "An Integrated Theory of Party Goals and Party Change", *Journal of Theoretical Politics*, 6:3, s 259–287.
- Hobolt Binzer, Sara, 2006. "How Parties Affect Vote Choice in European Integration Referendums", *Party Politics*, 12:5, s 623–647.
- Mair, Peter, 1997. *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.
- Minkenberg, Michael, 2013. "From Pariah to Policy-Maker? The Radical Right in Europe, West and East: Between Margin and Mainstream", *Journal of Contemporary European Studies*, 21:1, s 5–24.
- Müller, Wolfgang C. & Kaare Strøm, 1999. *Policy, Office, or Votes? How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panebianco, Angelo, 1988. *Political Parties: Organization & Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sartori, Giovanni, 1976. *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Socialdemokraterna, Miljöpartiet & Vänsterpartiet, 2010. Regeringsplattform 2011–2014.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Tobé, Tomas, Arthursson, Michael, Arnholm, Maria & Acko Anckarberg, 2015. "Vi kommer att lägga fram fyra skilda budgetmotioner", *DN Debatt*, 8/4.
- VALU, 2014. SVT:s vallokalsundersökning riksdagsvalet 2014.
- Van Spanje, Joost & Wouter Van Der Brug, 2007. "The Party as Pariah: The Exclusion of Anti-Immigration Parties and its Effect on their Ideological Positions", *West European Politics*, 30:5 s 1022–1040.

Socialdemokraterna: Från klar vaghet till vag klarhet

Jonas Hinnfors

The Social Democrats: From Clear Vagueness to Vague Clarity

Why did the Social Democrats achieve so poorly in the 2014 general election in spite of the fact that a majority of voters regarded the party as strong on important issues? This article suggests that a key reason was an increasingly opaque strategy affecting the electoral as well as the parliamentary arena. The difficulties became acute when the party leadership chose to accept the Alliance government's recently implemented tax cut (Dec 2013). As a consequence, the party's credibility concerning equality and fairness was drastically damaged and the budgetary means available for welfare reform tightened. Moreover, the party leadership suddenly became hesitant regarding previous sick leave and unemployment benefit commitments. Very late in the day did the benefits pledges reemerge. In the parliamentary arena, the party's strategy was equally vague. On the one hand, the party leadership tried to keep all doors open to cooperation with any other party except the Sweden Democrats, and the leadership rejected 'bloc politics' as 'obsolete'. However, the rhetoric against the Alliance became very harsh with accusations that the government contributed to 'tear Sweden asunder'. As a consequence, the party's line seemed to suggest cooperation with the very parties which were accused of destroying the Swedish model. To sum up, the key to the Social Democrats' plight has increasingly been the lack of clear policy delivery – especially regarding the important welfare and employment areas. The party's ideological vision has become vague and opaque.

Hur kan det komma sig att Socialdemokraterna 2014, med 31 procent av rösterna, tangerade sitt näst sämsta riksdagsval sedan 1914? Givet några av de orsaker till valframgång forskningen brukar framhålla är resultatet gåtfullt.

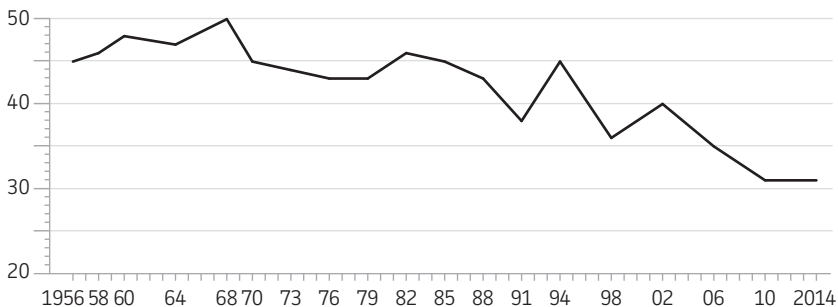
En första omständighet som enligt forskningen (Oscarsson & Holmberg 2013: 243 ff) borde ha varit till partiets fördel i valet 2014, var att väljarna rangordnade traditionellt viktiga socialdemokratiska frågor högst. I likhet med alla val sedan 1998 låg sakområdena "Skola och utbildning", "Sjukvården", "Svenska ekonomin", "Sociala välfärden" och "Syssestättning" i topp (VALU 2014: 9). Samtliga frågor rör aspekter som är centrala för socialdemokratisk ideologi, men det går inte att utifrån dessa siffror i sig utläsa varför Socialdemokraterna skulle göra ett dåligt val 2014 men ett förhållandevis bra val t.ex. 2002.

Jonas Hinnfors är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: jonas.hinnfors@pol.gu.se

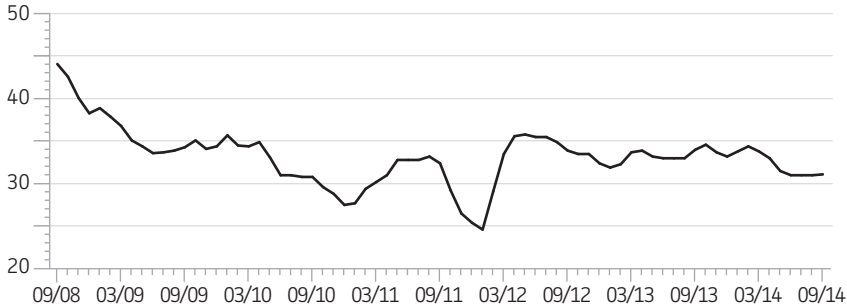
För det andra visar det sig att Socialdemokraterna i valet 2014 hade sakfrågeägarskap, dvs. att flest väljare ansåg att partiet har bäst politik i en viss fråga, på fyra av de fem toppområdena. Endast vad gäller "Svenska ekonomin" saknade partiet sakfrågeägarskap (Moderaterna låg före). Utöver de fem högst rankade sakområdena hade Socialdemokraterna sakfrågeägarskap om "Pensionerna" och "Jämställdhet" – sammanlagt alltså sju av tolv toppområden som vallokallundersökningen listade 2014. Valets enda vinnare – Sverigedemokraterna – lyckades med knapp nöd nå sakfrågeägarskap på ett område, "Invandring/Flyktingar" (21,4 procent mot Socialdemokraternas 21,1 procent). Både i vinnarvalet 2002 och i det dåliga valet 2014 hade Socialdemokraterna sakfrågeägarskap i ungefär 60 procent av de frågor som valundersökningarna och VALU lät väljare ta ställning till (vinnarvalet 2002: Holmberg & Oscarsson 2004: 132; dåliga valet 2014: Oleskog Tryggvason 2014: 23).

Ytterligare en faktor som borde ha hjälpt Socialdemokraterna 2014 var att Alliansen misslyckats med att få ned arbetslösheten. Alliansens stora projekt var redan 2006 och 2010 att presentera en vision för att klara sysselsättning och motverka utanförskap. Allianspartierna hade dessutom enats om ett antal konkreta reformer för att de visionära målen skulle uppnås: jobbskatteavdrag, sänkta arbetsgivaravgifter, sänkt krogmoms – ofta betecknat som reformer för att "sänka trösklarna" in på arbetsmarknaden (Alliansen 2006; Alliansen 2010). När arbetslösheten fortsatte att bita sig fast år efter år på omkring åtta procent (Ekonomifakta.se) och när dessutom Alliansen från senvintern 2014 och under hela valrörelsen flaggade för att det förmodligen inte skulle komma fler skattesänkningar utan snarare eventuellt vissa skattechöjningar (Svenska Dagbladet 2014-02-20; Aftonbladet 2014-08-23) låg fältet i någon mån öppet för Socialdemokraterna. Partiet kunde kritisera Alliansen för att ha misslyckats på precis de områden som var traditionellt starka för socialdemokratin. Dessutom ökade potentialen för Socialdemokraterna att lättare undslippa kritik för eventuella förslag om skattechöjningar. Trots det gjorde partiet ett av sina sämsta val någonsin. Figur 1 visar partiets valresultat sedan 1956.

Figur 1. Valresultat Socialdemokraterna 1956-2014, procent (egen sammanställning)

Figur 2. Opinionsstöd Socialdemokraterna sept 2008-sept 2014, procent (Novus sammanvägning av ett flertal opinionsinstituts mätningar)

Efter den katastrofala utvecklingen för Socialdemokraterna 2010–2012, som efter valnederlaget 2010 ledde fram till att Håkan Juholt utsågs till partiordförande efter Mona Sahlin och kort därefter till att Stefan Löfven tog över efter Juholt, lyckades partiet snabbt stabilisera sina opinionssiffror kring 35 procent av väljarkåren (Se figur 2). Partiets valkoordinator Jan Larsson satte senhösten 2013 upp just 35 procent som partiets mål för valet 2014 (Dagens Nyheter 2013-12-02). Fram till årsskiftet 2013/2014 var utgångsläget alltså någotsånär gynnsamt jämfört med valresultatet 2010. Trots det tappade partiet successivt opinionsstöd under våren. Vad var det som hände mellan hösten 2013 och sommaren 2014?

I det följande kommer jag inledningsvis att redogöra för Socialdemokraternas ideologiska position och utveckling. Därefter relaterar jag den ideologiska positionen till partiets agerande på de tre sk partiarenorna: den interna arenan, väljararenan och den parlamentariska arenan (Sjöblom 1968). Var det så, att den Socialdemokratiska partiledningens agerande på de tre arenorna förändrades mellan 2013 och 2014? Jag kommer i den här artikeln att diskutera graden av ideologisk tydlighet i Socialdemokraternas budskap på de tre arenorna inför valet 2014. Vilka möjligheter gav partiet väljarkåren att knyta de konkreta sakfrågeförslagen till partiets ideologiska vision?

Från ideologisk säkerhet och leverans till ideologisk vilshenhet

Socialdemokraternas problem är inte nya – och delas i stort av internationell socialdemokrati, vilket avspeglas i successivt dalande valresultat för partifamiljens traditionellt starka partier. Medan flertalet europeiska socialdemokratiska partier i mitten på 1980-talet regelmässigt samlade omkring 30–45 procent av väljarna bakom sig var nivån runt 2014 istället ca 20–35 procent. De svenska Socialdemokraterna lyckades under decennier nå mellan 40–50 procent i val efter val. Från 1991 har dock kurvan successivt pekats nedåt till bottenivåerna på 31 procent 2010 och 2014. Här finns alltså en grundläggande problematik som inte har med tillfälliga upp- och nedgångar eller enstaka strategiska misstag att göra.

Huvuduppfattningen i forskningen om socialdemokratisk ideologisk utveckling är att partifamiljens partier – oavsett land – har förmedlat en gradvis uttunning av tankar om kollektiv, offentliga lösningar och statlig reglering till förmån för mer fokus på marknadslösningar, valfrihet och individualism. Vissa forskare har t.o.m gått så långt som att beteckna Socialdemokratin som "död" (Lavelle 2008). Andra har diskuterat hur Socialdemokratin under efterkrigstiden blivit så populär och framgångsrik att även deras motståndare "pursue[d] essentially social democratic policies" (Kitschelt 1994: 1; jfr Berman 2006: 178 ff) men att den senare börjat "withdraw from old programmatic priorities" (Kitschelt 1994: 3). Samtidigt finns väsentliga drag av stabilitet i synen på internationell marknadskapitalism som något den socialdemokratiska rörelsen accepterar. Detsamma gäller uppfattningar om att välfärdsstat snarare än socialisering av näringsliv är att föredra (Hinnfors 2006), men forskningen har även pekat på "A rightward shift of the left's mainstream political parties in the mid-1990s" (Karreth et al 2013: 792). Huruvida dessa förskjutningar påverkat de olika partiernas möjligheter att nå väljare är naturligtvis beroende av en mängd faktorer – delvis olika i olika länder – men en uppfattning som framförts är, att "continued moderation and embrace of the catchall policies that Kirchheimer lamented will likely weaken these parties further" (Karreth et al 2013: 815). En annan uppfattning har varit att förändringar visserligen har genomförts men att marknadsreformer i slutändan har syftat till att faktiskt finna lösningar på välfärdsstatens problem för att kunna rädda den och öka dess legitimitet – ett centralt socialdemokratiskt mål (Klitgaard 2007).

Länge uppfattades svensk socialdemokrati som, om inte immun mot de ideologiska förskjutningarna hos europeiska syskonpartier, så åtminstone mindre påverkad av ideologisk förändring (Pontusson 1992). Dessutom pekar studier av socialdemokratin på hur partiets ideologiska position sedan 1990-talet förblivit tämligen stabil och "pragmatisk" (Hinnfors 2009; Rosén-Sundström 2013: 18). Hinnfors sammanfattar den svenska socialdemokratins ideologiska kärnvärden som vikten av att ständigt generera nya resurser för välfärdsstaten – den metod partiet sedan länge valt för att leverera "marknadskorrigerande samhällslösningar" (2009: 34 f). Så länge resurser kan frigöras för ständigt nya reformer har partiet alltså kunnat vila i sin ideologi. Vid resursproblem däremot har de ideologiska målen kommit i bakvatten. De upprepade ekonomiska kriserna på 1990-talet och 2000-talet har därför bidragit till att Socialdemokraterna blivit alltmer ideologiskt vilsna – och till att partiet fått allt svårare att leverera det slags välfärdsstatsreformer som länge fungerade som ett sätt att inför väljare och partimedlemmar förverkliga partiets visioner.

Långsiktigt var de svenska Socialdemokraternas konkreta uttolkning av sin ideologi att leverera välfärdsstatsreformer snarare än långtgående marknadsreglerande åtgärder (Hinnfors 2006; Hinnfors 2009). ATP, sjukförsäkring, a-kassa, trygghetslagstiftning på arbetsmarknaden, daghemsutbyggnad,

föräldraförsäkring, osv. konkretiserade det ideologiska målet demokratisk socialism – och bidrog till partiets väljarframgångar. Reformerna krävde resurser; partiet höjde från 1950-talet kontinuerligt skatterna, vilket även passade in i en grundtanke om jämlikhet. När partiledningen bl.a. på grund av tryck inifrån baserat på att välbetalda arbetargrupper såg sig betala 75–80 procent i marginalsatt så valde partiledningen att sänka marginalsattarna 1981 och 1990 (Hadenius 1981; Feldt 1991; Svensson 1994; Hinnfors 2009). I praktiken sattes därmed ett resurstak. Samma effekt hade 1990-talsbeslutet om statsfinansiell balans. Första tecknet på att väljarna ogillade reformstopp kom i valet 1991 sedan partiet i hast avbläst en lång rad välfärdsstatsreformer som hade utlovats inför valet 1988 (Feldt 1991: 331 ff). I grunden har inget förändrats sedan dess. Senaste stora socialdemokratiska reform var maxtaxereformen 1998–2002. En viktig fråga vad gäller partiets möjligheter att vinna väljare i valet 2014 var därför i vilken utsträckning partiet förmått formulera nya reformer.

Väljararenan: ”Skattesänkningar hotar välfärdsstaten; vi avser behålla jobbskatteavdragen”

Givet partiets ideologi har det varit särskilt viktigt för Socialdemokraterna att formulera förslag till väljarna om reformer som kunnat fungera som konkreta och tydliga exempel på vad partiet vill åstadkomma för slags samhälle. Som framgått av genomgången ovan om partiets ideologi är det då några nyckelområden som kommer i förgrunden: välfärdsstat, offentlig sektor, skatter och sysselsättning. Skedde något på dessa områden som kan bidra till att förstå varför partiet från vintern 2013/2014 plötsligt började förlora opinionsstöd?

Låt oss för det första konstatera att fokus på jobbpolitik av olika slag var viktiga inslag i partiets formella ställningstaganden i budgetförslag och valmanifest. Bland annat satte man upp målet att nå EUs lägsta arbetslöshet 2020; ett innovationsråd med företrädare för olika delar av samhällslivet skulle inrättas ”le[tt] av statsministern” (SAP 2014b: 17). Vidare pekade Socialdemokraterna i sitt vårbudgetförslag 2014 på behovet av investeringar i infrastruktur och utbildning på alla nivåer (SAP 2014a: 47 ff, citat 48). Dessutom lanserade partiet den s.k. 90-dagarsgarantin, som innebar att ungdomar efter max 90 dagars arbetslöshet skulle erbjudas arbete inom offentlig sektor eller utbildning. Kritiken mot Alliansen formulerades bl.a. i kritik av den s.k. Fas 3 (olika former av sysselsättningsliknande åtgärder för långtidsarbetslösa) som Socialdemokraterna ville avskaffa. Istället ville partiet först inrätta vad det betecknade som ”Extratjänster” inom offentlig sektor liksom även utökade studiemöjligheter (SAP 2014a). Under valkampanjens slutspurt sensommaren 2014 lanserade partiet så det reformförslag som dök upp i valmanifestet och som kallades ”Traineejobb” (SAP 2014b: 38).

Socialdemokraterna lade stort fokus på jobb- och näringspolitik. Samtidigt var det uppenbart att även Alliansregeringen kom med en mängd förslag i samma riktning. I Almedalen presenterade regeringen t.ex. det s.k. "Sverigebygget" som i mycket liknade Socialdemokraternas tankar om investeringar i infrastruktur och bostäder (Dagens Nyheter 2/7 2014). Knappast en dag gick heller utan nya utspel om satsningar på skolan från regeringen (Svenska Dagbladet 2013-09-13; Sveriges Television 2014-09-01). Socialdemokraternas kritik mot hur arbetslösa hanterades var dock en tydlig skiljelinje – och budet att avskaffa Fas 3 var väl inarbetat. Däremot tillkom alltså formulerandet av partiets huvudalternativ (vid sidan av 90-dagarsgarantin) till Fas 3 – Traineesatsningen – först i slutskedet av valrörelsen och fanns t.ex. inte med i Löfvens tal i Almedalen den 29 juni (Löfven 2014). Tiden var därför knapp för partiet att inför väljarna verkligen nagla fast hur långtidsarbetslösheten skulle lösas.

En av de stora stridsfrågorna på Kongressen 2013 gällde vinster i välfärden. Partiledningen hade bundit sig för att fortsatt tillåta vinstuttag av skol- och vårdföretag, men internt växte stödet för något slags förbud. Partiets skuggbudgetförslag 2013 innehöll dock inget om denna fråga, ej heller budgetförslagen på hösten samma år. Kongressen 2013 hade nått en kompromiss som betonade valfrihet och kvalitet men också avsåg "begränsa vinster i välfärden", dock utan ett förbud (SAP 2013a: 338 ff). I partiets förslag till vårbudget 2014 formulerades kritik mot Alliansen om att "Vinstjakten och privatiseringarna i välfärden ska fortsätta." (SAP 2014a: 3), medan Socialdemokraterna ville ha en "skola utan vinstjakt" (SAP 2014a: 3) med "utökade krav på att fristående huvudmän inte ska kunna skära ner på personal för att kunna ta ut mer vinst" (SAP 2014a: 71); "styrningen av privata aktörer som vill verka inom välfärden måste skärpas". Partiets linje blev "nationella kvalitetslagar" (SAP 2014a: 74; Jfr SAP 2014b: 35). Partiets vinstkritik skärptes alltså, men det var inte alldeles klart vad kvalitetslagarna skulle bestå i.

Under ganska stort tumult hade förstärkning av a-kassan och sjukförsäkringen diskuterats inom partiledningen hösten 2011 under Håkan Juholts ledarskap. Vissa inom budgetgruppen noterade, att tidiga budgetutkast saknade förbättringar (Suhonen 2014: 217 ff). Oron var befogad såtillvida att detta var två nyckelområden för den socialdemokratiska välfärdsmodell som byggt på universell välfärd med höga ersättningsnivåer (Hinnfors 1992: Kapitel 3). Under lång tid hade de två ersättningsystemen urholkats till en universell modell med låga ersättningsnivåer.

I slutändan kom trots allt ett förslag från Juholts budgetgrupp med förstärkningar av såväl a-kassa som sjukförsäkring (Suhonen 2014: 217 ff). I stort sett samma förslag fanns sedan med i skuggbudgeterna fram till hösten 2013 då det hette att "Vi vill att sjukförsäkringen ska ge ett reellt inkomstskydd så att de allra flesta verkligen får ut 80 procent av sin inkomst i ersättning vid sjukdom.

I ett första steg vill vi höja taket till åtta prisbasbelopp 2014 . . . Vi vill också att ersättningen ska vara 80 procent under hela sjukdomsperioden. . . . *samt att ta bort den bortre tidsgränsen*". Dessutom vill partiet fortsatt höja taket i a-kassan under 100 dagar till 80 procent av 25 000 kr (från tidigare 80 procent av 18 700 kr; SAP 2013b: 88; kurs. i original).

Just i valrörelsens inledning – i den skuggbudget till regeringens vårbudget som lades fram i april 2014 blir Socialdemokraternas budskap dock plötsligt vagare. Partiets skuggbudget saknade nu såväl belopp som andra specificeringar, förutom att bortre tidsgränsen skulle bort. De tidigare exakta skrivningarna har snarast förvandlats till allmänna avsiktsförklaringar: "Vi kommer att stärka sjukförsäkringen, med högre tak och bättre ersättning . . . Vi kommer också att förbättra arbetslöshetsförsäkringen – med höjd ersättningsnivå och höjt tak" (SAP 2014a: 75). Om a-kassa påpekas att investeringar "i en bättre arbetslöshetsförsäkring" är ett bra sätt att utforma lämpliga finansiella verktyg för att motverka konjunktursvängningar (SAP 2014a: 43), dvs. delvis ett annat slags argument än karaktären på och generositeten i socialförsäkringssystemen. Istället hänvisar partiets finanspolitiska talesperson, Magdalena Andersson, till det valmanifest som skall presenteras i början av september: "Vi kommer att återkomma med exakt vad vi går till val på i vårt valmanifest," (Sverige Television 2014-04-29). Något utlovas alltså skall komma, men inte vad.

Riktigt vad som skedde mellan hösten 2013 och våren 2014 vad gäller prioriteringar för socialförsäkringar är svårt att säga – eller varför. Budgetprioriteringar är alltid delikata – och en komplikation som tillstött mellan de två tillfällena var att partiet i budgeten 2013 inte räknade med de kostnader som ett femte jobbskatteavdrag skulle föra med sig i statsbudgeten. Även om partiet agerade mot införandet av ett nytt jobbskatteavdrag valde nämligen partiledningen att acceptera bidraget när det väl införts. Plötsligt behövdes därför ca 12 miljarder kronor extra 2014 för att undvika underfinansierade reformer. Till slut satte dock partiet ner foten. I det valmanifest som presenterades den 2 september 2014 återfanns återigen hårda förslag med kronor och ören för såväl a-kassa som sjukförsäkring (Sveriges Radion 2014-09-02). Manifestet kom emellertid mindre än två veckor före själva valet. Den vaghet och osäkerhet som introducerats under våren tilläts alltså att gro nästan ända fram till valdagen.

Partiets agerande i förhållande till jobbskatteavdragen blev föremål för stor debatt. När Alliansregeringen i höstbudgeten 2013 lade fram ett nytt, femte jobbskatteavdrag, valde Socialdemokraterna först att agera så som den dittills mycket hårda kritiken mot skattesänkningar hade bäddat för. Gång på gång hade partiet i debatter och andra sammanhang starkt understrukt att Alliansen ägnat sig åt "oansvariga skattesänkningar" (se t.ex. Magdalena Andersson i GöteborgsPosten 2013-09-18). Grundbudskapet var, att Socialdemokraterna

”satte välfärden framför skattesänkningar” (Dagens Nyheter Debatt 2013-10-09). Inte minst sjuk- och hälsovård skulle få nya resurser, vilket ”går före stora skattesänkningar” (SAP 2014a: 5, 3; jfr Socialdemokraternas skugghöstbudget; SAP 2013b: 4). Temat att skattesänkningar hotar välfärden fanns fortsatt starkt med under våren 2014 (se t.ex. GöteborgsPosten Debatt 2014-01-17; Sydsvenskan 2014-02-07). Partiet valde också att ta strid mot skattesänkningen, men Alliansförslaget vann tillsammans med Sverigedemokraternas röster (Aftonbladet 2013-09-20). Socialdemokraterna lyckades istället (tillsammans med SD) stoppa regeringens förslag till höjning av den s.k. brytpunkten för statlig skatt (Dagens Nyheter 2013-12-11).

Trots den fortsatt massiva kritiken mot skattesänkningar bestämmer sig dock partiledningen för att behålla det femte jobbskatteavdraget (liksom de fyra föregående avdragen). Redan under 2013 hade bl.a. Metalls ordförande Anders Ferbe argumenterat för att behålla jobbskatteavdragen: ”Jag tror inte att man ska riva upp ett femte jobbskatteavdrag, för människors ekonomier och hushållskassan vänjer sig vid den delen. En regering kan inte rycka undan benen för vanligt folk, genom att göra en sådan snabb förändring, utan då får jobbskatteavdraget faktiskt ligga kvar” (Svenska Dagbladet 2013-08-27). Uppfattningen att jobbskatteavdragen borde behållas blev partiledningens. Magdalena Andersson menade t.ex., att ”Vi går inte till val på att backa in i framtiden. Vi utgår från hur Sverige ser ut här och nu.” (Svenska Dagbladet 2014-05-12; jfr Sveriges Radio 2013-10-01). Istället föreslog partiet i skuggvårbudgeten, att jobbskatteavdraget skulle ”trappas ned” från inkomster över 60 000 kr (SAP 2014a: 82).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att Socialdemokraterna mellan hösten 2013 och valet 2014 retoriskt anknöt till klassisk socialdemokrati. Partiet talade om sysselsättning och om välfärd i offentlig regi och underströk behovet av skatteintäkter. Samtidigt blev tidigare konkreta reformförslag plötsligt otydliga och skattesänkingskritiken tappade kraft. Vinstkritikens kvalitetslösning konkretiserades heller aldrig. Partiets budskap på väljararenan försvagades kraftigt 2013-2014.

Parlamentariska arenan: Från klar vaghet till vag klarhet

Socialdemokraternas kritik mot Alliansregeringen växte allteftersom och ett bärande tema som togs upp redan av Håkan Juholt blev formuleringen att ”Något håller på att gå sönder” i Sverige (Sveriges Radio 2014-03-04; SAP 2014b: 6). I sitt Almedalstal i juni 2014 beskrev Stefan Löfven Alliansens politik som ”själva antitesen till den solidaritet som gjort Sverige starkt” (Löfven 2014). Partiet utmålade Allianspartiernas politik som avlägsen socialdemokratins. Indirekt markerade partiledningen därmed att parlamentariskt samarbete

med dessa partier var uteslutet. Samtidigt var ett av Löfvens centrala teman att blockpolitik hörde historien till och han menade, att "Jag vill bryta blockpolitiken, den är fördummande" (Dagens Nyheter 2014-06-24; jfr Löfven i P1 Morgon, Sveriges Radio 2013-11-08: "Blockpolitiken är fördummande"). Alldeles glasklart var alltså budskapet inte. Om Allianspartiernas politik var så frånstötande att de mer eller mindre var på väg att förstöra Sverige ter det sig svårförståeligt att de samtidigt skulle kunna bli föremål för parlamentariskt samarbete. Löfven inkluderade dock gång på gång Folkpartiet och Centerpartiet som partier han visste "kan ta ansvar när det behövs" (Löfven i Dagens Nyheter 2014-06-24; Sveriges Radio 2013-11-08; jfr Löfven i Dagens Industri 2014-09-05).

För Socialdemokraterna har det historiskt alltid varit en fördel att då och då kunna göra upp med ett eller flera av de borgerliga partierna i olika sakfrågor. Därmed har partiet dels lyckats få stöd för sin politik, dels visat för väljarna att de borgerliga partierna varit splittrade (Särllvik 1983). Att åter försöka slå in en kil mellan Allianspartierna, som sedan 2004 varit unikt enade, bör därför ha varit ett överordnat mål för Socialdemokraterna på den parlamentariska arenan inför valet 2014. Alternativet, att betona blockpolitiken, hade partiet prövat med mycket dåligt resultat inför valet 2010. Samtidigt är det svårt att inte se dissonansen i Socialdemokraternas retorik. Alltmedan partiledningen sa sig vilja bryta blockpolitiken skärptes kritiken mot Alliansen till en nivå som gjorde samarbete över blockgränsen mindre trovärdig – eller – om så skulle ske, nästan orimlig ur ideologisk synvinkel.

Inte ens ett valresultat i nivå med de 35 procent som Socialdemokraterna hade satt upp som mål för valet 2014 skulle vara tillräckligt för att undvika något slags koalitionsregerande (formellt eller informellt). Partiledningen tvangs därför ständigt diskutera eventuella samarbeten – men avstod länge från att binda sig. Med erfarenheten från 2008-2010, då partiet hade gått in i ett formellt samarbete med Miljöpartiet och Vänsterpartiet med avsikten att bilda regering 2010, valde Socialdemokraterna nu en annan väg. Problemet för samarbetet före valet 2010 var bl.a. att de tre partierna tog väldigt lång tid på sig för att kunna komma fram till enade förslag. En lång rad arbetsgrupper hade tillsatts 2008/2009 och partiledningen fann sig ofta tvungen att hänvisa till arbetsgruppernas arbete. När så de tre partierna våren 2010 lade fram ett enat skuggbudgetförslag hade de därför haft väldigt lite tid på sig att bedriva effektiv opinionsbildning. På många områden hade de dessutom fått ingå uppenbara kompromisser (SAP, MP, V 2010). Genom att hålla alla möjligheter till samarbeten öppna – enpartiregering, olika former av formella och informella samarbeten med såväl rödgröna som borgerliga partier – hade Socialdemokraterna nu istället möjlighet att agitera friare. Det enda parti partiledningen uttryckligen stängde dörren till var Sverigedemokraterna.

Den öppnare hållningen i regeringsfrågan inför valet 2014 jämfört med 2010 var dock ingalunda oproblematisks. Eftersom Socialdemokraterna inför valet 2014 befann sig på en nivå långt under sin traditionella styrka var det ganska uppenbart att något slags samarbete skulle bli nödvändigt om partiet skulle kunna regera. Gång på gång tvingades Stefan Löfven besvara frågor om hur en eventuell regering skulle se ut. Gång på gång svarade han att alla tänkbara samarbeten i princip var möjliga (utom med SD). Till slut valde dock Löfven att sätta ner foten och peka ut Miljöpartiet som den mest troliga samarbetspartnern. Han gjorde det i november 2013 genom formuleringen "För oss är Miljöpartiet en naturlig samarbetspartner framöver" (Dagens Nyheter Debatt 2013-11-08). Även om markeringen inte är glasklar var det uppenbart att Miljöpartiet därmed gavs en särställning. Dessutom inkluderades i denna särställning inte Vänsterpartiet, som Mona Sahlin under stor vanda hade tagit med i det rödgröna samarbetet inför valet 2010.

Även om Löfven genom att peka särskilt på Miljöpartiet minskade realismen i övriga parlamentariska samarbetsmöjligheter uteslöts, som vi sett, inga andra alternativ. Hela tiden fram till valet kvarstod uppfattningar om förlegad blockpolitik ("Vi socialdemokrater är övertygade om att mer samarbete är det bästa för Sverige . . . mellan partier över blockgränsen": 2014b: 6), vilket gjorde att agerandet på den parlamentariska arenan knappast blev tydligare fram till valet. Både Socialdemokraterna och Miljöpartiet valde dessutom, till skillnad från 2010, att gå fram med separata valmanifest.

Alliansen å sin sida presenterade liksom inför valen 2006 och 2010 ett gemensamt valmanifest. Socialdemokraterna hade alltså en enad borgerlighet mot sig men framhårdade ändå i att blockpolitik var föråldrat. Förutom Moderaterna presenterade de borgerliga partierna emellertid också egna parti-valmanifest, vilka möjliggjorde jämförelser över blockgränsen. I några avseenden, t.ex. höjt tak i a-kassan och ytterligare en pappamånad i föräldraförsäkringen, låg Folkpartiet nära Socialdemokraterna varför det fanns en vis realism i diskussionen om att samarbeta över blockgränsen. På andra områden, t.ex. om arbetsrätt, var förutsättningarna istället sämre.

Sammanfattningsvis ändrade partiledningen strategi på den parlamentariska arenan från november 2013. Dittills hade budskapet varit att blockpolitik var förlegat. Den delen av retoriken kvarstod ända in till valet, men i november 2013 pekade partiledningen ut Miljöpartiet som den naturliga samarbetspartnern, dvs. ett parti på samma sida om blockgränsen som Socialdemokraterna. Samarbetsinvertna över blockgränsen ackompanjerades också hela tiden av en allt starkare retorik om att Allianspartierna – dvs. presumtiva samarbetspartners över blockgränsen – bidragit till ett Sverige "som håller på att gå sönder". Socialdemokraternas strategi på den parlamentariska arenan var aldrig tydlig. Från vintern/våren 2014 blev den än mer otydlig.

Interna arenan: Rättning i ledet

Perioden 2010–2012 kan inte beskrivas på annat sätt än som katastrofal på den interna arenan. Efter valnederlaget 2010, när partiet med 30,6 procent gjorde sitt sämsta val sedan 1914, startade interna processer som efter en tid ledde till att Mona Sahlin aviserade sin avgång. I sitt avgångstal (innan hon formellt avgick) var Sahlin också mycket kritisk till hur partiet utvecklats och – indirekt till dem inom partiet som höll tillbaka sådana förändringar Sahlin själv ville se. Inte minst kritiserade Sahlin dem som tryckt på 2008 för att mot hennes vilja inkludera även Vänsterpartiet i den koalition där Socialdemokraterna och Miljöpartiet ingick (Mona Sahlin 2010 – återgivet i Aftonbladet 2010-12-04). När sedan olika delar i partiet låste ut varandra blev till slut den relativt oprövade och okände Håkan Juholt partiledare under tio månader, vilka präglades av nästan konstant inre strider och manövrerande mellan olika delar av partiet till den slutliga katastrofen då partiets VU i januari 2012 uppmanade Juholt att avgå (Möller & Silberstein 2013; Madestam 2014; Suhonen 2014).

Juholts efterträdare, Stefan Löfven, hade en lång karriär som fackföreningsledare bakom sig men var inte politiker i sig och satt inte i riksdagen. Han hade dock en plats i partiets innersta krets, VU. Under hela Juholtkrisen förhöll sig Löfven åtminstone utåt lojal med partiledaren i så måtto att han inte agerade aktivt för att underminera Juholts position (Suhonen 2014: 314, 469 f; jfr Hennel & Olsson 2013; jfr Möller & Silberstein 2013). Efter att Löfven utsetts till partiledare har partiet också förmått finna ett slags internt lugn för första gången sedan åtminstone 2008. Trots detta lugn har olika grupperingar inom partiet hållit vissa interna konflikter levande – men de har hanterats utan större konvulsioner. Den viktigaste stridsfrågan på partikongressen 2013 – då Löfven även formellt utsågs till partiledare – gällde den successivt alltmer infekterade frågan om vinster i välfärden.

Löfven och den nya finanspolitiska talespersonen Magdalena Andersson hade gång på gång uttalat sig mot ett vinstförbud. Partistyrelsens förslag till kongressbeslut var också tämligen försiktigt. Lika starkt hade andra delar av partiet argumenterat för antingen vinstförbud eller mycket starka inskränkningar för skol- och vårdföretag (SAP 2013a). Slutligen samlades partiet kring en kompromiss på kongressen. Under hela perioden från det att Löfven utsetts till partiordörande i januari 2012 till partikongressen i april 2013 var det dock uppenbart att olika delar av partiet drog åt olika håll i vinstfrågan. Först ett år före det att valrörelsen drog igång på våren 2014 kunde Socialdemokraterna alltså sluta leden någotsånär och börja fungera som ett mer samordnat parti igen.

Just förmågan att finna kompromisser i svåra frågor kanske kan sägas känneteckna den nya partiledningen – till skillnad från vad som gällt under Mona Sahlin och Håkan Juholt. I den meningen har partiet inför valet 2014 förbättrat

sin position på den interna arenan väsentligt. Samtidigt är det uppenbart att de enormt starka spänningarna både före och efter valet 2010 förhindrade Socialdemokraterna från att effektivt driva opinionsarbete gentemot väljarna. Under Juholt förvärrades problemen så att partiet under nästan ett år i princip förde politik mot sig självt och inte mot Alliansregeringen. Tonläget internt kunde ibland vara mustigt, som när dåvarande utrikespolitiska talespersonen Urban Ahlin talade om Juholt och den försvarspolitiska talespersonen Peter Hultqvist som "åsnan Juholt" och "tjockskallen Hultqvist" (Suhonen 2014: 124). Oavsett om man beskriver konflikterna som personrelaterade, ideologirelaterade eller i termer av "höger" mot "vänster" var partiet mer eller mindre förlamat (Hennel & Olsson 2013; Suhonen 2014; Madestam 2014: Kapitel 2). När problemen minskade i och med Löfvens tillträde kunde partiet därför successivt börja tala med en röst igen – en förutsättning för framgång.

En lång rad personer har lämnat partiledningen, t.ex. Sven-Erik Österberg, Tomas Östros, Tommy Waidelich, Lena Sommestad, Leif Pagrotsky och Héléne Fritzon. Partiets verkställande utskott (VU) förändrades i grunden mellan hösten 2011 och 2013. Endast Elvy Söderström, kommunalråd från Örnköldsvik, samt partisekreteraren Carin Jämtin är kvar på ordinarie platser. Uppflyttade från tidigare suppleantplatser är Mikael Damberg, Annelie Hulthén och den nye partiledaren Stefan Löfven. Av tidigare åtta adjungerade ledamöter finns nu dessutom enbart fyra adjungerade. Samtliga utom ordföranden för "Socialdemokraterna för tro och solidaritet" Peter Weiderud är nya (SAP 2015; Svenska Dagbladet 2011-10-14). Några förändringar beror på högst normala byten på olika poster, men att bytena har ändrat VUs dynamik är uppenbart. Denna förändringsprocess löpte i flera led mellan 2011 och 2013. Tiden fram till valet därefter var relativt kort för den nya innersta partikretsen att börja arbeta.

Även om flera i den nya partiledningen funnits med i partiet länge är det ändå rimligt att anta att partiet under en tid var fokuserat på att få ordning på sina nya interna strukturer. Rent organisatoriskt var dessutom Stefan Löfven inte riktigt fullt ut inslussad som partiledare eftersom han inte satt i riksdagen (förrän efter valet 2014). Riksdagsarbetet leddes istället av gruppleddaren Mikael Damberg – som också var den som tog Löfvens plats i riksdagens partiledarbatter. Huruvida denna organisatoriska egenhet påverkade den interna arenan skall vara osagt.

Sammantaget var partiet på den interna arenan unikt underpresterande under flera år fram till året före valet 2014. Partiet tappade fart internt ifråga om att vända det stora valnederlaget från 2010. Med Sjöbloms terminologi har partier till uppgift att maximera inflytande på de tre arenorna. Inför valet 2014 lyckades Socialdemokraterna precis nå tillbaka till ett slags lugn på den interna arenan, men knappast mera. Maximeringen var långt borta.

Slutsatser

Varför ändrar sig väljare och byter parti? Den här analysen har fokuserat på vad partierna gör. Någoting hände mellan vintern 2013/2014 och valdagen i september 2014. År 2013 hade Socialdemokraterna så sakteliga börjat fungera som ett enat parti igen efter en unikt tumultartad tid under Håkan Julholts ledarskap. Trots det förmådde partiledningen inte hantera strategin på väljararenan och den parlamentariska arenan. Efter två tidigare valförluster ökade frustrationen inom socialdemokratien över att partiet inte förmått leverera klassisk reformpolitik. När Alliansen föreslog ännu ett sk jobbskatteavdrag öppnade sig därför ett gyllene tillfälle att konkretisera socialdemokratisk ideologi via motstånd mot skattesänkningar till förmån för välfärdssatsningar. Fram till hösten 2013 manövrerade partiledningen för att agera just så. I ett slag förbyttes denna potentiella möjlighet till sin motsats. Så snart partiledningen valde att acceptera skattesänkningen försvagades partiets jämlikhetsretorik. Dessutom minskade reformutrymmet. Så snart partiledningen valde att bli vagare kring tidigare utställda löften som rörde a-kassa och sjukförsäkring försvagades partiets reformretorik. Inte förrän tolv dagar före valet samlade sig partiet i valmanifestet till att återkomma till löfterna om a-kassa och sjukförsäkring. Tiden var då knapp för opinionsbildning. Skattelinjen ändrades heller aldrig.

På den parlamentariska arenan förblev Socialdemokraternas linje vag, men från november framstod MP som en trolig koalitionspartner. Trots denna nyansering försökte partiledningen samtidigt hålla alla dörrar öppna utom till SD. Via det tänkta samarbetet med MP antyddes klassisk blockpolitik samtidigt som partiet retoriskt kontinuerligt förkastade blockpolitik som föråldrad. Strategin på den parlamentariska arenan förblev vag.

När Socialdemokraterna efter valet 2014 för första gången sedan 1957 åter leder en koalitionsregering är förmodligen kraven inifrån partiet på snabb och omfattande reformleverans mycket stora. En parallell till den situation partiet befann vid valet 2014 är valet 1982 då två tidigare valförluster ökade på den interna oron inför en potentiell tredje förlust (Hadenius et al. 1993: 297 f). Då liksom nu återkom partiet i regeringsställning men efter 2014 är partiet i svagare position än någonsin i modern tid. Lättnaden att åter sitta i regering bär säkert ett tag. Regeringen lyckades dessutom efter debaclet kring budgetomröstningen i december 2014, då regeringsbudgeten röstades ner, få till stånd en uppgörelse med Allianspartierna i den sk Decemberöverenskommelsen. Turerna inför överenskommelsen var många med både hot om extra val och tidiga inviter från Alliansen om något slags uppgörelse kring budgetomröstningar, men i slutändan lyckades alltså regeringen sitta kvar. Från och med våren 2015 kan därför regeringen börja formulera politik som den har utsikt att via budgeten faktiskt få igenom. I och med att Allianspartierna successivt deklarerat att de kommer att formulera separata budgetförslag framöver ökar dessutom möjligheterna för regeringen att i enstaka frågor söka stöd hos något

borgerligt parti – och då även att kunna visa på splittring hos de borgerliga partierna. Samtidigt är regeringens underlag utomordentligt bräckligt och dessutom finns hela tiden Sverigedemokraterna som ett potentiellt hot mot övriga partier. En rad ideologiska spänningar inom regeringen kan också äventyra möjligheterna att leverera ny politik. Nyckeln till Socialdemokraternas utsikter är nog nu – precis som tidigare – i vilken utsträckning partiet förmår leverera reformer i samklang med partiets ideologi på ett sätt som också visar på skillnad mot övriga partier. Om regeringen inte lyckas säkra intäkter stora nog för reformutrymme som går betydligt längre än att lappa och laga på den välfärdsstat som redan existerar ökar förmodligen den interna Socialdemokratiska frustrationen – med oklara följder. Om regeringen inte lyckas dämpa arbetslösheten väsentligt följer säkert samma slags frustration.

Sammanfattningsvis har analysen av Socialdemokraternas strategi på de tre arenorna visat att partiet inför valet misslyckades med att åstadkomma tydlighet på väljararenan och den parlamentariska arenan. Endast på den interna arenan förmådde partiledningen återskapa ett slags lugn. Att partiet framstod som relativt enat kring vaga linjer på de övriga arenorna var dock otillräckligt för att undvika ett av Socialdemokraternas sämsta val sedan demokratin infördes.

Referenser

- Aftonbladet, 2014-09-20. Tillgänglig på <http://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/lenamellin/article17507591.ab> , nedladdad 2015-04-08.
- Aftonbladet, 2014-08-23. Tillgänglig på <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article19413291.ab> , nedladdad 2014-04-01.
- Alliansen, 2006. *Valmanifest. Allians för Sverige. Nytt hopp för Sverige.*
- Alliansen, 2010. *Jobbmanifestet, Valmanifest 2006-2010.*
- Berman, Sheri, 2006. *The Primacy of Politics.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Dagens Industri, 5/9 2014. Tillgänglig på <http://www.di.se/artiklar/2014/9/5/debatt-blockpolitiken-skadar-sverige/> , nedladdad 2015-04-07.
- Dagens Nyheter, 2013-02-12. Tillgänglig på <http://www.dn.se/valet-2014/s-hoppas-na-35-procent-i-valet/> , nedladdad 2015-03-31.
- Dagens Nyheter, 2013-12-11. Tillgänglig på <http://www.dn.se/nyheter/politik/statliga-inkomstskatten-sanks-inte/> , nedladdad 2015-04-08.
- Dagens Nyheter, 2014-06-24. Tillgänglig på <http://www.dn.se/nyheter/sverige/jag-vill-bryta-blockpolitiken-den-ar-fordummande/> , nedladdad 2015-04-08.
- Dagens Nyheter, 2014-07-02. Tillgänglig på <http://www.dn.se/valet-2014/alliansen-lovar-hastighetstag-och-bostader/> , nedladdad 2015-04-07.
- Dagens Nyheter Debatt, 2013-10-09. Tillgänglig på <http://www.dn.se/debatt/vi-satter-valfarden-framfor-skattesankningar/> , nedladdad 2015-03-31.
- Dagens Nyheter Debatt, 2013-11-08. Tillgänglig på <http://www.dn.se/debatt/vinner-vi-ar-vi-beredda-att-regera-over-blockgransen/> , nedladdad 2015-04-08.

- Ekonomifakta.se. Tillgänglig på <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetsloshet/Arbetsloshet/> nedladdad 8/4 2015.
- Feldt, Kjell-Olof, 1991. *Alla dessa dagar*. Stockholm: Norstedts.
- GöteborgsPosten, 2013-09-18. Tillgänglig på <http://www.gp.se/ekonomi/1.2043980-borgs-budget-prioriterar-hushallen?m=print> , nedladdad 2015-04-01.
- GöteborgsPosten Debatt, 2014-01-17. Tillgänglig på <http://www.socialdemokraterna.se/Pressrum/nyheter/Fortsatta-skattesankningar-hotar-valfarden/> , nedladdad 2015-04-01.
- Hadenius, Axel, 1981. *Spelet om skatten: rationalistisk analys av politiskt beslutsfattande*. Stockholm: PA Norstedts & Söners Förlag.
- Hadenius, Stig, Molin, Björn & Hans Wieslander, 1993. *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm: Bonniers.
- Hennel, Lena & Lova Olsson, 2013. *Humlan som flyger. Berättelsen om Stefan Löfven*. Stockholm: Norstedts.
- Hinnfors, Jonas, 1992. *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960-1990*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hinnfors, Jonas, 2006. *Reinterpreting social democracy. A history of stability in the British Labour Party and Swedish Social Democratic Party*. Manchester: Manchester University Press.
- Hinnfors, Jonas, 2009. "Le consentement à l'économie de marché, une constante social-démocrate en Suède et au Royaume-Uni", *Critique Internationale*, No 43, s 17-35.
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson, 2004. *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Karreth, Johannes, Polk, Jonathan & Christopher S. Allen, 2013. "Catchall or Catch and Release? The Electoral Consequences of Social Democratic Parties' March to the Middle in Western Europe", *Comparative Political Studies*, Vol. 46 No 7, s 791-822.
- Kitschelt, Herbert, 1994. *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klitgaard, Michael Baggesen, 2007. "Why Are They Doing It? Social Democracy and Market-Oriented Welfare State Reform", *West European Politics*, Vol. 30 No 1, s 72-194.
- Lavelle, Ashley, 2008. *The Death of Social Democracy. Political Consequences in the 21st Century*. Aldershot: Ashgate.
- Löfven, Stefan, 2014. Tal i Almedalen, 2014-06-29. Tillgänglig på <http://www.socialdemokraterna.se/Pressrum/nyheter/Stefan-Lofvens-tal-i-Almedalen/>, nedladdad 2015-04-02.
- Madestam, Jenny, 2014. *Hur blir man vald? Om ledarskiften i tre svenska partier*. Stockholm: Liber.
- Möller, Tommy & Margit Silberstein, 2013. *En marsch mot avgrunden: socialdemokratiens svarta år*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Oleskog Tryggvason, Per, 2014. *Vikten av viker. Sammanställning av viktade resultat från SVTs vallokalsundersökning 2014*. Rapport 2014:13 Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Pontusson, Jonas, 1992. "At the End of the Third Road: Swedish Social Democracy in Crisis", *Politics & Society*, Vol. 20 No 3, s 305-332.

- Rosén-Sundström, Malena 2013. "The Swedish Social Democratic Party and the double challenge of the 'New' Conservatives and the global economic crisis". Paper presenterat vid 20th International Conference of Europeanists, Amsterdam, 25-27 juni, 2013.
- Sahlin, Mona, 2010. Avgångstal. Tillgänglig på <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12690072.ab>, nedladdad 2015-04-08.
- SAP, 2013a. *Kongressprotokoll 2013*.
- SAP, 2013b. *Lägst arbetslöshet i EU 2020. Socialdemokraternas budgetmotion för 2014*.
- SAP, 2014a. *Ett kunskapslyft för fler jobb. Socialdemokraternas vårmotion 2014*.
- SAP, 2014b. *Kära framtid, Valmanifest för ett bättre Sverige. För alla*.
- SAP, 2015. Verkställande utskottet. <http://www.socialdemokraterna.se/Vart-parti/Verkstallande-utskottet/>, nedladdad 2015-04-08.
- SAP, MP, V, 2010. *Socialdemokraternas, Miljöpartiets och Vänsterpartiets Regeringsplattform 2011-2014*.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Sveriges Radio, 2013-10-01. Tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5661271>, nedladdad 2015-04-01.
- Sveriges Radio, 2013-11-08. Tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5698206>, nedladdad 2015-04-07.
- Sveriges Radio, 2014-03-04. Tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=438&artikel=5799997>, nedladdad 2015-04-07.
- Sveriges Radio, 2014-09-02. Tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=4657&grupp=20696&artikel=5952993>, nedladdad 2015-04-01.
- Suhonen, Daniel, 2014. *Partiledaren som blev in i kylan. Berättelsen om Juholts fall och den nya politiken*. Stockholm: Leopard förlag.
- Svenska Dagbladet, 2011-10-14. Tillgänglig på http://www.svd.se/nyheter/inrikes/medlemmarna-i-verkstallande-utskottet_6551165.svd, nedladdad 2015-04-08.
- Svenska Dagbladet, 2013-08-27. Tillgänglig på http://www.svd.se/nyheter/inrikes/lofven-far-stod-om-femte-jobbskatteavdraget_8460906.svd, nedladdad 2015-04-01.
- Svenska Dagbladet, 2013-09-13. Tillgänglig på http://www.svd.se/nyheter/inrikes/skolsatsning-i-budgeten_8514416.svd, nedladdad 2015-04-07.
- Svenska Dagbladet, 2014-02-20. Tillgänglig på http://mobil.svd.se/nyheter/borg-forslarskattehojning_svd-3288558, nedladdad 2015-04-01.
- Svenska Dagbladet, 2014-05-12. Tillgänglig på http://www.svd.se/naringsliv/nyheter/expert-sagar-jobbskatteavdrag_3551592.svd, nedladdad 2015-04-08.
- Sydsvenskan, 2014-02-07. Tillgänglig på <http://www.sydsvenskan.se/sverige/vi-har-ju-haft-en-skattechock-nerat/>, nedladdad 2015-04-01.
- Svensson, Torsten, 1994. *Socialdemokratins dominans. En studie av den svenska socialdemokratins partistrategi*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis.
- Sveriges Television, 2014-09-01. Nedladdad 2015-04-07.
- Sveriges Television, 2014-04-29. Nedladdad 2015-04-01.
- Särilvik, Bo, 1983. "Coalition Politics and Policy Output in Scandinavia: Sweden, Denmark and Norway", i Bogdanor, Vernon (ed.), *Coalition Government in Western Europe*. Guildford: Heinemann Educational Books Ltd.
- VALU, 2014. *SVT:s vallokalsundersökning Riksdagsvalet 2014*.

Ett liv efter Nya Moderaterna?

Ann-Marie Ekengren & Henrik Oscarsson

Life after “The New Moderate Party”?

The purpose of this article is to contribute with explanations regarding the election result of the Moderate Party in 2014. The Moderate Party received 23.3 percent of the votes compared to 30.1 in the election 2010. We use media coverage, party internal documents and voter surveys to investigate why the Moderate Party suffered such a large election defeat. The analyses are structured to track politically relevant developments in three arenas: the electoral, the party internal and the parliamentary arena.

In the electoral arena the Moderate Party lost many of its voters to the Sweden Democrats mainly due to the party's positions on immigration issues. There was also a significant voter loss to the Social Democrats. In the party internal arena we see organizational confusion and bad planning during 2011. The Moderate Party made significant ideological changes before 2006, but the ideological development stagnated after 2010. A further contributing fact to the poor election result could be a sense of limited influence among some parts of the middle cadre, i.e. the parliamentary members of the Moderate party.

Inledning

Riksdagsvalet 2014 har ibland beskrivits som ett val med nästan bara förlorare.¹ Moderaterna ingår utan tvekan i denna förlorargrupp, och kan dessutom beskrivas som valets största förlorare med 23,3 procent av rösterna. Partiet tappade var femte väljare, vilket motsvarar närmare 340 000 röstande. Förlusterna kostade partiet regeringsmakten, 23 mandat i den nyvalda riksdagen och dess partiledare.

Moderaterna försvarade visserligen positionen som näst största parti i riksdagen, men avståndet till Socialdemokraterna blev avsevärt större än vid valet 2010, hela 7,7 procent, och framförallt minskade andelen personer som röstade på Moderaterna med 6,7 procentenheter. Givet att framgångarna i valen 2006 och 2010 innebar att Moderaterna på allvar närmade sig Socialdemokraterna

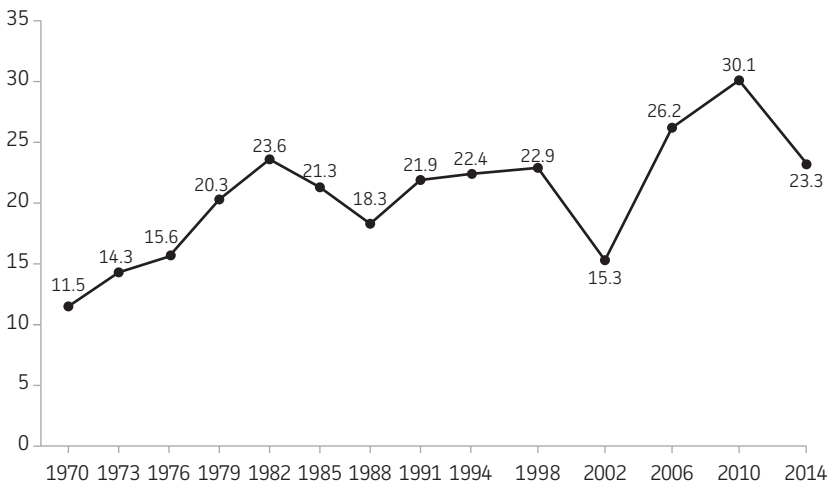
1 Sverigedemokraterna är naturligtvis det tydliga undantaget. Mer om Sverigedemokraterna i Karl Loxbos analys i detta temanummer.

Ann-Marie Ekengren och Henrik Oscarsson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: ann-marie.ekengren@pol.gu.se; henrik.oscarsson@pol.gu.se

och kunde utmana dem om att bli Sveriges största parti, innebar valresultatet 2014 en knäck för självbilden som det självklara framtida statsbärande partiet när Socialdemokraterna inte längre uppfattades som det.

I ett längre historiskt perspektiv är valresultatet 2014 (23,3 procent) inget dåligt resultat för Moderaterna. Under de senaste trettio åren har Moderaternas valresultat ofta hamnat en bit över 20 procent. Valresultaten från 2002 med bara 15,3 procent av rösterna och från 2010 med hela 30,1 procent av rösterna framstår som avvikande från det generella mönstret. Det är naturligtvis viktigt att ta med sig när vi fortsättningsvis analyserar varför valet gick som det gjorde utifrån Moderaternas olika arenor: väljararenan, den interna partiarenan och den parlamentariska arenan (Sjöblom 1968, Strömbäck 2004). Syftet med artikeln är att beskriva valresultatet och varför Moderaterna backade med särskilt fokus mot vad det betyder för partiets position i det svenska partisystemet.

Figur 1. Moderaternas valresultat i riksdagsvalen 1970–2014 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från den officiella valstatistiken (SCB/Valmyndigheten).

Moderaternas väljararena

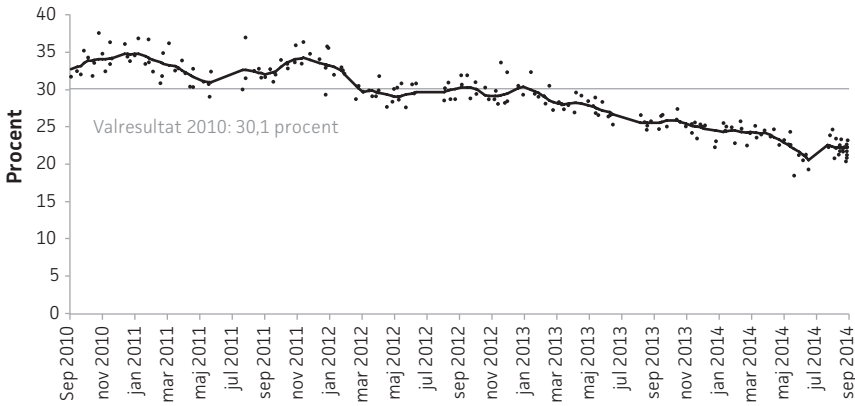
Vi vill argumentera för att grunden för Moderaternas väljarframgångar under 00-talet lades redan på 1980-talet. På 1980-talet genomgick partiet en modernisering och professionalisering som lite förenklat innebar att man inte längre bedrev opinionsbildning enbart bland egna medlemmar och stödorganisationer som t.ex. villaägarna, utan började approacha bredare väljar- och löntagargrupper med sina kampanjbudskap (Ekengren och Oscarsson 2011, 2013). Samtidigt kan noteras att partiet i sin egen analys av valresultatet

2014 har en fortsatt faiblesse för att peka ut ganska smala grupper som vissa delar av den egna valkampanjen riktade sig till. Skillnaden mot tidigare är att de inte lika tydligt definierades utifrån ålder, kön eller utbildning, utan snarare utifrån intresse. Inför valet 2014 pekades särskilt kategorierna jägare, dansbandsbransch, båt- och fritidsliv, motorkultur, hästsport samt HBTQ-rörelsen ut som mottagare för särskilda kampanjer. Som en särskilt prioriterad grupp framställdes utlandssvenskar, en grupp som man dessutom gärna ser att framtida moderata satsningar riktas mot (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 40–1).

Om vi lämnar den egna moderata analysen och istället analyserar några av de undersökningar som genomförts om väljarnas rörlighet i samband med valet 2014 ser vi att var femte väljare lämnade Moderaterna mellan 2010 och 2014. Men vart tog de vägen? De två största väljarströmmarna mellan 2010 och 2014 års val flödade från Moderaterna till Sverigedemokraterna och från Moderaterna till Socialdemokraterna. Enligt viktade resultat från Sveriges televisions vallokalsundersökning gick 11 procent av Moderaternas väljare 2010 till Sverigedemokraterna och 8 procent till Socialdemokraterna (Oleskog Tryggvason 2014). Två andra källor bekräftar dessa väljarrörelser. Motsvarande tapp enligt Valundersökningen 2014 var 9 respektive 9 procent. Och enligt bytarmatrisen hämtad från Europaparlamentsvalundersökningen 2014 tappade Moderaterna 8 respektive 7 procent av sina väljare från 2010 till SD och S. En uppskattning av väljarströmmarnas storlek baserad på dessa tal skulle vara att Moderaterna förlorade omkring 30 000 väljare till SD och nästan lika många till S mellan 2010 och 2014.

Det stora väljartappet från Moderaterna till Sverigedemokraterna var inte något valrörelsefenomen. M började blöda väljare till SD redan under vintern 2011–2012 när partiets opinionssiffror började dala (se figur 2). Även om det ännu är tidigt i analysen av väljarströmmarna ger studier av gruppens sammansättning indikationer på varför M-väljare flyktade till SD. De utvandrade M-väljarna har ett mycket lägre förtroende för politiker och en mycket mer negativ inställning till flykting- och invandringsfrågor än de M-väljare som förblev M trogna. Den migrationspolitiska överenskommelsen mellan Alliansen och Miljöpartiet från mars 2011 (Ramöverenskommelse 2011-03-03) kvalar definitivt in i kategorin politiskt signifikanta brytpunkter. Överenskommelsen släckte hoppet hos de mer invandringskritiska M-väljarna att Alliansen skulle anpassa sin politik för integration och flyktingmottagning till Sverigedemokraternas, något som kan ha initierat en omstrukturering av partiernas stöd i väljarkåren. Men vi konstaterar också att fler analyser är nödvändiga för att vidimera en sådan slutsats.

Figur 2. Moderaternas opinionsstöd under mandatperioden 2010–2014 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på en sammanvägning av Moderaternas röststöd i opinionsmätningar från SCB, Demoskop, Sifo, Novus och Ipsos under perioden september 2010 till september 2014. Linjen i figuren representerar partiets valresultat i 2010 års riksdagsval (30,1 procent).

En eftervalsdiskussion, där bland annat Moderaternas opinionschef Per Nilsson var aktiv (Dagens Nyheter 2014-10-01), handlade om att de väljare som Moderaterna tappade till Sverigedemokraterna egentligen inte var moderata kärnväljare utan snarare flytande väljare (floating voters) som i tidigare val "ärvt" från Socialdemokraterna. Trovärdigheten i en sådan tolkning av väljarströmmarna kan dock med rätta ifrågasättas mot bakgrund av sammansättningen av de flyende väljarna: Det var nämligen i huvudsak äldre män som prioriterade flykting- och invandringsfrågan som lämnade Moderaterna för SD 2014. Strömmen av äldre väljare till SD 2014 var så pass omfattande att den innebar att åldersfördelningen bland de personer som röstade på SD för första gången blev helt jämn. Väljarflykten från M var en starkt bidragande orsak till denna omfattande förändring av sammansättningen av Sverigedemokraternas väljare. Tidigare har SD haft sitt starkaste stöd bland yngre väljare. 2014 finns inte längre några skillnader mellan åldersgrupper i SDs väljarstöd.

För att pröva hypotesen om trevalsörklighet kan man använda Valundersökningarnas tvåvalspanel mellan 2010 och 2014. En sådan analys vilar på de respondenter som intervjuats vid båda tillfällena och som i samband med 2010 års val också besvarade frågan om hur de röstade i 2006 års val. Analysen visar att det bland dessa respondenter (610 personer) inte finns en enda som rört sig från Socialdemokraterna till Moderaterna mellan 2006 och 2010 års val och sedan fortsatt sin vandring till Sverigedemokraterna 2014 (se tabell 1). Det bästa material vi har tillgång till – även med hänsyn taget till att vi sannolikt överskattar stabiliteten i väljarkåren – ger alltså inget stöd för hypotesen att det

ägt rum någon nämnvärd trevalsrörlighet mellan S-M-SD. Däremot finns det betydligt fler fall som passar in på röstningsmönstret M-M-SD (1,6 procent) och S-M-S (0,5 procent).

Tabell 1. Trevalsrörlighet mellan partiväljare i 2006, 2010 och 2014 års riksdagsval (procent)

Stabila	51,3	Inomblocksstabila	74,8
Vänsterpartiet	1,8	VSMPI	37,7
Socialdemokraterna	21,8	ALLIANS	37,1
Centerpartiet	2,8		
Folkpartiet	1,3		
Moderaterna	16,4	Specifika trevalskombinationer	
Kristdemokraterna	3,3	S-M-S	0,5
Miljöpartiet	3,1	S-M-SD	0,0
Sverigedemokraterna	0,7	M-M-SD	1,6
Övriga partier	0,2	M-SD-SD	0,8
		S-SD-SD	0,2

Kommentar: Resultaten är hämtade från de svenska valundersökningarna 2010 och 2014. Analysen bygger på de relativt få respondenter som intervjuats vid valen 2010 och 2014 och som svarat på frågor om hur de röstade i 2006 års val (n=610). Uppgifterna om partival 2010 och 2014 har kontrollerats mot offentliga röstlängder. För mer information om Valforskningsprogrammets rullande tvåvalspaneler, se Oscarsson & Holmberg 2011. För detaljer om undersökningen, se Oleskog Tryggvason & Hedberg 2015. Observera att procenttalen i tabellen inte summerar till 100 procent eftersom flera av kategorierna inte är ömsesidigt uteslutande.

Ett ytterligare stöd för att det inte kan ha ägt rum några substantiella väljarströmmar från S till SD via M under de senaste tre valen kan hämtas från Göteborgs universitets stora (Oleskog Tryggvason 2014; Oleskog Tryggvason & Hedberg 2015) Medborgarpanel (www.lore.gu.se), en i huvudsak självrekryterad panel av respondenter som varit aktiva panelister ända sedan före valet 2010 och som fått frågor om röstning 2006. Inte heller i Medborgarpanelen återfinns en enda svarande som röstat på Socialdemokraterna 2006, rört sig till Moderaterna 2010 och därefter bytt till Sverigedemokraterna 2014. Däremot samlar kombinationen M-M-SD 55 svarande av 3 350 (1,8 procent), det vill säga mycket nära den proportion som framgår av Valundersökningsmaterialet. Motsvarande andel för S-M-S är 10 personer (0,3 procent). Två oberoende studier av väldigt olika karaktär bekräftar därmed samma sak: Trevalsrörlighet 2006, 2010 och 2014 från S till M till SD är utomordentligt ovanligt; den totala avsaknaden av detta i datamaterialet underkänner helt idén att det ska ha varit många väljare som bytt från S till M till SD i valen 2006-2010-2014.

Moderaternas partiinterna arena – ideologisk utveckling

I vad mån kan vi hitta förklaringar till Moderaternas valutgång 2014 utifrån den moderata idéutvecklingen? Innan vi kommer in på den moderata idéutvecklingen under de senaste mandatperioderna kan det vara rimligt att se hur den har beskrivits i ett lite längre perspektiv. Man kan ganska snart konstatera att litteraturen på området inte på något sätt är enig i sin beskrivning av den moderata idéutvecklingen, även om en delförklaring till oenigheten bland forskare handlar om att man fokuserar på något olika tidsperioder och i olika grad på övergripande ideologi eller konkreta förhandlingspositioner/agerande (och ibland både och). Jan Hylén (1991) skriver i sin avhandling om Moderaternas idéutveckling (utifrån både programtexter och konkret politik) under 1900-talet att det finns tydliga skillnader mellan den nyliberala individualismen som präglade partiet under 1980-talet och den konservatism som var högerpartiets ideologiska profil vid 1900-talets början. Rimligen bör man tolka Hylén som att han betonar förändringen av den moderata ideologin över tid. Stig-Björn Ljunggren (1992) däremot har argumenterat för att Moderaterna redan i mitten av 1900-talet anammade en mer liberal hållning i ekonomiska frågor och möjligen också för att den moderata ideologin borde beskrivas mer som liberal-konservativ.

Leif Lewin menar att det som är särskilt intressant att studera är de ideologiska ingångsvärderna i olika beslutsprocesser, d.v.s. det som ett parti för fram som sin position innan positionen omförhandlats i olika förhandlingspel. Som ett konkret exempel nämner Lewin de moderata riksdagsmotionerna om ekonomisk politik där man kan notera en liberal förskjutning under 1970- och 1980-talen samtidigt som nyliberalismen fick sitt internationella genombrott (Lewin 1994: 282). Även Kristina Boréus konstaterar att Moderaternas partiprogram från 1984 tydligt präglas av ”det nyliberala sättet att resonera” (Boréus 1994: 145). Så i stora drag kan man beskriva forskningsläget som att Moderaterna uppfattas som betydligt mer liberalt under 1980- och 1990-talen än under perioden dessförinnan. Oenigheten handlar helt enkelt om hur uttalade konservativa drag som man bibehöll.

En förklaring till om man betonar förändring eller kontinuitet i den moderata ideologin är om man studerar de stora ideologiska dragen, eller om man fokuserar mer på enskilda sakfrågor. Anders Lindbom har till exempel noterat att det finns anledning att förvänta sig betydligt större kontinuitet vad gäller den moderata grundideologin, men större förändring vad gäller olika verklighetsbeskrivningar eftersom de förväntas förhålla sig till en föränderlig omgivning (Lindbom 2010: 143). Lindbom argumenterar för att studier av partiernas agerande kan ge en väl så god vägledning av vad partierna egentligen står för, som de ideologiska grundtexterna. Intressant med Lindboms studie är också att

han täcker in om inte perioden efter Reinfeldt så i alla fall den första regeringsperioden med Reinfeldt vid makten. Lindboms slutsats är för det första att det finns en risk att överdriva det nyliberala inslaget i Moderaternas politik under 1980-talet om man inte också tittar på vad partiet haft för förslag på konkret politik, i det här fallet vad gäller sjuk- och arbetslöshetsersättningarna. För det andra ska man komma ihåg att flera av de förslag som Reinfeldt genomförde under sin första regeringsperiod 2006–2010 vad gäller just sjuk- och arbetslöshetsersättningarna kan tolkas som en tydlig nyliberal vindkantring (Lindbom 2010: 149).²

Någon enighet om hur den moderata ideologin ska beskrivas är alltså svår att nå och kanske Torbjörn Nilsson har rätt när han beskriver debatten mellan statsvetarna om graden av förändring eller kontinuitet i den moderata ideologin som ganska ofruktbar (Nilsson 2004: 301). Samtidigt kan vi inte ge upp försöken att karaktärisera innehållet i den moderata ideologin. När man hävdar att Moderaterna under Reinfeldt snarare gått mot mitten (Svenska Dagbladet Brännpunkt 2015-04-17) kan det förenklat beskrivas som att tidigare självklara liberala positioner som omfattande skattesänkningar, förändrad arbetsrätt och en stark nattvårstat är moderata positioner som har modifierats under Reinfeldts tid som partiledare. Förslagen om skattesänkningar har delvis legat fast men också omfattat människor med förhållandevis låga inkomster och också parats med en tydlig arbetslinje. Arbetslinjen, d.v.s. att det ska löna sig att arbeta har motiverats både med tanken om individens frihet, men också med tanken om att alla ska bidra till det gemensamma (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 12). Här skulle man alltså kunna säga att Moderaterna kombinerar liberala drag (individens frihet) med mer konservativa drag (om ett gemensamt mål för det kollektiv som utgör staten) vilket har bidragit till att Moderaterna har velat upprätthålla det statliga stödet till kommuner och landsting (jfr Lindbom 2010: 146).

Hela projektet de Nya Moderaterna har i någon mån handlat om att Reinfeldt och hans innersta krets accepterade delar av den socialdemokratiskt framväxta välfärdsstaten. I de två dokumentärerna som sändes på SVT i april 2015 om framväxten av de Nya Moderaterna nämnde flera ledande

2 Lätt är naturligtvis att bara fokusera på det som syns, och inte på det som inte syns. Intressant är också att notera att de tydliga nationalistiska drag som fanns i den moderata ideologin långt in på 1900-talet långsamt har tvättats bort ur den moderata ideologin. Inte minst vurmandet för EU och Europatanken har inneburit att nationalistiska tendenser till sist försvunnit ur den moderata ideologin till förmån för internationalism. Den moderata människan är en global, internationaliserad varelse utan nationalstatens begränsningar. Samarbete inom EU förväntas bidra till att definiera en ny gemenskap, bortom nationalstaten. Torbjörn Nilsson (2004) och Jacob Westberg (2003) argumenterar för att partiet redan på 1950-talet började gå i denna riktning. Carl Bildts regeringsperiod anses ha haft en särskilt stor betydelse på den ideologiska utvecklingen i det här avseendet och Europatanken ingick i den "enda vägens politik" (Nilsson 2004: 291). Europatanken har därefter kvarstått som mycket central för den moderata politiken i internationella frågor och i mångt och mycket präglat Bildts tid som utrikesminister 2006–2014.

partiföreträdare att partiet tidigare hade svartmålat den svenska välfärdsmodellen i alltför stor utsträckning och att det lett till att väljarna hyste en oro att en röst på Moderaterna skulle leda till en nedmontering av välfärdsstaten. Detta ville den nya partiledningen med Reinfeldt i spetsen ändra på. Bland annat fanns en uttalad vilja att retoriskt flytta in på Socialdemokraternas planhalva genom att prata om arbetarparti (ej arbetareparti) och arbetslinjen. Budskapet att De nya Moderaterna var det nya arbetarpartiet innebar att man inte självklart ställde sig på arbetarens sida, men däremot betonades vikten av att arbete skulle löna sig. Moderaterna lyckades skickligt sätta agendan inför både valet 2006 och valet 2010 att de hade politiska lösningar som innebar att skattesänkningar för alla med arbete var möjligt, samtidigt som kostnaderna för transfereringssystemen minskade. Den ideologiska nystart som tillåtits ta tid, och som partiet hade tid för i opposition innan valet 2006, räckte hela vägen fram till valet 2010. Ledande partiföreträdare, och före detta partisekreterare som Per Schlingmann, beskrev samtidigt att det tagit på krafterna att styra. Ideologikutvecklingen hade inte längre kunnat prioriteras på samma sätt när man suttit vid makten under lång tid. En förklaring till valförlusten 2014 skulle i så fall vara att Moderaternas ideologiska position till mitten i det svenska partisystemet ifrågasattes av delar av de egna partimedlemmarna samtidigt som det saknades tydliga moderata förslag på en del av de problem som i allt större utsträckning tog utrymme i den allmänna diskussionen som till exempel integrationsfrågorna (SVT Nya Moderaterna, avsnitt 1: Förvandlingen, SVT Nya Moderaterna, avsnitt 2: Förvaltningen).

Sammantaget är det inte orimligt att hävda att Moderaterna har gjort en ideologisk resa, inte bara sedan början av 1900-talet, utan också sedan förra gången de satt vid regeringsmakten i början av 1990-talet. Under regeringstiden i början av 1990-talet då Carl Bildt var partiledare stod liberal principfasthet i sitt högsäte, men under Reinfeldts tid vid makten har pragmatism och en vändning mot mitten kunnat noteras. Även om liberalism i mycket stor utsträckning präglat Moderaterna till exempel när det gäller invandringsfrågan och HBTQ-frågor har liberala och konservativa drag samsats när det gäller socialpolitiken (Nilsson 2004: 310–1). Men efter den ideologiska förändring som Reinfeldt och den moderata partiledningen lotsade partiet igenom inför valet 2006, in mot mitten i det svenska partisystemet med en blandning av liberala och konservativa drag, har Moderaterna inte haft kraft till samma ideologiska utveckling. När resan in mot mitten samtidigt gjorde plats för partier till höger om Moderaterna utsattes partiet för extra tryck.

Ett mycket uppmärksammat tal under valrörelsen blev Fredrik Reinfeldts valupptaktstal på Norrmalmstorg den 16 augusti 2014. Reinfeldt talade inledningsvis om det ökande sekteristiska våldet och det försämrade säkerhetspolitiska läget på många håll i världen. I en sådan situation kunde man förvänta sig ökande och ihållande flyktingströmmar till Sverige. I det sammanhanget

valde Reinfeldt att tala om Sverige som en "humanitär stormakt" och att vädja till svenska folket om förståelse för de människor som behövde skydd. Tolerans och förståelse för flyktingarnas skyddsbehov och att detta skulle kosta resurser var det bärande temat i talet, och också den del som blivit mest uppmärksam. "Öppna era hjärtan" uppmanade Reinfeldt väljarna, samtidigt som han förutspådde att flyktingmottagningen skulle kosta stora summor pengar, och på så sätt minska utrymmet för reformer. Mottagandet blev också blandat på Reinfeldts tal. Han fick beröm för att klart och tydligt stå upp för öppenhet och individens frihet, samtidigt som kritiken handlade om oförmåga att problematisera flyktingmottagningen och integrationspolitikens utmaningar (Aftonbladet och DN 2014-08-16-17, Svenska Dagbladet 2014-11-19, Expressen 2014-12-14).

Mats Johansson, riksdagsledamot för Moderaterna under perioden 2006–2014, menade att det tema som Reinfeldt lanserade i talet i allt för liten utsträckning var förankrat bland de egna partiaktivisterna, och att det bidrog till att talet fick negativa konsekvenser för den partiinternas mobilisering under valrörelsen (Neo 2014 nr 6). Under vintern 2015 har framkommit ytterligare belägg för att de moderata kommunal- och rikspolitikerna är ytterst splittrade i invandringsfrågan och därmed också att det finns mycket varierande uppfattningar om hur integrationen bör hanteras, något som borde ha bidragit till att Reinfeldts tal inte mottogs helt positivt ute i partiorganisationen (Axess 2014-12-03, Svt.se/nyheter 2014-12-10).

Om vi tittar på den egna valanalysen som partiet presenterade hösten 2014 nämndes bristande ideologisk utveckling och oförmåga att beskriva verkligheten på ett relevant sätt inom två politikområden: välfärden och integrationen. I det första fallet tolkades utvecklingen som att det egna partiet inte förmodade hantera synpunkter om att välfärden uppfattades som ojämlig (och att den blivit ojämlig som ett resultat av den egna politiken) och att det enligt väljarna fanns problem med integrationen d.v.s. konsekvenserna av invandringen (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 17). Bristande ideologit utveckling – och här räcker det sannolikt med känslan av bristande ideologit utveckling hos partimedlemmar och partiets politiker på olika nivåer – bidrog därför sannolikt till ett negativt valresultat för Moderaterna.

Även om fokus för artikeln är att förklara valutgången 2014 för Moderaterna är det givet de stora förändringar som partiet genomgått på den partiinternas arenan frestande att också resonera något om valresultatets konsekvenser. Som nämndes redan i inledningen till artikeln fick valresultatet 2014 tydliga konsekvenser för Moderaterna på den partiinternas arenan. Partiordförande Fredrik Reinfeldt meddelade redan på valnatten att han skulle avgå. Fredrik Reinfeldt har av hela 45 procent av de moderata väljarna, både valet 2010 och 2014, beskrivits som mycket viktig för deras partival enligt Vallokallundersökningarna. Inte långt efter valet meddelade även Anders Borg, Reinfeldts parhäst i alliansregeringen, att han skulle avgå som Moderaternas ekonomisk-politiska talesperson. Det innebär att Moderaterna har fått ett helt nytt ledarskikt efter valet 2014.

Riksdagsgruppens gruppleddare Anna Kinberg Batra utsågs först till Anders Borgs efterträdare som ekonomisk-politisk talesman och blev sedan också valberedningens förslag till ny partiordförande och sedermera vald till partiordförande på partiets extra partistämma.³

Att Moderaterna är ett parti med många nya namn på nyckelpositioner torde stå klart. Frågan är om partiledarvalet kan förväntas få några konsekvenser för den moderata politiken? Forskningen om konsekvenser av valnederlag i kombination med partiledarbyte är inte på något sätt entydig, men antyder att det i alla fall då finns förutsättningar att sätta i gång interna diskussioner som kan leda till ny ideologisk framtoning. Möjligen talar förutsättningarna ännu mer till förmån för förändring efter två på varandra följande förlustval. Samtidigt ska vi komma ihåg att Europaparlamentsvalet 2014 uppfattades som ett förlustval för Moderaterna, vilket möjligen kan underlätta för de aktörer i partiet som vill se en förändring av politiken. När regeringsmakten förlorats finns en tendens att kraven på profilering ökat. Moderaternas utspel direkt efter valet har handlat om att fortsatt försvara individens valfrihet, arbetslinjen, välfärdsstaten samt öppenhet och tolerans (DN Debatt 2014-10-05). Alla dessa centrala värden har varit mycket tydliga också i Reinfeldts egen position och därmed förknippade med De Nya Moderaterna. Anna Kinberg Batra har därför tidvis i mediedebatten beskrivits som en garant för att projektet de nya Moderaterna kommer att leva vidare. Givet att Kinberg Batra har varit gruppleddare i riksdagen för Moderaterna har hon varit djupt involverad i att formulera den moderata politiken under Reinfeldts tid. Det skulle då tala mot att hon skulle leda Moderaterna i en helt ny riktning och snarare att hon fullföljer Fredrik Reinfeldts mer kosmopolitiska, liberala linje i frågor om öppenhet och tolerans.

Moderaternas partiinterna arena – organisation

Partiets egen valanalys är en intressant indikator på partiets självbild, hur man vill förklara resultatet och vilka konsekvenser man tänker sig att resultatet ska få för partiets politik. I den moderata valanalys som presenterades på senhösten

3 Enligt stämmohandlingarna inför extrastämman den 10 januari 2015 var huvudpunkten valet av ny partiordförande, men även val av förste och andre vice ordförande ägde rum. Helt planenligt valdes Anna Kinberg Batra till ny partiordförande. Peter Danielsson, kommunstyrelsens ordförande i Helsingborg sedan 2006, valdes till ny förste vice partiordförande och Elisabeth Svantesson, vice ordförande i riksdagens arbetsmarknadsutskott och arbetsmarknadsminister 2013–2014, till ny andre vice ordförande. Beatrice Ask valdes också in som vanlig ledamot i partistyrelsen, när hon släppte uppdraget som andre vice partiordförande (Handlingar Moderaternas extra partistämma 10 januari 2015). Moderaterna har även gjort andra förändringar i sin ledaruppställning. Andra tunga namn som valde att lämna sina uppdrag i partiet efter valförlusten var Catarina Elmsäter-Svärd, som länge sågs som tänkbar efterträdare till Reinfeldt, partisekreterare Kent Persson, som efterträddes av Tomas Tobé, och Carl Bildt som efterträddes av Karin Enström som utrikespolitisk talesperson. Ny gruppleddare i riksdagen efter Anna Kinberg Batra blev Jessica Polfjärd, med Hans Wallmark som vice gruppleddare. Wallmark var för övrigt den person som ledde partiets eftervalsanalys.

2014 kan först och främst noteras att partiet beskrev valresultatet 2014 som just ett förlustval. Det andra är att partiet beskrevs som oförmöget att möta väljarnas upplevda problem med konkreta förslag. Kort sagt, den mediebild som etablerades under tiden före valet 2014 blev också central för innehållet i partiets egen analys (se t.ex. Expressen 2014-07-12, Dagens Industri 2014-09-09, Affärsvärlden 2014-09-10). Den bristande reformagendan efter valet 2010 sammanföll i tid med att det rådde organisatorisk oordning på den partiinterna arenan (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 5). Sofia Arkelsten efterträdde Per Schlingmann i oktober 2010 och satt som partisekreterare i ungefär ett och ett halvt år, vilket alltså sammanfaller med den period som av valanalysgruppen beskrivs som rörig.

Flera händelser under Arkelstens tid som partisekreterare bidrog till negativa mediehändelser för Moderaterna. Bland annat riktades anklagelser mot Arkelsten om korruption, något som dock aldrig gick till förundersökning (SVT Nyheter 2010-11-28), och också hennes påstående att Moderaterna bidragit till att införa fri och allmän rösträtt i Sverige ledde till negativt mediespinn (DN 2011-10-24). Hennes insats i Ekots Lördagsintervju den 17 mars 2011 var ytterligare en sak som ledde till negativ kritik och ifrågasättande av hennes kunskap och kompetens (Ekots Lördagsintervju 2011-03-17). Sammantaget fick Arkelsten under sina ett och ett halvt år på partisekreterarposten ägna ganska stor del av tiden åt att förklara och förtydliga olika uttalanden hon själv gjort eller förklara sitt eget agerande. Det är naturligtvis inte orimligt att det tog kraft från planering av partiets mellanvalsarbete eller långsiktiga planering inför valet 2014, något som partiets egen valanalysgrupp också konstaterade.

Moderaterna hade satt upp fyra interna mål inför valet 2014:

1. Vinna stöd för en majoritetsregering för Alliansen.
2. Locka en högre andel väljare än 2010 (30,06%).
3. Ingå i fler majoriteter i kommuner och landsting än 2010.
4. Genomföra minst 900 000 väljarsamtal.
(Moderaternas eftervalsanalys 2014: 7).

I den egna valanalysen konstaterades att inget av de tre första målen nåddes, vilka alla handlade om valresultatets utfall. Däremot nåddes det sista målet, som handlade om genomförande av en konkret insats under valkampanjen. De organisatoriska bristerna till trots lyckades alltså partiet mobilisera de egna medlemmarna till en ordentlig insats under valkampanjen. En av förhoppningarna med att genomföra så många samtal var att det på sikt skulle kunna locka nya medlemmar. Som de flesta andra partier har även Moderaterna en nedåtgående trend vad gäller antalet partimedlemmar (Dagens Opinion 2014-03-14).

De organisatoriska problemen placerades av den egna valanalysgruppen i tiden till direkt efter valet 2010, då både ekonomi och bemanning inte hade varit ordentligt hanterade. Detta uppfattades ha fått konsekvenser för partiets

oförmåga att leda valrörelsen 2014, och att det istället handlade om att reagera på andras utspel: "Valrörelseplaneringen kom därför att i viss mån påbörjas av personer som inte slutförde den, vilket exempelvis ledde till att den valplan som skulle fungera som det vägledande dokumentet genom valrörelsen hade mindre relevans, än vad den skulle kunna ha haft, för vad som faktiskt skedde och för vilka beslut som togs" (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 17).

Sammantaget finns det indikationer på att Moderaternas organisering av det partiinterna arbetet kan ha haft negativa effekter på partiets valresultat. Det stärker bilden av att organisatorisk stabilitet och kapacitet i ett parti är en nödvändig förutsättning för att kunna göra bra valrörelser och bra valresultat.

Moderaternas parlamentariska arena

Även när det gäller Moderaternas läge på den parlamentariska arenan är det intressant att gå till den egna valanalysen för att fundera över om den kan ge några insikter om vad som eventuellt kan förklara valutgången. Intressant nog beskrevs regeringskansliets inflytande som något negativt, där kontrollen över budskapet gjorde att de utsedda talespersonerna för olika frågor inte kunde agera spontant, utan var hårt kontrollerade och styrda (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 13–4, 17). "Resultatet blev en allt för välkontrollerad politik som bidrog till att frimodigheten gick förlorad, och Moderaterna betraktades som mindre visionära och nytänkande än i tidigare valrörelser" (Moderaternas eftervalsanalys 2014: 17). En homogenisering och tydligare toppstyrning av partiets budskap uppfattades alltså som något ytterligare negativt för partiets ideologiska förnyelse.

Det budskapet har framförts även av före detta riksdagsledamöter. Mats Johanssons kritik har redan berörts tidigare i texten, men även Anne-Marie Pålssons kritik som hon framförde i boken *Knapptryckarkompaniet* (2011) förtjänar att lyftas fram. Pålsson, som satt som riksdagsledamot för Moderaterna 2002–2010, menar att partipiskan och toppstyrningen ökade kraftigt under den andra mandatperioden då Moderaterna satt vid makten. Pålsson valde att lämna Moderaterna 2011. Reinfeldt fick vid några tillfällen försvara sig mot Pålssons kritik och menade då att regerande med hjälp av en Alliansregeringen ibland kunde innebära tuffa kompromisser (Ekots lördagsintervju 2012-06-09).

Som det ledande partiet inom Alliansen sedan dess bildande 2004 har det varit en självklarhet för Moderaterna med vilka partier de ska samarbeta inom riksdagen. Majoritetsregeringen 2006–2010 gav Moderaterna ett unikt tillfälle att genomföra den egna politiken, medan minoritetsregeringen 2010–2014 inneburit mer av krav på förhandling och kompromisser. Samtidigt är det värt att notera att Moderaterna under alla åtta åren i regering innehåft statsministerposten, finansministerposten och utrikesministerposten. Alliansregeringen dominerades tydligt av Moderaterna som det klart största och ledande partiet.

Att Moderaterna varit så lojala med Alliansen är inte så konstigt, eftersom den inneburit att Moderaterna fått spela en dominerande roll i svensk politik. En indikator på att Alliansregeringen varit väldigt viktig för Moderaterna är att inför valen 2006, 2010 och 2014 har Moderaterna bara använt sig av Alliansens valmanifest, och inte haft något eget (Moderaterna.se). Situationen efter valet 2014 har varit ny situation också för Moderaterna och tiden efter valet har till stor del handlat om att komma in i en oppositionsroll.

Även händelser efter valet 2014 kan illustrera lojaliteten som den moderata partiledningen känner med Alliansen. Budgetomröstningen den 3 december 2014 innebar en regeringskris eftersom Sverigedemokraterna valde att rösta på Alliansens budgetförslag. Efter att statsminister Stefan Löfven valde att utlysa nyval inleddes intensiva förhandlingar mellan Alliansen och regeringen. Den mest centrala innebörden av den s.k. Decemberöverenskommelsen är att ledaren för den partikonstellation som är störst släpps fram av övriga partier, att en minoritetsregering ska kunna få igenom sin budget och att inte enskilda delar ska kunna lyftas ur budgeten (<http://www.moderat.se/sites/default/files/attachments/decemberoverenskommelsen.pdf>). Dessutom pekas tre områden ut för samarbete och samtal, och där kan man följaktligen förvänta sig att möjligheterna till större ideologiska förändringar är kringskurna för den tid som överenskommelsen gäller: försvars- och säkerhetspolitik, pensionssystemet och energiområdet.

Decemberöverenskommelsen gäller under de två kommande mandatperioderna, det vill säga fram till och med valdagen 2022. Om överenskommelsen håller innebär den i praktiken att det inte kan bli fråga om några blocköverskridande regeringskoalitioner förrän tidigast efter valet 2022 och att den mycket tydliga blockpolitiken efter Alliansens tillblivande i augusti 2004 kommer att kvarstå. Allianspartierna signalerar att de tänker fortsätta hålla samman och agera samfällt i opposition men också att de kommer "kosta på sig" att presentera olika budgetförslag.

Vad som kan sägas så här långt om Kinberg Batras agerande under slutet av 2014, då hon ännu inte tillträtt partiledarposten men i praktiken ledde partiet, och också efter hennes tillträde i januari 2015 är att hon har arbetat hårt för att bibehålla Alliansen. Även om andra partier tidvis klagat på Alliansen har ingen kritik framförts från den moderata partiledningen.

Moderaterna förklarade när Decemberöverenskommelsen lanserades att den uppfattades som en fördel den dagen det blev ett nytt val och Alliansen kanske återigen blev största partikonstellation (moderat.se). Men överenskommelsen har långt ifrån rosats av alla moderater inom partiets mellankader. Flera riksdagsledamöter har förklarat att de inte känner sig bundna av överenskommelsen eftersom den inte förankrats i partiets riksdagsgrupp (svd.se 2015-01-13). Enstaka partidistrikt, till exempel i Skåne, har också krävt att överenskommelsen ska sägas upp (Svenska Dagbladet 2015-03-29). Anna

Kinberg Batra har därför också fått en hel del kritik under sin första tid som partiledare och frågan om Decemberöverenskommelsens framtid framstår ännu som osäker.

Sammantaget kan vi konstatera att Moderaterna hade en stark parlamentarisk ställning, särskilt under perioden 2006–2010 då man ledde Alliansen och dessutom hade stöd hos en majoritet av riksdagen. Under perioden 2010–2014 har Alliansen regerat i minoritet och därför tvingats till kompromisser och uppgörelser i vissa fall med oppositionen, som till exempel den migrationspolitiska överenskommelsen med Miljöpartiet 2011 visade. Samtidigt har Moderaternas position i Alliansen varit ännu starkare under den andra perioden, i kraft av framgången för Moderaterna i valet 2010. Enstaka ledamöter inom Moderaterna har offentligt luftat kritik mot alltför stor toppstyrning av partiet, vilket partiledningen uppfattat som en nödvändighet för att kunna leda Alliansregeringens arbete. Alliansen förefaller ha en fortsatt stark plats hos Moderaterna, även om partiledning och mellankader möjligen är oeniga i vad mån det kräver toppstyrning och Decemberöverenskommelser. Situationen på den parlamentariska arenan verkar inte självklart kunna förklara varför Moderaterna gjorde ett dåligt val 2014, även om möjligen ökad toppstyrning av partiet kan ha bidragit till missnöje bland partiets mellankader.

Slutsatser

Syftet med artikeln har varit att analysera Moderaternas valresultat och att förklara det med hjälp av resonemang om utfallet på väljararenan, den partiinterna arenan och den parlamentariska arenan. Tanken är att vi därigenom kan dra slutsatser om vad valutgången kan betyda för Moderaternas position och rörelse i det svenska partisystemet.

Väljararenan präglas av Moderaternas dåliga valresultat, vilket i sig innebär en press på partiet till förändring. Kriser skapar förutsättningar för ideologisk förändring. Att partiet i första hand har tappat väljare till Sverigedemokraterna pekar partiet i riktning mot att fundera över just integrations- och flyktingfrågorna som SDs väljare tenderar att sätta allra högst på dagordningen. Moderaternas svar på väljarförlusterna till SD har varit att fokusera arbetet inför den ordinarie M-stämman hösten 2015 bland annat kring just precis de tre områden som Sverigedemokraternas väljare uppfattar som viktigast för parti valet: invandring, brottslighet och välfärd/äldreomsorg.

Den partiinterna arenan har flera dimensioner. Det svaga valresultatet förklarades i första hand med dålig organisering av det partiinterna arbetet, liksom dålig ideologiutveckling. Moderaterna har som det stora regeringspartiet under åren 2006–2014 i första hand fått fokusera på förvaltning och ansvarstagande. Den ideologiutveckling som partiet samlade sig till som oppositionsparti fram till 2006 tappade kraft och styrfart efter det vunna valet 2010. Förankringen av

nya förslag blev lidande och uppfattningar om ökad toppstyrning framfördes. Tillsättningen av det nya ledarskapet inom Moderaterna efter valet 2014 skickar signaler om vilja till förändring, samtidigt som valet av nyckelpersoner indikerar kontinuitet. De efter valet tillsatta arbetsgrupperna som nämndes ovan, om bland annat välfärd, integration och säkerhet, kommer att avgöra i vad mån den mix av liberala och konservativa inslag som nu finns i Moderaterna kvarstår. Arbetsgruppernas arbete kommer att presenteras sommaren 2015 och beslut kan då fattas på den ordinarie partistämman hösten 2015.

Den parlamentariska arenan har i stora drag präglats av att Moderaterna haft en fast förankring i Allianssamarbetet och att de varit det stora och ledande partiet i regeringssamarbetet. Under perioden 2006–2010 gav majoritetsregeringen Moderaterna en unik möjlighet att styra, samtidigt som minoritetsregeringen 2010–2014 innebar ökade svårigheter och vissa krav på kompromisser. I stora drag har Moderaterna haft en klar parlamentarisk sits. Möjligen kan upplevelsen av ökad toppstyrning av partiets arbete i riksdagen ha bidragit till ett negativt valresultat genom att partiets mellankader känt missnöje. Moderaternas agerande har fram till våren 2015 präglats av fortsatt starkt stöd till Allianssamarbetet. Den nyvalda partiordföranden Anna Kinberg Batra förefaller övertygad om nödvändigheten att hålla samman Alliansen inför framtida val, och därmed söker Moderaternas politik upprätthålla blockpolitiken i svensk politik. Blockpolitiken – tvåpartisystemet i flerpartisystemet – är av stort intresse för Moderaterna. Blockpolitiken möjliggör att Moderaterna kvarstår som det största och regeringsbärande partiet på den borgerliga sidan, och förhindrar samtidigt att Moderaterna har möjlighet att gå alltför långt ut till höger. Moderaterna behöver stanna kvar på en mer utmejslad mitten/högerposition för att fortsatt attrahera också tidigare Socialdemokrater.

Referenser

Aftonbladet.

Axess.

Boréus, Kristina, 1994. *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Stockholm: Tidens förlag.

Dagens Nyheter.

Ekengren, Ann-Marie & Oscarsson, Henrik, 2011. "Party Elites' Perceptions of Voters and Public Opinion", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 34, Issue 1.

Ekengren, Ann-Marie & Oscarsson, Henrik, 2013. "Party Elites' Perceptions of Voting Behaviour", *Party Politics*, Vol 19, Issue 4, July 2013.

Ekots lördagsintervju.

Expressen.

Handlingar extra partistämma 10 januari 2015. De nya moderaterna.

- Hylén, Jan, 1991. *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Lewin, Leif, 1994. "Om falukorv, sakinflytande och ideologisk livskraft", *Statsvetenskaplig tidskrift* 1994, årg. 97, nr 2.
- Lindbom, Anders, 2010. "Moderaterna och välfärdsstaten", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2010, årg. 112, nr 2, 143–152.
- Ljunggren, Stig-Björn, 1992. *Folkhemska kapitalismen: högerens programutveckling under efterkrigstiden*. Stockholm: Tiden.
- Moderaternas eftervalsanalys 2014. Insikter för framtiden från valförlusten.
- Neo.
- Nilsson, Torbjörn 2004. *Mellan arv och utopi – moderata vägval under hundra år, 1904–2004*. Stockholm: Santéus förlag.
- Oleskog Tryggvason, Per, 2014. "Vikten att viktas: Sammanställning av viktade resultat från SVTs vallokalsundersökning 2014". *Valforskningsprogrammets arbetsrapportserie 2014:13*. Seriens redaktör: Oscarsson, Henrik. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Oleskog Tryggvason, Per & Per Hedberg, 2015. "Swedish national election studies program method report: Super election edition". *Swedish National Election Studies Working paper series 2015:01*. Series editor: Oscarsson, Henrik. University of Gothenburg, Department of Political Science.
- Pålsson, Anne-Marie, 2011. *Knapptryckarkompaniet*. Stockholm: Atlantis.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper, 2004. "Den omöjliga förlusten", i Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, *Kampen om euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Svenska Dagbladet.
- Svt Dokumentär.
- Svt Nyheter.
- Westberg, Jacob, 2003. *Den nationella drömträdgården. Den stora berättelsen om den egna nationen i svensk och brittisk Europadebatt*. Stockholm: Stockholms universitet.

Sverigedemokraterna: Framgångsrikt enfrågefokus

Karl Loxbo

The Sweden Democrats: Single-Issue Focus and Electoral Success

In the 2014 election, the Sweden Democrats (SD) established itself as the third biggest party in Sweden. With the aim of explaining this unexpected electoral breakthrough, I argue that stigmatised parties like the SD ultimately shape their own fates by choosing how to exploit political opportunities that face them in different arenas. Drawing on a variety of data sources, I support this argument by presenting evidence indicating that the vast mobilisation of SD-voters in 2014 largely is a product of strategies by the SD-leadership to exploit a perceived political vacuum in the wake of convergence between mainstream parties. The article suggests, moreover, that the very high degree of stigmatisation surrounding the SD, in fact, has facilitated internal strategies to normalise the ideological appeal of the party. In light of these findings, the article concludes by arguing that the current actions of Swedish mainstream parties are bound to further strengthen the SD.

Introduktion

Etablissemangen hatar oss, eftersom vi utmanar. Vi utmanar inte bara om makt-positioner och verklighetsbeskrivning, utan framför allt om vilket samhälle vi ska ha. Vi vill helt enkelt inte ha det splittrade, segregerade – själlösa – samhälle som det socialliberala etablissemangen skapat åt oss. Vi bekämpar det. Därför hatar de oss. Därför bekämpar de oss. Låt dem hålla på. Det är helt naturligt att ett fallande höstlöv skräms av en tilltagande vind (Åkesson 2013: 284).

Med dessa ord avslutar Sverigedemokraternas (SD:s) partiledare, Jimmie Åkesson, sin bok, *Satis Polito*, som gavs ut ett knappt år före riksdagsvalet 2014. Åkessons metaforiska språkbruk ger bilden av att SD:s framgångar är en naturlig följd av det tomrum som lämnas av det ”fallande höstlövet” – det vill säga etablissemangets ovilja att representera folkets ”verkliga” intressen. Även om Åkessons ordval kan ses som ett idealtypiskt exempel på en *populistisk* världsuppfattning (Loxbo 2015) visade sig hans prognoser om den ”tilltagande vinden” ha visst fog för sig när svenska folket väl gick till valurnorna i september 2014. Trots hårdbevakning i medierna och fyra år av strikt isolering i riksdagen var SD, med ett väljarstöd på 12,9 procent, det enda parti som gjorde betydande

Karl Loxbo är verksam vid Institutionen för statsvetenskap, Linnéuniversitetet.
E-post: karl.loxbo@lnu.se

framsteg i valet. Denna omvälvande förändring av styrkeförhållandena i det svenska partisystemet kan framstå som paradoxal eftersom Sverige brukar framhållas som en mycket ogynnsam kontext för partier med en högerpopulistisk och invandringskritisk agenda (Art 2011). Den centrala frågan i denna artikel är därför: *Hur var det möjligt för ett stigmatiserat och politiskt isolerat parti som SD att nå så betydande framgångar från ett val till ett annat?*

Syftet med denna artikel är att ge ett preliminärt svar på denna fråga, genom att studera hur mobiliseringen av invandringskritiska opinioner på *väljararenan* kan relateras till övriga riksdagspartiers politik på *den parlamentariska arenan* samt, inte minst, till SD-ledningens egna strategier på *den interna arenan* (Sjöblom 1968). Inspirerad av tidigare forskning gör jag antagandet att valframgångar för invandringskritiska partier i hög grad beror på interaktionen mellan skiftande "möjlighetsstrukturer", som konfronterar dessa nya utmanare på olika arenor (jfr Arzheimer & Carter 2006).¹ Med denna utgångspunkt är argumentet i artikeln att den oväntat stora mobiliseringen av SD-väljare 2014 kan förklaras av att etablerade riksdagspartier i praktiken har ökat utrymmet för ett invandringskritiskt parti på väljararenan, i *kombination* med att SD-ledningen har mejslat ut framgångsrika strategier för att fylla detta utrymme.

Resten av artikeln är disponerad enligt följande: Först presenteras artikelns teoretiska ram och argumentet förankras i tidigare forskning. Därefter följer en kort presentation av det material och de metoder som ligger till grund för slutsatserna. I efterföljande avsnitt studeras i tur och ordning möjlighetsstrukturer på den parlamentariska arenan, partiledningens strategier på den interna arenan samt, avslutningsvis, orsaker till SD:s framgångar på väljararenan. I det sista avsnittet summeras artikelns slutsatser.

Hur interaktionen mellan arenor antas bereda vägen för framgång

Grundförutsättningen för att ett parti ska nå framgång i val är förstas att det finns en efterfrågan på partiets politik på *väljararenan* (Sjöblom 1968: 17). Studier av väljares förändrade efterfrågan var också det primära avstampet i den forskning som på 1990-talet var först ut med att försöka förklara framgången för invandringskritiska partier i Europa (se t.ex. Ignazi 1992; 2003). Eftersom efterfrågan på restriktiv invandringspolitik är utbredd i de flesta europeiska väljarkårer – också i den svenska (Demker 2014: 91, 119–120) – menar dock forskare i dagens läge att den centrala uppgiften *inte* är att kartlägga fluktuationer i väljarnas attityder, utan att förklara varför invandringskritiska opinioner mobiliseras till att börja

1 Arzheimer & Carter (2006: 422) skriver att "Political opportunity structures [...] denote the degree of openness or accessibility of a political system to would-be political entrepreneurs". Sjöblom (1968: 13) gör ett liknande antagande och ser arenorna som varierande "kontexter för politiskt handlande."

med (Mudde 2010: 1181). Med detta som utgångspunkt argumenterar jag för att SD:s valframgångar 2014 till stor del förklaras av de möjligheter som har öppnats upp av de etablerade partiernas agerande på den parlamentariska arenan i kombination med SD-ledningens framgångsrika förnyelsestrategier på den interna arenan.

I Sjöbloms (1968: 49) efterföljd menar jag att den *parlamentariska arenan* inte bara avser riksdagen, utan även partisystemet i stort. Den första möjlighetsstrukturen som kan relateras till denna systemövergripande arena rör hur etablerade partier och medier väljer att bemöta nya invandringskritiska utmanare (Meguid 2008; Art 2011). I Sverige har strategin varit att helt isolera SD genom att upprätta en så kallad *renlighetsbarriär* (en *cordon sanitaire*) (Art 2011: 98). I linje med Arts (2011) forskning menar jag att den starka stigmatisering som omger SD kan ses som en mycket betydelsefull extern möjlighetsstruktur som påverkar inriktningen på de strategier partiledningen kan utforma på den interna arenan och väljararenan.

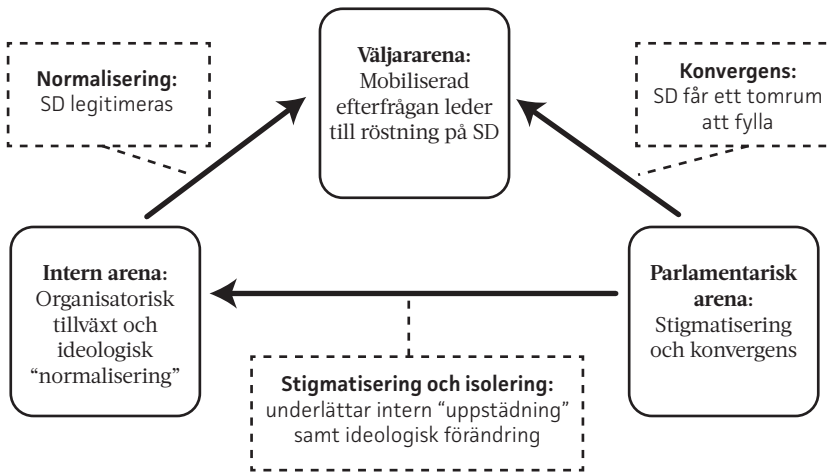
Den andra centrala möjlighetsstrukturen på den parlamentariska arenan rör graden av konkurrens mellan etablerade partier. Om vänster- och högerregeringar byts ut utan att väljarna uppfattar förändringar av politiken är en etablerad hypotes att nya möjligheter öppnas upp för invandringskritiska partier (Kitschelt 2007: 1185; Mudde 2007: 239; Kriesi et al., 2008: 45). I Sverige finns det tydliga indikationer på ideologisk konvergens mellan de stora partierna över tid (se t.ex. Oskarson & Demker 2015). När det gäller SD:s huvudfråga, invandringspolitiken, har dessutom närmandet mellan etablerade partiernas positioner proklamerats offentligt med det uttalade syftet att hejda SD:s framfart (Loxbo 2014). I artikeln argumenterar jag för att konvergensen mellan de två blocken med etablerade partier – Alliansen och de Rödgröna – har skapat ett tomrum på väljararenan som SD har möjlighet att fylla.

Efterfrågan på väljararenan i kombination med gynnsamma möjlighetsstrukturer i partisystemet leder emellertid inte med automatik till framgång för något parti. I stället är det upp till partientreprenörer, på den interna arenan (Sjöblom 1968: 41, 168), att själva utforma strategier för att ta till vara på de möjlighetsstrukturer som står dem till buds (Mudde 2007: 256, 2010; Erlingsson et al. 2012). För att lyckas med detta behöver partiledningen säkra utbudet av ”seriösa” kandidater som kan ”sälja in” partiet som ett trovärdigt alternativ (se t.ex. Demker 2014: 63; Loxbo & Bolin 2014). Tidigare forskning visar också att invandringskritiska partier, för att nå ut till väljarna, ofta behöver tona ned de mest radikala aspekterna av den nationalistiska ideologin (jfr Jungar & Jupskås 2014; Loxbo 2015). I artikeln argumenterar jag för att dessa två interna strategier – *organisatorisk uppbyggnad* och *ideologisk normalisering* – var av stor betydelse för att legitimera SD bland allt bredare grupper väljare. Därutöver menar jag att stigmatiseringen som omger SD kan antas stärka en intern känsla av ”vi mot dem”, vilket i sin tur förstärker uppslutningen kring partiledningen (Art 2011: 35, 95). Jag argumenterar alltså för att ”renlighetsbarriären” i praktiken

har underlättat för partiledningen att utan uppsplitande interna stridigheter ”städa upp internt” och göra partiet mer attraktivt för vissa väljare.

I figur 1 sammanfattas det tredelade arenaperspektivet jag föreslår för att förklara SD:s framgångar i 2014 års riksdagsval.

Figur 1. Relationer mellan ”möjligheterstrukturer” på arenor som en förklaring till SD:s framgångar in 2014 års val

Material och operationaliseringar

För att illustrera det argument som sammanfattas i figur 1 använder jag mig av både sekundära och primära källor.

För att indikera konvergens mellan etablerade partier på *den parlamentariska arenan* utgår jag dels från Riksdagsundersökningarna vid Göteborgs universitet (för att undersöka ökade åsiktsöverensstämmelser över blockgränserna), dels från en omfattande innehållsanalys av utskottsbetänkanden i riksdagen (för att studera förändrade konfliktnivåer i sakfrågor).

Vad gäller *stigmatiseringen* som omger SD, som jag relaterar till partiinterna möjligheter, indikeras detta fenomen indirekt genom en studie av negativ medie-rapportering om SD. För att sedan illustrera det jag kallar *ideologisk normalisering* förlitar jag mig på tidigare forskning, Jimmie Åkessons biografi från 2013 samt kortare nedslag i SD:s idéprogram över tid. *Organisatorisk tillväxt* belyses genom en unik studie av samtliga SD:s kandidater 2006 och 2010 (Loxbo & Bolin 2014).

Eftersom SD-röstning är den beroende variabeln intar emellertid studierna av väljararenan en särställning.² Till att börja med operationaliseras väljarnas

² Materialet är SVTs väljarundersökning (VALU) 2014 samt Surveyinstitutets väljarundersökningar från riksdagsvalen 2010 och 2014.

efterfrågan genom att i två väljarstudier, från 2010 och 2014, konstruera index som indikerar den auktoritära-frihetliga åsiktsdimensionen (se Loxbo 2014: 247; Oskarsson & Demker 2015: 15, se tabell 3 i appendix).³ Det centrala antagandet i figur 1 är att SD:s interna strävan efter legitimering, i kombination med etablerade partiets konvergens, bereder vägen för partiets framsteg på väljararenan. Antagandet om *ökad legitimering* studeras genom att för valen 2010 och 2014 jämföra väljarnas uppfattning om SD:s så kallade *sakfrågeägarskap*, om Jimmie Åkessons betydelse för partivalet samt andelen potentiella SD-väljare – det vill säga väljare som uppger att de *kan tänka sig att rösta* på partiet. Anledningen till att potentiell SD-röstning ses som en indikator på legitimitet är att SD är Sveriges utan jämförelse mest avskydda parti. Om fler väljare börjar inkludera SD i sin "partiuppsättning" (Oscarsson & Holmberg 2008: 166) är det således en stark indikation på att SD upplevs som alltmer "rumsrent" i väljarkåren.

Antagandet att konvergens mellan de etablerade partierna skapar möjlighetsstrukturer för SD undersöks genom en unik fråga i Surveyinstitutets väljarundersökningar från 2010 och 2014, som lyder: "I vilken utsträckning tycker du att Alliansen och de rödgröna väsentligen skiljer sig åt då det gäller politiska sakfrågor?"⁴ För att pröva om denna variabel påverkar sannolikheten för SD-röstning – vilket figur 1 gör gällande – prövas effekten, med kontroll för tidigare kända förklaringar av SD-röstning, i två logistiska regressionsmodeller där den första beroende variabeln är faktisk SD-röstning och den andra är potentiell SD-röstning. Genom att jämföra resultaten från samma modell för 2010 och 2014 menar jag att det blir möjligt att urskilja viktiga förklaringar till SD:s betydande tillväxt i väljarkåren mellan dessa val.

Den parlamentariska arenan: ett politiskt tomrum att fylla?

I kärnan av Sverigedemokraterna finns företrädare för ett parti som har en idé – ge sig på invandrare allt de bara kan. Därför ska de isoleras från politiskt inflytande på det sätt vi har gjort nu. Jag är beredd att göra den typen av överenskommelse igen för att hålla det partiet borta från inflytande.⁵

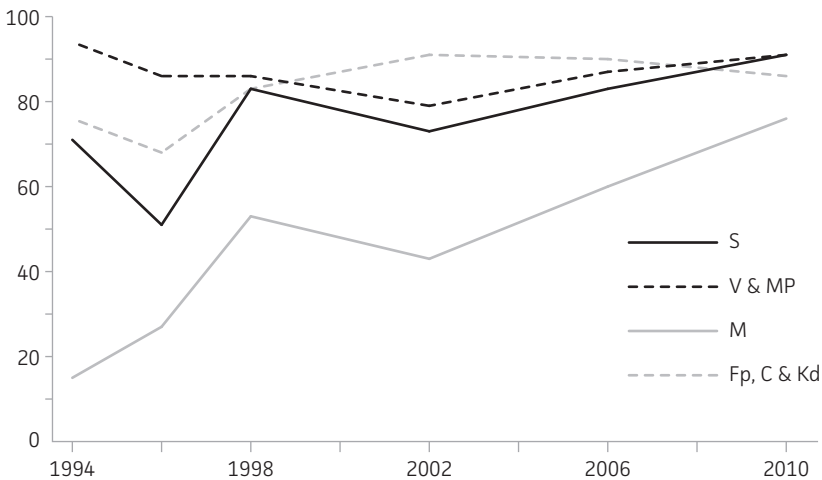
3 Indexet består av samma variabler 2010 och 2014 och ger ett genomsnitt av väljarnas uppfattning om sex politiska förslag: Minska antalet flyktingar, minska antalet invandrare, begränsa satsningar på ett mångkulturellt samhälle, religionsutövande för invandrare bör begränsas, begränsa byggandet av moskéer och skärp straffen för brottslingar. Låga värden (lägst är 0) indikerar auktoritära åsikter med höga indikerar frihetliga (högst är 10) (2010, $\alpha = 0.808$; 2014 $\alpha = 0.864$). För att kontrollera för vänster-höger åsikter konstrueras ett index som mäter genomsnittet för: Minska inte den offentliga sektorn, sänk inte skatterna, satsa inte på ekonomisk tillväxt om det innebär ökade klyftor, avskaffa RUT-avdraget, höj ersättningen i a-kassa samt hög ersättningen i sjukförsäkringen (2010, $\alpha = 0.760$; 2014 $\alpha = 0.783$).

4 Svartalternativen är: I mycket stor utsträckning (1), i ganska stor utsträckning (2), i ganska liten utsträckning (3), inte alls (4).

5 <http://www.svt.se/nyheter/val2014/reinfeldt-sverige-ska-sta-oppet-for-manniskor-som-flyr>.

Med dessa ord motiverade den tidigare svenske statsministern och moderatledaren, Fredrik Reinfeldt, den borgerliga alliansregeringens strategi att isolera SD genom att sluta ett avtal med Miljöpartiet om att liberalisera flykting- och arbetskraftsinvandringen (Loxbo 2014: 240). Eftersom vare sig Socialdemokraterna eller Vänsterpartiet reste några avgörande invändningar mot denna ”ramöverenskommelse” kan slutsatsen dras att de sju etablerade partiernas strategi för att sätta SD i karantän i praktiken underbyggs av en avpolitiserad migrationspolitik (jfr Art 2011: 59). Att denna *de facto* konvergens underbyggs av en allt större åsiktsöverensstämmelse över blockgränserna framgår i figur 2.

Figur 2. Åsiktsöverensstämmelse mellan etablerade partier om flyktingpolitiken. Andel av riksdagsledamöterna som anser att det är ett mycket/ganska dåligt förslag att ”Sverige bör ta emot färre flyktingar”

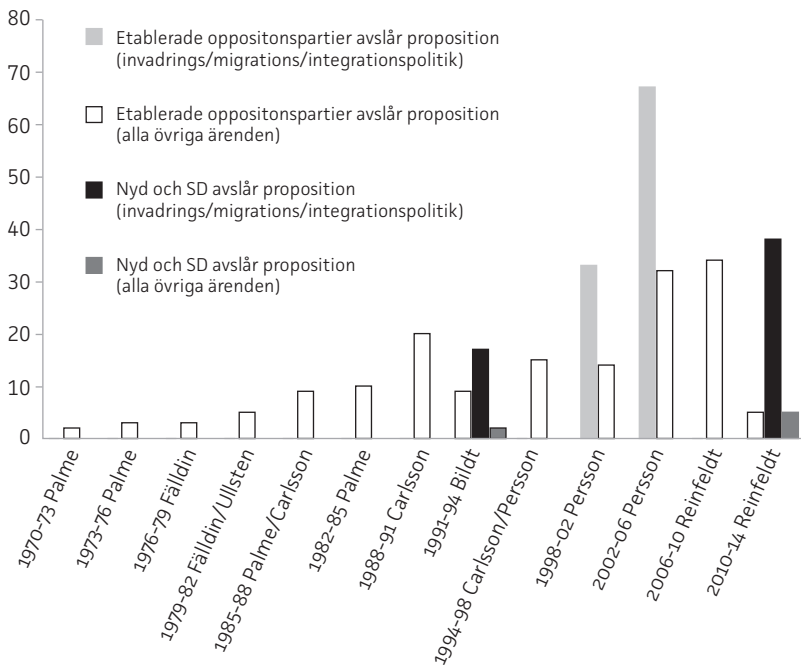

Kommentar: SD:s ledamöter finns endast med under 2010 och andelen bland dessa är 6 procent.
Källa: Riksdagsundersökningarna, Göteborgs universitet.

Resultaten i figur 2 visar en betydande attitydförändring över tid bland Moderaternas, och till viss del bland Socialdemokraternas, riksdagsledamöter. Resultatet av dessa förändringar är att ledamöterna för alla sju etablerade partier i princip intog i princip samma ”flyktingpositiva” position i samband med att SD, som står för rakt motsatt uppfattning, 2010 gjorde sin entré i riksdagen. Någon motsvarande förändring av ledamöternas åsikter kan emellertid inte skönjas gällande traditionella vänster-höger frågor (jfr Dahlström & Esaiasson 2013).

I figur 3 ser vi också att tendenser till konvergens inte bara gäller ledamöternas åsikter utan också återfinns när vi granskar parlamentariskt beslutsfattande och relationen mellan regering och opposition.

Figur 3. Konflikt om invandringws/migrations/ integrationspolitik i riksdagen, 13 regeringar 1970–2014 (procent per regering)

Kommentar: Staplarna i figuren visar andelen propositioner per regering som helt avisas av etablerade oppositionspartier i något av riksdagens utskott. Det totala antalet propositioner som rör invandrings-, migrations- och integrationspolitiken är i kronologisk ordning följande för regeringarna i figuren: 2, 2, 4, 7, 5, 1, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 6, 15, 8 (N= 76). Det totala antalet övriga ärenden är i samma ordning: 256, 297, 682, 766, 354, 314, 282, 375, 192, 224, 234, 334, 271 (N= 4581).

Källa: Resultaten baserar sig på en innehållsanalys av utskottsbetänkanden i riksdagens alla utskott mellan 1970 och 2014. Analyserna har gjorts av Karl Loxbo och Mats Sjölin inom ramen för det av RJ finansierade forskningsprojektet "Partigrupper i förändring", vid Linnéuniversitetet.

I likhet med Riksdagsundersökningarna ger analyserna i figur 3 ingen grund för antagandet om en generell konvergens mellan etablerade partier. Tvärtom visar de vita staplarna att graden av konflikt mellan regering och *etablerade* oppositionspartier⁶ har ökat generellt sedan 1970-talet. I kontrast mot den generella trenden visar dock den gråa stapeln att konflikter om invandrings/migrations/integrationspolitiken helt har upphört efter 2006. Under Göran Perssons två sista regeringar, då de gråa staplarna indikerar höga konfliktnivåer, gjorde dock de mindre borgerliga partierna gemensam sak med Vänsterpartiet och Miljöpartiet och avvisade den mer restriktiva politik som S och M var överens om. Efter att Perssons regering, 2002 till 2006, gick med på att ge gömda flyktingar amnesti har emellertid öppna konflikter mellan etablerade partier försvunnit. Samtidigt visar de svarta staplarna att SD mellan 2010 och 2014 – precis som Ny Demokrati

6 Konflikt operationaliseras som andelen reservationer där propositioner helt avslås av oppositionen.

på 1990-talet – i praktiken fungerade som det *enda* oppositionspartiet inom detta politikområde samtidigt som partiet i övrigt höll en mycket låg profil. Av figur 3 att döma är således SD endast ett aktivt oppositionsparti inom sitt eget sakområde. Inom detta område är dessutom SD det *enda* oppositionspartiet.

Trots att analyserna är översiktliga menar jag att de ger grund till antagandet att konvergensen mellan etablerade partier, som i första hand har skett på SD:s egen planhalva (Loxbo 2014), har öppnat upp ett politiskt tomrum i partisystemet.

Den interna arenan: stigmatisering möjliggör förändring

Vi har alla möjligheter att växa ytterligare och på sikt bli ett stort parti som utmanar om makten. Och det är i hög grad vi själva som styr den utvecklingen (Åkesson 2013: 263).

I likhet med citatet från Åkesson hävdar ledande forskare att gynnsamma väljaropinioner endast leder till framgång för invandringskritiska partier om de själva lyckas framstå som kompetenta, attraktiva och relevanta i väljarnas ögon (Mudde 2007; Erlingsson et al. 2012). Enligt Art (2011) är det kanske största hindret för att lyckas med sådana strategier den sociala stigmatisering som omger invandringskritiska partier. För att ge en indikation om graden av stigmatisering som omger SD visar figur 4 antalet artiklar mellan 2002 och 2014, som direkt förknippar partiet med rasism och/eller fascism.

Figur 4. Negativ rapportering om SD i den svenska pressen (antal artiklar)

Kommentar: Sökresultat för termerna Sverigedemokraterna och rasism och/eller rasistiskt och/eller fascism och/eller främlingsfientlig/a. Resultaten har tagits fram via Revider, Mediaarkivet, och gäller alla tryckta medier mellan 2002 och 2014.

Tidslinjen i figur 4 indikerar att den negativa rapporteringen kring SD har intensifierats högst väsentligt i takt med att partiet har växt och etablerat sig i svensk politik. Effekterna av denna mycket negativa mediabild på partiledningens interna strategier är dock kanske inte de förväntade. I sin bok menar Åkesson (2013: 259) att det han kallar mediernas ”vrångbild” av partiet – det vill säga den mycket negativa publiciteten – har stärkt den interna självkritiken och samtidigt underlättat arbetet med att förändra den publika framtoningen. I linje med pilarna i figur 1 är en första konsekvens av stigmatiseringen som jag vill lyfta fram en betydande avradikalisering av det ideologiska kärnbudskapet. En fördjupad idéanalys faller utanför ramen för denna artikel, och här ges bara belysande exempel på det jag kallar ideologisk normalisering (jfr Demker 2014: 52). I partiprogrammet från 1994, sex år efter att SD grundades, deklarerar följande målsättningar:

Sverigedemokraterna vill stoppa all invandring av människor från etniskt avlägsna kulturer. Stora resurser måste avsättas för att skapa förutsättningar för att de som kommit till vårt land efter 1970 ska kunna återvända till sina respektive länder inom en snar framtid. Någon hänsyn till utgivna medborgarskap kommer inte att tas utan förslag till en grundlagsförändring och en ny medborgarskapslag kommer läggas (Sverigedemokraternas parti-program 1994: 10).

Den citerade passagen från partiprogrammet är i det närmaste ett idealtypiskt exempel på etniskt exkluderande nationalism (jfr Demker 2014: 52). I principprogrammet inför riksdagsvalet 2014, 20 år framåt i tiden, har emellertid sådana idéer försvunnit från partiets officiella idédokument. I det stycke där partiet redogör för sin syn på invandring uttrycks i stället följande, jämförelsevis modesta, målsättningar:

Trots att det inte saknas exempel på enskilda individer som på ett positivt sätt anpassat sig och bidragit till det svenska samhället under senare tid, så är ändå den sammanlagda nettoeffekten av massinvandringen från avlägsna länder starkt negativt, såväl ekonomiskt som socialt. Sverigedemokraterna motsätter sig inte invandring, men menar att invandringen måste hållas på en sådan nivå och vara av en sådan karaktär att den inte utgör ett hot mot vår nationella identitet eller mot vårt lands välfärd och trygghet. (Sverigedemokraternas principprogram 2011: 23).

I stället för att stoppa all invandring, och repatriera människor från ”etniskt avlägsna kulturer”, har SD:s fokus förskjutits till att kritisera den förda invandringpolitiken. SD säger sig inte längre vara kritiskt mot invandring i sig, utan endast mot den så kallade ”massinvandringen”. Över tid har alltså innebörden i nationalismen, som utgör grundbulten i SD:s ideologi, förändrats i grunden. I partiprogrammen är också förändrade, eller kraftigt nedtonade, budskap tydliga när vi granskar andra centrala komponenter i SD:s ideologi, t.ex. uppslutningen bakom *auktoritära värderingar* – hårda tag och strikta förbud – och

populism, i betydelsen att det "hederliga folket" anses vara förda bakom ljuset av den korrupta åsiktseliten (Loxbo 2015: 139–140). Att den ideologiska förändringen faktiskt var mycket omfattande inför valet 2014 illustreras kanske tydligast av innehållet i SD:s valmanifest, som i stället för att lägga kraft på att sälja in långtgående högerpopulistiska förslag proklamerar det föga radikala huvudbudskapet att SD "Väljer välfärd" (som dock vägs mot det påstått motstridiga målet om "massinvandring") (Sverigedemokraternas valmanifest 2014: 1). Oavsett om det förändrade budskapet är allvarligt menat eller inte, menar jag att signalen som partiledningen rimligen vill sända ut till väljarna är att SD numera är ett ideologiskt normaliserat parti.

Den andra konsekvensen av den mediala stigmatiseringen av SD är en högst medveten ambition från partiledningens sida, att långsiktigt förändra sammansättningen av partiets medlemskår (Art 2011: 95; Åkesson 2013: 239). I en kommunikationsplan som hösten 2012 gick ut till medlemmarna deklarerades att "från om med nu gäller nolltolerans och arbetet med att städa upp i leden ges högsta prioritet". I bryska ordalag lade partiledningen sedan till att alla "extremister, rasister, rättshaverister eller andra med ett personligt behov av politiska eller privata utsvävningar [...] kommer inom kort bli föremål för personärende och uteslutning" (Åkesson 2013: 241). Principen om nolltolerans, som partiledningen i hög grad har gjort allvar av genom åtskilliga uteslutningsärenden, är enligt min tolkning ett mycket tydligt exempel på att stigmatiseringen som omger SD i praktiken underlättar partiledningens ambitioner att göra sig av med historiska barlaster och göra partiet mer attraktivt bland väljarna.

Den tredje och sista utvecklingen på den interna arenan har skett *trots* stigmatiseringen. Förutom att SD är det enda riksdagspartiet som kan visa en betydande tillströmning av medlemmar (Erlingsson et al., 2012), har partiet också lyckats dra till sig allt fler aktiva kandidater. Trots att jag endast har data från 2006 och 2010 visar jämförelsen i tabell 1 en betydande förstärkning av SD:s partiorganisation över tid.

Med utgångspunkt från sammanställningen i tabell 1 menar jag att följande två slutsatser kan dras om SD:s organisatoriska utveckling innan det stora genombrottet 2014. För det första ser vi att antalet människor som är villiga att ta den sociala risken och kampanja för SD ökade med hela 110 procent mellan 2006 och 2010. För det andra ser vi, med utgångspunkt från kategoriseringen av yrken, att ytterst få av SD:s kandidater framstår som socialt marginaliserade. De flesta uppger sig ha yrken som kan kategoriseras som arbetarklass (jfr Oskarson & Demker 2015), men förvånansvärt stora andelar uppger sig ha jobb som kan uppfattas signalera hög socioekonomisk status – 12 respektive 14 procent. Art (2011) menar att en organisatorisk utveckling som indikeras i tabell 1 – alltfler kandidater med vanliga yrken samt högsstatusyrken – är en avgörande faktor för att invandringskritiska partier ska framstå som acceptabla alternativ för väljarna.

Tabell 1. Antalet SD-kandidater i alla Sveriges kommuner efter yrkesklassificering (SSYKs kategorier) 2006 och 2010 (% [antal])

	Valår		Total % [N]
	2006	2010	
Chefsyrken/ yrken som kräver fördjupad högskolekompetens (SSYK 1–2)	12 [67]	14 [170]	14 [237]
Teknik, administration, service, omsorg och försäljning (SSYK 3–5)	28 [155]	27 [322]	27 [477]
Lantbruk, maskinell tillverkning, transport, elementära yrken (SSYK 6–9)	29 [165]	29 [344]	29 [509]
Egna företagare	6 [31]	10 [118]	9 [149]
Studenter	9 [53]	7 [80]	8 [133]
Pensionärer	15 [84]	12 [141]	13 [225]
Arbetslösa	1 [8]	1 [11]	1 [19]
Total % [N]	100 [563]	100 [1186]	100 [1749]

Kommentar: Kodningen av kandidaternas yrken följer standarden för svensk yrkesklassificeringar (SSYK). Utöver detta har egna företagare, studenter, pensionärer samt arbetslösa erhållit egna koder.

Källa: Kodning med utgångspunkt från SSYK:s kategorisering av uppgivna yrken på samtliga valsedlar i Sveriges kommuner. För vidare information, se Loxbo & Bolin 2014.

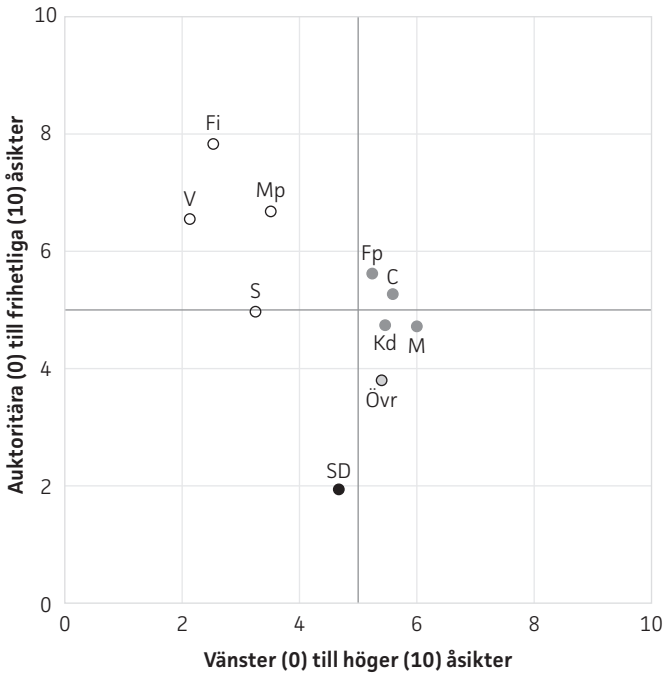
Sammantaget menar jag att strategierna på den interna arenan var förutsättningar för att SD kunde ta till vara på möjligheterna som inför valet 2014 erbjöds på väljararenan.

Väljararenan: ett politiskt tomrum att fylla

[M]in teori [är] att vi som parti inte har något behov av att bilda opinion kring invandringen. Den opinionen finns redan. Vår främsta utmaning ligger inte där, utan i vår förmåga att för väljarna framstå som tillräckligt trovärdiga för den redan befintliga opinionen (Åkesson 2013: 154).

I linje med Åkessons föreställningar om SD:s utsikter råder det bred enighet i forskningen om att framgången för invandringskritiska partier ytterst beror på partiledningars förmåga att ta till vara på opinioner som redan existerar i väljarkåren (Mudde 2007: 256). Hur ser då den ”befintliga opinionen” som Åkesson talar om ut i Sverige? För att ge en indikation om detta redovisas i figur 5 genomsnittet för respektive riksdagspartis väljargrupp, i riksdagsvalet 2014, på de två centrala åsiktsdimensionerna i svensk politik.

Figur 5. Väljarnas placering på två åsiktsdimensioner efter uppgifter om röstning i valet 2014 (medelvärde)

Kommentar: För konstruktionen av indexen, se fotnot 4.

Källa: Surveyinstitutets undersökningar från 2010 och 2014.

Följande två observationer kan göras med utgångspunkt från resultaten i figur 5. För det första är den svenska väljarkåren tämligen polariserad⁷ mellan SD som, föga förvånande, drar till sig de mest auktoritära väljarna – som dock intar mittenpositioner på vänster-högerdimensionen – och Fi, V och Mp som drar till sig vänsterväljare med de mest frihetliga värderingarna. Trots att spridningen runt medelvärdena (för den auktoritära-frihetliga dimensionen) är betydande bland resterande grupper⁸ framgår det, för det andra, att de utan jämförelse största väljargrupperna i snitt drar åt den auktoritära, snarare än den frihetliga, delen av skalan. Eftersom endast mindre opinionsförskjutningar har skett mellan valet 2010 och 2014 kan detta tolkas som att det medellång sikt finns en latent, och relativt stabil, efterfrågan på mer "auktoritär" politik inom delar av väljarkåren. Nedan lyfter jag fram fyra indikatorer på att SD i hög grad lyckades tilltala denna typ av väljare i valet 2014.

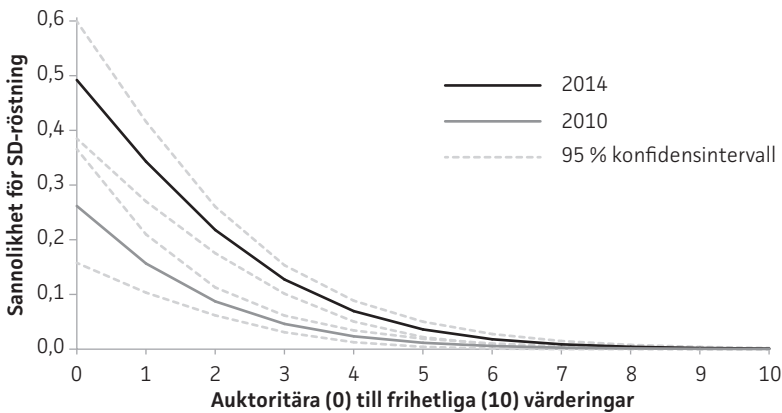
För det första visar VALUs undersökning från 2014 att SD avsevärt hade stärkt sitt så kallade "sakfrågeägarskap" jämfört med valet 2010. I den viktade mätningen

7 I tabell 3 i appendix framgår att polariseringen – om vi utgår från standardavvikelse – är större längs den vertikala dimensionen än den horisontella axeln.

8 Inomgruppsvariansen för den auktoritära-frihetliga dimensionen är avsevärt mycket större än för vänster-höger dimensionen samtidigt som standardavvikelse är störst inom grupperna som röstar på S och M.

rankades SD av flest väljare (21,4 procent) som partiet med den bästa flykting/invandringspolitiken samtidigt som den sakfrågan uppgavs vara allt viktigare för väljarnas val av parti (Oleskog Tryggvason 2014: 23). För det andra visar VALUs undersökning att betydelsen av partiledaren för partivalet var störst bland just SD-väljarna (38 procent), vilket är en ökning med 11 procentenheter sedan 2010. Eftersom SD:s valkampanjer till stor del centrerades kring partiledarens person indikerar detta att interna strategier hade stor betydelse för att sälja in partiet till bredare grupper. För det tredje visar jämförelser mellan väljarundersökningar 2010 och 2014 att andelen *potentiella SD-väljare* hade fördubblats från 10 procent av väljarkåren till ungefär 20 procent (se tabell 3 i appendix). Åkesson själv tolkar tillväxten av potentiella väljare som att partiet har "kommit en bra bit i arbetet med att tillgängliggöra fler väljare" för röstning på partiet (Åkesson 2013: 260). Att SD 2014 lyckades allt bättre med att utnyttja befintliga opinioner bekräftas, för det fjärde, när vi för valen 2010 och 2014 jämför sannolikheten att väljare med auktoritära åsikter – med kontroll för centrala bakgrundsfaktorer och attitydvariabler (se tabell 2) – tar det slutliga steget och lägger sin röst på SD. Jämförelsen av sannolikhetskurvorna i figur 6 (som bygger på resultaten i tabell 2) visar att auktoritära/invandringskritiska åsikter var en *förutsättning* för SD-röstning både 2010 och 2014, men att sannolikheten för att väljare med sådana åsikter skulle rösta på SD hade ökat drastiskt 2014. Eftersom den invandringskritiska opinionen i Sverige får betecknas som relativt konstant på kort sikt (Demker 2014: 91) – se också tabell 3, appendix – menar jag att resultaten ger en stark indikation om att SD verkligen hade lyckats med sin målsättning att framstå som ett mer trovärdigt och acceptabelt alternativ för den redan befintliga opinionen.

Figur 6. Sannolikheten för SD-röstning 2010 och 2014 givet väljarnas placering på den auktoritära-frihetliga åsiktsdimensionen

Kommentar: De estimerade sannolikheterna beräknas genom att transformera odds till sannolikheter med utgångspunkt från koefficienterna i modell 2 (valet 2010) samt modell 6 (valet 2014) i tabell 2. De estimerade sannolikheterna tillåts variera mot bakgrund av väljarnas placering på den 11-gradiga skalan som indikerar auktoritära (0) och frihetliga (10) värden samtidigt som alla andra variabler i modellerna konstanthålls vid sina medelvärden.

Om resultaten hittills kan tolkas som att SD till stor del hade lyckats med sina strategier att tilltala allt fler väljare rör nästa fråga om partiets valframgångar också påverkas av de möjlighetsstrukturer som skapas av konvergensen mellan övriga partier. För att studera denna fråga utgår jag från de logistiska regressionsmodellerna, som presenteras i tabell 2.

Tabell 2. Vad förklarar SD-röstning och potentiell SD-röstning 2010 och 2014. Resultat från logistiska regressioner

	Riksdagsvalet 2010				Riksdagsvalet 2014			
	Röst på SD		Potentiell röst på SD		Röst på SD		Potentiell röst på SD	
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7	Modell 8
Man (kvinna = 0)	0.53** (0.27)	0.50 (0.32)	0.43** (0.18)	0.29 (0.22)	0.84*** (0.21)	0.99*** (0.27)	0.80*** (0.16)	1.02*** (0.21)
Arbetarklass (0=övriga)	0.65** (0.27)	-0.01 (0.35)	0.40** (0.18)	0.04 (0.23)	-0.03 (0.22)	-0.10 (0.29)	0.24 (0.17)	0.28 (0.23)
Högskole- utbildning	-1.10*** (0.38)	-0.42 (0.48)	-0.60*** (0.22)	0.15 (0.29)	-0.78*** (0.24)	-0.45 (0.32)	-0.66*** (0.18)	0.03 (0.24)
Stad mot landsbygd	0.03 (0.27)	-0.17 (0.32)	0.214 (0.18)	-0.05 (0.22)	0.34* (0.20)	0.04 (0.26)	0.10 (0.16)	-0.36 (0.21)
Politiskt intresse		0.10 (0.22)		0.08 (0.15)		0.76*** (0.19)		0.30** (0.15)
Misstro mot demokratin		1.70*** (0.22)		0.56*** (0.16)		1.02*** (0.19)		0.78*** (0.16)
Vänster- höger åsikt		-0.03 (0.09)		-0.00 (0.06)		0.10 (0.08)		0.04 (0.06)
Auktoritär- frihetlig åsikt		-0.75*** (0.11)		-0.78*** (0.068)		-0.77*** (0.08)		-0.79*** (0.06)
Uppfattad konvergens		0.82*** (0.23)		0.16 (0.16)		0.66*** (0.19)		0.33** (0.15)
Konstant	-3.33*** (0.30)	-5.44*** (1.28)		-1.61* (0.84)	-2.53*** (0.23)	-6.40*** (1.10)	-1.84*** (0.17)	-2.52*** (0.83)
Log Likelihood	-239.1	-153.6	-463.5	-310.8	-354.6	-214.0	-524.6	-326.0
Pseudo R2	0.05	0.35	0.03	0.31	0.05	0.41	0.05	0.38
Antal fall	1306	1241	1469	1392	1200	1150	1250	1170

Kommentar: ** = $p < 0.05$, *** $p < 0.01$. I tabellen visas logistiska regressionskoefficienter med standardfel inom parentes.

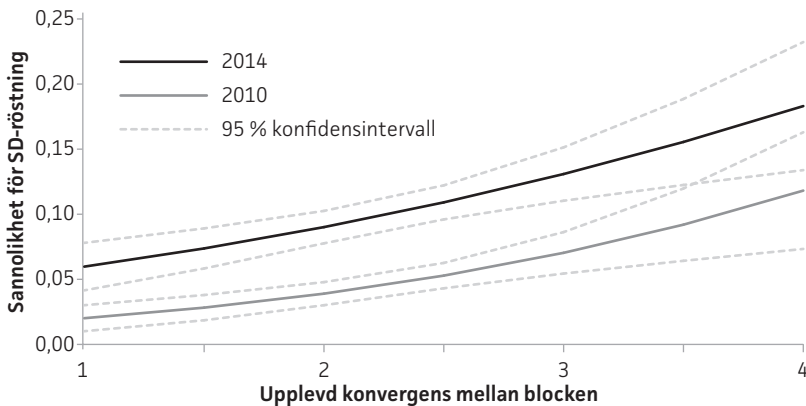
Källa: Surveyinstitutets undersökningar från 2010 och 2014.

Min primära avsikt med analyserna i tabell 2 är inte att förklara SD-röstning i sig, utan att pröva antagandet att väljarnas uppfattningar om konvergens bidrog till att bädda för SD:s framgångar på väljararenan 2014. Av detta skäl avstår jag

från att närmare kommentera kontrollvariablerna – som pekar i samma riktning som i liknande undersökningar (se t.ex. Loxbo 2014; Oskarson & Demker 2015).

Resultaten i tabell 2 ger starkt stöd till antagandet att väljarnas subjektiva uppfattning om konvergens mellan etablerade partier påverkar sannolikheten för både reell (Modell 1-2, 4-6) och potentiell SD-röstning (Modell 3-4, 7-8). Med kontroll för de centrala bakgrundsvariablerna klassbakgrund, grad av utbildning samt bostadsort – som inte är statistiskt signifikanta 2014 – visar resultaten på att sannolikheten för reell och potentiell SD-röstning ökar bland män, politiskt intresserade, väljare med mer auktoritära åsikter samt bland väljare som uppfattar att etablerade partier har konvergerat. Annorlunda uttryckt betyder resultaten att subjektiva uppfattningar om konvergens mellan blocken har en *oberoende* effekt på SD-röstning både 2010 och 2014. Det är särskilt intressant att notera att denna effekt *inte* beror på åsikter längs den auktoritära-frihetliga åsiktsdimensionen (variablerna interagerar inte), som annars pekas ut som den centrala förklaringen till röstning på SD (Oskarson & Demker 2015). I figur 7 framgår det dessutom att effekten av uppfattad konvergens var signifikant större 2014 än 2010 – frånsatt variabelns högsta värde, som indikerar att väljarna inte uppger sig se någon skillnad alls mellan blocken.

Figur 7. Sannolikhet för SD-röstning givet väljarnas uppfattning om konvergens mellan blocken

Kommentar: Se kommentar till figur 6.

Sannolikhetskurvorna i figur 7 rör endast de väljare som har uppgett sig ha röstat på SD. Resultaten i tabell 2 (Modell 3-4, 7-8) visar emellertid att upplevd konvergens 2014 också påverkade sannolikheten för att en enskild väljare skulle tillhöra den avsevärt mycket större gruppen med *potentiella* SD-röstare. Det faktum att effekten av upplevd konvergens är statistiskt signifikant 2014, men inte 2010, tolkar jag som att uppfattningar om etablerade partiers agerande under mandatperioden 2010-14 bidrog till att stärka SD:s potential i väljarkåren. I en nyligen publicerad studie visar dessutom Loxbo (2014), i linje med argumentet i

denna artikel, att det är konvergensen i invandringsfrågan, och inte konvergensen i allmänhet, som har skapat möjligheter för SD på väljararenan.

Sammantaget menar jag att resultaten från de logistiska regressionsanalyserna, i kombination med tidigare studier, styrker antagandet att etablerade partier själva har bidragit till att transformera delar av den invandringskritiska opinionen i Sverige till faktiska och potentiella röster på SD. Denna ommöblering i partisystemet har också underlättats av att SD-ledningen har varit skicklig nog att – åtminstone officiellt – distansera sig från partiets extrema förflutna.

Slutsatser

Det är knappast en överdrift att påstå att riksdagsvalet 2014 sände chockvågor genom Sverige. Trots allvarliga skandaler, stenhård bevakning i medierna och fyra år av strikt isolering i riksdagen etablerade sig Sverigedemokraterna, med 12,9 procent av rösterna, som landets tredje största parti. Syftet med denna artikel har varit att erbjuda en förklaring till hur denna omvälvande förändring av det svenska partisystemet var möjlig.

Trots att kritiken mot flyktingmottagande har avtagit sedan 1990-talet i Sverige visar forskningen att en pluralitet av väljarna – mellan 40-45 procent – alltså är kritiska (se t.ex. Demker 2014: 108-141). I artikeln menar jag att SD:s partiledning, genom målmedvetna normaliseringsstrategier på den interna arenan, har lyckats med att appellera till allt större delar av denna opinion. Därutöver argumenterar jag för att strategin för att nå ut till väljarna har underlättats – kanske i grunden möjliggjorts – av att konvergensen mellan etablerade partier har bidragit till att mobilisera väljare som prioriterar flykting/invandringspolitiken.

På den parlamentariska arenan har jag visat att åsiktsöverensstämmelsen över blockgränserna har ökat gällande synen på flyktingmottagande samtidigt som konflikterna mellan regering och etablerade oppositionspartier har försvunnit. Resultaten från de logistiska regressionerna indikerar att en följd av detta är att SD i allt högre grad blir ett reellt eller potentiellt alternativ för större väljargrupper.

Trots att mina belägg är i detta avseende är anekdotiska har jag argumenterat för att partiledningens hårdhänta interna strategier underlättas av stigmatiseringen som omger partiet. Det viktigaste skälet till detta är att den strikta karantänen runt SD kan antas överbrygga interna fraktioner och skapa en intern känsla av "vi mot dem", vilket i sin tur ger ett stärkt mandat till partiledningen (Art 2011: 35, 95). I artikeln har jag visat exempel på att strategierna om ideologisk normalisering och nolltolerans mot extremister kan tolkas som medvetna strategier från partiledningens sida för att bryta igenom den mediala stigmatisering som omger partiet och nå ut till nya väljargrupper. Mina analyser av flera

väljarstudier från 2010 och 2014 ger också tydliga indikationer på att strategierna har krönts med framgång.

Efter valet 2014 har SD varit en central referenspunkt i svensk politik. Trots att Jimmie Åkesson sjukskrev sig för utbrändhet valde det förmodat "ledarlösa" partiet att fälla regeringens budget, varpå statsminister Stefan Löfven aviserade att han avsåg utlysa extravalet. Extravalet ställdes dock in efter att regeringen och de borgerliga partierna slöt den så kallade Decemberöverenskommelsen. Det uttalade syftet med överenskommelsen är att möjliggöra minoritetsregerande, och fortsatt isolering av SD, genom att etablerade oppositionspartier lovar att lägga ned sina röster vid budgetomröstningen. Slutsatserna i denna artikel tyder emellertid på den att denna strategi är direkt kontraproduktiv för att motverka SD:s tillväxt. Samtidigt som kritiken av invandringspolitiken är utbredd, visar nämligen resultaten i artikeln att väljare som uppfattar minskad konflikt mellan etablerade partier blir mer sannolika SD-väljare. Annorlunda uttryckt är det troligt att de andra riksdagspartierna, genom Decemberöverenskommelsen, har bäddat för ytterligare framgångar för SD i framtiden. Om SD även fortsättningsvis lyckas med att "städa upp" internt utan alltför uppsplitande interna konflikter är det därför mycket som talar för att framgångarna 2014 bara var början.

Referenser

- Art, David, 2011. *Inside the Radical Right. The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arzheimer, Kai & Carter, Elisabeth, 2006. "Political Opportunity Structures and Right-Wing Extremist Party Success", *European Journal of Political Research* 45(3), s 419-443.
- Dahlström, Carl & Esaiasson, Peter, 2013. "The immigration issue and anti-immigrant party success in Sweden 1970-2006. A deviant case analysis", *Party Politics* 19(2), s 343-364.
- Demker, Marie, 2014. *Sverige åt svenskarna. Motstånd och mobilisering mot invandring och invandrare i Sverige*. Stockholm: Atlas förlag.
- Erlingsson, Gissur Ó., Loxbo, Karl & Öhrvall, Richard, 2012. "Anti-Immigrant Parties, Local Presence and Electoral Success", *Local Government Studies* 38(6), s 817-839.
- Ignazi, Piero, 1992. "The silent counter-revolution: hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe", *European Journal of Political Research* 22 (1), s 3-34.
- Ignazi, Piero, 2003. *Extreme right parties in Western Europe*. Oxford University Press: Oxford.
- Jungar, Ann-Cathrine & Jupskås, Anders, 2014. "Populist Radical Right Parties in the Nordic Region. A New and Distinct Party Family", *Scandinavian Political Studies* 37(3), s 215-238.
- Kitschelt, Herbert, 2007. "Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges in Comparative Research", *West European Politics* 30 (5), s 1176-1206.

- Kriesi, Hanspeter, Grande, Edgar, Lachat, Romain, Dolezal, Martin, Bornschie, Simon & Frey Timothy, 2008. *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loxbo, Karl, 2015. "Utmaningen från radikala högerpopulistpartier", s 133–149 i Hagevi, Magnus (red.). *Partier och partisystem*. Lund: Studentlitteratur.
- Loxbo, Karl, 2014. "Voters' perceptions of policy convergence and the short-term opportunities of anti-immigrant parties: Examples from Sweden", *Scandinavian Political Studies* 37(3), s 239–262.
- Loxbo, Karl & Bolin, Niklas, 2014. "Radical right parties, organizational maturity and electoral success. The Sweden Democrats and the elections of 2006 and 2010". Paper presented at the XVII Nordic Political Science Congress (NOPSA), Workshop 7: The Rise of Anti-Establishment Parties in the Nordic Countries: Causes and Consequences, Gothenburg, Sweden, August 12–15, s 1–24.
- Meguid, Bonnie, 2008. *Competition between Unequals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas, 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas, 2010. "The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy", *West European Politics*, 33(6), s 1167–1186.
- Oleskog Tryggvason, Per, 2014. *Vikten av vikter. Sammanställning av viktade valresultat från SVTs valundersökning 2014*. Rapport 2014:13, Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitetet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2008. *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Oskarson, Maria & Demker, Marie, 2015. "Room for Realignment: The Working-Class Sympathy for the Sweden Democrats", *Government and Opposition*. DOI: 10.1017/gov.2014.41, s 1–23.
- Panbianco, Angelo, 1988. *Political Parties. Organization & Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Sverigedemokraternas partiprogram (1994). Antaget vid årsmötet 1994.
- Sverigedemokraternas principprogram (2011). Antaget vid landsdagarna 2011.
- Sverigedemokraternas valmanifest (2014).
- Åkesson, Jimmie, 2013. *Satis Polito*. EU: Asp & Lycke.

Appendix

Tabell 3. Deskriptiv statistik

	Riksdagsvalet 2010					Riksdagsvalet 2014				
	Medel- värde	Std. av	Min	Max	Antal fall	Medel- värde	Std. av	Min	Max	Antal fall
Röstning på SD	0.047	0.21	0	1	1394	0.10	0.30	0	1	1201
Potentiell SD-röstning	0.10	0.30	0	1	1575	0.18	0.38	0	1	1244
Man (kvinna = 0)	0.49	0.50	0	1	1613	0.45	0.49	0	1	1225
Arbetarklass (o=övriga)	0.39	0.48	0	1	1546	0.31	0.46	0	1	1244
Högskoleutbildning	0.35	0.47	0	1	1559	0.42	0.49	0	1	1203
Stad mot landsbygd	0.39	0.49	0	1	1583	0.41	0.49	0	1	1200
Politiskt intresse	2.60	0.74	1	4	1575	2.72	0.72	1	4	1225
Misstro mot demokratin	2.11	0.63	1	4	1591	2.12	0.65	0	1	1223
Vänster-höger åsikt	4.68	1.95	0	10	1597	4.37	1.93	0	10	1214
Auktoritär-frihetlig åsikt	4.73	2.31	0	10	1598	4.94	2.42	0	10	1213
Uppfattad konvergens	2.27	0.69	1	4	1577	2.25	0.65	1	4	1204

Källa: Surveyinstitutets undersökningar från 2010 och 2014.

Miljöpartiet: Med vittring på regeringsmakten

Fredrika Lagergren & Maria Oskarson

The Green Party – With a Scent of Governmental Power

In the 2014 national election the Green party (MP) had hopes to become Sweden's third largest party. Instead it lost voter support from 7.3 to 6.9 percent, but still ended up in government. The following analysis of MP in the 2014 elections depart from the party's background as a new and alternative party based in the new divisions that have emerged due to globalization and the post-industrial society. We argue that this characterizes both the party's inner workings and its electoral base as its ability to act in the parliamentary arena. At the same time, we note that the party voters still mainly associate the party with environmental policy, which link the election results to the saliency of environmental issues on the political agenda. We conclude by noting that the Green Party can be seen as a very modern party well adapted to the multi-level democracy which today characterizes Sweden.

Inledning

År 2014 var ett historiskt år för Miljöpartiet. Europaparlamentsvalet i maj var en stor valframgång med 15,4 procent, vilket gav den gröna valrörelsen rejäl skjuts med opinionssiffror en bra bit över de 7,3 procent som partiet fått i riksdagsvalet 2010. När valdagen närmade sig föreföll partiet segla i en sådan medvind att många förutspådde att Miljöpartiet efter valet i september skulle vara Sveriges tredje största parti. Det "naturliga samarbetet" mellan Miljöpartiet och Socialdemokraterna tycktes fungera väl som motvikt till den borgerliga Alliansen även om Sverigedemokraternas valkampanj förmörkade sommarhimlen likt ett annalkande åskväder.

När röstsiffrorna var sluträknade på valnatten var stämningen hos Miljöpartiet något dämpad. Partiet gick inte framåt såsom man hade förväntat sig utan tappade i väljarstöd från 7,3 till 6,9 procent. Besvikelsen var stor men partiets samarbete med Socialdemokraterna visade sig vara framgångsrikt. När statsminister Fredrik Reinfeldt under valnatten meddelade att han till följd av Alliansens valnederlag skulle avgå inte bara som statsminister utan också som partiledare, vände sig talmannen till Socialdemokraternas partiledare Stefan Löfven som utan att tveka kallade till sig Miljöpartiets två språkrör

Fredrika Lagergren och Maria Oskarson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

E-post: fredrika.lagergren@pol.gu.se; maria.oskarson@pol.gu.se

Åsa Romson och Gustav Fridolin i syfte att bilda en koalitionsregering i enlighet med utfästelserna under valrörelsen. Vänsterpartiets Jonas Sjöstedt som uttryckt förhoppningar om att få påverka regeringens utformning, ställdes till sin stora besvikelse helt utanför förhandlingarna.

Att Miljöpartiet gjort en lång resa från att ha varit ett nytt och annorlunda parti som sambadansade in i riksdagen 1988, är ställt utom tvivel. Den bohemiska framtoningen fungerade visserligen inte under valåret 1991 då fokus låg på förmåga till ekonomisk krishantering, men 1994 var partiet åter i riksdagen. Sedan dess har Miljöpartiet med framgång lyckats muta in en egen position i den svenska partirymden så till den grad att partiet idag framträder som en trovärdig regeringspartner. Partiet har därmed inte bara klarat det som brukar kallas "representationströskeln" och tagit sig in i riksdagen utan även tagit sig över "relevanströskeln" in i regeringen (Müller-Rommel 2002/2010).

Vi kommer här att diskutera Miljöpartiet relativt antaganden om framväxten av politiska dimensioner där vi ser närmare på partiets ideologiska, organisatoriska och parlamentariska utveckling med stöd i forskning om gröna partier i Europa. Analysen utgår i huvudsak från Jon Burchells "The Evolution of Green Politics. Development and Change Within European Green Parties" från 2002, och Martin Dolezals artikel "Exploring the Stabilization of a Political Force: The Social and Attitudinal Basis of Green Parties in the Age of Globalization" (2010) medan strukturen är hämtad från Sjöbloms teori om partiernas tre arenor: väljararenan, parlamentariska arenan och den partiinterna arenan (Sjöblom 1968).

Partiideologi

Det svenska Miljöpartiet de Gröna bildades 1980 och är enligt Burchell (2002) en tydlig del av den gröna politiska dimension som började ta form i Västeuropa i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet. I likhet med t.ex. västtyska Die Grünen har Miljöpartiet sina rötter i de sociala rörelser som växte fram under 1970-talet och där antiauktoritära frihetliga ideal kombinerades med politisk aktivism och, vad vi idag skulle kalla, identitetspolitik. De gröna rörelserna förenar frihetliga ideal i form av en decentraliserad öppen och demokratisk organisation med filosofisk ekologism som sammantaget formar en ideologi om ett hållbart samhälle där det råder såväl ekologisk som ekonomisk balans.

Ekologism eller ekosofi som är den filosofiska benämningen, kan beskrivas som ett alternativ till en antropocentrisk världsbild där människan tilldelats rollen som "skapelsens herre" med rätt att härska och exploatera jordens resurser. Gröna ideologier vilar istället på föreställningen att människor, djur och natur är delar av harmoniska balanserade ekosystem eller kretslopp som utgör grunden för allt liv. Denna nödvändiga ekologiska balans är idag, enligt grön ideologi, allvarligt hotad av klimatförändringar orsakade av mänsklig påverkan

och det är därför av största vikt att ställa om samhällen så att de värnar ekologisk balans snarare än tillväxt (Burchell 2002).

Det ekologiska perspektivet har, framhåller Burchell, en given plats i de gröna partiernas program. I Miljöpartiets partiprogram finns tydliga hänvisningar till ekologismen uttryckt i termer av solidaritet inte bara med människor utan också med djur, natur och det ekologiska systemet (Partiprogram 2013). Partiprogrammet innehåller ett eget kapitel om miljön men idén om ett ekologiskt hållbart samhälle genomsyrar även synen på människan, ekonomin, välfärden och det man kallar "världen", det vill säga utrikes- och säkerhetspolitik inklusive migration.

Ideologiska markörer hämtade från de sociala rörelsernas inriktning på aktivism och decentraliserad organisering syns tydligt i partiprogrammet. Miljöpartiet presenterar sig själv som ett frihetligt decentralistiskt parti som vill "bryta ner alla diskriminerande och ohållbara maktstrukturer i samhället" (Partiprogram 2013:3). Mångfald och bred representation i olika sammanhang är viktiga principer där Miljöpartiet beskriver sig som ett feministiskt parti och hävdar att "varje människa har rätt att vara och växa till den individ som hen vill vara" (Partiprogram 2013:3). För att möjliggöra för så många som möjligt att kunna delta i politiska sammanhang tillämpar partiet en rotationsprincip för politiska förtroendeuppdrag och man vill även sänka rösträttsåldern till 16 år.

Att skrivningarna i partiprogrammet hänvisar till grunddragen i grön ideologi och principer knutna till frihetlighet och aktivism är tydligt. Det är viktigt att notera den vikt som läggs vid själva organisationsformen som en del av en grön identitet. Att delta i stormöten och utomparlamentariska aktioner av olika slag är, i de gröna partierna, ett sätt att föra fram misstro mot hierarkier och auktoriteter snarare än en protest mot den representativa demokratin som grund för samhällsordningen.

Trots att de gröna partierna idag är företrädare på den parlamentariska arenan bygger den gröna ideologin på kategoriska antaganden och principer som är svåra att hantera inom ramen för den parlamentariska arenans kompromisser och köpslående. Poguntke (2002) pekar på hur Die Grünen i Tyskland mötte starkt motstånd från sina vänner inom anti-kärnkraftsrörelsen när de i regeringsställning tvingades till pragmatiska kompromisser inom det miljöpolitiska området:

Unenthusiastically committed to a policy of gradually phasing out nuclear energy production, Green politicians found themselves confronted by their formerly most loyal allies, the activists of the anti-nuclear movement, which is the nucleus of the ecology movement and the 'birthplace' of the Green party. (Poguntke 2002:143)

Gröna partier, menar Poguntke (2002), ställs således inför paradoxen att den parlamentariska makt som gör det möjligt att åstadkomma förändring även

riskerar att undergräva legitimiteten, i de fall där maktpositionen endast kan nås genom förhandling där avsteg görs från de egna kategoriska principerna.

Det är mycket sannolikt att Åsa Romson under sin tid som klimat- och miljöminister, kommer att ställas inför liknande dilemman som hennes kollega i Die Grünen, eftersom det finns en rad grundläggande principiella frågor – kärnkraftsfrågan är fortfarande ett bra exempel – där socialdemokrater och miljöpartister intar olika ståndpunkter. I Stefan Löfvens regeringsförklaring talas om att ”kärnkraften ska ersättas” och ”att Sverige på sikt ska ha 100 procent förnybar energi” (Regeringsförklaringen 2014:8). Ur Miljöpartiets synvinkel är detta förstås ett steg i rätt riktning men ändå långt ifrån de tydliga skrivningarna som finns i partiets program: ”Vi motsätter oss byggandet av nya reaktorer i Sverige, eller effekthöjning i befintliga, och vill i stället påbörja avvecklingen av kärnkraften omedelbart” (Partiprogram 2013:22).

Partiorganisation – decentralisering och medlemsinflytande

Miljöpartiets ideologiska framtoning som ett grönt parti märks inte minst i den decentraliserade organisationen. I likhet med övriga gröna partier i Europa har partiet behållit den öppna organisation som kännetecknade de nya sociala rörelserna och arbetar därför utifrån principer om deltagandedemokrati och medlemsinflytande (Burchell 2002, se även Barrling 2014). Ett uttryck för detta är den jämförelsevis omständliga förankringsprocedur som tillämpas av partiet där beslut om motioner och inlägg från såväl språkrör som riksdagsledamöter förväntas ha sin bas i ståndpunkter formulerade av riksdagsgruppen och Miljöpartiets kongress. Den enskilda partimedlemmen på gräsrotsnivå har därmed – helt i enlighet med den deltagardemokratiska modellen – principiellt lika stort inflytande som ett språkrör eller en riksdagsledamot vad gäller att kunna påverka partiet (Barrling 2014).

Strävandet efter att komma bort från hierarkiska strukturer formar även synen på ledarskap och återspeglas i att de gröna partiernas företrädare benämns språkrör och inte partiledare. Det svenska Miljöpartiet har två språkrör – en man och en kvinna – som har i uppgift att företräda partiet externt såsom bärare av medlemmarnas intressen och åsikter. Idén att ledarskap ska vara delat och tidsbegränsat har fortfarande stark bäring inom Miljöpartiet, men språkrörsrollen förändrades under Peter Eriksson och Maria Wetterstrand till att alltmer likna en traditionell partiledarroll. Språkrören har därför idag en betydligt starkare ställning vad gäller t.ex. att forma allianser och ingå överenskommelser såsom varande partiets företrädare och uttolkare. Denna modifierade språkrörsroll spelade förmodligen en viktig roll även för partiets utveckling på den parlamentariska arenan då samarbetet mellan Miljöpartiet och Socialdemokraterna inför valet 2010 underlättades av att Mona Sahlin, Maria

Wetterstrand och Peter Eriksson så uppenbart trivdes i varandras sällskap. På liknande sätt vilade samarbetet under valrörelsen 2014 på goda relationer mellan socialdemokrater och miljöpartister som vet var de har varandra och som ser värdet i att regera tillsammans (Eriksson 2014).

Deltagardemokratiska ideal kännetecknar inte bara det interna partiarbetet utan genomsyrar också tilldelningen av förtroendeuppdrag. För att alla ska ha möjlighet att åta sig förtroendeuppdrag för partiets räkning tillämpar gröna partier en rotationsprincip som innebär att ingen tillåts inneha ett och samma uppdrag under en längre tid än 12 år, dvs tre mandatperioder eller två mandatperioder för EU-parlamentet. Denna rotationsprincip tillämpas på nivåer från språkrör till interna uppdrag inom partiet och är en viktig del av den gröna partiidentiteten.

Den deltagardemokratiska aspekten framträder också tydligt i samband med valrörelser då alla medlemmar uppmanas att delta i aktiviteter runt om i valstugor och i andra sammanhang. Under valrörelsen 2014 genomfördes till exempel cykeldemonstrationer och tävlingar inriktade på klimatfrågor. De genomförda aktiviteterna är väl anpassade för Miljöpartiets väljargrupper men fungerar också som ett sätt att bekräfta medlemmarnas egen självbild av partiet och sig själva som engagerade miljö kämpar.

Förtroendeposter inom Miljöpartiet tillsätts alltid via omröstningar vid medlemsmöten där samtliga medlemmar inom respektive organisation har lika möjlighet att såväl kandidera som rösta. Det är inte ovanligt att medlemmar under pågående medlemsmöte anmäler sin kandidatur oavsett om det handlar om val till riksdagen, fullmäktigeförsamlingar eller mindre förtroendeuppdrag inom partiet. Partiets valberedning – även den utsedd vid ett medlemsmöte – får därför vara beredd på att de förslag som ägnats mycken möda att ta fram förändras radikalt under ett pågående medlemsmöte. Deltagandedemokrati är inte heller något vaccin mot fraktionsbildningar och personkonflikter varför det ibland kan utspelas rätt starka scener i samband med medlemsomröstningar.

Värnandet om mångfald, jämställdhet och jämlikhet innebär i praktiken att hänsyn ständigt måste tas till olika gruppers representation och möjlighet att medverka. Detta gör att arbetet med att ta fram valsedlar och att föreslå kandidater till olika representativa organ kräver mycket förarbete från valberedning och beredningsorgan. Samtidigt innebär direktdemokratiska principer att alla medlemmar ska ges möjlighet att påverka vilka som utses till olika positioner. Valberedningens arbete balanserar därför mellan att tillgodose kraven från den partiinterna arenan och väljararenan vad gäller mixning av kandidater på valsedlarna.

Det finns också en spänning mellan partiföreträdarna – språkrör – som ju är valda inom ramen för den partiinterna arena och de förtroendevalda på den parlamentariska arenan, där de sistnämnda har sitt mandat direkt från väljarna. I enlighet med partiets ”gräsrotsprincip” ska viktiga beslut som fattas i

riksdagen, i landstings-/regionfullmäktige och i kommunfullmäktige förankras hos medlemmarna. Detta blir med automatik problematiskt i de fall där beslutsunderlagen är resultatet av parlamentariska överläggningar förda bakom stängda dörrar. När nu Miljöpartiet tar plats i en koalitionsregering utmanas principerna om deltagardemokrati och medlemsinflytande ytterligare. I enlighet med regeringsformen utses de gröna ministrarna direkt av statsminister Stefan Löfven på förslag av språkrören. Vilka som erbjuds regeringsposter är således inte en fråga som behandlats partiinternt eftersom den uteslutande hör hemma på den parlamentariska arenan och här finns inga krav på att ministrar ska vara partimedlemmar. Det är därför intressant att Alice Bah Kuhnke, när hon först blir uppringd av Gustav Fridolin och tillfrågad om hon kan tänka sig posten som kultur- och demokratiminister, ser till att direkt ansöka om medlemskap i Miljöpartiet (Röstlund m.fl. 2014).

De gröna väljarna

När gröna partier eller miljöpartier började formars runt om i Europa under 1970- och 1980-talet sågs de ofta som något helt annat än de traditionella partierna, vilka ansågs tydligt förankrade i samhällets sociala skiljelinjer. Under senare år har detta synsätt ifrågasatts från många håll då det kunnat konstateras att de flesta gröna partier har en tämligen tydlig och stabil väljarprofil, såväl när det gäller position i den sociala strukturen som när det gäller attityder och värderingar.

En av de mer heltäckande studierna av de gröna partiernas väljare presenteras av den österrikiske statsvetaren Martin Dolezal i artikeln "Exploring the Stabilization of a Political Force: The Social and Attitudinal Basis of Green Parties in the Age of Globalization" (2010) där han analyserar de gröna partiernas sympatisörer i 12 europeiska länder i början av 2000-talet. Utgångspunkten för analysen är diskussionen om att de senaste decenniernas ekonomiska och sociala utveckling till följd av globalisering gett upphov till en ny konfliktlinje mellan "integration" och "avgränsning" (Kriesi et al, 2006 och Kriesi et al, 2008).

Globaliseringens konfliktlinje kan enligt Kriesi et al förstås ur tre aspekter: en ekonomisk, en kulturell och en politisk. När det gäller den sociala basen för denna skiljelinje hänvisar Kriesi et al till globaliseringens "vinnare" och "förlorare". Dolezal antar från denna utgångspunkt att de gröna partiernas sympatisörer finns framförallt bland dem som ses som "globaliseringens vinnare". Hans analys visar också mycket riktigt att de gröna partiernas sympatisörer och väljare till stor del återfinns bland de socio-kulturella specialisterna, det vill säga den "nya" medelklassen som vuxit fram i och med det post-industriella och globaliserade samhällets framväxt. Det handlar om högutbildade människor i yrken inriktade på kommunikation och interaktion med andra, snarare

än på hierarki och produktion (Oesch, 2006). Dessa yrkesgrupper är välutbildade, urbana och förhållandevis unga. De tenderar också att vara verksamma inom den offentliga sektorn och ha en överrepresentation av kvinnor.

När det gäller attityder härleder Dolezal dessa ur den tidigare nämnda skilljelinjen kring synsätt på integration och avgränsning ur ett ekonomiskt, kulturellt och politiskt perspektiv. Han konstaterar att de gröna sympatisörerna inte bara är miljövänliga utan också kosmopolitiska i sin omvärldssyn och positiva till mångkulturalism och till individens frihet (libertarianism). Såväl frågor om statens storlek (ekonomisk vänster-höger) som europeisk integration ser han som möjliga tvistefrågor. Å ena sidan kan de antas vara positiva till välfärdspolitik och ha en syn på jämlikhet som omfattande alla snarare än enbart mellan klasser, men å andra sidan skeptiska till ekonomisk tillväxt då den svårligen är ekologiskt hållbar. Tidigare forskning har dock i huvudsak placerat gröna partier något till vänster i ekonomisk-politiskt hänseende.

Avseende den europeiska integrationen bör de gröna väljarnas kosmopolitiska hållning leda dem till att stödja europeisk integration, medan deras strävan efter decentraliserat beslutsfattande och deltagardemokrati snarare talar emot europeisk integration och övernationellt beslutsfattande. I den empiriska analysen finner Dolezal ett starkt stöd för sin modell och att sociala karakteristika i sig har en minst lika god förklaringskraft för stöd till gröna partier som för stöd till socialdemokratiska partier. De gröna väljarna i Europa utgörs alltså av unga eller yngre medelålders välutbildade människor i större städer, verksamma inom det socio-kulturella området och som förutom att vara miljövänliga i sina attityder också är positiva till mångkulturalism och individualism (Dolezal, 2010). På så vis ses ofta de gröna partierna som något av en motpol till populistiska främlingsfientliga partier. Miljöpartiets väljarbas passar väl in i denna karakteristik.

I den analys av partiernas väljare som Henrik Oscarsson och Sören Holmberg presenterar i boken "Nya Svenska väljare" (2013) karakteriserades Miljöpartiets väljare som till övervägande delen unga och kvinnor. Medelåldern bland Miljöpartiets väljare 2010 var 39,6 år, jämfört med 47,3 för väljare generellt, och 59 procent av partiets väljare var kvinnor. Miljöpartiets väljarprofil avviker enligt Oscarsson och Holmbergs analys också i flera andra avseenden tydligt från valmanskåren i helhet. Partiets väljare har som regel en högre utbildning, har en utbildning inom humaniora, naturvetenskap eller samhällsvetenskap/pedagogik, är såväl uppvuxen samt bosatt i storstad eller större stad, är tjänsteman och har medelhöga till höga inkomster. De har vidare ett högre politiskt förtroende och politiskt intresse än den genomsnittliga väljaren, och även en något högre politisk kunskap (Oscarsson & Holmberg, 2013:116-120). Det finns inga skäl att förvänta sig att denna väljarprofil skulle ha förändrats i valen 2014, då denna distinkta väljarprofil karakteriserat Miljöpartiet under lång tid (SVT, 2014a).

När det gäller den mer politiska profilen är den i vissa avseenden mindre distinkt. Miljöpartiets väljare placerar sig något till vänster om mitten ideologiskt på vänster-högerskalan (Oscarsson & Holmberg, 2013:226). Detta är emellertid en sanning med viss modifiering. Om man istället ser till åsikter i mer konkreta sakfrågor står Miljöpartiets väljare ofta i mitten avseende klassiska vänster-högerfrågor om välfärdsstat, skatter och företagets villkor. Ser man däremot till frågor som tangerar den socio-kulturella dimensionen är som väntat Miljöpartiets väljare mer ideologiskt distinkta, även om de i flera frågor längs denna dimension är ganska lika Vänsterpartiets väljare (Oscarsson & Holmberg 2013: 227-238).

Miljöpartister är betydligt mer negativa till kärnkraft än övriga partiers väljare (med undantag för Vänsterpartiets), och mer positiva till att höja bensinskatten. I valet 2010 var partiets väljare de som var mest negativa till att minska flyktningmottagandet, även om Vänsterpartiets väljare i nästan lika hög grad avfärdade en minskning. Även i den positiva inställningen till att öka ekonomiskt stöd till invandrare så att de kan bevara sin kultur står Vänsterpartiets och Miljöpartiets väljare när varandra, men långt från samtliga övriga partier.

Miljöpartiets väljare är däremot mer positiva till EU än framförallt Vänsterpartiets väljare, vilket är en klart skiljande fråga mellan MP och V. I synen på EU stod Miljöpartiets väljare i valet 2010 närmare det borgerliga blocket än det röd-gröna. Sammantaget kan Miljöpartiets väljares ideologiska profil karakteriseras som grön, post-materialistisk, multi-kulturell och libertariansk. Det svenska Miljöpartiets väljare passar med andra ord väl in i den profil som Martin Dolezal presenterade i analysen av gröna partiers sympatisörer i resten av Europa.

Om man ser till sakfrågeägarskap så är av naturliga skäl miljöfrågor mycket centrala. I den vallokalsundersökning som SVT genomförde i anslutning till riksdagsvalet 2014 var detta tydligt då 42 procent av de intervjuade angav att Miljöpartiet är det parti som har bäst politik avseende miljöfrågor. Inget annat parti uppnådde motsvarande entydiga bedömning avseende något politikområde. Samtidigt var det inget annat politikområde där ens 10 procent av de tillfrågade uppfattade att Miljöpartiet hade bästa politiken. Närmast kom skola och utbildning, där 7 procent nämnde Miljöpartiet och flyktingar/invandring där 6 procent angav Miljöpartiet som bäst (SVT 2014a, s 11).

Om man ser till vilka sakfrågor som Miljöpartiets väljare angav som viktigast för sitt val av parti, var det även här miljön, följt av skola/utbildning och jämställdhet mellan kvinnor och män. De partier som också hade miljön som ett av de viktigaste sakfrågeområdena för partivalet var Feministiskt initiativ, där miljön sattes som tredje viktigaste sakfråga och Centerpartiet, där det var fjärde viktigaste sakfråga (SVT 2014a, s 10).

Om man istället ser på väljarströmmar så lyckades Miljöpartiet enligt Valu endast behålla 50 procent av sina väljare från riksdagsvalet 2010. Endast

Folkpartiet hade ett större läckage, då det endast behöll 43 procent av sina väljare. Av dem som röstade på Miljöpartiet 2010 men övergav dem 2014, var det framförallt till Feministiskt initiativ som strömmarna gick (19 procent) men även till Socialdemokraterna (13 procent) och Vänsterpartiet (10 procent). Sammantaget 7 procent av 2010 års Miljöparti-väljare röstade på något av Allianspartierna i 2014 års val (SVT 2014 a, s 14). Samtidigt vann naturligtvis Miljöpartiet från övriga partier och är dessutom förhållandevis starkt bland förstagångsväljare, varför den begränsade ”troheten” bland miljöpartistiska väljare inte är förödande.

Miljöpartiets resultat i riksdagsvalet 2014 med 6,9 procent av rösterna kan därmed sannolikt tolkas som att de mobiliserade främst sina traditionella ”kärnväljare”, samt generellt vänsterorienterade väljare med ett starkt miljöengagemang och en förhållandevis positiv inställning till EU-samarbetet.

Ska man avslutningsvis reflektera över att Miljöpartiet fick så pass mycket starkare stöd i Europaparlamentsvalet i maj 2014 (15,4 procent) än i riksdagsvalet i september är sannolikt miljöfrågornas relativa vikt av stor betydelse. I Europaparlamentsvalet var miljön den näst viktigaste sakfrågan enligt den Valu som genomfördes då (SVT 2014b), medan miljö kom först på tionde plats i riksdagsvalet som främst handlade om skola, sjukvård och den svenska ekonomin. Miljöpartiets väljare kan uppenbarligen se skillnaden mellan de olika politiska nivåerna.

Miljöpartiets valmanifest 2014–2018 bär rubriken ”Dags för en varmare politik!” och de inledande styckena fokuserar i tur och ordning på ökade samhällsklyftor, klimatförändringar, arbetslöshet, skolan och identitetspolitik. Frågorna återspeglar åsiktsmönstret hos de traditionella gröna väljargrupperna och överensstämmelsen blir än större när man läser vidare under de olika rubrikerna: Klimat och miljö, nya jobb, skola och bildning, feminism och jämställdhet, folkhälsa, livskvalitet och sjukvård, stad och land, migration och lika rättigheter, global rättvisa, ekonomi och arbetsmarknad, kultur och föreningsliv samt demokrati och rättsfrågor.

Under valrörelsen framhöll Miljöpartiet att man hade för avsikt att driva de gröna frågorna inom ramen för en koalitionsregering vilket i någon mening innebär att man öppnade för kompromisser. Trots det drev partiet specifika frågor som man visste skulle bli problem att få igenom i regeringsförhandling med Socialdemokraterna. Miljöpartiet lovade således att stoppa projekt Förbifart Stockholm med motiveringen att storskaliga motorvägssatsningar gynnar bilismen vilket är i strid med klimatpolitiska strävanden. Vidare ville Miljöpartiet stoppa Vattenfalls satsning på kolkraft och kolgruvor i Tyskland. Kolgruvorna som Vattenfall äger ska läggas ner, menar partiet, inte säljas till en annan ägare. För att ge tyngd åt argumentationen använde sig Gustav Fridolin av särskild rekvisita i form av en bit kol som han höll upp och viftade med i TV:s partiledardebatter. Kolbiten blev så omtalad att den till och med fick en egen Facebookgrupp (Gustav Fridolins kolbit) med över tusen deltagare.

Parlamentariska arenan – en ny skiljelinje och strategi?

Framträdandet av gröna partier i de europeiska partisystemen har som framgår av ovanstående resonemang tolkats som uttryck för pågående ideologiska förändringar inom väljargrupper som på olika sätt berörs av globaliseringen. Den gröna ideologin som i Sverige bärs upp av Miljöpartiet, utgår från vad som brukar benämnas postmaterialistiska eller postindustrialistiska förhållnings-sätt eller värderingar. Miljöpartiet är därför inte ett specifikt svenskt parti utan snarare en del av en europeisk politisk strömning med tydlig representation i olika europeiska länder men också i EU-parlamentet. När Miljöpartiet bildades stod Sverige långt ifrån EU och partiet var långt in på 2000-talet motståndare till svenskt medlemskap i EU. Efter folkomröstningen om EU-inträde har EU-opinionen inom Miljöpartiet svängt och 2008 togs skrivningen om EU-utträde bort ur partiprogrammet. Idag har Miljöpartiet vunnit stora framgångar i EU-parlamentsvalen och partiets representanter är väl integrerade i EU-parlamentets gröna partigrupp.

Något som ofta ges en undanskymd plats i analyser om partiers parlamentariska utveckling och strategi är kopplingen mellan de olika politiska nivåer som partiet organiseras på. Burchell (2002) mer än antyder att det svenska Miljöpartiets decentraliserade uppbyggnad av självständiga lokala partier förmodligen påverkat hur partiet långsamt började inse betydelsen av att bygga koalitioner och samarbeten med andra partier. Som exempel framhåller Burchell (2002) erfarenheterna från Miljöpartiet i Göteborg där partiet relativt tidigt hamnade i en vågmästarposition som man förvaltade väl. Detta innebär att partiet även under perioden när det saknade representation i riksdagen betraktades som en pålitlig och viktig samarbetspartner.

Även på den nationella arenan har Miljöpartiet visat sig villig att samarbeta med olika partier för att få igenom en del av sina hjärtefrågor. Ett tydligt exempel på detta är den så kallade Migrationsöverenskommelsen som slöts med Alliansregeringen i mars 2011, för att värna en generös asyl- och migrationspolitik. Denna framgång bidrog förmodligen till att frågan om möjlig samverkan med Alliansen väcktes där mer liberalt orienterade miljöpartister öppet kritiserade strategin att valsamverka med Socialdemokraterna. En av dessa kritiker var Mikaela Valtersson, dåvarande ekonomisk-politisk talesperson tillika riksdagsgruppledare (Valtersson 2011). Valtersson menade att partiets inriktning borde vara att sitta i en regering 2014 – oavsett om denna skulle ledas av moderater eller socialdemokrater. Mikaela Valtersson kandiderade våren 2011 till uppdraget som språkrör men förlorade mot Åsa Romson som stod för en mer ”wetterstrandsk” linje vad gällde regeringssamverkan. Valet av Romson framför Valtersson kan därför ses som en tydlig ideologisk markering från partimedlemmarna om att man önskade se ett fortsatt samarbete med Socialdemokraterna.

Avslutande reflektioner

Miljöpartiet gick alltså från 7,3 procent av rösterna i riksdagsvalet 2010 till 6,9 procent av rösterna 2014. Samtidigt fick de 15,4 procent av rösterna i Europaparlamentsvalet i maj 2014 jämfört med 11 procent i EU-valet 2009. Man kan se resultatet i riksdagsvalet som en storförlust om man tolkar det som att partiet förlorade sympatisörer mellan EU-valet i maj och riksdagsvalet i september. Å andra sidan kan man också hävda att riksdagsval inte ska jämföras med Europaparlamentsval, då det handlar om helt olika politiska institutioner. Ser man det så var valresultatet i riksdagsvalet 2014 ganska stabilt, då partiet endast tappade 0,5 procent från föregående riksdagsval trots att ytterligare ett parti (Feministiskt initiativ) delvis konkurrerade om samma väljargrupper (unga, högutbildade kvinnor). Något som talar för att inte jämföra Miljöpartiets framgång i Europaparlamentsvalet med resultatet i riksdagsvalet är att Miljöpartiet är starkt profilerat på just de sakfrågor som väljarna prioriterar högst i EU-val, nämligen miljöfrågor, medan riksdagsvalet i så mycket högre utsträckning handlar om välfärdspolitik, ekonomi och arbetslöshet där partiet inte har en riktigt lika entydig profil. Mycket tyder på att väljarna kan se skillnad!

Miljöpartiet framstår idag som ett etablerat samhällsbärande parti villigt att delta i kompromisser och koalitioner för att få del av makten. Koalitionsregeringen Socialdemokraterna/Miljöpartiet vilar dock på ett ganska skralt underlag. När Sverigedemokraterna i kraft av sin vågmästarposition utmanade den negativa parlamentarismens princip och aktivt röstade emot regeringens budgetproposition till förmån för Alliansens förslag, kastades Sverige rätt in i en regeringskris. Hotet att utlysa extraval hängde tungt över den svenska politiska debatten ända fram till den 27 december då de fyra Allianspartierna, Socialdemokraterna och Miljöpartiet, slöt den så kallade Decemberöverenskommelsen. Frågan är om denna överenskommelse är tillräckligt robust för att hantera vad som kan hända om Alliansen upplöses så att de olika partierna börjar driva egna agendor. Det återstår också att se hur Miljöpartiet kommer att hantera sitt förflutna som aktivistparti när det nu är en del av samhällets maktelit och därmed kan avkrävas ansvar för politiska beslut som inte tar utgångspunkt i gröna idéer.

Miljöpartiet har en mycket stark ställning i storstäderna vilket inte minst inneburit att partiet haft stora framgångar i kommunalvalen i Stockholm, Göteborg och Malmö. Lämpligt nog så är det också på lokal nivå som många viktiga miljöpolitiska frågor bäst hanteras. Det är i städerna på den lokala nivån som klimatfrämjande åtgärder av stor betydelse kan vidtas såsom att bygga cykelbanor, införa sopsortering och bygga anläggningar för att hantera detta, servera vegetariska rätter i skolan och på äldreboenden, bygga ut kollektivtrafik osv. Det är också värt att notera att i de senaste valen till Europaparlamentet har miljöfrågor och även frågor om livsmedelskvalitet stått mycket högt på väljarnas

dagordning, och detta är frågor där Miljöpartiet har något av sitt ”sakfrågeägarskap” (Oscarsson & Holmberg, 2010; SVT, 2014b). Det förefaller alltså vara något annat än den traditionella politiska skiljelinjen mellan stad och land – centrum/periferi – som återspeglas här; en ny geopolitisk relation där staden samspelar med en överstatlig nivå (EU).

Den amerikanske statsvetaren Benjamin R. Barber har formulerat en intressant tes om hur staden alltmer kommit att utmana staten som den mest inflytelserika politiska aktören (Barber 2013). Medan nationalstater uppträder som territoriella rivaler på den internationella politiska arenan arbetar städernas politiska ledare – ”mayors” – för ökad samverkan genom att bygga nätverk med andra städer kring frågor som berör människors vardag.

Cities are increasingly networked into webs of culture, commerce, and communication that encircle the globe. These networks and the cooperative complexes they embody can be helped to do formally what they now do informally: govern through voluntary cooperation and shared consensus. (Barber 2013:5)

Den lokala politiska nivån – staden – blir alltså, enligt Barbers resonemang, allt viktigare för den politiska utvecklingen i världen. Städerna skapar gemensamma nätverk och/eller positionerar sig på internationella eller överstatliga arenor där de driver frågor som rör stadens medborgare. Ur den synpunkten är det intressant att lägga märke till att den gröna dimensionen ”supervalåret” 2014, är som mest synlig i valen till EU-parlamentet och till de lokala/regionala församlingarna. Det är också intressant att notera att de gröna väljarna är som starkast i storstäderna medan ”motparten” Sverigedemokraterna är som starkast i de områden där miljöpartiet har minst antal röster.

Miljöpartiet är i mångt och mycket ett modernt parti, förankrat i nya skiljelinjer kopplade till globalisering och det post-industriella samhället. Kanske är det rentav så modernt att det också kan ses som ett ”flernivåparti” som återspeglar att politik idag är så mycket mer än vad som försiggår på den nationella parlamentariska arenan?

Referenser

- Barrling, Katarina, 2014. ”Från maskrosäng till tuktad rabatt? En studie av partikulturell förändring i det svenska Miljöpartiet”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 116, s 95-121.
- Burchell, Jon, 2002. *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties*. London: Routledge.
- Bomberg, E., 2002. ”The Europeanisation of Green Parties: Exploring the EU’s Impact”, *West European Politics* 25:3, s 29-50.
- Dolezal, Martin, 2010. ”Exploring the Stabilization of a Political Force: The Social and Attitudinal Basis of Green Parties in the Age of Globalization”, *West European Politics* 33:3, s 534-552.

- Eriksson, K., 2014. "S och MP närmar sig varandra", *Dagens Nyheter*, tillgänglig på <http://www.dn.se/valet-2014/s-och-mp-narmar-sig-varandra/>, citerad 10/5 2015.
- Kitschelt, Herbert, 2004. "Diversification and Reconfiguration of Party Systems in Postindustrial Democracies", *Europäische Politik* 03.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S., & Frey, T., 2006. "Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared", *European Journal of Political Research* 45, s 921-956.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S., & Frey, T., 2008. *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller-Rommel, Ferdinand, 2002/2010. "The Lifespan and the Political Performance of Green Parties in Western Europe", *Environmental Politics*, 11(1), s 1-16.
- Oesch, D., 2006. *Redrawing the Class Map. Stratification and Institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*. New York: Palgrave Macmillan.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2010. "Åsiktsröstning", s 103-124 i Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (red.), *Väljarbeteende i Europaval*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Partiprogram, Miljöpartiet de gröna, 2013. www.mp.se
- Poguntke, Thomas, 2002/2010. "Green Parties in National Governments: From Protest to Acquiescence?", *Environmental Politics*, 11:1, s 133-145.
- Regeringsförklaringen, 3 oktober 2014. www.regeringen.se/content/1/c6/24/71/20/9d251590.pdf
- Röstlund, L. m.fl, 2014. "Alice Bah Kuhnke ny kulturminister", *Aftonbladet*, tillgänglig på <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article19637111.ab>, citerad 10/5 2015.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- SVT, 2014a. SVT:s vallokalsundersökning Riksdagsvalet 2014. www.svt.se/svts/article2323667.svt/binary/SVT_ValuResultat_riksdagsval_2014_PK_0914.pdf
- SVT, 2014b. SVT:s vallokalundersökning EUP-valet 2014. www.svt.se/nyheter/val2014
- Valtersson, M, 2011. "Miljöpartiet måste vara berett att bilda regering med M", *Dagens Nyheter*, tillgänglig på <http://www.dn.se/debatt/miljopartiet-maste-vara-berett-bilda-regering-med-m/>, citerad 10/5 2015.

Centerpartiet – samling efter den ideologiska stormen

Mikael Sundström & Malena Rosén Sundström

The Centre Party After the Ideological Storm

The Centre party weathered what amounted to an almost existential mid-term public opinion crisis, to end up outperforming its coalition partners in the 2014 general election. Although it too fell back, it shed a notable proportion of tactical support voters, and actually increased its share of genuine, first-preference, voters. The Centre party has revisited and refreshed its ideological foundation, which, after a stormy interval, appears to have knitted party factions closer together. This process, like the one leading up to the election of party leader Annie Lööf in 2011, was characterised by unprecedented transparency and deliberation opportunities, and we argue that this has favourably impacted the party-internal arena. In the parliamentary arena, the Centre Party has been overshadowed by the much larger government coalition partner, the Moderate Party. There is some evidence to suggest that a level of resurgence may be on the cards as the party has now switched roles to become a freer and relatively strong-voiced opposition party.

Inledning

Centerpartiet gjorde 2014 sitt tredje sämsta val i modern tid – en tiondels promille bättre än det näst sämsta år 2002. Under mandatperioden 2010–2014 kämpade partiet tidvis för att hålla sig över fyraprocentsspärren i opinionsmätningarna. Det har knappast motsvarat de högt ställda förhoppningarna på Annie Lööf när hon efterträdde Maud Olofsson 2011, men trots kräftgången tycks vare sig Lööfs ledarskap eller partiets ideologiska och praktisk-politiska inriktning vara internt ifrågasatt. Hur kan det förklaras?

I den här artikeln analyserar vi hur det gick för Centerpartiet i valen 2014, med huvudsakligt fokus på riksdagsvalet, samt söker förklaringar till resultatet. Det gör vi genom att analysera Centerpartiet i förhållande till följande tre arenor: den *partiinterna arenan*, *väljararenan* och den *parlamentariska arenan* (Sjöblom 1968). Mandatperioden 2010–2014 var händelserik för partiet, som fick en ny partiledare och därtill genomförde en omfattande och ibland dramatisk genomlysning av sina ideologiska rötter. Dessa två trådar som delvis är sammantvinnade kommer vi att ägna särskilda omsorger i arbetet. Vi analyserar också Centerpartiets position i partisystemet samt blickar framåt, genom en kort diskussion om partiets möjligheter och utmaningar under den innevarande mandatperioden.

Mikael Sundström och Malena Rosén Sundström är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

E-post: mikael.sundstrom@svet.lu.se; malena.rosen_sundstrom@svet.lu.se

Det empiriska material som ligger till grund för studien består till stor del av partimaterial, såsom valplattform, valmanifest och partiets egen eftervalsanalys, samt idéprogramförslaget från 2012 och det slutgiltiga idéprogrammet från 2013. Utöver detta används mediematerial samt intervjuer med några centrala företrädare för partiet.

Den partiinterna arenan

VAL AV NY PARTILEDARE

En händelse i partiet som kunde antas påverka inriktningen inför ”supervalåret” 2014 var valet av ny partiledare 2011. Efter att Maud Olofsson aviserat sin avgång utkristalliserades snabbt tre huvudsakliga kandidater till partiledarposten: Annie Lööf (då Johansson), Anna-Karin Hatt och Anders W. Jonsson. I media framställdes de tre ofta som representanter för ungefär samma ideologiska hemvist (t.ex. Bergström 2011). En närmare titt på vad de tre kandidaterna tidigare sagt och gjort ger snarast intryck av att de befann sig på olika positioner längs ett kontinuum mellan socialliberalism och en mer frihetlig liberalism (partiets företrädare värjer sig mot benämningen nyliberalism¹).

Annie Lööf hade tidigare, såväl på partistämman (2007) som i riksdagen (bl.a. oktober 2008) motionerat om platt skatt. Hon hade också förespråkats förändringar i arbetsrätt och kollektivavtal, där hon föredrog lokala avtal med fokus på den enskilde arbetstagaren (SVT 2011). Hennes (tidigare) åsikter inom dessa två sakfrågeområden är exempel på en mer frihetlig liberalism, och hon har också beskrivit sig själv som en ”frihetlig och borgerlig centerpartist”, ”kanske lite till höger om mittfåran i partiet” (ibid.). Anders W. Jonsson har, å andra sidan, beskrivit sig som ”socialliberal”, bl.a. i ett eget blogginlägg där han diskuterar olika former av liberalism (Jonsson 2011). Anna-Karin Hatt har också positionerat sig, och sin syn på Centerpartiet, som socialliberal (t.ex. Hatt 2011, intervju 2015). Under debatterna inför partiledarvalet tonades skillnaderna efter hand ned, främst genom att Annie Lööf distanserade sig från en del tidigare ståndpunkter, däribland förslagen om platt skatt (Nilsson 2011).

I processen för att utse en ny partiledare ser vi en första möjlig förklaring till att Annie Lööfs ledarskap, trots partiets tidvis mycket låga opinionssiffror under mandatperioden, aldrig på allvar verkar ha varit hotat: partiet valde att hålla processen transparent. När de tre kandidaterna utsetts försågs de med särskilda medel för att kunna resa runt i landet och besöka kommunkretsar och

1 Annie Lööf i ett tal på partiets kommundagar 2013: ”våga inte kalla mig hård, kall och nyliberal” (Lööf 2013a), samt på DN Debatt 130111 (Lööf 2013b). Diskussionen om huruvida Centerpartiet (och Annie Lööf själv) har en nyliberal anstrykning har stundom varit het. Idéhistorikern Sven-Eric Liedman förklarade i en uppmärksam debattartikel att det snarast rörde sig om en anarko-kapitalistisk lutning (Liedman 2013), tankar som ytterligare bidrog till den i svensk politik ovanligt animerade (och mediala) debatten under våren 2013 om vad begreppet liberalism kan och bör omfatta.

distrikt där de utfrågades och debatterade med varandra. Alla centerpartister – och även utomstående intresserade – hade därför ovanligt goda möjligheter att bilda sig en egen uppfattning om kandidaterna. En partiledare som utses på det sättet, att jämföras med t.ex. Socialdemokraternas slutna och hemlighetsfulla tillvägagångssätt, ges en god grund att stå på. Det blir svårare att kräva partiledarens avgång när det blåser motvind, om ”alla” fått ta del av processen. Annie Lööf fick också ett mycket tydligt mandat. Det behövdes inte någon omröstning på stämman då endast ett enda distrikt hade förordat en annan kandidat. Det är signifikativt att representanter för detta avvikande distrikt specifikt berömde den öppna process som präglade valet (SR 2011). Partiets egen eftervalsanalys lyfter också upp den positiva betydelsen av den öppna processen och att den (tillsammans med idéprogramprocessen och inrättandet av en regionenhet) förändrade partiets sätt att arbeta (Centerpartiet 2015:36).

UTMEJSLING AV ETT NYTT IDÉPROGRAM

Man kan dock konstatera att partiet i stort missade (eller medvetet undvek) det tillfälle som partiledarprocessen erbjöd att bredare debattera positioneringen mellan olika liberala inriktningar. Det leder oss över till nästa händelse av vikt för den partiinterna arenan och med konsekvenser också för väljararenan: turerna kring det idéprogram som lanserades 2013. Det tidiga underlaget från idéprogramgruppen (som presenterades i december 2012) blev mycket omdiskuterat, och media publicerade ivrigt utvalda brottstycken som t.ex. behandlade månggifte, fri invandring och slopad skolplikt. Partiet föll i opinionen och låg i flera olika mätningar under fyraprocentsspärren. Narrativet blev ett parti i kris, och i media spekulerades det om Lööf skulle kunna sitta kvar fram till valet.

På många sätt blev emellertid debatten kring idéprogrammet en vändning. Lööfs hantering av den akuta krisen uppfattades generellt som resolut och kompetent. Efter djupdykningen i opinionen förbättrades siffrorna långsamt. Viktigare är kanske ändå vad den åtföljande diskussionen gjorde med partiet internt. Idéprogramprocessen gav tillfälle att öppet och frankt debattera var balanspunkten egentligen skulle hamna mellan de olika liberala riktningarna. Förslaget ledde till ett stort engagemang i partiet, på alla nivåer: ”Vi har aldrig haft så mycket folk på kommunkretsmöten i modern tid, som efter idéprogramförslaget” (Hatt, intervju). Baksidan var att det också fick en del medlemmar att lämna partiet (Centerpartiet 2015:37; Linander, intervju).²

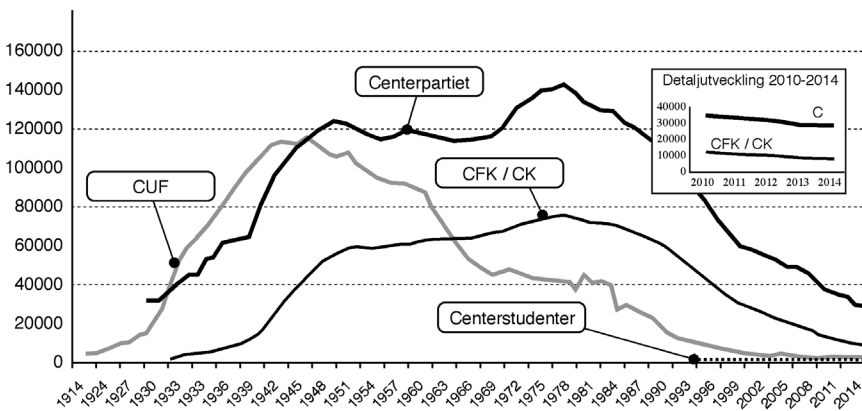
2 Det finns inga exakta siffror på hur många som lämnade partiet p.g.a. missnöje med idéprogramprocessen. Utöver andra orsaker till att medlemmar lämnade partiet skedde också en organisatorisk förändring 2013 som kan ha bidragit till medlemstappet: tidigare var det vanligt med ”lokala påminnelser” (t.ex. genom dörrknackning) om att fortsätta betala medlemsavgift, men nu övergick partiet till centralt administrerade – och mer opersonliga – utskick, vilket kan antas ha påverkat benägenheten att fortsätta sitt partimedlemskap (Linander, intervju).

Det tycks uppenbart att den rensning av luften som detta bidrog till gjorde nytta i det interna partiarbetet. Det slutligen antagna idéprogrammet har inte mötts av några större protester, och det är i dagsläget svårt att skönja intern kritik mot den ideologiska plattform man nu etablerat (vi återkommer dock till idéprogrammet längre fram).

ETT MER TRANSPARENT PARTI

Den ökade öppenheten i partiet är något som valanalysgruppen lyfter fram i sin rapport som en särskild tillgång för Centerpartiet. Ett mer interndemokratiskt parti torde också vara att föredra för medlemmarna, som på så sätt får mer inflytande. Ökad interndemokrati – där öppenhet kan utgöra ett inslag – används också av många politiska partier idag, i syfte att göra sig mer attraktiva i en tid av sjunkande partimedlemskap (Cross & Katz 2013). Centerpartiet har liksom många andra partier i Europa drabbats av fallande medlemstal de senaste decennierna (t.ex. van Biezen & Poguntke 2014), se figur 1. Ett trendbrott skedde under 2014, då partiet ökade sitt medlemsantal för första gången på åtta år. Ökningen skedde framför allt under valrörelsen, men även under en period efter valet (Centerpartiet 2015: 40).

Figur 1. Medlemmar i Centerpartiet och kopplade organisationer 1914–2014

Att öka den partiinterna demokratin går empiriskt på tvärs mot Katz och Mairs (1995) tes om *kartellpartiet*, dvs. att medlemmar efterhand får allt mindre inflytande i partierna, som istället i ökad grad styrs av professionella politiker. Demokratiteoretiker som betonar partiernas konkurrenssituation menar rentav att interndemokrati är förenad med såväl effektivitetsförluster som risk för sårbarhet gentemot konkurrerande partier, en syn som Jan Teorell formulerat på följande sätt: "With decentralized authority structures and free discussion comes the risk of internal dissension" (1999:364). Konkurrensdemokratins ser partiaktivister som mer "extrema" än väljarna, och att ett parti ska ansvara

inför sina medlemmar och inte sina väljare anses lika absurt som att ett företag ska följa sina anställdas önsknings och inte sina konsumenters (Teorell 1999). Utifrån dessa resonemang riskerar således ett mer interndemokratiskt parti att både förlora väljare och att öppna för ökad intern oenighet – och på sikt risk för minskat antal medlemmar om konflikterna inom partiet blir svåra.

Trots exempel på teoretiskt grundat ifrågasättande av ökad interndemokrati är det något allt fler partier väljer att satsa på (Cross & Katz 2013). Det finns även goda teoretiska argument för detta – en del kan härledas från den deliberativa skolan, som särskilt framhåller politiska partiers roll som länk mellan det civila samhället, allmänheten och den politiska sfären (Teorell 1999:373). Det gäller inte minst betydelsen av öppenhet, en grundsten i den deliberativa demokratin (ibid. s. 372). Genom en öppen process har alla möjlighet att bilda sig en uppfattning. I den ideala deliberativa demokratin innebär det att man kan föra fram sina argument och bli lyssnad på, och att deliberationen resulterar i att det bästa argumentet blir det alla kan enas kring. Även i en kontext som inte lever upp till idealsituationen kan en öppen och tillåtande process leda till ökad acceptans för det beslut som sedan fattas, även om det går emot egna önskemål, då beslutet har ”utsatts” för olika perspektiv (Knight & Johnson 1994).³

De intervjuade centerpartisterna ser stora fördelar med partiets ökade öppenhet. Det är emellertid inte alldeles oproblematiskt att plötsligt bli ”Sveriges öppnaste parti” (Centerpartiet 2015:44), vilket framför allt idéprogramprocessen visade. ”Man måste äga processen som parti”, säger Fredrick Federley, men ”i fråga om idéprogrammet blev det istället en mediedriven process” (Federley, intervju). Media kom in som part i processen innan partiet hunnit ha en intern diskussion på egna villkor. Johan Linander framhåller också att media inte hanterade de olika förslagen som just förslag, utan istället presenterade dem som att ”Centerpartiet tycker så här”, och att de alltså redan var fastslagna (Linander, intervju). Det fick partimedlemmar att känna sig överkörda. Öppenheten kom att vändas till något negativt. Att ha högt i tak och ett tillåtande debattklimat är inte heller detsamma som att bortse från betydelsen av att beslut trots allt måste fattas och att det sker i olika partiorgan. Federley påpekar att ”det gäller att balansera. En del tolkar öppenhet som att ’partiet måste göra som jag säger’, men det finns demokratiska spelregler som måste följas, t.ex. partistämmans betydelse, och det blir en clash ibland” (Federley, intervju).

En tredje partiintern aspekt som också uppmärksammas i partiets egen eftervalsanalys är inrättandet av en *regionenhet* som ett led i förberedelserna inför supervalåret. Beslut om detta fattades under våren 2011, dvs. innan Lööfs partiledartid. ”Centerpartiet är ett starkt parti lokalt, samtidigt som antalet ombudsmän minskat. Det tvingar några få att göra mycket, om det alls ska

3 Här kan en tydlig parallell dras till partiledarvalet, och det starka mandat processen gav Annie Lööf (utöver att hon också var den kandidat flest distrikt ville ha).

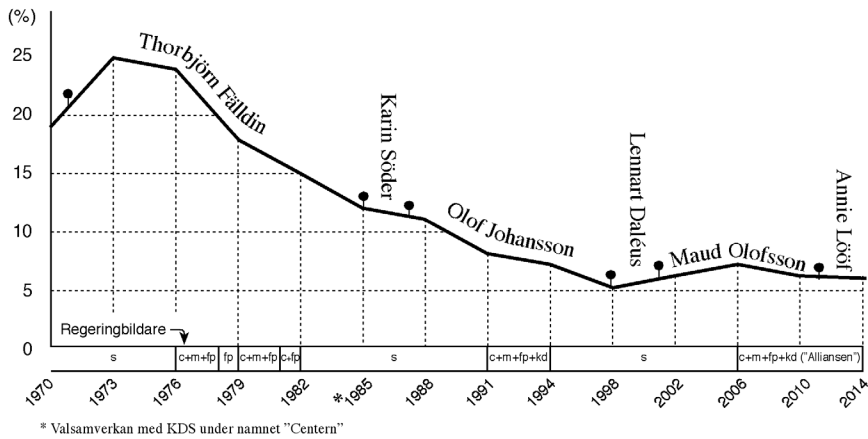
bli gjort” (Hatt, intervju). Regionenheten har stärkt upp och underlättat för främst kretsarna och distrikten. Under valåret arbetade den även med att stötta toppkandidaterna, i synnerhet riksdagslistornas förstanamn (Centerpartiet 2015:38). Anna-Karin Hatt lyfter även fram regionenhetens betydelse för att organisera en samlad valrörelse, något vi återkommer till i nästa avsnitt.

Väljararenan

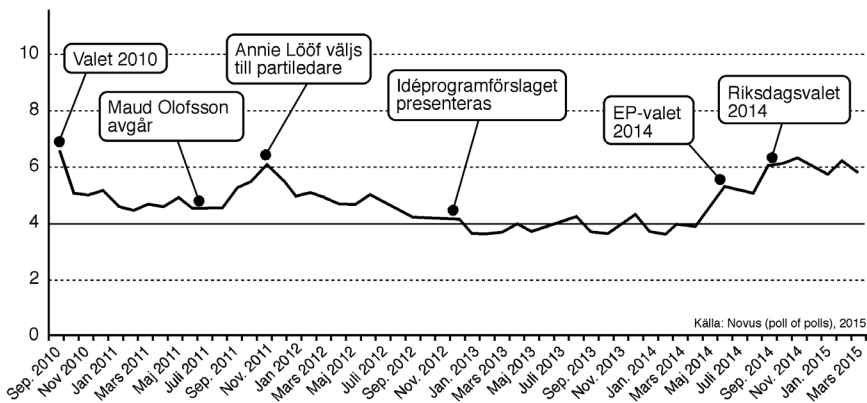
FORTSATT FALLANDE TREND I RIKSDAGSVALEN – BÄTTRE I EUROPAVALET

På väljararenan har det gått sämre än på den partiinterna motsvarigheten. Maud Olofsson fortsätter att vara den ende partiledaren sedan 1973 som tillfälligt förmått att betvinga en lång nedåtgående trend i riksdagsvalen (figur 2). Opinionsen under föregående mandatperiod var också ofta besvärande (figur 3).

Figur 2. Valresultat (riksdagsval) 1970–2014

Figur 3. Opinionsöversikt (poll of polls) september 2010–mars 2015

Som figur 3 visar så genererade partiledarprocessen ett förbättrat opinionsläge innan en lång period av låga siffror tog vid. Inför och under Europaparlamentsvalet förbättrades situationen. Centerpartiet noterade 6,49 procent i valet, en procentenhet bättre än 2009, och det näst bästa resultatet någonsin i dessa val. Särskilt slutskedet av EU-valrörelsen kom att fokusera på ämnen som ligger Centerpartiet nära, och där grisen kom att bli en viktig symbol för såväl djuromsorg (frågan om avklippta grisknorrar) som vad maten vi äter egentligen innehåller (antibiotika i djurhållningen) (Centerpartiet, 2014a). Europaparlamentsvalet gav också förhoppningar om att partiets generellt nedåtgående trend äntligen hade brutits, och med det följde nytt självförtroende inför höstens riksdagsval. ”Det var först i samband med EU-valrörelsen som vi inte längre behövde prata månggifte och annat från idéprogramförslaget, och som väljarna verkligen lyssnade på vår politik”, säger Anna-Karin Hatt (intervju).

STRATEGIER FÖR ATT ÖVERTYGA VÄLJARE

Partiet valde i stor utsträckning att fortsätta den komplementstrategi (Rosén Sundström & Sundström 2010) som påbörjades under Maud Olofssons tid och där det väsentliga var att skapa politiska bryggor mellan land och stad med hjälp av en tydlig profilering mot näringslivsfrågor: företagare finns på båda ställena.⁴ På så sätt har partiet försökt att behålla ”traditionella” väljare (främst på landsbygden) och samtidigt locka nya. Ett tredje sakpolitiskt ben i den här strategin, utöver näringsliv och landsbygd, utgörs av miljöfrågor. Vad gäller att skapa broar mellan land och stad, påpekar intervjupersonerna att partiet ”aldrig haft ambitionen att vara ett geografiskt betingat parti, men traditionellt har haft sina starkaste fästen i mindre orter och på landsbygden” (Hatt, intervju) och ”att inget annat parti behöver motivera sin politik utifrån geografi” (Federley, intervju). Linander slår fast att ”landsbygdsbo” inte är en (enhetlig) identitet, men att partiet däremot vill att man ska kunna bo i hela landet: ”Jag vet inte om det är att bygga broar, men det blir resultatet” (intervju). Både näringspolitik och miljö kan dessutom ses som exempel på frågor där partiets båda liberala riktningar kan hitta gemensamma ideologiska stödjepunkter.

Enligt partiets valplattform, som omfattade samtliga val under 2014, så var de övergripande områdena det ville satsa på *jobb i hela landet* och *resultat för miljön* (Centerpartiet 2014b): härigenom inkorporerades alla tre ”benen” i en enhetlig strategi. Valanalysgruppen lyfter fram Centerpartiets tre huvudfrågor i

4 Paraplybegreppet blev ”Närodlat politik”, mer om det längre fram i detta avsnitt. Genom detta begrepp sammankopplades partiets ideologiskt betingade stöd för subsidiaritetsprincipen, med de miljömedvetna, och säkerligen mest positiva, sentiment som termen ”närodlat” framkallar. Under rubriken ”landsbygd” på partiets hemsida ser vi exempel på hur man binder samman landsbygdsfrågor och näringslivspolitik – dessutom försedd med en miljöpolitisk knorr: ”Landsbygdsperspektivet är grundfundamentet i all vår politik. Människor ska kunna bo och leva i hela landet. För att det ska fungera krävs att det finns jobb. Då måste vi ha en politik som gynnar jobbskapandet i växande företag. Och en miljöpolitik som ger förutsättningar för en hållbar tillväxt” (Centerpartiet 2015b).

valkampanjen – miljö, mat och jobb – där landsbygd fanns med som ett genomgående perspektiv. Partiet lanserade sin politik som ”närodlad”, för att understryka dess decentralistiska hållning, något som också för tankarna till miljö och mat. ”Närodlad politik” var enligt eftervalsanalysen ett framgångsrikt koncept (Centerpartiet 2015: 56), men analysgruppen konstaterade att det måste fyllas med innehåll för att bli meningsfullt för väljarna och att partiet måste koppla an till ”vardagsnära” frågor i högre utsträckning.

VALFRÅGOR UR VÄLJARPERSPEKTIVET

Vad tyckte då väljarna om Centerpartiets huvudfrågor, och vilka röstade på partiet? Enligt den egna eftervalsanalysen var det stor skillnad mellan Centerpartiets väljare och väljarna i stort i riksdagsvalet 2014. Miljö/klimat var den viktigaste frågan för Centerpartiets väljare (45 procent), medan det hamnade långt ner på listan för väljarna överlag (där 11 procent tyckte den var viktigast) (Centerpartiet 2015:30).⁵ Även företagande/näringspolitik var viktigt för Centerväljarna, 43 procent, att jämföra med 11 procent för hela väljarkollektivet. Eftervalsanalysen konstaterar att Centerpartiets profilfrågor inte fick så stort genomslag i valrörelsen (ibid.), en betydelsefull skillnad jämfört med Europaparlamentsvalet (framför allt vad gällde miljö och matkvalitet, EU-Valu 2014). Riksdagsvalets stora frågor, skola och sjukvård, var lägre prioriterade av Centerpartiets väljare än av väljarna i stort.

I SVT:s vallokalsundersökning ansågs Centerpartiet ha den näst bästa miljöpolitiken av väljarna, med 20,6 procent (Oleskog Tryggvason 2014). Miljöpartiet var dock en ohotad segrare med 39,2 procent. I det sammanhanget är det intressant att notera att valanalysgruppen nämner att ett annat av de koncept som Centerpartiet använde för att lansera sin politik, *Ett hållbart val*, av många väljare förknippades med Miljöpartiet och på så sätt var negativt för Centerpartiet. I övriga sakfrågeområden som undersökningen tog upp fick Centerpartiet låga siffror: jämställdhet var partiets näst bästa, med 6,2 procent (Oleskog Tryggvason 2014). Landsbygdsfrågor/jordbruk och näringsliv fanns emellertid inte med bland de uppräknade sakfrågorna.

Tidigare har Centerpartiet förknippats med avsaknad av en tydlig profil (Holmberg & Oscarsson 2008:225 om väljarna och profilfrågor). 2010 års eftervalsanalys, som leddes av Annie Löf, slog fast att Centerns varumärke behövde bli tydligare och att partiet led av avstannad förnyelse. Idéprogramprocessen var ett försök att åtgärda detta problem. I eftervalsanalysen 2014 står det att varumärket har stärkts (2015:41). Analysen bygger på partiets kontinuerliga målgruppsundersökningar, som visar att allt fler förknippar Centerpartiet med något positivt (Linander, intervju).⁶

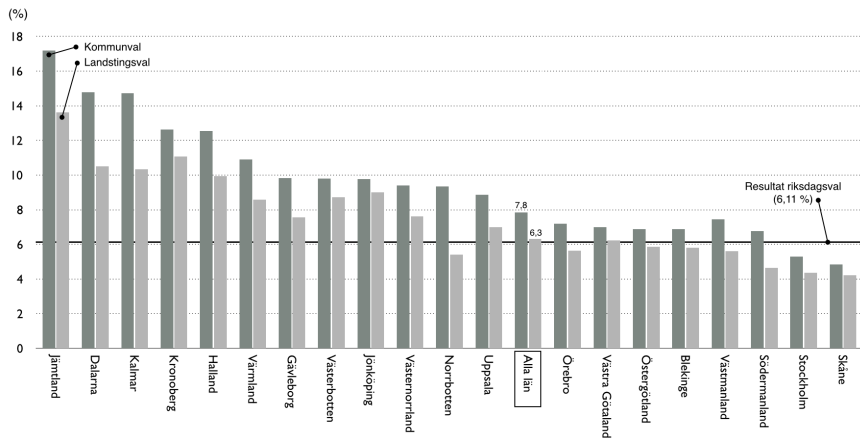
5 Detta bygger på Novus eftervalsundersökning, där de tillfrågade fick uppge högst tre prioriterade politikområden (Centerpartiet 2015:31).

6 Data från valet 2014 om vad väljarna ansåg om partiernas profilfrågor kommer att presenteras i en publikation från SOM-institutet i början av 2016. Då ges ett riktmärke om Centerpartiet också uppfattas som tydligare av väljarna överlag.

KOMMUN- OCH LANDSTINGSVAL: EN SOVANDE VÄLJARRESERV PÅ RIKSPLANET?

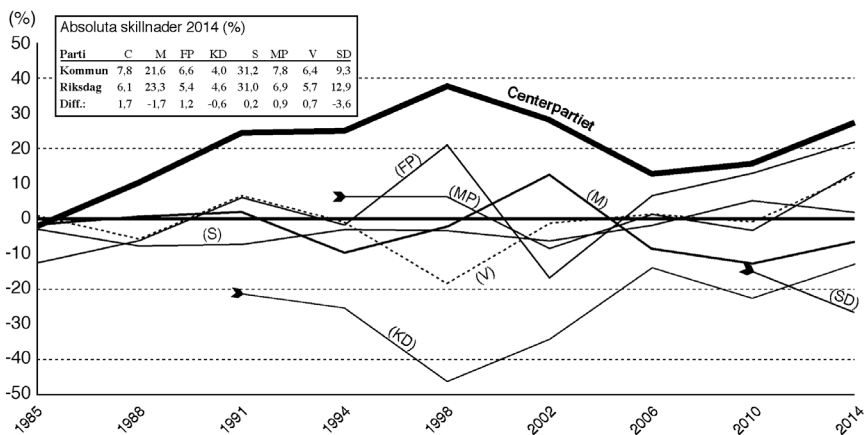
Centerpartiet fortsätter en lång trend att överlag locka fler väljare i kommuner och landsting/regioner än i riksdagsvalet (figur 4).

Figur 4. Valresultat i kommuner och landsting/regioner 2014 (procent)

Väger man in partiets storlek så är vikten av detta överskott inte föraktlig. Skulle alla som röstar på Centerpartiet i kommunvalet också göra det i riksdagsvalet, så skulle partiet växa 1,7 procent (och på så vis alltså bli nästan 30 procent större än det är idag, se figur 5).

Figur 5. Storleksskillnader mellan riksdagspartierna och "kommunpartierna" sett över hela riket 1985–2014 (procent kommunala röster delat med procent riksdagsröster)

VALKAMPANJEN

Att partiet på många håll är ett lokalt starkt parti, och dessutom har decentralisering som en viktig princip, har tidigare medfört att det från och till agerat på olika sätt i olika kontexter. Det har medfört att det ibland betonat olika frågor i valkampanjerna på kommunal, landstings- och riksnivå, vilket resulterat i viss spretighet (Hatt och Linander, intervjuer). Här spelade *regionenheten* en positiv roll 2014, då den bidrog till att hålla samman valkampanjernas budskap. Johan Linander understryker vikten av detta: "För att nå väljarna måste vi ha ett sammanhållet budskap. Det har Socialdemokraterna och Moderaterna varit mycket duktigare på" (intervju). Han anser att det också är möjligt att idédebatten ledde till en större sammanhållning i valkampanjen 2014.

Centerpartiet är ett parti med god ekonomi sedan försäljningen av *Centertidningar* 2005, vilken inbringade 1,8 miljarder kronor (Rosén Sundström & Sundström 2010). Partiet hade därför inga problem att matcha de stora partierna vad gällde satsningar på kampanjmaterial. Slutnotan för supervalåret blev ca 70 miljoner kronor (Centerpartiet 2015:52), och bland satsningarna märktes bl.a. reklamfilmer samt särskilda kampanjer på centralstationerna i landets tre största städer. Partiets mediestrategi var "bred och stor", som partiet beskriver det, och med tanke på att väljarna bestämmer sig allt senare såg det till att satsa särskilt mycket på de sista två veckorna innan valet (Centerpartiet 2015:58). En majoritet av Centerpartiets väljare bestämde sig också för att rösta på partiet under den sista veckan (Centerpartiet 2015:29). Enligt valanalysgruppens rapport var Annie Lööf en stor tillgång för partiet och den partiledare som enligt Novus eftervalsundersökning fick bäst betyg av alla partiledare.

Den parlamentariska arenan

EN "ALLIANSSKATT"?

I två mandatperioder har Centerpartiet ingått i regeringsunderlaget som en del av Alliansen. I partiets egna valanalyser efter såväl 2010 som 2014 års val slår analysgrupperna fast att regerandet har varit kostsamt på väljararenan. Regeringsinnehav har överlag blivit mer kostsamt över tid: väljarna har blivit rörligare och söker i ökad utsträckning förnyelse samt är snabbare att "straffa" sittande regering (Müller & Ström 2006). Små partier i regeringskoalition framhålls ofta som särskilt utsatta, då de också har en tendens att hamna i skuggan av det eller de dominerande partierna (t.ex. Miller & Curtin 2011).

Centerpartiets valanalys drar slutsatsen att partiet inte tagit sig ur Alliansskuggan "på det sätt vi skulle ha behövt", men att "Centerpartiet tycks ha klarat sig bättre än de andra partierna i Alliansen" (2015:44). Moderaternas dåliga val 2014 och det faktum att Centerpartiet blev näst störst av Allianspartierna är en skillnad, och en relativ framgång, jämfört med valet 2010. En

förklaring till varför det är svårt för ett litet parti att växla ut regeringsinnehav i ökade röstetal som Johan Linander tar upp, är att ”det blir svårare att synas i det allmänna positiva, medan specialministrarna får stå till svars för det mindre positiva” (intervju). För Centerpartiet var detta särskilt notabelt under mandatperioden 2006–2010, då Maud Olofsson i egenskap av näringsminister hamnade i rampljuset under de dystra turerna kring Saabs nedläggning samt Vattenfall-/Nuonaffären. Den senare levde också kvar – och exploderade – under mandatperioden 2010–2014, då Annie Lööf tagit över rodret för näringsdepartementet.

Ett annat problem kopplat till regeringsinnehavet är att nyhetens behag med Alliansen avtog under mandatperioden 2010–2014. Annie Lööf tog initiativ till en förnyelse av Allianssamarbetet, ”Alliansen 2.0”, i samband med sitt tal i Almedalen 2012, då hon bjöd in sina Allianskolleger till ett möte i föräldrahemmet i Maramö. Det lite oväntade initiativet möttes initialt av tystnad av övriga Allianspartiledare, men mötet kom så småningom till stånd, dock utan att lämna några större avtryck efter sig i opinionen.

När det gäller Centerpartiets aktivitet i riksdagen visar Katarina Barrlings studier av riksdagsgruppernas arbete både skillnader och likheter över tid. Barrlings studier fokuserar på om partiernas riksdagsgrupper prioriterar ideologisk konsekvens eller pragmatism, där det senare definieras som huruvida ”ett politiskt förslag anses praktiskt genomförbart, inte i vad mån förslaget skulle vara en nödvändig konsekvens av en övergripande värdering” (Barrling 2013). Under en tidigare undersökt period, 1998–2002, var Centerpartiet ”det parti som tydligast framhöll pragmatismen som ideal” (ibid.). Som Barrling framhåller är det särskilt intressant då partiet vid den tiden hade varit i opposition under största delen av sin parlamentariska historia: ”Ett parti som befinner sig i opposition har ett betydligt större utrymme att utveckla ideologisk konsekvens än ett regeringsparti som behöver nå majoritet för att kunna regera” (ibid.). Den senare undersökningsperioden, 2010–2014, visar att pragmatismen lever kvar i partiet (Barrling, kommande) – vilket kan ses som mer ”logiskt” i regeringsställning, dessutom som en del av en koalition.

Partiets väl grundade pragmatiska inställning har sannolikt utgjort en tillgång för Allianssamarbetet (och är en anledning varför det alls kom till stånd). När Anna-Karin Hatt beskriver hur partiet påverkat politiken under tiden i regeringsställning, säger hon:

Vi har ju påverkat i väldigt många frågor, det är inte alltid väljarna ser det. Vi påverkade ofta i högre grad än vad vårt väljarunderlag låg till grund för. Samarbetet byggde inte på procent, utan på idéer. Centern är ett kreativt och pragmatiskt parti, vilket gav möjlighet att påverka mer än väljarstödet visar (intervju).

Medan pragmatismen alltså lever vidare, så visar Barrlings studier på något annat som förändrats i riksdagsgruppens arbete under den senaste mandatperioden: riksdagsledamöter med ett längre tidsperspektiv (10–15 år) anser att det blivit mer utrymme för diskussion i deliberativ anda. Gruppen söker helst kompromiss, snarare än voterar, när det finns olika åsikter (Barrling, kommande). Det ligger i linje med partiets ökade interndemokrati och öppnare hållning i övrigt, i dess interna organisatoriska arbete, som vi behandlat ovan.

Partiets ideologiska positionering och plats i partisystemet

Det är tydligt att partiets tidigare vacklande och pragmatiska hållning mellan höger och vänster har upphört. Centerpartiet är numera tydligt förankrat inom det borgerliga blocket (se även Rosén Sundström & Sundström 2010). Centerpartiets ideologiska förflyttning började redan under Lennart Daléus men skedde framför allt under Maud Olofssons partiledarskap. Partiet tog 2001 fram ett idéprogram, *Västerviksprogrammet*, som inte är markerat annorlunda jämfört med det idéprogram som antogs 2013. Barrling, som jämfört det mer ”radikala” idéprogramförslaget från 2012 med *Västerviksprogrammet*, menar att inte ens detta (dvs. förslaget) skilde sig så mycket från det tidigare idéprogrammet. Den stora skillnaden var att programmet från 2001 formulerades i abstrakta termer, medan man i idéprogramförslaget 2012 drog ut praktiska konsekvenser (Barrling 2013) – det var ofta dessa som kom att intressera medierna. En del av de förslag som gick längst i den frihetliga riktningen slipades sedan bort innan det nya idéprogrammet antogs 2013. Resultatet blev en ny kompromiss mellan de två liberala riktningar som numera präglar partiets ideologiska position.

I partiets material inför valåret 2014 finns två utmärkande drag, sett till ideologi och hur partiet vill placera in sig självt i partisystemet: för det första att Centerpartiet vilar på såväl frihetlig som social liberalism, och för det andra ett tydligt avståndstagande till ”vänsterpolitik”. I valplattformen för supervalåret beskriver partiet sin liberalism som både social och frihetlig (Centerpartiet 2014b: 9). Även om partiet har medlemmar som känner sig mer hemma i den ena eller andra liberala riktningen, är den bild partiet förmedlar således snarast ”både och”. Intervjupersonerna är samstämmiga i sin syn på att det ser likadant ut på de tre arenorna. Federley uttrycker det som att partiets agerande måste präglas av ”en enhetlig profil och gemensam värdegrund, och det måste man ha annars blir det otydligt, och det avskyr väljarna” (intervju).

Vad gäller det andra utmärkande draget, att markera avstånd från och opposition mot vänsterpolitik, görs detta mycket tydligt i både valplattformen och valmanifestet. I den förstnämnda framställs riksdagsvalet som ett val mellan att ”fortsätta utveckla reformer för att möta kommande stora utmaningar

för jobben, miljön, självbestämmandet och utveckling i hela landet, eller att gå tillbaka till en övertro på gammaldags centralistiska vänstermetoder” (Centerpartiet 2014b:7). I båda texterna går Centerpartiet igenom de prioriterade frågorna (vilket är mest konkret utvecklat i valmanifestet), och avslutar med vad vänsterpartierna anses stå för – i valmanifestet med formuleringen ”Vi tar strid mot vänsterpolitiken för att...” (Centerpartiet 2014c).

Sammanfattningsvis är Centerpartiet ett numera tydligt borgerligt profilerat parti, vilket också visades efter valet när Annie Lööf, sedan Fredrik Reinfeldt på valnatten deklarerat sin avsikt att avgå, tog på sig rollen som Alliansens starkaste kritiker av den rödgröna regeringen. Det finns även ett mycket starkt stöd inom partiet för fortsatt Allianssamarbete, både enligt eftervalsanalysen och intervjupersonerna.

Valet 2014 – och bortom det

Centerpartiet lyckades, efter stormarna kring idéprogrammet, internt samla sig och gå starkt in i valrörelsen. På övriga två arenor var problemen större: resultatet i riksdagsvalet var partiets tredje sämsta, trots att det bl.a. bättre än tidigare lyckades samordna sin kampanj på de olika nivåerna (riksdag, landsting, kommuner) och på så sätt kunde presentera ett mer enhetligt budskap för väljarna. De frågor partiet främst satsade på i valrörelsen (miljö, mat och jobb) tillhörde dock inte de som låg högst på agendan för många väljare, så som skola och sjukvård. Utebliven framgång på väljarenan innebar också att partiets parlamentariska inflytande minskade, och tillsammans med övriga Allianspartiers svaga val att regeringsmakten förlorades.

Det finns dock, förlustvalet till trots, anledningar till centerpartistisk optimism – något som också tycks genomsyra partiet efter valet. Partiet nådde sin opinionsmässiga ”formtopp” först efter valet. Även om det sedan dess har sjunkit tillbaka något i opinionsmätningarna så ser Centerpartiet ut att ha lämnat lindansen på fyraprocentnivån som kännetecknade en stor del av förra mandatperioden. Dessutom kunde partiet glädja sig åt att andelen stödröster minskade mellan valen. 2010 utgjorde stödröster hela 30 procent av väljarunderlaget, 2014 hade den siffran sjunkit till 10 procent (Centerpartiet 2015:31f). Det innebär att fler väljare hade partiet som sin första preferens i det senaste valet, och att en organisk tillväxt skett trots att det faktiska valresultatet var sämre än 2010. Partiet fick också ett trendbrott i de sjunkande medlemsiffrorna under 2014: ökningen skedde framför allt under valrörelsen, men även ett tag efter valet (Centerpartiet 2015:40). Därtill ökade, som vi sett, väljarunderlaget i de subnationella valen, liksom i EU-valet.

Den öppenhet som partiet har infört i sitt arbete erbjuder såväl möjligheter som utmaningar framöver. Erfarenheterna av idéprogramförslaget innebär att partiet ”tvingats” att bli något mer slutet igen (Linander, intervju), t.ex.

i partiets pågående arbete med att se över olika politikområden, där arbetsgrupper tar fram förslag som sedan presenteras för partistyrelsen, en process som alltså inte är lika öppen och inkluderande som när idéprogrammet debatterades. Samtidigt är öppenheten en styrka, som partiet vill värna om (Centerpartiet 2015; intervjuer).

Tiden i opposition erbjuder möjligheter till skarpare profilering: Allianspartierna har deklarerat att de kommer att arbeta med mer egna initiativ (Tobé m.fl. 2015). Centerpartiet som gick igenom en hård ideologisk debatt under arbetet med det nya idéprogrammet verkar ha landat i en kompromiss som har starkt internt stöd vilket kan ge partiet arbetsro framöver. En strategisk fråga som partiet har att grunna över är hur man kan få en ökande andel av den relativt sett starka kommunalvalsbasen (figur 5) att överväga att rösta centerpartistiskt även i kommande riksdagsval.

För Centerpartiet kan det uteblivna extra valet, som Stefan Löfven hade annonserat skulle utlysas den 29 december men som avblåstes genom Decemberöverenskommelsen (DÖ), ha varit en missad chans att ytterligare flytta fram sina positioner, både inom Alliansen och i svensk politik i stort. Ledarbytet inom Moderaterna öppnade för Löf för att temporärt axla manteln som Alliansens främsta talesperson under månaderna fram till DÖ. Partiet var väl rustat för att på nytt möta väljarna i en valkampanj både opinionsmässigt (se ovan) och ekonomiskt.

Partiets goda ekonomi innebär att det inte skulle ha några som helst problem att mäktas med en ny valkampanj i samma storleksordning som den 2014. Fredrick Federley beskriver att partiet redan hade hunnit satsa 3 miljoner kronor på den nya kampanjen när det extra valet avblåstes (intervju). Detta visar också att Centerpartiet, och Annie Lööf, verkligen menade allvar med olika uttalanden om att det extra valet välkomnades.

Avslutningsvis så har flera partier att oroa sig över potentiell väljarflykt till Sverigedemokraterna. Centerpartiet har konsekvent markerat hårt mot SD – Annie Lööf har förklarat att hennes parti ska vara Sverigedemokraternas motpol (Svenska Dagbladet/TT 2013) – och har därtill en öppet redovisad invandringsvänlig politik. Detta minimerar sannolikt risken för påtagliga framtida väljarströmmar i den riktningen.

Referenser

- Barrling, Katarina, 2013. "Om liberalism, pragmatism och ett centerpartistiskt idéprogram", *Politologerna*, 23/1, tillgänglig på <https://politologerna.wordpress.com/2013/01/23/om-liberalism-pragmatism-och-ett-centerpartistiskt-ideprogram/>, citerad 30/3 2015.
- Barrling, Katarina, kommande. "Party culture and cartelization" (preliminär titel) i Hagevi, Magnus & Henrik Enroth (red.), *Cartelization, Convergence, or Increasing Similarities? Lessons from Parliamentary Parties*.

- Bergström K-G, 2011. "Kampen om C har börjat", *Expressen*, 20/7, tillgänglig på <http://www.expressen.se/kronikorer/k-g-bergstrom/k-g-bergstrom-kampen-om-c-har-borjat/> citerad 9/4 2015.
- Centerpartiet, 2010. "I skuggan av Alliansens framgång – nystart för de gröna liberalerna". Kortversion. Rapport, Centerpartiets valanalys 2010, tillgänglig på <https://www3.centerpartiet.se/Documents/valanalys/valanalys-kortversion.pdf>, citerad 11/3 2015.
- Centerpartiet, 2014a. "Konsumenterna är en stor maktfaktor i grisfrågan", 20/5, tillgänglig på <https://www.centerpartiet.se/2014/05/20/konsumenterna-stor-maktfaktor-grisfragan/>, citerad 3/4 2015.
- Centerpartiet, 2014b. "Närodlat politik. Valplattform för Centerpartiet 2014", tillgänglig på <http://www3.centerpartiet.se/PageFiles/46539/Valplattform%20för%20Centerpartiet%202014.pdf>, citerad 11/3 2015.
- Centerpartiet, 2014c. Valmanifest 2014: "Sverige behöver närodlat politik", tillgänglig på <http://www.centerpartiet.se/wp-content/uploads/2014/08/Valmanifest-2014.pdf>, citerad 27/2 2015.
- Centerpartiet, 2015a. "Närodlat politik – på väg mot 2018". *Rapport från Centerpartiets valanalysgrupp*.
- Centerpartiet, 2015b. Tillgängligt på <https://www.centerpartiet.se/var-politik/alla-fragor/landsbygd/>, citerad 29/4 2015.
- Cross, William & Katz, Richard (red.), 2013. *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford: Oxford University Press. (E-bok, Oxford Scholarship Online.)
- EU-Valu, 2014. Tillgänglig på http://www.svt.se/nyheter/val2014/article2075079.svt/binary/ValuResultat_EUval_PK_resultat_v01.pdf, citerad 4/4 2015.
- Hatt, Anna-Karin, 2011. "Centern står för en varm och grön socialliberalism", *DN Debatt* 4/4, tillgänglig på <http://www.dn.se/debatt/centern-star-for-en-varm-och-gron-socialliberalism/>, citerad 12/3 2015.
- Jonsson, Anders W., 2011. "Socialliberal, nyliberal, grön liberal eller bara liberal?", 3/8, tillgänglig på <http://anderswjonsson.se/2011/08/03/socialliberal-nyliberal-gron-liberal-eller-bara-liberal/>, citerad 12/3 2015.
- Katz, Richard. & Mair, Peter, 1995. "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", *Party Politics* 1, s 5–28.
- Knight, Jack & Johnson, James, 1994. "Aggregation and Deliberation: On the Possibility of Democratic Legitimacy", *Political Theory* 22: s 277–296.
- Liedman, Sven-Eric, 2013. "Centern måste hålla frihetsmyten vid liv", *Expressen*, 11/1, tillgänglig på <http://www.expressen.se/debatt/centern-maste-halla-frihetsmyten-vid-liv>, citerad 23/3 2015.
- Lööf, Annie, 2013a. Tal på kommundagarna, tillgänglig på <http://www.centerpartiet.se/annies-tal/kommundagarna-2013/>, citerad 23/3 2015.
- Lööf, Annie, 2013b. "Vi är inga nyliberaler, utan ett folkrörelseparti". *DN Debatt* 11/1, tillgänglig på <http://www.dn.se/debatt/vi-ar-inga-nyliberaler-utan-ett-folkrörelseparti/>, citerad 23/3 2015.
- Miller, Raymond & Curtin, Jennifer, 2011. "Counting the costs of coalition: The case of New Zealand's small parties", *Political Science* 63:1, s 106–125.
- Müller, Wolfgang & Strøm, Kaare, 2003. *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Nilsson, Torbjörn, 2011. "Ingen vanlig Johansson", *Fokus*, 22/6.

- Oleskog Tryggvason, Per, 2014. "Vikten av vikter: Sammanställning av viktade resultat från SVTs vallokalsundersökning 2014". Rapport 2014:13. Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, tillgänglig på http://www.valforskning.pol.gu.se/digitalAssets/1501/1501335_vikten_av_vikter_rapport13_v141031.pdf
- Rosén Sundström, Malena & Sundström, Mikael, 2010. "Ett smalare men vassare Centerparti?", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 112:2, s 189–202.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- SR, 2011. "Applåder när Lööf valdes till ny C-ledare", tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=4711421>, citerad 27/2 2015.
- SR, 2013. "Annie Lööf lovar ett tydligare Centerparti", tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=4713564>, citerad 23/3 2015.
- SVT, 2011. "Annie Lööf – mera M än C?", tillgänglig på <http://www.svt.se/nyheter/sverige/annie-loof-mera-m-an-c>, citerad 12/3 2015.
- Svenska Dagbladet/TT, 2013. "Kaxig Lööf omvald av Centern", 19/9, tillgänglig på http://www.svd.se/nyheter/inrikes/kaxig-loof-omvald-av-centern_8533980.svd, citerad 29/4 2015.
- Teorell, Jan, 1999. "A Deliberative Defence of Intra-Party Democracy", *Party Politics*, 5:3, s 363–382.
- Tobé, Tomas, Arthursson, Michael, Arnholm, Maria & Anckarberg, Acko, 2015. "Vi kommer att lägga fram fyra skilda budgetmotioner", *DN Debatt*, 8/4.
- van Biezen, Ingrid & Poguntke, Thomas, 2014. "The decline of membership-based politics", *Party Politics*, 20:2, s 205–216.

Intervjupersoner

Fredrick Federley (Europaparlamentariker, partistyrelseledamot) 150317

Anna-Karin Hatt (andre vice partiordförande) 150401

Johan Linander (valanalysgruppens ordförande) 150325

Vänsterpartiet: Pådrivare eller pragmatiskt stödparti?

Sofie Blombäck

The Left Party: Instigator of Change or Pragmatic Support Party

This article investigates the Left Party in the Swedish elections of 2014. In the electoral arena the party faced competition from several other Left-Wing parties, and in particular lost votes to the Feminist Initiative. The party did not suffer from any large conflicts in the internal arena, despite the party achieving neither the increase in electoral results nor the government participation it had hoped for. In the parliamentary arena, the party was able to gain some influence over the budget, since the new coalition government needed to negotiate with the Left Party in order to gain the necessary votes. The article argues that the party's position in the party system is largely dependent on the attitude that other parties, particularly the Social Democrats, take towards it.

Vänsterpartiet (V) gick in i valet 2014 med höga ambitioner. Opinionsutvecklingen var positiv, och många inom partiet trodde inte att det var omöjligt för det att komma upp närmare eller rent av över 10 procent (se t.ex. Grahn-Hinnfors 2014; Henriksson 2014; Karlsson & Marmorstein 2012; Mellin 2014). Partiet skulle för första gången få ministerposter var tanken, målet var att få ingå i en koalition med de andra partierna på vänsterkanten. Till skillnad mot valet 2010 ingick Vänsterpartiet i valrörelsen 2014 inte i någon formell överenskommelse med några andra partier. Samtidigt var det tydligt att partiet ingick i det rödgröna blocket och att regeringsskifte var ett av partiets främsta mål. Partiledaren Jonas Sjöstedt skrev bland annat en debattartikel (Sjöstedt 2014) strax innan valet där han påpekade att Socialdemokraterna inte borde ta V:s stöd för givet – denna gång skulle det krävas regeringsplatser eller åtminstone ett rejält inflytande på politiken, inte minst i hjärtefrågan om vinster i välfärden.

Supervalåret 2014 inleddes med Europaparlamentsvalet i maj, där Vänsterpartiet gick framåt till 6,3 procent. Vid sidan om den mycket uppmärksammade ökningen av röstning på partier på yttersta högerkanten var det partierna på vänsterkanten som var valets vinnare i många EU-länder. Även om inte V nådde upp till samma nivåer som Podemos i Spanien eller SYRIZA i Grekland så gjorde partiet ett bättre val jämfört med 2009 års resultat 5,9 procent. V fick dock även denna gång nöja sig med ett mandat. Partiet hade haft två eller tre mandat

Sofie Blombäck är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: sofie.blomback@pol.gu.se

från det att Sverige gick med i EU och fram till 2009, men sjunkande valresultat och fler svenska partier över spärren gör att det inte längre kan räkna med mer än ett mandat. Förutom att V i likhet med andra vänsterpartier runt om i Europa gick till val på motstånd mot åtstramningspolitiken utmärker sig partiet i svenska Europaparlamentsvalrörelser genom att vara ett av få partier som motsätter sig det svenska EU-medlemskapet. Den svenska Europaparlamentsvalrörelsen 2014 handlade dock väldigt lite om EU-medlemskapet i sig, inte minst för att alla inblandade redan börjat tänka på de inhemska valen i september.

Även i kommunalvalet gjorde Vänsterpartiet ett bättre val 2014 än 2009, med en ökning från 5,6 till 6,4 procent. Bäst gick det för partiet i landstingsvalet. V fick 7,1 procent av rösterna, vilket var en ökning med 1,3 procentenheter.

Huvudfokus för denna artikel är dock riksdagsvalet, där V fick 5,7 procent, vilket var en mycket liten ökning från förra valets 5,6 procent. Riksdagsvalskampanjen fokuserade i stort sett på en enda fråga – ett förbud mot vinster i välfärden. Parallellt med detta kampanjade V också på regeringsfrågan, att rösta på Vänsterpartiet var en garanti för att bli av med den borgerliga regeringen. Socialdemokraterna var under hela valkampanjen ovilliga att sätta ner foten i frågan om Vänsterpartiet som en tänkbar koalitionspartner, men partiet självt förberedde sig för att kunna tillsätta ministerposter. Samtidigt var V tydliga med att de inte skulle stödja en regering som inkluderade Allianspartier (se t.ex. Vänsterpartiet 2013).

Förhoppningarna om ministerposter grusades snabbt efter valet. Trots att det på valnatten stod klart att Stefan Löfven skulle få frågan om att bilda regering, så meddelade han redan vid sitt första möte med V:s partiledare att partiet inte skulle bjudas in att delta i koalitionsregeringen. Vänsterpartiet gick därmed i opposition, men öppnade för samarbeten i frågan om budgeten.

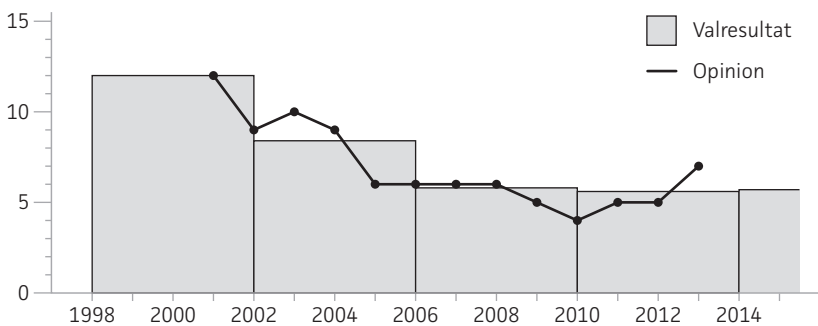
Hur ska vi förstå Vänsterpartiets strategi och resultat i valet 2014? Ett vedertaget sätt att analysera ett partis agerande är att titta på partiet i tre olika arenor: väljararenan, den interna arena och den parlamentariska arenan (Sjöblom 1968).

Väljararenan – valfrågor, konkurrens och taktikröstning

Förhoppningarna om att komma upp i 8–10 procent av rösterna som fanns inom delar av V (se t.ex. Karlsson & Marmorstein 2012), uppfylldes inte i riksdagsvalet 2014. Historiskt sett hade ett sådant resultat varit bland de bättre som partiet åstadkommit. Sedan övergången till enkammarriksdag på 70-talet har partiet bara fått över 8 procent av rösterna två gånger, och bara över 10 procent en gång. Båda dessa val var under Gudrun Schymans tid som partiledare. De senaste decenniernas valresultat och opinionsutveckling visas i figur 1. Opinionsutvecklingen, som den framkommer i de nationella SOM-undersökningarna, visar att V faktiskt vände den nedåtgående trenden efter

valet 2010 och att partiet uppnådde sitt högsta stöd på många år i mätningen 2013. Detta till trots så blev valresultatet i princip oförändrat jämfört med de två föregående valen. En vidare analys över väljarnas beslut att rösta eller inte rösta på V ligger utom ramen för denna artikel, men två aspekter som rör V på väljararenan kommer att tas upp. För det första partiets strategi att satsa på en kärnfråga i valkampanjen, och hur detta togs emot, och för det andra den konkurrens om väljare och taktikröstningsdiskussion som fanns på vänsterkanten under valrörelsen 2014.

Figur 1. Vänsterpartiets valresultat och opinionsutveckling 1998–2014 (procent)

Kommentar: Figuren visar Vänsterpartiets valresultat och opinionsutveckling under perioden 1998–2014. Opinionsutvecklingen är andelen som svarat Vänsterpartiet på frågan "Vilket parti tycker du bäst om idag?" i de nationella SOM-undersökningarna. Data är hämtade från www.val.se och Oleskog Tryggvasson & Oscarsson (2014).

I valkampanjen inför riksdagsvalet fokuserade V starkt på en profilfråga: ett förbud mot vinster i välfärden. Undersökningar från valet 2010 visade att partiet uppfattades som otydligt. Detta ville partiledningen inte upprepa. V var det enda riksdagsparti som uttryckligen krävde ett totalt förbud mot vinstuttag i välfärden. Partiet var därmed i den fördelaktiga positionen att starkt kunna driva en fråga som var eftertraktad bland stora grupper väljare, med tanke på att en klar majoritet av väljarna till exempel tyckte att det var ett bra förslag att förbjuda vinstutdelning inom skattefinansierad vård, omsorg och skola (Nilsson 2013:88).

Analysen av SVT:s vallokalsundersökning (VALU)¹ visar att väljarna mycket riktigt förknippade V med just denna fråga. Bland annat visar VALU att V var på tredje plats bland alla partier när väljarna fick rangordna vilka partier som hade bäst politik inom området vinster i välfärden. Hela 17,7 procent ansåg att V:s politik var den bästa, vilket är betydligt fler än dem som röstade på partiet. Vinster i välfärden var den fråga där V:s politik fick den mest positiva utvärderingen av väljarna. Andra frågor där relativt många väljare ansåg att

1 Detta stycke redovisar resultat från VALU, viktat efter valresultatet, hämtat från Oleskog Tryggvasson (2014).

Vänsterpartiet har den bästa politiken var sjukvård (9,1 procent) och den sociala välfärden (8,9 procent). Även i dessa frågor var det bara de två stora partierna, Socialdemokraterna och Moderaterna, vars politik väljarna gillade mer. De frågor som partiet fick sämst omdöme om i VALU var miljö, där bara 2,7 procent tyckte att V hade den bästa politiken, och frågor som hade att göra med ekonomi och väljarens personliga ekonomi, där 4,2 respektive 4,8 procent nämnde V som partiet med bäst politik.

Utöver förbud mot vinster i välfärden drev partiet också frågan om regeringsskifte. Att få bort Alliansen från makten var prioriterat, vilket underförstått krävde en regering som inkluderade V. Partiet försökte locka de väljare som framförallt ville se ett regeringsskifte genom att lova att inte stödja en regering där Allianspartier ingick, något som varken S eller MP uteslöt. Argumentet var att den som ville vara säker på att slippa *alla* de borgerliga partierna borde rösta på V, eftersom ett starkt Vänsterparti skulle minska incitamentet för S att samarbeta över blockgränsen.

De svenska väljarna brukar framförallt byta parti inom respektive block (Oscarsson & Holmberg 2013:169), så de främsta konkurrenterna för V om väljare är de andra partierna på vänstersidan. En analys av väljarströmmarna i VALU (Oleskog Tryggvasson 2014) visar att V både tappade och vann röster inom vänsterblocket. Det största tappet skedde till Feministiskt initiativ (Fi). Av dem som röstade på Fi 2014 uppgav 25,6 procent att de 2010 hade röstat på V. Eftersom Fi hade så pass få väljare valet 2010 var strömmen åt andra hållet betydligt mindre. Bara 0,8 procent av V:s väljare angav att de röstat på Fi 2010. Ett annat sätt att uttrycka detta är att V tappade ungefär en sjundedel av sina väljare från 2010 till Fi. Att Vänsterpartiet ändå lyckades öka sin totala andel av rösterna beror alltså på att det lockat väljare från andra håll. Förutom trogna väljare som röstade V även förra valet så lockade partiet väljare bland dem som förra valet röstade S, 18,9 procent av V:s väljare röstade socialdemokratiskt i förra valet. Motsvarande siffra för de som röstade MP 2010 var 10,4 procent. Med S och MP skedde dock ett betydligt större utbyte av röster, 19,4 procent av dem som röstade V 2010 gick nu till S och 5,4 procent till MP.

Under valrörelsen uppstod en diskussion om taktikröstning inom vänsterblocket. Diskussionen rörde främst Feministiskt initiativ, men hade också bäring på såväl V som MP. I korthet handlade diskussionen om huruvida det var en bra idé att taktikrösta på Fi, eller om det tvärtom var mer taktiskt att inte rösta på Fi. De som förespråkade den första linjen framhöll att få Fi över fyraprocentsspärren var det enda tänkbara scenariot för en egen majoritet för vänsterblocket och därmed enda sättet att förhindra att SD fick en vågmästarposition (se t.ex. Kauppi, Lodalen & Sveland 2014). Det andra synsättet var att röster på Fi riskerade att bli bortkastade om partiet inte kom över spärren, och att den som ville vara säker på ett regeringsskifte därför borde rösta på något av de andra vänsterpartierna (se t.ex. Greider 2014). "Något av de andra vänsterpartierna" betyder i det här

sammanhanget framförallt V eller MP, eftersom många väljare tvekade mellan dessa tre partier (Blombäck & de Fine Licht 2015).

Ingendera sidan i taktikröstningsdiskussionen fick egentligen rätt. Valresultatet visar att inte ens om Fi lyckats komma strax över spärren hade detta räckt för egen majoritet för vänsterblocket. Men samtidigt visade det sig att trots att 3,1 procent av rösterna ”kastades bort” på Fi var ett regerings- skifte möjligt. För Vänsterpartiet däremot kan Fi:s resultat ha spelat en viss roll. Ytterligare någon procentenhet av rösterna hade hjälpt partiet att komma närmare sitt eget mål för valet och dessutom förstärkt dess position i kommande förhandlingar. Huruvida antingen Fi eller V:s resultat faktiskt påverkades av taktikröstningsdiskussionen är dock ännu inte klarlagt. En högst sannolik konsekvens är att taktikröstning på båda partierna i någon mån tog ut varandra (jfr Fredén & Oscarsson [kommande]).

Den interna arenan – kongresser, konflikter och partiledarval

Till skillnad från många andra tillfällen under Vänsterpartiets historia var mandatperioden 2010–2014 relativt fri från stora interna konflikter. Det finns sedan länge spänningar mellan så kallade ”förnyare” och ”traditionalister” inom partiet, men trots att det bland annat skedde ett partiledarbyte mellan två personer som för några år sedan tydligt tillhörde de olika lägren har denna spänning inte orsakat några offentliga konflikter under mandatperioden. Tre skeenden på den interna arenan med bäring på valet 2014 förtjänar dock att lyftas fram. För det första partikongressen 2014 som avgjorde fokus för valkampanjen, för det andra frågan om partiledarskap och slutligen de kontroverser som omgivit Ung Vänster.

Vänsterpartiet höll kongress tidigt 2014 för att förbereda sig inför supervarlåret. I huvudfokus stod därför de plattformar som partiet skulle gå till val på. Som påpekades tidigare hade partiets eftervalsanalys från valet 2010 identifierat ottydlighet som ett problem, och detta ville partiledningen nu råda bot på. Frågan om förbud mot vinster i välfärden lanserades starkt som fokus för hela valrörelsen. Det var en fråga där partiet ansåg sig ha stöd av stora delar av väljarkåren och där S-kongressen föregående år fattat beslut som innebar att V var det enda parti som drev frågan om totalförbud. Mer kontroversiella frågor så som den om 6-timmars arbetsdag saknades i partiledningens förslag till kongressuttalande inför valet. Detta stötte dock på motstånd inom partiet, där flera kongressdeltagare öppet ifrågasatte partiledningens strategi (se t.ex. Eriksson 2014; Hennel 2014a).

Först och främst fanns ett motstånd mot att satsa på ett så smalt budskap. Flera vänsterpartister ville ha utrymme för fler frågor och andra motsatte sig detta fokus av ideologiska skäl. Vänsterpartiet är inte ett företag som ska satsa

på att sälja en enda produkt, menade till exempel riksdagsledamoten Jens Holm (2013). Samma kritik återkom också efter valet, där det smala budskapet framhölls som en tänkbar orsak till att det inte gick bättre i valet (se t.ex. Holm & Livh 2014).

Formerna för att bestämma valprogrammet ifrågasattes också. Det rådde delade meningar om huruvida detta skulle göras av partistyrelsen eller av en (extra) kongress. Resultatet blev en kompromiss, där partistyrelsen fick lov att göra detta 2014, utifrån det kongressuttalande som antogs, men där en bredare process ska till innan 2018 års val (Sydsvenskan 2014b).

Slutligen fanns inte heller någon enighet om exakt hur kravet på förbud mot vinster i välfärden skulle formuleras. Här fanns såväl på kongressen som inom partistyrelsen motsättningar mellan dem som menade att detta innebar att all välfärd skulle organiseras i offentlig regi och dem som ville öppna upp även för t.ex. stiftelser och kooperativ. Den senare gruppen avgick med segern, men inte utan protester (se t.ex. Sydsvenskan 2014a, 2014b).

2014 års kongress innehöll även ett antal ifrågasättanden av valberedningens rekommendationer. Till exempel valde kongressen in Stig Henriksson i styrelsen utan att vara förordad av valberedningen. Ifrågasättandet av valberedningarnas förslag är dock inget nytt inom partiet; bland annat föregicks partiledarvalet 2012 av liknande kontroverser. V har av andra statsvetare beskrivits som såväl "ultrademokrater" som inte vill underordna sig partiledningen (Hermansson 2010) som karaktäriserat av individualism och ett kritiskt förhållningssätt (Barrling Hermansson 2004), och detta känns igen i en studie av den partiinterna arenan runt valet 2014. Partiledningen och valberedningen ifrågasätts, men detta ses också som något positivt. Trots flertalet kontroverser, särskilt i samband med kongressen, antyder ingen utåt att detta skulle vara ett problem. Snarare framhålls det som ett hälsotecken för interndemokratin att inte alla bara gör som ledningen vill, även av ledningen själva.

En av de viktigaste interna förändringar ett parti kan genomgå är att byta partiledare. 2011 meddelade Lars Ohly att han inte skulle ställa upp till omval som partiledare och därmed stod det klart att V skulle välja en ny ledare på nästa kongress. Debatten inom partiet rörde dock inte bara vem som skulle bli ny partiledare, utan också posten i sig. Det fanns de som förespråkade en övergång till delat ledarskap, enligt MP:s modell, medan andra föredrog att behålla systemet med en partiledare.

Bland de som kandiderade till partiledare förespråkade bland annat Jonas Sjöstedt och Ulla Andersson ett delat ledarskap, och var öppna med att de kunde tänka sig att tillsammans leda partiet. Den tredje toppkandidaten, Rossana Dinamarca, var betydligt mer skeptisk till ett delat ledarskap. Frågan om ensamt eller delat ledarskap avgjordes innan själva valet. Partiet valde att behålla den rådande ordningen. Kort därefter klargjorde Andersson att hon

inte längre kandiderade till partiledarposten, och kampen stod därefter mellan Sjöstedt och Dinamarca.

Diskussionen kom bland annat att handla om huruvida ett parti som satsar starkt på sin feministiska profil kunde välja ännu en man som partiledare (se t.ex. Reuterskiöld 2012). Trots detta valde kongressen med stor marginal Sjöstedt. Förväntningarna på Sjöstedt var höga. Partiet hade haft sjunkande valresultat ända sedan slutet av 1990-talet och behövde bryta den trenden. Från kongressen 2012 rapporterade media att partiet förväntade sig att Sjöstedt skulle leverera valresultat på dryga åtta procent och Sjöstedt själv trodde att partiet med tiden skulle kunna uppnå 10–15 procent (SvD, 2012-06-01).

Jonas Sjöstedt har också visat sig populär jämfört med sina företrädare. Bland väljare i allmänhet är Sjöstedt populärare än vad Ohly någonsin var, och bland V:s sympatisörer är han populärare än såväl Ohly som Schyman (Oleskog Tryggvasson & Oscarsson 2014). Trots detta uppstod ingen märkbar "Sjöstedt-effekt", varken i opinionsmätningar eller väljarundersökningar. Valresultatet 2014 nådde inte upp till de högt ställda förväntningarna och Sjöstedt kunde inte heller leverera de eftertraktade regeringsposterna.

En tänkbar utgång kunde ha varit att partiledningen, med Sjöstedt i spetsen, skulle få kritik för att den inte hade nått upp till målen. Denna kritik har dock lyst med sin frånvaro, åtminstone i offentligheten. Troligtvis var partiledningen här hjälpt av att S tämligen omedelbart meddelade att V inte skulle bjudas in till koalitionsregeringen utan föregående förhandlingar. Irritationen inom V riktades snarare mot Löfven. Dessutom kunde partiledningen snabbt visa på policyframgångar i budgetförhandlingarna, till exempel i hjärtefrågan om vinster i välfärden.

Frågan om partiets relativa brist på kvinnor på toppositioner skulle återkomma även senare under mandatperioden, bland annat när listan för Europaparlamentsvalet skulle beslutas på kongressen i januari 2014. Eftersom partiet inte kan räkna med mer än en plats i Europaparlamentet fungerar principen om "varannan damernas" dåligt för dessa listor. När det föreslagna förstanamnet Mikael Gustafsson ersattes med Malin Björk på kongressen var detta uttryckligen för att många hellre ville lyfta fram en kvinna (se t.ex. Hennelb 2014).

Ett besvärande internt problem under senare delen av mandatperioden rörde Ung Vänster. Flera ledande personer i lokalavdelningar fick avgå efter att det framkommit att de hade kopplingar till våldsbejakande grupper som Revolutionära Fronten eller AFA. Som en del i detta uppstod en diskussion om var gränsen gick i relation till mer militanta grupper på vänsterkanten, särskilt i relation till Ung Vänsters starka motstånd mot rasism och fascism. Detta aktualiserades under valrörelsen, bland annat när Ung Vänster störde SD-valmöten. Flera företrädare för Ung Vänster ställde sig bakom tanken att antifascistiskt våld är självförsvar (se t.ex. Alsbjer et al 2014). För ett parti som satsar på att få platser i en regering är det givetvis besvärande att förknippas

med våldsbejakande grupper. Detta gäller inte minst för V som länge betraktades som inte helt demokratiskt pålitligt. Partiledningen med partiledaren i spetsen tog konsekvent avstånd mot allt sanktionerande av politiskt våld. Även ledningen för Ung Vänster delade partiledningens inställning, vilket säkerligen bidrog till att konsekvensen blev uteslutning av de som hade band till RF och AFA, snarare än en stor motsättning mellan ungdomsförbund och moderparti.

Den parlamentariska arenan – det ständiga stödpartiet?

Vänsterpartiet var under stora delar av 1900-talet ett passivt stödparti, som inte hade något formellt samarbete med S i utbyte mot stöd i parlamentet. Under stora delar av partiets historia har det inte funnits några ambitioner att ha någon annan roll: partiet sågs varken av sig själva eller av andra partier som ett tänkbart regeringsparti (Hermansson 2010). Över tid har detta förändrats, och som tidigare påpekats var 2014 året då många vänsterpartister förväntade sig att partiet skulle ta steget in i regeringen.

Forskning visar att det finns en tendens att ”contractual parliamentarism”, där stödpartier kräver tydliga avtal i utbyte mot parlamentariskt stöd, blir vanligare i länder med minoritetsregeringar (Bale & Bergman 2006a). V är inget undantag i detta sammanhang. Från 1998 och fram till 2006 var samarbetet med S mer formaliserat, och inför valet 2010 krävde och fick partiet vara med i ett formaliserat samarbete inför valet tillsammans med S och MP. Ett liknande krav ställdes alltså inte inför valet 2014, men likväl var det tydligt att partiet förväntade sig ministerposter i utbyte mot sitt stöd. Partiet har också lärt från sina tidigare erfarenheter och i varje förhandling krävt eftergifter som motverkar de problem det haft under tidigare mandatperioder. Till exempel krävde både V och MP att få placera tjänstemän i olika departement under mandatperioden 2002–2006, efter att under föregående mandatperiod upplevt att de kom in allt för sent under policyprocessen (Bale & Bergman 2006b).

Innan valet 2014 hade Vänsterpartiet tydliggjort att Socialdemokraterna inte kunde räkna med att V skulle bli ett stödparti utan att få något i utbyte. Givet ambitionen att få ingå i regering var det rimligtvis ministerposter som V helst ville ha. När Vänsterpartiet inte bjöds in att delta i regeringen hade partiet inte direkt något val kring vilken roll det skulle inta på den parlamentariska arenan. Partiet hade också tydliggjort att det inte var något alternativ att släppa fram en Alliansregering, och därmed stod valet mellan att aktivt stötta Löfvens regering eller att passivt tolerera den. V valde det senare alternativet, och tydliggjorde i en kommentar att partiet ”gick i opposition” och att regeringen därmed inte automatiskt kunde räkna med V:s stöd för sina förslag (Vänsterpartiet 2014).

Att vara ett stödparti kan ha sina fördelar, så som inflytande på policy, men kan även innebära nackdelar. En av de uppenbara nackdelarna är risken att

tas för given. Så länge S kan räkna med att V inte vill släppa fram en borgerlig regering finns små incitament för S att förhandla med V om regeringsbildningen. Det samma gäller lagstiftning; givet att V i regel kommer att föredra det förslag som är längst till vänster behöver S-MP regeringen i teorin bara se till att deras förslag är till vänster om Alliansens för att kunna räkna med V:s stöd. Det enda sättet för V att skaffa sig inflytande i en sådan situation är att (hota med att) fälla regeringen eller dess förslag *trots att detta skulle släppa fram ett alternativ som är mindre önskvärt för V* för att visa att partiets stöd inte automatiskt går att räkna med. En sådan manöver, att rösta mot sin övertygelse av taktiska skäl, kan dock vara svår att sälja in till såväl partimedlemmar som väljare.

Även vad gäller väljararenan kan det vara farligt att vara ett "ständigt stödparti". Bale och Dunphy (2011) påpekar att det finns en risk att stödpartier får "ansvar utan inflytande". Ett stödparti kan hållas ansvarigt för vad regeringen gör, utan att få tillräckligt med inflytande över eller erkännande för policier som partiets väljare vill ha. En relaterad risk är just att det större partiet i regeringsställning inte ger stödpartiet erkännande för det inflytande det har, vilket innebär en risk att stödpartiets väljare "äts upp" av det större partiet.

V:s situation kan beskrivas som att partiet är ett "captive party" (Bale & Bergman 2006a). Detta innebär att partiet har "fångats" av ett större parti, i det här fallet Socialdemokraterna, i och med att det mindre partiet saknar alternativa samarbetspartners. Det större partiet kan därmed utgå från att det har det mindre partiets stöd och behöver därför inte erbjuda det mindre partiet något i utbyte för dess stöd. I det svenska fallet är V betydligt mer "fångat" än något annat parti, eftersom det befinner sig längre från centrum än i det här fallet S. MP och de små borgerliga partierna kan åtminstone i teorin antingen hota med eller faktiskt genomföra förhandlingar i mitten eller med det stora partiet i det andra blocket.

Efter regeringsbildningen 2014 förbättrades Vänsterpartiets parlamentariska situation tack vare Allianspartiernas ovilja att förhandla med Löfven om budgeten. Eftersom praxis i riksdagen är att partierna endast röstar på sitt eget budgetförslag var det nödvändigt för regeringen att få med sig V på budgetförslaget för att det inte redan från början skulle stått klart att regeringsbudgeten var chanslös. Därför följde strax efter regeringsbildandet en period då de glada pressmeddelandena från V duggade tätt. Partiet hade fått igenom flera prioriterade krav i budgetförhandlingarna, allt från en utredning om vinster i välfärden till billigare mediciner för barn.

Efter SD:s beslut att rösta på Alliansens budget blev V:s parlamentariska position osäker igen. En överenskommelse i mitten skulle göra V:s stöd mindre nödvändigt och ett extra val skulle skapa osäkerhet. Decemberöverenskommelsen såg vid första anblick ut att marginalisera V – den lanserades trots allt på en presskonferens där de enda partier som inte representerades var V och SD. Överenskommelsen innebar dock i praktiken en återgång till samma läge som

innan Alliansbudgeten antogs för Vänsterpartiets del, eftersom den innebar en återgång till samma situation som rådde innan nyvalssituationen i budgetfrågorna. Regeringen tillåts att regera på sin egen budget, under förutsättning att den får tillräckligt stöd i riksdagen, vilket lär kräva Vänsterpartiets stöd.

Vänsterpartiets position i partisystemet

Vänsterpartiet har fått sällskap på vänsterkanten i det svenska partisystemet, dels av Miljöpartiet, dels på senare tid även av Feministiskt initiativ. Detta innebär såväl konkurrens om delvis samma väljare som en ändrad parlamentarisk situation. Samtidigt innebär valresultatet 2014 att V kvarstår som ensamt parti till vänster om Socialdemokraterna.

När det gäller den parlamentariska situationen finns det som tidigare påpekats inte så många vägar för partiet att gå givet det nuvarande partisystemet. V har inga tänkbara alternativ annat än att stödja en S-ledd regering. Om detta är en position som är marginaliserad eller inflytelserik denna mandatperiod beror till stor del på faktorer utanför Vänsterpartiets egen kontroll. Så länge regeringen behöver partiet för att få igenom sina budgetar kommer V att kunna få igenom åtminstone några av sina hjärtefrågor. Skulle däremot regeringen lyckas med sin ambition att få till fler samarbeten över blockgränserna skulle det inte längre finnas samma utrymme för V att påverka den genomförda politiken.

I det längre loppet kommer V:s position att bero på vilken inställning S har till att samarbeta med partiet. Forskning visar att det främsta skälet till att t.ex. vänsterpartier inte deltar i koalitionsregeringar är att de helt enkelt inte bjuds in att delta. Får de chansen, så tar de den (Bale & Dunphy 2011). Detta stämmer väl in på V, som i de tre senaste valen tydligt velat ha ministerposter. I två av valen blev det inte av på grund av att de borgerliga partierna vann valet, och efter det senaste valet sade S nej. Den bästa chansen för V att ta steget till att bli ett regeringsparti lär vara att få till ett formellt rödgrönt samarbete inför ett kommande val, men frågan är om viljan finns att upprepa 2010 års försök?

Vänsterpartiets position i partisystemet kan också påverkas av Fi:s utveckling. Kommer Fi in i riksdagen kan dynamiken i vänsterblocket ändras. Det skulle då finnas två partier till vänster om S. Fi samarbetar närmare med S i Europaparlamentet jämfört med V, och Fi var betydligt mer kravlösa i sitt stöd för Löfven som statsminister under valrörelsen. Ett starkt Fi skulle ytterligare försvaga V:s möjlighet att hota med att inte stödja S-regeringar utan att få något i utbyte. Väljare långt till vänster, som också prioriterar en S-ledd regering, har då något att välja på. Bara hotet om att inte stötta regeringen kan då leda till ett rösttapp för V, i alla fall bland dem som inte är starkt övertygade partianhängare. Skulle Fi däremot försvinna helt finns möjligheter för V att få ett rejält tillskott av väljare, och därmed eventuellt ett starkare förhandlingsläge.

Avslutning

Valåret 2014 innebar både med- och motgångar för Vänsterpartiet. Inom partiet fanns stor optimism inför valet, och stora förhoppningar om att kunna påverka en kommande regering. Opinionsmätningarna var bättre än på många år, partiet hade en populär valfråga och en populär partiledare. Flera av förhoppningarna kom dock på skam. Partiet bröt visserligen trenden med ett stadigt sjunkande valresultat, men bara med nöd och näppe. Några ministerposter blev det inte, men däremot en chans att förhandla om budgeten. Frågan är om olika aktörer på den interna arenan i längden kommer att tolerera att utfallet inte uppfyller förväntningarna. Det gäller inte minst det parlamentariska läget, som inte förbättrades så mycket som många vänsterpartister hade hoppats. Under mandatperioden kan vi säkerligen förvänta oss interna diskussioner om såväl strategin att satsa hårt på enstaka frågor i valrörelserna som om partiets förhållande till regeringen.

Vänsterpartiet lyckades i sin avsikt att få väljarna att tydligt associera partiet med en sakfråga, ett förbud mot vinster i välfärden. Detta visade sig dock inte räcka för att uppnå en markant förbättring av valresultatet. Det gjorde inte heller strategin att framställa partiet som det enda alternativet för den som ville vara säker på en regering utan Allianspartier.

Samtidigt är Vänsterpartiet ett bra exempel på att det för att förstå utvecklingen för ett parti ofta är helt nödvändigt att studera även resten av partisystemet. Den parlamentariska arenan påverkas givetvis av V:s egen strategi kring att agera stödparti eller inte. Minst lika avgörande är dock de andra partiernas agerande. Oavsett om Vänsterpartiet självt är intresserat av att sitta med i en regering kommer detta inte att ske förrän andra partier, framför allt S, är beredda att släppa in partiet. Även på väljararenan påverkas V av resten av partisystemet. Paradoxen i valet 2014 var hur V inte gjorde ett bättre resultat trots de goda förutsättningarna med ökat stöd för vänsterpolitik och partiets profilfråga. Svaret kan bland annat sökas i den ökade konkurrensen på väljararenan, inte minst från Feministiskt initiativ.

Referenser

- Alsbyer, Tekla, Emilia Nilsson, Jennifer Caztis, Otilia Joao, Alva Mjöbäck, Agnes Öberg, Fanny Wallin, Olivia Molund & Denize Mathisson, 2014. "Nio kvinnor från Ung Vänster: 'RF och AFA är våra kamrater'", *Nyheter24*, 2014-05-07, tillgänglig på <http://nyheter24.se>.
- Bale, Tim & Dunphy, Richard, 2011. "In from the cold? Left parties and government involvement since 1989", *Comparative European Politics* 9(3), s 269–291.
- Bale, Tim & Bergman, Torbjörn, 2006a. "Captives No Longer, but Servants still? Contract Parliamentarism and the New Minority Governance in Sweden and New Zealand", *Government and Opposition* 41(3), s 422–449.
- Bale, Tim & Bergman, Torbjörn, 2006b. "A Taste of Honey is Worse Than None at All?", *Party Politics* 12(2), s 189–209.

- Barrling Hermansson, Katarina, 2004. *Partikulturer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Blombäck, Sofie & de Fine Licht, Jenny, 2015. *Same considerations, different decisions—exploring the motivations for split-ticket voting among Swedish Feminist Initiative supporters*. Paper, MPSA 2015 Conference, Chicago.
- Eriksson, Göran, 2014. "Sjösteds taktik utmanas", *Svenska Dagbladet*, 2014-01-10.
- Fredén, Annika & Oscarsson, Henrik, kommande. "Skäl att rösta strategiskt i riksdagsval", i Bergström, Annika, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red.), [Utan titel]. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Grahn-Hinnfors, Gunilla, 2014. "Så vill vänstern bli valvinnare", *Göteborgs-Posten*, 2014-01-10.
- Greider, Göran, 2014. "Därför röstar jag inte på Fi", *ETC*, 2014-04-09.
- Hennel, Lena, 2014a. "V:s valstrategi får intern kritik", *Svenska Dagbladet*, 2014-01-10.
- Hennel, Lena, 2014b. "Man petades ned på V:s EU-lista", *Svenska Dagbladet*, 2014-01-12.
- Henriksson, Stig, 2014. "Så ska Vänstern få 15 procent i valet", *Dagens industri*, 2014-01-10.
- Hermansson, Jörgen, 2010. "Vänsterpartiet. Med historien in i framtiden", *Statsvetenskaplig tidskrift* 112(2), s 215–227.
- Holm, Jens, 2013. "(V)inna valet, men till vilket pris", *Flamman*, 2013-12-18.
- Holm, Jens & Livh, Ann-Margarethe, 2014. "Fel att fokusera på en fråga", *Flamman*, 2014-09-24.
- Karlsson, Pär & Marmorstein, Elisabeth, 2012. "Kravet: fixa 8,3 procent", *Aftonbladet*, 2012-01-08.
- Kauppi, Lo, Lodalen, Mian & Sveland, Maria, 2014. "En röst på FI är inte bortkastad – tvärtom", *Aftonbladet*, 2014-09-08.
- Mellin, Lena, 2014. "Ett parti som har medvind just nu", *Aftonbladet*, 2014-01-10.
- Nilsson, Lennart, 2013. "Välfärdspolitik och välfärdsopinion 1986–2012: Vinster i välfärden?", s 71–95 i Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red.), *Vägskaäl*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Oleskog Tryggvason, Per, 2014. *Vikten av vikter: Sammanställning av viktade resultat från SVTs vallokalsundersökning 2014*, Rapport 2014:13, Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oleskog Tryggvason, Per & Oscarsson, Henrik, 2014. *Utvecklingen av partisympatier 2001–2013: Vänsterpartiet*, Rapport 2014:09, Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Reuterskiöld, Annie, 2012. "V splittrat av feministbråk", *Kvällsposten*, 2012-01-06.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjöstedt, Jonas, 2014. "Ingen stark regering utan V", *Svenska Dagbladet*, 2014-08-29.
- Sydsvenskan, 2014a. "Kritik mot vässat Vänsterbudskap", *Sydsvenskan*, 2014-01-11.
- Sydsvenskan, 2014b. "Kortare arbetstid tillbaka som valfråga", *Sydsvenskan*, 2014-01-13.
- Vänsterpartiet, 2013. *Jonas Sjöstedt kommenterar regeringsfrågan*. Tillgänglig på: <https://www.vansterpartiet.se/jonas-sjostedt-kommenterar-regeringsfragan>.
- Vänsterpartiet, 2014. *Hans Linde om statsministeromröstningen*. Tillgänglig på: <http://www.vansterpartiet.se/hans-linde-om-statsministeromrostningen>.

Folkpartiet och den förlorade mitten

Svend Dahl

The Liberal Party – Winning Influence but Losing Flexibility

In the 2014 parliamentary elections, The People's Party – Sweden's liberal party – received 5.4 per cent of the votes, which represents the party's second-worst result ever. For quite some time, the electorate has perceived The People's Party as lacking clarity as to its policy positions and its positioning within the left-right spectrum. Participation in the centre-right coalition governments since 2006 has, however, reinforced the popular image of the party as being to the right of centre. Government participation has also resulted in significant opportunities to implement its political programme; in particular the party's education policies. Prior to the election of 2014, however, this led to the party being associated with problems in the Swedish schooling system, which resulted in the loss of the issue ownership. The close co-operation between the centre-right parties, which formed the basis for the coalition government, at the same time had the effect of limiting the party's opportunities to emphasise other parts of its programme. For a party that, due to a limited number of core voters, is dependent on winning a large number of floating votes at every election, this represented a position that contributed to the electoral losses as well as laying the foundation for internal conflicts.

I valet 2014 gjorde Folkpartiet sitt näst sämsta riksdagsval någonsin. En tillbakagång på 1,6 procentenheter till 5,4 procent av rösterna innebar att partiet blev riksdagens näst minsta. En förklaring som många inom FP framhåller handlar om att åtta år i regeringsställning kostar i termer av väljarstöd, vilket inte minst betonas i FP:s egen utvärdering av valet (Folkpartiet, 2015). Valresultatet bör emellertid även förstås mot bakgrund av FP:s strategiska val och det förstärkta inslaget av blockpolitik som bildandet av Alliansen innebar, faktorer som haft betydelse för FP:s position i det politiska landskapet.

Ett parti som söker tydlighet

När väljarna får beskriva FP har det länge hetat att partiet är ”vacklande hit och dit”.¹ Med några få undantag har detta varit ett av de tre främsta karaktärsdragen

1 Forskningsgruppen för samhälls- och informationsstudier (FSI) och senare Kairos Futures har sedan

väljarna kopplat samman med partiet sedan mitten av 1980-talet. I undersökningen för 2013 menade 22 procent av de tillfrågade att denna egenskap stämde in på FP. Övriga i topp tre var ”frihet” som 26 procent av de tillfrågade förknippade med FP, och ”samarbetsvillig” som 24 procent förknippade med partiet (Folkpartiet, 2015).

Inom FP har dessa omdömen länge betraktats som ett svaghetstecken och setts som en förklaring till svårigheterna att öka väljarstödet. I utvärderingen av valet 2010 hette det exempelvis: ”En akilleshäl för Folkpartiet har under årtionden varit att vi uppfattats som ett vacklande och obeslutsamt parti”. (Folkpartiet, 2010, s 28)

För många inom FP har därför ökad tydlighet kommit att framstå som en nyckel till elektorala framgångar. Det handlar både om en önskan om tydlighet hos partiledaren och en önskan om en tydlig borgerlig identitet, som kan undanröja tvivel om på vilken sida av blockgränsen partiet hör hemma.

För stora delar av FP framstod valet av den nuvarande partiledaren Jan Björklund som svaret på den utmaningen. När han valdes på landsmötet hösten 2007 hade han gjort sig känd för klara och enkla budskap i opposition mot Socialdemokraterna, framförallt inom skolpolitiken. Han skulle därmed kunna sägas avvika från traditionen att värdesätta intellektuellt resonerande i den politiska kommunikationen (Barrling, 2010). Samtidigt hade FP successivt fått en allt mer borgerlig identitet. I stället för att placera in sig själv mellan blocken, stod partiet nu genom såväl allianssamarbetet som partiledarens profil fast förankrat till höger. Att vara liberal skulle med Björklund som ledare inte längre vara detsamma som att vara kluven, för att parafrasera den förre folkpartiledaren Gunnar Helén.²

Detta skulle med utgångspunkt i Gunnar Sjöbloms (1968) modell för att förstå partiets strategiska handlande kunna beskrivas som att FP för att nå framgång på den elektorala arenan varit berett till kompromisser på den interna arenan, men också att man avstått från vissa möjligheter till inflytande på den parlamentariska arenan i förhoppning om att öka chanserna att nå inflytande på andra sätt.

Bilden av FP som vacklande kan kopplas till den historiska positionen som ett mittenparti med möjlighet att söka uppgörelser både till höger och till vänster. Det kan också förstås mot bakgrund av en partikultur som betonar ett närmast akademiskt sökande efter kunskap snarare än renodlad ideologisk

1984 frågat allmänheten vilka karaktärsdrag de förknippar partierna med. Frågan som ställs lyder: ”Man kan inte lägga märke till eller komma ihåg allt som partierna gör och tycker. Ändå kan man få en ganska stark känsla för vad de står för. Nedan anges några mer allmänna egenskaper. Försök ange din känsla av vilket eller vilka partier varje egenskap passar in på.”

2 Gunnar Helén, Folkpartiledare mellan 1969 och 1975, konstaterade i ett ofta citerat uttalande ”att vara liberal är att vara kluven” apropå liberalismens position mellan socialismen och konservatismen samt det intellektuella förhållningssätt till politiken som positionen krävde.

agitation (Barrling, 2004). Inte heller är oron över bristande tydlighet något nytt. År 1975 varnade exempelvis den dåvarande riksdagsledamoten Gabriel Romanus för att FP skulle bli ett parti utan klar identitet ”upptaget av sina relationer till andra, snarare än av problemen i samhället” (Larsson, 1992, s 63).

Detta har präglat FP:s självbild. Katarina Barrling (2004) beskriver hur det i partiets riksdagsgrupp finns en medvetenhet om att man, som en konsekvens av viljan att vara nyanserad, framstår som otydlig i sina politiska positioner. Det har också yttrat sig i en betoning av tydlighet som ett eftersträvansvärt ideal hos partiledaren, vilket exempelvis blir tydligt i Jenny Madestams (2009) undersökning av partiledarideal i partiet. Flera av intervjupersonerna ägnar stort utrymme åt att reflektera över behovet av just tydlighet och hur det stundtals kontrasterar till partiets tradition av att värdesätta intellektuellt reflekterande. Björklunds företrädare som partiledare Lars Leijonborg talar exempelvis om bristen på tydlighet som en av sina svagheter. Hans partisekreterare menar på motsvarande sätt att en partiledare måste vara ”skicklig i att tydligt definiera partiets politik” medan den förre partiledaren Ola Ullsten talar om hur det är lättare att delta i debatten om man aldrig tvivlar på sin position. En egenskap som han förknippar med förre moderatledaren Gösta Bohman.

Riksdagsvalet 2014 skulle kunna ses som en utvärdering av de vägval som gjorts för att ge FP den önskade tydligheten.

Parlamentariska framgångar

Ett parti som befinner sig i mitten av höger-vänsterskalan har genom sin position teoretiskt sett stora möjligheter att utöva inflytande över regeringsbildningar och politikens inriktning. Under lång tid har FP kunnat inta en sådan position i det svenska partisystemet och haft möjligheter att söka uppgörelser såväl vänsterut med Socialdemokraterna som högerut med de andra borgerliga partierna.

Visserligen har möjligheterna i praktiken begränsats genom Socialdemokraternas storlek, som dels gjort det möjligt för S att regera enbart med stöd från vänster, dels gjort maktskifte till ett mål i sig för de borgerliga partierna. Ändå har FP vid flera tillfällen kunnat utnyttja sin mittenposition för att utöva inflytande. Det gäller inte minst under 1970-talet och jämviktsriksdagen samt under Ullstenregeringen 1978–1979 (Larsson, 1992). Ett senare exempel är uppgörelsen mellan Socialdemokraterna och FP om den så kallade ”århundradets skattereform” 1990–1991. Den dåvarande FP-ledaren Lars Leijonborgs sonderingar kring att bilda regering efter valet 2002 kan likaså ses som ett exempel på hur partiet försökt utnyttja sin position i partisystemet för att maximera sitt inflytande.

Detta avspeglas även i partikulturen, där det parlamentariska arbetet framträder som centralt. I Madestams (2009) avhandling om partiledarideal lyfts just förmågan att förhandla fram politiska överenskommelser som en väsentlig

egenskap för en FP-ledare, en egenskap som givetvis blir av avgörande betydelse om man som ett litet parti i politikens mitt vill maximera sitt parlamentariska inflytande. Barrlings (2004) iakttagelse att FP:s interna kultur präglas av ett, närmast akademiskt, reflekterande ideal kan på motsvarande sätt kopplas samman med positionen i partisystemet. Förmågan att ta till sig andras argument, väga dessa mot de egna argumenten och utifrån detta utforma politiska ställningstaganden är en god egenskap om man vill nå resultat på politikens mittfält.

Även inom ramen för allianssamarbetet har FP varit framgångsrikt vad gäller möjligheterna att utöva inflytande, i första hand inom den av partiet prioriterade skolpolitiken. FP:s skolpolitiska opinionsbildning sedan slutet av 1990-talet är tillsammans med partiets agerande inom Alliansregeringen en bra illustration av hur ett litet parti kan påverka inriktningen för ett central politikområde.

Trots att Björklund, både som skolborgarråd i Stockholm, skolminister och senare som partiledare och utbildningsminister, upplevts som kontroversiell och enkelspårig har han och hans parti definierat den skolpolitiska debatten, sett till både problemformulering och åtgärder. Ett exempel är synen på lärarnas betydelse i undervisningen, något som länge betonats av FP och Björklund. Initialt avfärdades detta inte sällan i debatten som "gammaldags katederundervisning" och ställdes mot elevernas förmåga till kreativt problemlösande. I dag är lärarnas kompetens och centrala betydelse för skolresultatet snarare utgångspunkten för samtliga partiers skolpolitik.

Detta kan delvis kopplas samman med genomslaget för skolforskaren John Hatties kritik av så kallat problembaserat lärande i den skolpolitiska debatten (Dagens Nyheter, 2013-04-02). För att förstå förändringen i debatten går det emellertid inte att bortse från FP:s långvariga opinionsbildning.

Samtidigt har bildandet av Alliansen och åtta år i regeringsställning förändrat förutsättningarna för FP:s agerande på den parlamentariska arenan. I sin studie av FP:s strategier under 1970-talet ställer Sven-Erik Larsson (1992) upp tre kriterier för att ett mittenparti i ett höger-vänster-dominerat politiskt system ska kunna maximera sitt inflytande. För det första måste partiet bevara sin rörlighet. Möjligheten att söka samarbete till höger och vänster måste existera i praktiken. Om ett samarbete åt endera hållet upplevs som mer eller mindre permanent minskar möjligheterna att utöva inflytande. För det andra måste partiet behärska det politiska mittfältet. Det vill säga möjligheterna att utöva inflytande blir mindre om partierna till höger och vänster har flera möjliga samarbetspartners att välja mellan. För det tredje måste partiet ha en skicklig ledare med taktisk förmåga och maktvilja, med andra ord en person som fullt ut klarar av att ta vara på de möjligheter positionen i partisystemet ger.

Alliansen bör förstås som ett sätt att nå framgång på den parlamentariska arenan genom att tillsammans med de tre andra borgerliga partierna visa på

sammanhållning och regeringsduglighet. Genom sin medverkan har FP emellertid gett upp sin rörlighet, då Alliansen av såväl väljare som partiaktiva kommit att ses som partiets självklara hemvist både i regering och i opposition, till skillnad från exempelvis en koalitionsregering som uppstår genom förhandlingar efter ett val, men upplöses vid nästa val.

Det går också att ställa sig frågande till om FP i dag har någon möjlighet att kontrollera det politiska mittfältet. Genom Moderaternas rörelse mot mitten finns det inte längre ett självklart sakpolitiskt utrymme att fylla. I centrala höger-vänster-frågor som skattepolitiken och arbetsmarknaden står FP i dag snarare till höger om Moderaterna, vilket minskat förhandlingsmöjligheterna vänsterut och indirekt partiets långsiktiga möjligheter att maximera sitt inflytande genom en strategi baserad på mittenpositionen.

Samarbetet inom Alliansen har gett FP mycket stort inflytande på ett av partiet prioriterat politikområde, skolpolitiken. Samtidigt har inflytande på andra områden begränsats. Det är delvis en självklar konsekvens av koalitionsregerandet – i en förhandling kan man inte få allt. Genom Allianssamarbetet har man emellertid minskat möjligheterna att genom alternativa samarbeten utöva inflytande på andra prioriterade politikområden. Det är exempelvis tydligt vad gäller socialförsäkringar samt jämställdhets- och familjepolitik, där FP har mer gemensamt med partierna till vänster än med sina samarbetspartners inom Alliansen. Det har urvattnat partiets sakpolitiska profil och gett partiet karaktären av ett enfrågeparti för skolpolitik inom Alliansen, vilket sannolikt försvårat agerandet på den elektorala arenan.

Elektoral motgångar

De tydliga framgångarna på den parlamentariska arenan har emellertid inte gjort avtryck elektoralt. Trots att skolan är ett av de politikområden som väljarna konsekvent placerar i topp som en av de viktigaste sakfrågorna och att FP sedan slutet av 1990-talet haft ett givet partiets storlek högt förtroende i skolfrågorna, inklusive sakägarskapet under perioden 1998–2010, har det inte avspeglats i valresultaten (Martinsson, Dahlberg & Christensen, 2013; Oscarsson & Holmberg, 2013).

Tillbakagången med 1,6 procentenheter till 5,4 procent innebar, som tidigare nämnts, det näst sämsta valresultatet i partiets historia, endast valresultatet 1998, då partiet fick 4,7 procent av rösterna, är sämre. Viktigt för självbildningen var även att FP förlorade samtliga mandat norr om Uppsala, exempelvis i Västerbotten där det länge funnits en stark frisinnad tradition.

För att förstå FP:s agerande på den elektorala arenan kan man ta avstamp i att partiet har relativt få säkra väljare. FP var 2014 partiet med minst trogna väljare: inte ens hälften av väljarna som röstade på partiet 2010 upprepade detta 2014. Av de som röstade på FP 2010 röstade knappt 39 procent på

partiet 2014, vilket kan jämföras med 63 procent för Moderaterna, 54 procent för Centerpartiet, 55 procent för Kristdemokraterna och 80 procent för Socialdemokraterna (Valforskningsprogrammet, 2014). Folkpartiväljarna bestämmer sig dessutom sent jämfört med andra partiers väljare. 46 procent av FP-väljarna valde parti sista veckan jämfört med 34 procent i väljarkåren som helhet (Folkpartiet, 2015).

I första hand sker utbytet av väljare med de andra borgerliga partierna, men det finns även ett betydande utbyte med Socialdemokraterna. Det knyter an till FP:s position som näst bästa parti i opinionen. Det ger partiet en otvetydig potential, men näst bäst kan om det vill sig illa lika gärna betyda få väljare.

Frånvaron av många folkpartistiska kärnväljare bör ses mot bakgrund av att partiet saknar historisk koppling till organiserade intressen i dominerande samhällskonflikter, som exempelvis den mellan arbete och kapital. Detta är något som inte sällan framhålls som en moralisk styrka när folkpartister talar om sitt parti; man är genom detta ett idéparti och inte ett intresseparti (Madestam, 2009). Samtidigt gör det partiet beroende av tillfälliga opinioner och framgångar under valrörelserna, och extra känsligt för motgångar.

På ett generellt plan är det givetvis svårt för ett regeringsparti att behålla väljarstöd – regerande kostar som bekant. Bakom FP:s väljartapp ryms emellertid även partispecifika faktorer, dels i form av svårigheten att hantera motgångar inom partiets främsta profilfråga, dels de begränsningar av partiets handlingsfrihet samarbetet inom Alliansen innebär. Det är också värt att väga in att FP i valet till Europaparlamentet på våren backade 3,7 procent och förlorade ett av sina mandat, vilket kan tänkas haft negativ effekt både på bilden av partiet i väljarnas ögon och på partiorganisationens förmåga att genomföra ytterligare en valrörelse.

Efter åtta år med ansvar för skolan kopplades FP i väljarnas ögon samman med upplevda och uppmärksammade brister i skolsystemet. Skolfrågans betydelse underströks dessutom av att partiets valmanifest hade titeln ”Rösta för skolan” (Folkpartiet, 2014).

När OECD:s Pisa-mätning i december 2013 visade på fortsatt fallande skolresultat ställde många frågan om varför FP inte hade lyckats vända utvecklingen trots att man kontrollerat utbildningsdepartementet sedan valet 2006. Att besvara denna kritik visade sig svårt, inte minst mot bakgrund av en i debatten ofta citerad studie från det internationella konsultföretaget McKinsey som utifrån ett antal internationella exempel gjorde gällande att det tar sex år att vända utvecklingen i ett skolsystem (McKinsey & Co, 2007).

Detta kan illustreras med hur väljarna uppfattar partiernas skolpolitik. I valet 2010 kunde FP göra anspråk på sakägarskapet i skolpolitiken (Oscarsson & Holmberg, 2013). I vallokalsundersökningen i valet 2014 hade Socialdemokraterna emellertid gått om Folkpartiet; 28,2 procent angav där att Socialdemokraterna hade den bästa skolpolitiken jämfört med 21,9 för FP

(Valforskningsprogrammet, 2014). Att som FP i valrörelsen 2014 vara så starkt förknippat med en enskild sakfråga visade sig därmed bli en belastning i mötet med väljarna.

Insikten om denna risk fanns emellertid inom partiet och från hösten 2013 och framåt försökte FP därför återigen att bredda bilden av partiet för att kompensera för det minskade förtroendet för partiets skolpolitik. Det handlade inte minst om att stärka partiets profil i försvarspolitiken, den fråga där Jan Björklund vid sidan om skolpolitiken varit som mest profilerad. De varningar om den politiska utvecklingen i Ryssland och behovet av att stärka försvaret av Gotland, som under flera år framförts av partiet, fick förnyad relevans i och med Rysslands ockupation av Krim i mars 2014.

Försöken att bredda bilden av FP handlade också om att hitta tillbaka till en gammal profilfråga – jämställdhetspolitik. På landsmötet i november 2013, som fungerade som en upptakt inför valet valde Björklund att ägna en betydande del av sitt tal åt jämställdhetsfrågan och pläderade för en tredje pappamånad som nästa stora jämställdhetsreform och en prioriterad fråga inför valet. Samtidigt fick jämställdhetsministern Maria Arnholm en allt viktigare roll som ansikte utåt för partiet. Vid sidan om skolpolitiken fick även jämställdhetsfrågorna en framskjuten roll i partiets valmanifest under parollen ”Feminism utan socialism” (Folkpartiet, 2014).

FP har en lång tradition av att driva jämställdhetsfrågan – bland annat som initiativtagare till den första pappamånaden i början av 1990-talet – och borde ha varit välpositionerat för att dra fördel av den uppmärksamhet i den allmänna debatten för jämställdhetsfrågorna som följde i spåren av Feministiskt initiativs framgångar i opinionen under våren 2014. Samma sak gäller försvarspolitiken, där positioner FP under lång tid förknippats med fick allt större utrymme i det politiska samtalet.

Dessa försök till profilering gick till stor del förlorade i valrörelsen eller uppmärksammades i begränsad utsträckning av väljarna. Att satsningarna på försvars- och jämställdhetsfrågorna inte gjorde större avtryck under valrörelsen kan givetvis förklaras av det är frågor som sällan hamnar i topp när väljarna rangordnar sakfrågorna som har betydelse för partivalet. Det är helt enkelt andra frågor som faller avgörandet, även för Folkpartiets väljare. I valet 2014 handlade det enligt SVT:s Valu om skola, sjukvård, ekonomi, social välfärd, sysselsättningen och äldreomsorg. Det är samma frågor som tenderar att återkomma i analyserna av vilka frågor som är viktigast när svenska väljare gör sina partival (Oscarsson & Holmberg, 2013).

Det är också slutsatsen FP:s egen valutvärderingsgrupp drar i sin rapport, där den exempelvis talar om ”stark självständig närvaro i debatten om landets ekonomiska politik” och ”politikens förstarangsfrågor” som förutsättningar för att nå ett ökat väljarstöd. Man rekommenderar också att partiet tar fram ett nytt idéprogram med inriktning på ekonomi, jobb och välfärd (Folkpartiet, 2015).

I de uteblivna framgångarna framträder också ett elektoralt dilemma som FP ställs inför som medlem i Alliansen och det nära samarbetet som etablerats mellan de borgerliga partierna sedan 2004.

Alliansen har i valen 2006, 2010 och 2014 gå till val på i förväg framförhandlade valmanifest, och planen är att detta ska upprepas i valet 2018. Utrymmet för väljarna att genom sitt partival avgöra politikens inriktning begränsas således kraftigt, då koalitionsförhandlingarna i praktiken redan ägt rum. Möjligtvis kan man som väljare anta att styrkeförhållanden i valresultatet kan ligga till grund för förhandlingar längre fram under mandatperioden eller inför framtida val. Kortsiktigt begränsas dock de enskilda partiernas möjligheter att med trovärdighet profilera sig under valrörelsen.

För FP:s del innebar detta problem, inte minst relaterat till jämställdhetsfrågan. Den valda profilfrågan, en tredje pappamånad, kompromissades bort i förhandlingarna till förmån för bland annat ännu en FP-märkt skolreform, i form av möjligheten för skolor att ge skriftliga ordningsomdömen. I samarbetet med de övriga partierna i Alliansen misslyckades således FP-ledningen med sin ambition att bredda bilden av partiet. Det minskade värdet av de profileringsförsök som gjordes under valrörelsen. Då det redan i förväg stod klart att en röst på FP inte skulle öka chansen nämnvärt för att partiet skulle få gehör för sina specifika jämställdhetspolitiska krav, fanns det för alliansväljare som kände särskilt starkt för förslagen, färre skäl att rösta på FP och snarare välja parti utifrån andra frågor.

Att FP inte lyckades kapitalisera mer på försvarsfrågan kan på motsvarande sätt tänkas hänga samman med samarbetet inom Alliansen. Under stora delar av mandatperioden var Moderaterna avvisande inför tankarna på ökade försvarsanslag, och partiet kom av försvarsintresserade debattörer att förknippas med nedrustning av det svenska försvaret. Det är rimligt att föreställa sig att de nära banden till Moderaterna kan ha skapat misstänksamhet bland försvarsintresserade väljare inför FP:s möjligheter att få gehör för sin försvarspolitiska inriktning.

FP:s valrörelse illustrerar hur det nära samarbetet med andra partier skapar problem för ett parti som har få kärnväljare och är beroende av rörliga väljare och därmed av starka valrörelser. Det utrymme som finns att profilera sig som ett enskilt parti blir starkt begränsat med i förväg framförhandlade valmanifest. I värsta fall leder det, som exemplet med en tredje öronmärkt månad i föräldraförsäkringen visar, till att de valda profilfrågorna tömts på relevans när det är dags att möta väljarna.

Man kan därför argumentera för att allianssamarbetet ökat möjligheterna för FP att nå framgång på den parlamentariska arenan, samtidigt som det minskat partiets möjligheter att nå elektoral framgång genom egna profilfrågor. I stället blev partiet under valrörelsen beroende av skolfrågan och partiledarens förmåga att leverera röster. Det är dilemmat FP står inför, och som också avspeglas genom spänningar på den partiinterna arenan.

Interna spänningar

Inledningsvis beskrevs FP:s ambition att åstadkomma bättre valresultat genom en tydligare profil. Det handlar både om en önskan om kommunikativ tydlighet, inte minst från partiledarens sida, och en önskan att det inte ska råda några tvivel om på vilken sida av blockgränsen partiet hör hemma. För ett parti som format sin identitet som hemmahörande i den politiska mitten och vårdat en självbild av att kunna nå inflytande genom att förhandla med både höger och vänster innebär det ett brott med partitraditionerna.

Strategin har inneburit att FP under flera år tonat ner en rad traditionella profilfrågor, som flyktingpolitik, jämställdhet, socialförsäkringar och äldreomsorg, samtidigt som det nära samarbetet i Alliansen gjort de gränser gentemot övriga borgerliga partier som FP historiskt sett varit mån om att betona mer otydliga. Det är värt att notera att flyktingpolitiken är ett område där FP så sent som 2006 innehade sakägarskapet (Martinsson, Dahlberg & Christensen, 2013).

Samtidigt har partiets väljarkår kommit att betrakta sig som alltmer hemmahörande till höger. Man kan också se hur både FP:s egna väljare och väljarkåren i stort successivt förskjutit sin placering av partiet högerut (Folkpartiet, 2015) (Oscarsson & Holmberg, 2013). Det innebär att skillnaderna mellan hur de fyra allianspartiernas väljare ser på sin egen höger-vänster-identifikation i dag är relativt liten (Valforskningsprogrammet, 2014).

Denna typ av positionsförändringar innebär alltid ett risktagande för ett parti. Alltför stora brott med traditionerna riskerar att leda till att partisammanhållningen äventyras när partiaktiva och kärnväljare inte känner igen sitt parti. Det kan i sin tur påverka förmågan att genomföra effektiva valrörelser såväl som leda till väljartapp.

FP är som många konstaterat ett parti där stoltheten över historien och idéarvet samt idéernas roll för självbilden är påtaglig (Barrling, 2010). Det kan tänkas leda till att partiets inre sammanhållning är särskilt känslig för vad som upplevs som avsteg från traditionerna. Samtidigt är FP ett parti med en relativt liten organisation, som är koncentrerad kring riksdagsgruppens arbete (Madestam, 2009). Att det finns relativt få partimedlemmar kombinerat med betoningen av riksdagsarbetet, gör att flexibiliteten kan tänkas bli större vad gäller politiska och ideologiska kursomläggningar. Om de partiaktiva primärt värderar elektorala och parlamentariska framgångar behöver förändrade ideologiska och sakpolitiska positioner inte innebära ett lika stort hot mot partisammanhållningen som det annars skulle kunna innebära (Dahl, 2011).

Samtidigt är partisammanhållning ett övergripande mål för varje partiorganisation. Partiledningens uppgift blir att därför att mildra spänningar mellan parlamentariska, elektorala och partiinterna hänsyn. Sett till arbetet på den partiinterna arenan handlar det inte minst om att partiledningen måste försäkra partiorganisationen om att man trots positionsförändringar vårdar traditionerna och står för en kontinuitet.

Det torde vara en särskilt viktig uppgift för en partiledare som i likhet med Jan Björklund valts för att ge partiet en ny profil, och vars politiska tilltal präglats av konflikt och konfrontation mot vänster skiljer sig från partitraditionen av att värdesätta ett närmast akademiskt förhållningssätt till politiken. I en analys av Björklunds tal på landsmötet 2007, där han valdes till partiledare, konstaterar Katarina Barrling (2010) att Björklund till stor del följer partitraditionen genom att betona partiets ideologiska arv.

Detta kan ses som ett exempel på hur en partiledare, som visserligen valts på ett förändringsmandat, för att värna partisammanhållningen ändå behöver svära trohet mot partiets traditioner samtidigt som hen på de parlamentariska och elektorala arenorna får utrymme att avvika från traditionerna.

Beslutet att inför valet 2014 lyfta fram jämställdhet kan på motsvarande sätt förstås som ett sätt att mildra spänningar på den partiinterna arenan. Det har under Björklunds partiledarskap funnits ett latent missnöje med partiets förändrade profil i delar av partiorganisationen. När den ensidiga betoningen av skolfrågan började bli en belastning för partiet riskerade dessa interna spänningar att växa och äventyra partiledarens position. Att ledningen valde att försöka profilera sig i en fråga som tidigare inte förknippats med Björklund, men som har starka traditioner inom partiet, var därför knappast någon slump. Detsamma gäller valet att ge Maria Arnholm en alltmer framträdande roll som företrädare för partiet efter att hon tillträdde som jämställdhetsminister i januari 2013. Arnholm, som arbetade nära Bengt Westerberg under hans tid som partiledare och statsråd, var för många partiaktiva starkt förknippad med partiets dåvarande inriktning och profilfrågor, och sände därför ett internt budskap om en delvis annan inriktning för partiet. På så sätt kunde de interna spänningarna för tillfället avföras från agendan, och partiet kunde enat gå in i valrörelsen.

I ett parti som FP som betonar det parlamentariska arbetet och där riksdagsgruppen har en stark ställning är det dock rimligt att föreställa sig att den interna sammanhållningen även skapas genom partiledningens förmåga att leverera elektorala och parlamentariska framgångar eller skapa förhoppningar om sådana. Att Björklund valdes till partiledare handlade exempelvis om sådana förhoppningar, som delvis infriats genom det inflytande partiet i regeringsställning kunnat utöva inom skolpolitiken. Det leder också till att man i större utsträckning accepterat avsteg från partiets traditioner, både vad gäller profilfrågor och strategiskt agerande, såsom relationerna till andra partier.

Att bygga partisammanhållningen på elektorala framgångar eller förväntningar om sådana är givetvis bara möjligt upp till en viss gräns. När valresultaten sviktar och partiet förlorar regeringsmakten lär de interna spänningarna återigen tillta och bli mer synliga. I grunden finns nämligen frågan om vilken roll FP ska spela i det svenska partisystemet.

Sammanfattning och avslutande reflektioner

FP:s självbild är till stor del formad av rollen som ett mittenparti och den särskilda position i ett mångpartisystem det har möjlighet att skaffa sig. När företrädare för partiet talar om betydelsen av att kunna förhandla, om det förnuftsstyrda samtalet och om den parlamentariska arenans avgörande betydelse för partiet kan det förstås som utlöpare av den historiska positionen som ett parti med möjlighet att utöva inflytande genom att söka samarbete såväl högerut som vänsterut.

Ett sådant parti har teoretiskt stora möjligheter att utöva inflytande över regeringsbildningar och politikens utformning. I praktiken har FP:s möjligheter att utnyttja denna position begränsats av Socialdemokraternas storlek och att stöd från vänster räckt för att säkra Socialdemokraternas regeringsställning. Detta har samtidigt gjort maktskifte, och motstånd mot Socialdemokraterna, till ett överordnat mål för Folkpartiet, vilket skapat starka band till de borgerliga partierna. Detta har förstärkts i och med bildandet av Alliansen och åtta år i regeringsställning.

Alliansen har genom att knyta de ingående partierna närmare varandra förändrat konkurrensförhållanden i svensk politik och förstärkt inslagen av blockpolitik, och samtidigt minskat utrymmet för partier som rör sig i utrymmet mellan höger och vänster.

Samtidigt som det har gett FP stort inflytande genom regeringsmedverkan har det så gott som omöjliggjort för partiet att spela sin historiska roll. Den förstärkta blockpolitiken, och FP:s position i denna, avspeglas också bland partiets väljare. I valutvärderingen talas om väljarnas inriktning på borgerligt samarbete och att en alltmer dominerande del av partiets väljarkår definierar sig som "höger" (Folkpartiet, 2015). Denna bild förstärks av studier som visar på en allt tydligare blockidentitet bland de fyra allianspartiernas väljare (Hagevi red, 2011).

Det är troligt att detta även präglar den partiinterna arenan, där en ny generation politiker formats av partiets samarbete inom Alliansen och saknar egna erfarenheter av agerande i den politiska mitten.

Att FP på detta sätt växt samman med andra partier, såväl på de elektorala och parlamentariska arenorna som på den partiinterna arenan, gör det sammantaget allt svårare att upprätthålla en egen identitet.

Man skulle kunna argumentera för att det förändrade politiska landskapet, och de oklara majoritetsförhållandena efter valet 2014, ger FP nya möjligheter att återta positionen som ett mittenparti. Utan tvekan var det exempelvis Socialdemokraternas förhoppning när Stefan Löfven efter valet sonderade möjligheterna att regera med stöd av bland annat Folkpartiet.

Teoretiskt innebär det nya politiska landskapet utan tvivel möjligheter för ett traditionellt mittenparti att utöva stort inflytande, kanske är förutsättningarna i själva verket de bästa sedan 1920-talets vågmästarparlamentarism där de frisinnades C G Ekman spelade en dominerande roll (Ohlsson, 2014). Samtidigt

som detta fönster för ett mittenparti öppnar sig har FP emellertid i praktiken gett upp det handlingsalternativet.

Att bryta med Alliansen skulle ha ett potentiellt högt elektoralt pris för ett parti beroende av rörliga väljare som under valrörelserna i första hand väger de fyra allianspartierna mot varandra. De väljare som Gunnar Helén talade om, när han beskrev FP-väljarna som personer som ”tycker det är ett anständigt, förhållandevis bra alternativ till socialdemokratin”, har ersatts av väljare som snarare ser Moderaterna som utgångspunkt för sitt partival (Larsson, 1992, s 171).

Det går också att ställa sig frågande till om de sakpolitiska förutsättningarna för en mittenposition existerar i dagsläget. Genom Moderaternas rörelse mot mitten finns det inte längre ett självklart sakpolitiskt utrymme att fylla. I centrala höger-vänster-frågor som skattepolitiken och arbetsmarknaden står FP idag snarare till höger om Moderaterna.

Detta har gjort FP beroende av att som under valrörelsen 2014 locka rörliga borgerliga väljare. Det har därmed bundit partiet än tydligare vid de andra Allianspartierna samtidigt som det gjort partiet än mer beroende av att genom utspel som kan lyfta partiet eller genom partiledarens egenskaper få uppmärksamhet under valrörelserna. Eller så får man som valet 2002, då FP delvis tack vare Moderaternas sammanbrott under valrörelsens slutskede gjorde ett succéval, lita till att de andra borgerliga partierna kommer att begå misstag under valrörelserna. Det gör sammantaget att vi sannolikt kan vänta oss stora svängningar i FP:s valresultat. En framgångsrik valrörelse kan följas av en misslyckad som gör att partiet plötsligt balanserar på riksdagsspärren.

Det är mot denna bakgrund man bör se FP:s resultat i valet 2014. Från åren efter valet 2002 har skolpolitiken kommit att bli partiets främsta profilfråga, något som förstärkts i och med regeringsinnehavet och ansvaret för utbildningsdepartementet under åtta års tid. Samtidigt har partiet inom ramen för Alliansen ingått ett allt närmare samarbete med övriga borgerliga partier.

Det har ställt FP inför situationen där man genom regeringsmedverkan skaffat sig ett betydande inflytande över skolpolitiken, samtidigt som partiets profil suddats ut då regeringsmedverkan och Allianssamarbete gjort det svårt att trovärdigt driva andra frågor. Allianssamarbetet, både i form av banden till de andra partierna i Alliansen och den allianslojalitet som byggts upp bland FP:s potentiella väljare, har dessutom begränsat partiets möjligheter att i framtiden söka stöd för sin politik vänsterut.

Det innebär att FP, vilket var en önskan från många i partiorganisationen, blivit tydligare i fråga om sin blockidentitet samtidigt som det minskat partiets relevans som enskild politisk kraft. Man har, med viss förenkling, blivit inlåst i rollen som Alliansens skolpolitiska röst.

När förtroendet för partiets skolpolitik började sjunka skapade denna profil svårigheter i mötet med väljarna. Detta i kombination med få lojala väljare och

svårigheterna att framgångsrikt driva andra frågor bäddade för partiets näst sämsta valresultat någonsin.

Den ständiga jakt på valvinnarfrågor som blir nödvändig för ett parti med få kärnväljare riskerar i längden att förstärka de interna spänningarna inom FP, i och med att försöken att hitta vinnande frågor kan gå ut över partiets ideologiska kontinuitet. Ett exempel på detta är partiledningens försök att i januari 2015 stärka partiets migrationspolitiska profil, genom bland annat förslag om tillfälliga uppehållstillstånd. Detta ledde till en omfattande intern kritik från partiaktiva som menade att FP gjorde avkall på sina traditioner inom flyktingpolitiken. Samtidigt har fortsatt lågt stöd i opinionsundersökningarna lett till att det höjts röster för att Jan Björklund inte bör leda partiet i nästa val.

Ambitionen att bli tydligare för att nå framgångar elektoralt, riskerar att både gå ut över partisammanhållningen och de långsiktiga möjligheterna att söka fler vägar att utöva parlamentariskt inflytande än genom borgerligt samarbete. I botten finns emellertid ett djupare liggande problem än partiets försök att hitta profilfrågor. Kanske är Folkpartiet, såsom det uppfattar sig själv, ett parti som endast kan hitta en självklar roll i ett politiskt system med en betydligt svagare blockpolitik än den vi ser i dag.

Referenser

- Barrling, Katarina, 2004. *Partikulturer*. Uppsala: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Barrling, Katarina, 2010. "Bland blåklint och totempålar", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 2010/2.
- Dahl, Svend, 2011. *Efter folkrörelsepartiet*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Folkpartiet liberalerna, 2010. *Stolta men inte nöjda. Rapport från Folkpartiet liberalernas valanalysgrupp*.
- Folkpartiet liberalerna, 2014. *Rösta för skolan. Folkpartiet liberalernas valmanifest 2014*.
- Folkpartiet liberalerna, 2015. *Dags att bredda Sveriges liberala parti. Rapport från Folkpartiet liberalernas valanalysgrupp*.
- Hagevi, Magnus (red.), 2011. *Den svenska väljaren*. Umeå: Boréa.
- Larsson, Sven-Erik, 1992. *Mellan Palme och Bohman. Liberala strategier*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Madestam, Jenny 2009. *En kompis pappa och en ytlig djuping*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Martinsson, Johan, Dahlberg, Stefan & Christensen, Love, 2013. "Change and Stability in Issue Ownership: The Case of Sweden 1979–2010", i Dahlberg, Stefan, Oscarsson, Henrik & Wägnerud, Lena (red.), *Stepping Stones. Research on Political Representation. Voting Behavior and Quality of Government*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- McKinsey & Co, 2007. *How the world's best-performing school systems come out on top*.

Ohlsson, Per T, 2014. *Svensk politik*. Lund: Historiska Media.

Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 2014. *Vikten av viker. Sammanställning av viktade resultat från SVT:s vallokalsundersökning 2014*.

Kristdemokraterna: Bäst när det gäller – men hur länge?

Marie Demker

Christian Democrats – Best When it Counts, But for How Long?

The Christian Democrats succeeded to keep up their parliamentary position after the 2014 national parliamentary election despite a string of disappointing opinion polls. The party has changed its leader since the election. The former leader Göran Hägglund was popular among the Christian Democratic voters but he did not manage to prevent the loss of voters since the successful 1998 election. The party has been shaken by several ideological conflicts. Hägglund was challenged from the inside during the last parliamentary term but won the leadership election and was reelected at the party's *Riksting* in 2012. The Swedish Christian Democrats have developed from a small Christian protest party with an unclear position regarding Left and Right to a (still) small Conservative party and coalition partner in three Liberal-Conservative governments since 1991. The party stands on a shaky voting foundation, and has to appeal to a broader and more mainstream non-socialist group of voters in order to be able to cross the four percent parliamentary threshold. The parliamentary group has been active on a broad range of issues with a social conservative profile. In office the Christian Democrats have been active mostly on matters regarding welfare and health care since they have mainly been managing the Ministry of Health and Social Affairs. Christian Democratic values – as they are interpreted in a European framework – are not widely distributed among voters and are only superficially established in Sweden. The party's future depends on whether it manages to keep the older groups of adherents – mainly churchgoers – and at the same time attract newer groups with more mainstream traditional Conservative values.

Kristdemokraterna som parti har varit uträknade många gånger sedan bildandet 1964, kanske var partiet uträknat redan när det bildades. Som en reaktion mot en pågående "avkristning" uppfattades det av många som ett parti som försökte hindra det oundvikliga, sekulariseringsprocessen (Demker 1998:13ff). Men under valåret 2014 kunde KD fira femtio år som parti, även om riksdagsinträdet av egen kraft dröjde ända till 1991. Därefter har partiet dock medverkat i borgerliga regeringar under sammanlagt tre mandatperioder.

Kristen Demokratisk Samling (KDS) bildades ur ett kristet nätverk vars ursprungliga syfte var att påverka alla partier i kristen riktning. Gymnasieutredningens förslag, som kom 1963, att byta namn på kristendomsundervisning till religionskunskap samt att kraftigt reducera antalet timmar för

Marie Demker är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: marie.demker@pol.gu.se

ämnet blev dock startskott till ett nytt parti (Jämterud 1993). Två män blev partiets grundare; Pingströrelsens ledargestalt pastor Lewi Pethrus och prästen i Svenska kyrkan (och f.d. ombudsman för Högerpartiet) Birger Ekstedt. Ekstedt blev partiets förste ordförande och var så fram till 1972 då han efterträddes av Alf Svensson.

Kristdemokraterna är idag det enda parti vid sidan av Sverigedemokraterna som markerar att det är konservativt. Den dominerande skiljelinjen i svensk politik har varit vänster-höger men Kristdemokraterna försökte redan under 1960- och 1970-talet att inta en position utanför denna skiljelinje. Partiet ville betona sin annorlunda värdegrund som kombinerade social omsorg, internationell solidaritet med en i moraliska frågor mer traditionell profil. Svårigheterna att vinna väljare på en för väljarna oklar position mellan vänster och höger blev emellertid oöverstigliga för partiet. Genom teknisk valsamverkan med Centerpartiet – visserligen ett klassiskt mittenparti – gjordes det möjligt för partiledaren Alf Svensson att få en riksdagsplats år 1985. I valet 1988 fick partiet något större väljarstöd än tidigare men istället var det ett annat litet parti – Miljöpartiet – som kom in i riksdagen. I valet 1991, när den svenska väljarkåren tog ett tydligt steg åt höger, blev det också succé för Kristdemokraterna som för första gången fick en riksdagsgrupp och dessutom blev regeringsparti.

Kristdemokraterna fick genom sin regeringssamverkan med de borgerliga partierna också en borgerlig identitet. En identitet som underlättade för väljarna att välja eller inte välja Kristdemokraterna. Partiet hade under 1980-talet kämpat med sin ideologiska identitet och började under sista hälften av decenniet att jämföra sig med och hämta inspiration från sina europeiska partikamrater. Den nordiska kristdemokratin hade länge en annan prägel än den europeiska. Till viss del berodde det på skillnaden mellan katolsk samhällssyn och reformert dito, men också på att kristdemokratin i Norden (utom i Norge) utvecklades sent och var partier som på olika sätt protesterade mot en sekulär utveckling. Det norska partiet stod – och står i huvudsak fortfarande – för en mer konfessionell ideologisk linje än den europeiska och har haft en starkare betoning på solidaritet, välfärd och miljöfrågor (Richard & Demker 2005). Den Kristdemokrati som gick segrande fram i valet 1991 var delvis en annan än den som kämpat i den politiska undervegetationen under 1960- och 1970-talen.

Sedan 1991 har Kristdemokraterna klarat av att återkomma inte bara till riksdagen utan också till regeringssamarbete. Partiet har särskilt under Alliansregeringens sista period sladdat betänkligt i opinionsmätningarna men med hjälp av både mobilisering och taktikröstning lyckats hålla sig kvar i riksdagen även denna gång. Kristdemokraternas resultat på den riksdagsarena där man samarbetat inom Alliansen har varit koncentrerade på sociala frågor och delvis kring bostadspolitiken. Samtidigt är denna profil avsevärt smalare än riksdagsgruppens intressen, intressen och förslag inom t.ex. utbildning, invandring, försvar och infrastruktur som regeringssamarbetet gjort det svårt att få gehör för.

Kristdemokraterna är ett parti med stark organisatorisk intern förankring i det frikyrkliga Sverige, med en folkrörelsetradition och med regionala väljarfästet t.ex. i Jönköpings län. Internt har partiet haft flera konflikter kring ideologisk inriktning. Göran Hägglund var den som definitivt lyfte ut den konfessionella profilen från partiets ideologi, även om det var en lång process som påbörjades redan under Alf Svensson. Partiet har alltmera kommit att uppfattas som det socialkonservativa alternativet i vårt land, det parti som visserligen *inte* är liberalt men som inte heller bedriver den typ av främlingsfientlig agitation eller politik som Sverigedemokraterna gör. Genom Alliansens bildande och Moderaternas förflyttning mot mitten uppstod en möjlighet att på väljararenan positionera sig som ett tydligt alternativ till höger, en möjlighet som partiet sannolikt kommer att utnyttja betydligt mer under sin nya partiledare Ebba Bush Thor.

Aktiv på den parlamentariska arenan, tillfällig stiltje efter stora konvulsioner på den interna arenan och svag förankring på väljararenan – så ser Kristdemokraternas lite sköra position ut.¹

Vilken roll har Kristdemokraterna i svensk politik? Och kan valet 2014 vara början på slutet eller början på något helt nytt för partiet?

Valrörelsen

Mediebilderna av Kristdemokraternas valkampanj 2014 fokuserade på partiets krav på statlig sjukvård, garanterad plats på äldreboende för de över 85 år, nej till fler pappamånader och stor tveksamhet till möjligheten av sänkt skatt för pensionärer (som ju inte får del av jobbskatteavdraget). Två mer oväntade händelser inträffade dock som fick betydelse för partiets valarbete. Måndagen den 18 augusti 2014 fick Göran Hägglund en tårta i ansiktet när han besökte Göteborg. Förövaren var en man i de egna partileden som dock erkände att han blivit medlem i ungdomsförbundet enbart för att kunna genomföra attacken. Mannen genomförde sin aktion i syfte att protestera mot att Kristdemokraterna företräder en "homo- och transfobisk politik", uppgav Svenska Dagbladet den 19 augusti. Händelsen fick dock ingen större betydelse för mediebilderna av partiet.

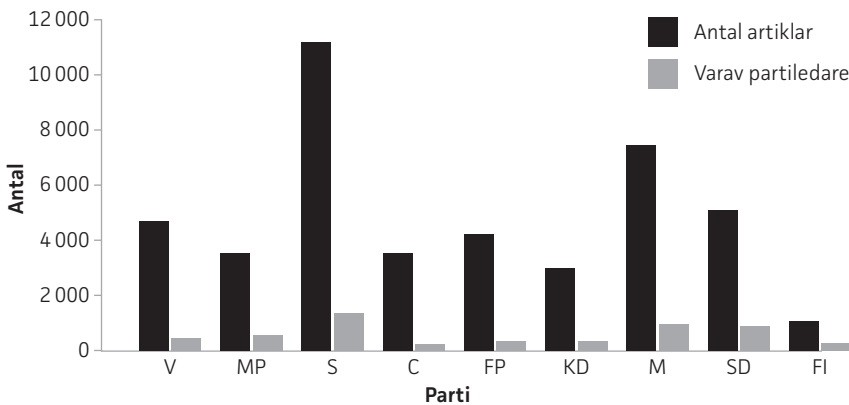
Den andra händelsen hade större politisk relevans, Kristdemokratiska ungdomsförbundets ordförande Sara Skyttedal skrev den 29 augusti en debattartikel i Dagens Nyheter där hon förespråkade att antalet flyktingar som tas emot i Sverige måste begränsas. Skyttedal skrev att Sverige "måste på ett seriöst och faktabaserat sätt börja diskutera var gränsen går för hur många asylsökande Sverige kan ta emot på kort sikt". Hennes argumentation bygger på att EU-systemet har havererat och att Sverige därför får ta emot många fler asylsökande än vad som är rimligt givet systemet samt att Sverige inte har bostäder nog för att ordna ett bra mottagande.

1 Om arenabegreppet se Sjöblom 1968.

Partisekreteraren Acko Ankarberg kommenterade debattartikeln och sa att innehållet inte stämde med Kristdemokraternas politik (Nyheter24 140829). Riksdagsledamöter för Kristdemokraterna som Ella Bohlin och Caroline Szyber kritiserade på twitter utspelet från Skyttedal. Partiledaren Göran Hägglund kommenterade i Växjö för Radio Kronoberg också Skyttedals utspel med att Skyttedals problematisering av mottagningen är rimlig men att det inte är partiets politik att sätta gränser för invandringen (Radio Kronoberg P4 140904). Skyttedals artikel träffade en öm ideologisk punkt i Kristdemokraterna. Partiet var länge ett av de mest flyktingpositiva svenska partierna och den hållningen symboliserade partiets internationella engagemang. Partisympatisörerna är idag mer lika genomsnittet i frågor som rör flyktingmottagning och frågan är en symbolfråga för den ideologiska konflikten mellan dem som betonar kristdemokratins sociala ansvar och dem som betonar individens eget ansvar för sin försörjning.

Valkampanjer kan utvärderas på många sätt och den viktigaste utvärderingen är förstås om partiet ökar eller minskar sitt väljarstöd. En sådan utvärdering blir inte så positiv för Kristdemokraternas del då väljarstödet minskade från 2010 till 2014. Å andra sidan agerar partierna inte som förr genom pressmeddelanden och utspel vilka medierna sedan självständigt granskar och rapporterar om. Partierna har istället anpassat sig alltmera till mediernas egen logik och budskapen från partierna tenderar därför att flyta in ganska obehindrat i mediebildens. Samtidigt är debatten inför valet mer splittrad, allt fler kanaler och röster präglar debatten (Esaiasson, Partibloggen/Partiforskningsprogrammet 141016). Ett annat sätt att utvärdera partiets valkampanj är därför att undersöka hur synligt partiet varit i medierna jämfört med övriga partier.

Figur 1. Antal artiklar i storstadspress och större landsortspress 140811–140913 som nämner respektive partis namn, samt den del som också nämner partiledarens namn (Retriever)

Kommentar: Sökningen skedde med hjälp av mediedatabasen Retriever och innefattade den sista månaden före valet 2014. Kategorierna som användes var "Storstadspress" samt "Prioriterad landsortspress". Alla partiers namn har trunkerats. Miljöpartiets båda språkrör ingår i stapeln för partiledare. Feministiskt initiativs andelar är svårare att bedöma säkert eftersom partiet omtalats på olika sätt, som partiledare har här använts Gudrun Schyman.

Kristdemokraterna tillhör som väntat de mindre uppmärksammade småpartierna medan Folkpartiet, Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna tillhör de mer uppmärksammade. Av alla partiledare var Annie Lööf den som hade lägst andel av förekomst i relation till artiklarna om det egna partiet, 7 procent av artiklarna som nämnde Centern nämnde också partiledaren Annie Lööf. Högst andel fanns hos Feministiskt initiativ där Gudrun Schymans namn förekom i 24 procent av artiklarna om partiet, därefter kom Sverigedemokraterna med 17 procent. Kristdemokraterna hade det lägsta antalet artiklar totalt men Göran Hägglund nämndes i 11 procent av dessa vilket var helt i paritet med både Fredrik Reinfeldt (13 procent) och Stefan Löfven (12 procent).² Jämförelsevis lyckades således Göran Hägglund som partiledare väl att personifiera partiet i medierna.³

Bilden av medieintresset överensstämmer därmed ganska väl med bilden av en valkampanj mellan två ledande regeringspartier (Moderaterna och Socialdemokraterna) samt ett outsiderparti (Sverigedemokraterna) vars existens ställde regeringsfrågorna i centrum för kampanjen. I en sådan valkampanj kommer ganska lätt det minsta regeringspartiet i skuggan. En tydlig partiledare som väljarna känner till och som är populär bland de egna sympatisörerna förslår inte så långt i den svenska väljarkåren om partiet inte har andra för väljarna viktiga egenskaper.

Politiken i de europeiska parlamentariska demokratierna presenteras allt oftare som personer som är aktörer i ett drama, och Sverige särskiljer sig genom en snabb och stark förändring av partiledarens roll i medierna. I valen från 1994 och fram till 2006 är fokus på partiledaren som aktör i ett spel mycket mer i fokus i Sverige än i andra länder (Karvonen 2009:95). En partiledare som "går igenom rutan" är förstås passande för en sådan situation. Å andra sidan kan också en medialiserad politisk kultur homogenisera bilderna av partierna och tvinga väljarna till andra vägar för att avgöra vilket parti som bäst överensstämmer med de egna värderingarna (Karvonen 2009:106–107).

Väljararenan

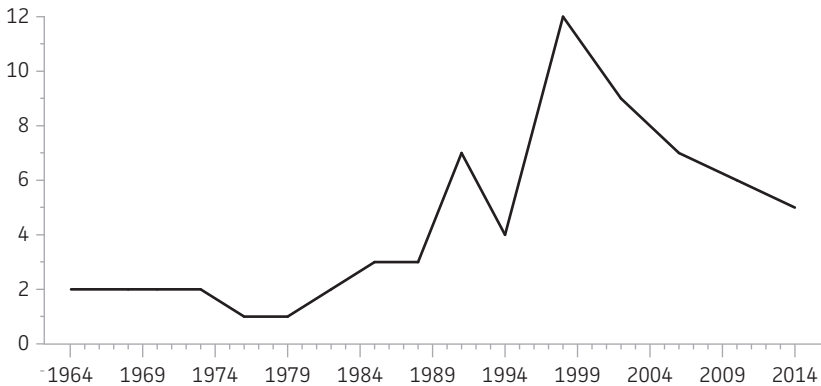
Motvinden på väljararenan för partiet som bildades 1964 blev snarare starkare än svagare. Först kom det radikala 1970-talet som skulle uttradera religiösa politiska grupperingar, sedan kom 1980-talets "bling-bling" och "satsa på dig

2 En motsvarande sökning på "Alliansen" gav 8347 artiklar för samma period och Fredrik Reinfeldt nämndes i 16 procent av dessa artiklar. De båda språkrören var omnämnda i närmast exakt lika många artiklar, 8 procent var.

3 Partiledarens betydelse för väljarstödet är ännu ganska liten. Kristdemokraterna tillhör de partier som i tidigare val "tappat minst" på grundval av sin partiledare (Oscarsson & Holmberg 2013:337). Hägglund är också mycket populär i de egna leden, bara Fredrik Reinfeldt var 2013 mer populär bland de starka egna partianhängarna än Hägglund (Oscarsson 2013:441).

själv”-liberalism som knappast borde gynna ett värdekonserverativt parti, sedan 1990-talets europeiska integration, något som ett parti med sina rötter djupt i den pietistiska småländska frikyrkomyllan inte borde klara, och sedan, ja, sedan var det ju det där med opinionsläget – sedan länge dansar Kristdemokraterna på den slaka fyra-procentslinan. Räddningen in i Alliansvärmen 2006 kunde lika gärna blivit det som slutligen släckte hoppet för den lilla skaran. Men, ännu en gång visar Kristdemokraterna att det är partiet som är bäst när det gäller. Med 4,6 procent i riksdagsvalet 2014 gjorde partiet sitt sjätte bästa val sedan partiet bildades 1964. Å andra sidan gjorde partiet också sitt näst *sämsta* val sedan det kom in i riksdagen (av egen kraft) 1991.

Figur 2. Kristdemokraternas väljarstöd 1964–2014 i riksdagsval (avrundade procenttal)

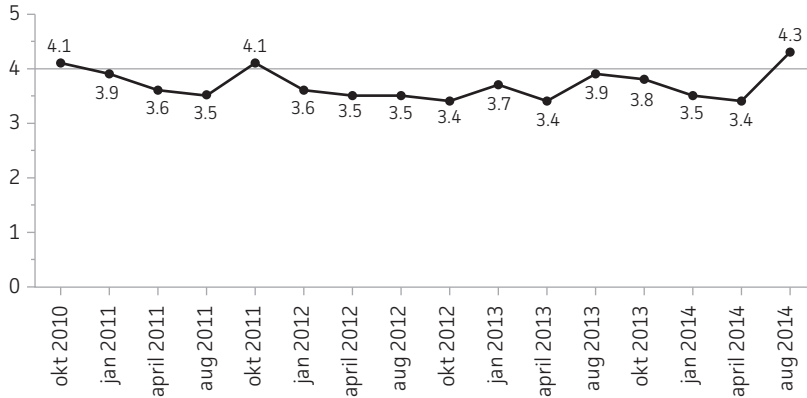
Med tanke på att partiet, trots innehavet av regeringsmakten, legat under 4 procent i genomsnitt i opinionsmätningarna under hela mandatperioden 2010–2014 var det trots allt ett starkt resultat på väljararenan. Överströmningen av väljare från Moderaterna var kraftfull, och denna gång var det sannolikt mer en fråga om ideologisk förändring än taktikröstning.⁴ Moderaternas starka liberala profilering gynnade sannolikt Kristdemokraterna och gav dem det ideologiska utrymme på väljararenan inom de socialkonservativa väljarskikten som krävdes för att hålla sig kvar i riksdagen.

Förklaringen till att partiet vid valet 2010 lyckades bättre än opinionsläget gav sken av före valet var att moderata sympatisörer ansåg det rimligt att rösta på Kristdemokraterna – sannolikt i en blandning av motiv av strategisk och ideologisk natur. Kristdemokraterna behövdes för att säkra en Alliansregering, men Moderaternas förflyttning åt det liberala hållet på den politiska skalan har också skapat ett ideologiskt avstånd mellan dem och tidigare väljare. En del av dessa valde 2014 att lägga sin röst på det mer tydligt

4 VALU 2014.

konservativa Kristdemokraterna. I valet 2014 kom mer än fjärdedel av de kristdemokratiska väljarna från Moderaterna, det var alltså väljare som i tidigare val lagt sin röst på Moderaterna. Från övriga allianspartier var överströmningen liten, liksom från Socialdemokraterna. Allra minst var överströmningen från Sverigedemokraterna.

Figur 3. Kristdemokraternas opinionsläge i procent 2008–2014 (Svenskt väljarindex)

Att det var val till Europaparlamentet några månader innan riksdagsvalet tycks ha spelat en mycket liten roll för Kristdemokraternas valresultat i riksdagsvalet. I valet till Europaparlamentet lanserade partiet sin nye kandidat Lars Adaktusson och han fick ett starkare stöd i Europaparlamentsvalet än Kristdemokraterna fick i riksdagsvalet, sex procent. Resultatet var en måttlig framgång jämfört med motsvarande val 2009, en ökning med drygt en procentenhet. Adaktusson fick den största mängden personkryss i Europaparlamentsvalet 2014. Men den personliga populariteten hos Adaktusson kunde inte hindra att Kristdemokraterna som parti gjorde ett sämre riksdagsval 2014 än 2010.

Göran Häggglunds sommartal valåret 2014 genomfördes på Gekås stora bilparkering i Ullared. Sannolikt är det en plats där han och partiet tänkte sig att möta det verklighetens folk som han en gång visade särskild omsorg om. Samtidigt talade han om Palestinafrågan och om kampen mot antisemitism, inte självklara frågor för att vinna sympatier bland dem som snarare önskade mer fokus på familj och företagsamhet. Å andra sidan kom Häggglund snabbt också in på de frågor han som minister haft ansvar för, sjukvård och omsorg. Kristdemokraterna gick till val på att förstärka sjukvården, men i talet markerades den ideologiska linjen att lämna allt fler beslut till enskilda familjer. Och den linjen gäller inte bara i familjepolitiken utan inom hela omsorgsområdet. En linje som partiet faktiskt hållit fast vid, oavsett vilka termer som stått i retoriskt fokus.

Ideologiskt är de kristdemokratiska väljarna idag värdekonservativa traditionalister och fortfarande är den kristna grundsynen något som förenar stora

grupper av väljarkåren. Viktigt att komma ihåg är dock att endast en mindre del av de svenskar som regelbundet deltar i gudstjänster och religiösa möten röstar på Kristdemokraterna. Kristna väljare i Sverige har traditionellt haft en profil där internationell solidaritet och moral stått i centrum (Bjereld & Gilljam 1991). I Europa röstar i allmänhet religiöst aktiva medborgare på konservativa partier (Michelat & Dargent 2015). Regelbundna kyrkobesökare i Sverige sprider dock sina politiska sympatier över det politiska spektrumet, där Centern och Kristdemokraterna har högst stöd och Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet har lägst stöd (Oscarsson & Holmberg 2013:91). Redan vid 1991 års val, då partiet kom in i riksdagen av egen kraft, understeg de regelbundna kyrkobesökarna hälften av Kristdemokraternas väljarkår, i 2010 års val utgjorde de 39 procent av väljarna (Demker 1998:55, Oscarsson & Holmberg 2013:130). Den europeiska – katolskt inspirerade – socialkonservativa ideologi som är Kristdemokraternas rättesnöre sedan 1990-talet, blandas med den nordiska och lågkyrkliga nordiska pietism som var partiets ursprung.⁵ Men relationen mellan religiös tro, religiöst beteende och politiska uppfattningar förändras i takt med att innehållet i en religiös tro och i ett religiöst beteende förändras. Relationen religion och politik i nya generationer, som i större utsträckning än äldre har en s.k. privatreligiös uppfattning, förändras. De som håller fast vid traditionellt religiöst beteende håller också fast vid en liknande politisk profil, men de privatreligiösa uppvisar inte samma mönster. Inom den grupp av privatreligiösa som ber regelbundet är t.ex. de postmateriella värdena starkare företrädade än bland de mer traditionellt religiösa. Ett faktiskt religiöst *beteende* har dock ett starkare samband med politisk uppfattning än endast religiös *föreställning* (Hagevi 2012).

De kristdemokratiska väljarna är äldre, bättre utbildade och mer kyrksamma än övriga väljare. De är också oftare tjänstemän och har bättre inkomster än den genomsnittliga väljaren (Oscarsson & Holmberg 2013:131–132). De kristdemokratiska sympatisörerna placerar sig själva till höger på en ideologisk vänster-höger-skala, 72 procent av dem ansåg sig hösten 2014 stå något eller klart till höger. Som en jämförelse placerar sig 40 procent av de Sverigedemokratiska väljarna och 87 procent av Moderaternas väljare i samma undersökning på samma position (RiksSOM 2014). Om vi använder sympatisörernas självbild har vi således efter valet 2014 två profilerade högerpartier i Sveriges Riksdag, nämligen Kristdemokraterna och Moderaterna. Endast 12 procent av de kristdemokratiska sympatisörerna anser sig vara helt övertygade anhängare av partiet, vilket kan

5 Pietism är i första hand en inom-kyrklig rörelse med fokus på folklig väckelse och helgelse. Men dess fokus på innerlig och allvarlig fromhet, individuell moral, enkelhet och chosofrihet i livsstilen, anti-elitism och folklighet får politiska konsekvenser och har mynnat ut i specifika kristna partier rotade i frikyrkotraditionen i både Norge och Sverige. I Sverige och i det kristdemokratiska partiet har denna tradition under 1990-talet blandats upp med den europeiska kristdemokratiska traditionen där begrepp som subsidiaritet och personalism är grundelement i ideologin.

jämföras med 24 procent av Sverigedemokraternas sympatisörer och lika stor andel av Moderaternas sympatisörer. Endast Folkpartiet har en lägre andel helt övertygade anhängare än Kristdemokraterna (RikSSOM 2014).

Partiet gör rimligen trots allt bra ifrån sig på väljararenan med tanke på förutsättningarna. Kärnväljarna och de lojala kristdemokratiska väljarna räcker egentligen inte för att säkra en riksdagsplats. Genom att Kristdemokraterna redan genom deltagandet i den borgerliga regeringen 1991–1994 visat regeringsduglighet och även tydligt markerat i vilket politiskt block partiet vill höra hemma blir emellertid partiet en viktig strategisk kraft för bildandet av ett stabilt borgerlig regeringsunderlag. Att rösta på Kristdemokraterna blir då inte ett så stort steg för en allmänborgerlig väljare, även om Kristdemokraterna inte är väljarens förstahandspreferens. Kristdemokraterna har en bra bit upp till sin maximala väljarpotential – alltså de väljare som har partiet som både första- och andrahandspreferens (Oleskog Tryggvason & Oscarsson 2014). För att Kristdemokraterna skall kunna öka sitt väljarstöd krävs att partiet förmår hålla fast kärnväljarna, företrädesvis de trägna kyrkobesökarna. Därutöver bör partiet utveckla en tydlig socialkonservativ profil med fokus på ekonomi och välfärdsfrågor för att mer långsiktigt attrahera allmänborgerliga väljare.

Parlamentet

Partiet blev på den parlamentariska arenan förknippat med det departement, socialdepartementet, där partiets företrädare var ansvariga. Kristdemokraterna var starkt orienterade mot sociala frågor under Alliansregeringens tid, med apoteksmonopolets avskaffande och diskussioner kring äldreomsorgen som kanske mest uppmärksammade frågor. I valkampanjen 2014 valde också partiet att ställa krav på en förstatligad sjukvård i syfte att skapa likvärdighet över hela landet, något som stärkte bilden av Kristdemokraterna som ett parti med sociala frågor främst. Men den mediala bilden av partiledaren som socialminister och övriga ministrar (Stefan Attefall och Maria Larsson) i samma departement är förstås inte riktigt rättvisande för riksdagsgruppens agenda.

Av de 259 motioner som kristdemokrater lämnade in under riksdagsåret 2013/2014 behandlades ungefär en tredjedel (58 stycken) i Social- eller Socialförsäkringsutskottet. Profilen på de frågor som togs upp i motionerna till dessa utskott var tydligt familjeorienterad med t.ex. motioner om stöd för barn vid föräldrars psykiska sjukdom eller vid fängelsevistelse, övergången mellan Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningar och vuxenmottagningen och krav på att införliva Barnkonventionen med svensk lag. Men frågor om migration, äldreomsorg, brottsoffer och funktionshinder var också mycket förekommande.

De tre utskott som prioriterades högst av den kristdemokratiska riksdagsgruppen i termer av mängden motioner under riksdagsåret 2013/2014 var förutom Socialutskottet, Utbildningsutskottet och Trafikutskottet. I

Utbildningsutskottet motionerade ledamöterna om förändringar av studiestödet, om betygssystemet och om innehållet i läroplanen. I Trafikutskottet var det frågor om utbyggnad av väg och järnväg som var vanligast men också mer eller mindre lokala kommunikationsfrågor samt försök att förebygga rattonykterhet.

Dock är den ideologiska profilen likartad över hela linjer av motioner, en övervägande socialkonservativ hållning – alltså en önskan om starkare skydd för de svagaste (barn, äldre, flyktingar m.fl.) men också en politisk inriktning mot ansvarstagande, social kontroll och fostran. De specifika moralfrågor som partiets företrädare ofta får stå till svars för i medier och debatter (abort, fosterdiagnostik, samkönade äktenskap m.fl.) är dock ytterst lite företrädda bland motionerna under den senaste mandatperioden. Som ett exempel kan nämnas att av totalt 33 motioner under riksdagsåret 2013/14 som berörde frågor om abort stod Kristdemokraterna för tre. Totalt under mandatperioden har Kristdemokraterna t.ex. motionerat kring frågor om abort vid 16 tillfällen, flera av dem har dock varit inriktade på frågor kring fosterdiagnostik.

I Kristdemokraternas eget valmanifest inför valet 2014 nämner partiet tolv olika områden som man "prioriterar högst" inför mandatperioden 2014–18. Inom varje område nämns tre–fyra förslag som partiet önskar genomföra, allt från väldigt konkreta förslag som att minska barngrupperna i förskolan till mer abstrakta som att frigöra mer tid i skolan för lärarledd undervisning. De tre första områdena som nämns i manifestet är familjepolitik, skolpolitik och sjukvård. De tre sista som nämns är migration, försvar och miljö. Självklart kan inte valet av ordning i valmanifestet utgöra den enda grunden för att bedöma hur partiet vill framställa sig själv, men det är naturligtvis heller ingen slump att de tre klassiska profilmrådena för Kristdemokraterna ligger först i manifestet. Valmanifestet bekräftar bilden av ett parti som ideologiskt vill positionera sig som socialkonservativt men då framför allt inom politikområdena familj, skola och sjukvård med hjälp av konkreta politiska förslag. En ideologisk profil som partiet också har drivit i regeringsställning och som kommit till uttryck genom den politiska kontrollen av socialdepartementet. Bostadspolitiken och finanspolitiken, som partiet också haft ansvar för under Alliansregeringen, syns avsevärt mindre både i valmanifestet och i motioner till riksdagen.

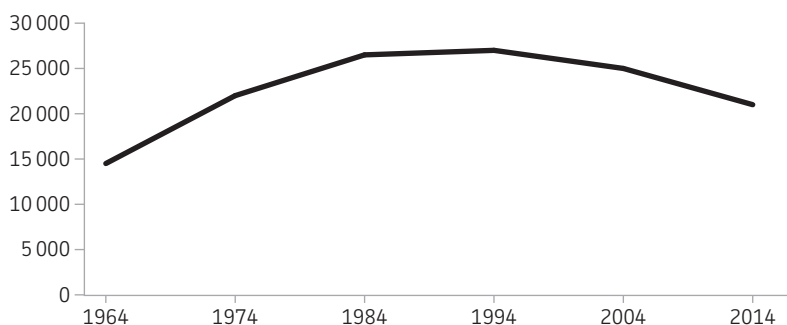
Under senare år har det ofta sagts att partiideologin spelar allt mindre roll för ett parti, något som i så fall försvårar för väljarna att se konflikter och skiljelinjer mellan partier (Evans & Tilley 2012). I förlängningen gör en sådan utveckling det svårare för väljarna att använda den ideologiska genväg till partival som tidigare varit en viktig förklaring till att partierna omhuldat ideologin i sina manifest, program och tal. Men mot det har anförts att partiideologin fortfarande spelar en stor roll både internt i partiet och för att förankra de enskilda förslag som partierna driver, även om partierna inte i samma utsträckning använder ett ideologiskt färgat språkbruk i sin retorik. Begrepp, idéer och konflikter som är centrala i ideologin är en grund för de specifika visioner om ett bättre samhälle

som partierna för fram, och dessa begrepp, idéer och konflikter är också centrala verktyg i den interna ideologiska utvecklingen i partiet (Dommett 2014).

Internarenan

Kristdemokraterna är ett parti som hållit ställningarna i medlemstal och uppger att man nu har 21 000 medlemmar. Fram till 1990-talet steg medlemstalen, som mest närmare 30 000 medlemmar, för att sedan sjunka tillbaka.

Figur 4. Antal medlemmar i Kristdemokraterna 1964–2014

Källa: 1964–2004 Demker & Svåsand 2005, 2014 Kristdemokraternas hemsida.

Partiet är organiserat i lokalavdelningar och 26 distrikt som i allmänhet sammanfaller med län. Partiets högsta beslutande organ är Rikstinget som sammanträder det första och tredje året i en mandatperiod. Partifullmäktige, i huvudsak representanter för distrikten, och partistyreelse beslutar mellan Rikstingen. Partistyrelsen har ett verkställande utskott (VU) bestående av presidiet (första, andra och tredje ordförande) samt ytterligare två styrelseledamöter.

På den partiinterna arenan i Kristdemokraterna utkämpades en ledarstrid under vintern 2011–2012. Kampen mellan dessa inriktningar har varit tydlig inom partiet, partiledaren Göran Hägglund utmanades på det extra Rikstinget i januari 2012 av dåvarande gruppledaren i riksdagen Mats Odell och en grupp som ville ha en större konservativ betoning. På facebook hade gruppen FFFF som stod för företagande, frihet, flit och familj bildats 2009 och opinionsbildningen hade varit tydlig inom partiet. Inriktningen var mindre stat, mera frihet och fram för familj och småföretagande. Många aktiva inom Kristdemokraterna önskade sig redan inför valet 2010 en tydligare ideologisk position som inte var i mitten och som inte kunde uppfattas som socialliberal.

Göran Hägglund är inte individualist och inte kollektivist, sa han i sitt sommartal 2014. Visserligen är kristdemokratin en specifik ideologisk riktning i europeisk politik men analytiskt hör denna riktning hemma inom socialkonservatismen och är därmed kollektivistisk. Betoningen av familjen som

kollektiv pekar också otvetydigt på dessa rötter. Men Göran Hägglund visar med sin ovilja att definiera sig som individualist eller kollektivist hur svårt det är att vara just kristdemokrat i den svenska politiska debatten.

Regeringsinnehavet har förstås krävt kompromisser och gav därmed också en otydlig ideologisk profil. Kristdemokraternas dominans inom frågor som sjukvård och äldreomsorg undanträngde andra ideologiska komponenter. Göran Hägglund uppfattades redan inför valet 2010 stå i vägen för en förnyelse. Kraven växte till en strid, dock först efter valet 2010. Göran Hägglund vann visserligen den interna ledarstriden i januari 2012, men efter ännu ett val 2014 där väljarstödet inte lyfte kom partiet under våren 2015 att få en ny partiledare, Ebba Busch Thor, en av dem som 2012 stod på den utmanande sidan. Hägglund hade också då varit partiets ledare i tio år, idag en lång tid toppen av ett politiskt parti. Ledarstriden från förra valet kan därmed sägas ha avslutats med ett skifte där den utmanande sidan flyttade fram sina positioner.

Frågan om partiets ideologiska hemvist mellan konservatism och pietism kommer dock även för Ebba Busch Thor att bli en balansgång – som partiledare är kravet på att hålla ihop partiet genom en förnyelseprocess starkt. Här kan Busch Thor sannolikt lära av en del Annie Lööfs erfarenheter av att hålla samman Centerpartiet under slutförandet av en ideologisk förnyelse.

Mellan ungdomsförbundet KDU och moderpartiet har det också av och till funnits motsättningar, i valrörelsen illustrerad av reaktionerna på KDU-ordförande Sara Skyttedals uttalanden om behovet av begränsningar i flyktingmottagandet. Partiledningen med Hägglund i spetsen tog mer eller mindre avstånd från Skyttedal och betonade KD:s stöd för en fortsatt svensk mottagning av flyktingar så länge den internationella situationen kräver det. I början av 2000-talet visade det sig att distriktsordförande i Värmland Charlie Weimers var en av grundarna till ett nationalistiskt och konservativt nätverk som engagerade deltagare från både KDU och MUF, nätverket Engelbrekt. När nätverket kom till allmän kännedom bröt flera av dem som var partipolitiskt aktiva med nätverket och nätverket upphörde. Debatten om KDU:s nationalistiska hållning var emellertid stark och Weimers lyckades inte bli ordförande för KDU några år senare, trots att han var valberedningens förslag, sannolikt mot bakgrund av en upplevd bristande trovärdighet i de ideologiska frågorna.

Kristdemokraterna samlar som många andra partier flera ideologiska falanger under ett och samma paraply. Partiets ursprung i den frikyrkliga och pietistiska myllan har skapat svårigheter att hitta ett fäste i den svenska vänster-höger-dominerade modellen. Men sedan partiet tydligt visat färg och deltagit i borgerliga regeringar har partiet fått en ideologisk stabilitet som borde gynna partiet även på väljararenan. Med Moderaternas förändring och Alliansregeringens bildande har det blivit lättare för Kristdemokraterna att inta en konservativ position, men konkurrensen från Sverigedemokraternas populistiska traditionalism ställer också krav på ideologisk fördjupning.

Kristdemokraternas framtida plats i det svenska partisystemet

Så vilken roll har Kristdemokraterna i svensk politik? Och kan valet 2014 vara början på slutet eller början på något helt nytt för partiet?

Kristdemokratin representerar en unik inriktning och är delvis ny i svensk politik. Sannolikt har ett långt socialdemokratiskt regeringsinnehav och en väl utbyggd välfärdsstat gjort socialkonservatismen som ideologi mindre relevant i Sverige än t.ex. i Tyskland, vars socialdemokrati inte haft samma pragmatiska inriktning som den svenska (Berman 2006). Kanske är det därför partiet har svårt att ideologiskt profilera sig tillräckligt tydligt både inåt och utåt. Men som nämnts ovan är partiets arbete på den parlamentariska arenan ideologiskt väl sammanhållet. Ideologin behöver vara tydlig internt i partiet men samtidigt är det svårt i Sverige att externt profilera sig som socialkonservativ utan att anklagas för moralism eller förknippas med reaktionära strömningar. Det svenska politiska samtalet förs i huvudsak inom en liberal referensram. Den ideologiska förändring som kristdemokratin genomgick under 1990-talet gjorde visserligen partiet mer likt en europeisk tanketradition, och betydligt mer förankrat i traditionell europeisk politisk-filosofisk debatt, men avskärmade samtidigt partiets ideologi från dess rötter i den lågkyrkliga nordiska fromheten. Under Göran Hägglund har dessa tanketraditioner långsamt löpt samman i en socialkonservativ position. Den ideologiska utvecklingen har underlättats av deltagandet i Alliansregeringen då Moderaterna släppt sina konservativa drag och blivit allmänborgerligt och mer tydligt liberalt i sin framtoning.

Kristdemokraterna kämpar för en plats i det svenska partisystemet. Första steget var att välja sida och bli en stabil borgerlig samarbetspartner. Nästa steg är att ideologiskt profilera sig tydligare utåt inom det konservativa fältet. Partiet har varit en stabil regeringspartner som inte skapat turbulens inom Alliansen, snarare har partiet varit villigt att underkasta sig den kollektiva logiken trots att den oftast varit mer liberalt än konservativt färgad. Inom Alliansen har Kristdemokraterna därmed valt att driva frågor som sänkt bensinskatt, fastighetsskattens avskaffande och apoteksmonopolets avskaffande. Partiet har dock genom ministerfördelningen blivit förknippat med just vård och omsorgsfrågor, vilket ligger i linje med partiets eget program.

Som socialkonservativt alternativ hade partiet länge en särskild attraktivitet för den mindre grupp väljare som särskilt värnar traditionella värden, familj men samtidigt också solidaritet och internationellt engagemang. Partiet har dock svårt att attrahera yngre väljare och väljare utanför kärngrupperna kyrkligt och ideellt engagerade väljare. Sympatisörerna är också lättflyktiga och mindre övertygade anhängare än för övriga partier. Och med Sverigedemokraterna som ny konservativ utmanare har situationen blivit än svårare.

Kristdemokraterna har en svår roll i svensk politik, å ena sidan en tydlig borgerlig partner å andra sidan representerar partiet en idétradition utan stark

förankring i svensk politik. Få utanför de politiskt aktivas krets definierar sig med hjälp av den kristdemokratiska ideologin, desto fler i en konservativ, kristen, traditionell eller socialt engagerad politisk tradition. Men partiet kan aldrig få monopol på kristna väljare, huvuddelen av aktiva kristna röstar på andra partier. Inte heller kan Kristdemokraterna ensamma göra anspråk på välfärdsfrågor och socialt engagemang, inte ens på den borgerliga sidan där åtminstone Folkpartiet är en utmanare på just det området. Kristdemokraterna förknippas i mediebilderna ofta med moralism och inskränkthet, något som är svårt att tvätta bort inför tvekande borgerliga väljare. Skall partiet hitta en långsiktig plats i det svenska partisystemet menar jag att det är genom att den socialkonservativa grunden för partiet utvecklas till ett gemensamt fundament. Kanske blev valet 2014 när partiet trots svåra odds klarade riksdagsspärren samtidigt som regeringsperioden i Alliansen tog slut och partiet fick en ny ledare en möjlighet till nystart? Inget talar för att Kristdemokraterna kommer att bli något annat än ett litet parti på den borgerliga sidan av partisystemet, men små – ideologiskt distinkta – partier är ibland de som avgör vem som får makten i en strid mellan i övrigt breda block.

Referenser

- Berman, Sheri, 2006. *The primacy of politics. Social democracy and the making of Europe's Twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjereld, Ulf & Mikael Gilljam, 1991. "Vad vill de kristna väljarna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 94, no 2, s 149–159.
- Demker, Marie. 1998. *Religion och Politik. Den europeiska kristdemokratins dilemma*. Stockholm: SNS Förlag.
- Demker, Marie & Lars Svåsand, 2005. *Partiernas århundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus förlag.
- Dommett, Katharine, 2014. "Ideological Quietism? Ideology and party politics in Britain", *Political Studies*, Early View DOI: 10.1111/1467-9248.12160
- Esaiasson, Peter, 2014. "Valkampanjerna – så har de utvecklats", tillgänglig på http://pol.gu.se/partif_orskningsprogrammet/Partibloggen/valkampanjerna---sa-har-de-utvecklats, citerad 7/4 2015.
- Evans, Geoffrey & James Tilley, 2012. "How parties shape class politics: Explaining the decline of the class basis of party support", *British journal of political science*, vol. 42, no 1, s 137–161.
- Hagevi, Magnus, 2012. "Beyond church and state: Private religiosity and post-materialist political opinion among individuals in Sweden", *Journal of Church and State*, vol. 54, no 4 s 499–525.
- Jämterud, Ulf, 1993. *Kristendomen i skottgluggen. Debatten om religionsämnet i gymnasiereformerna 1963/64 och 1992/63*. Uppsats i Historia. Samhällsvetenskapliga institutionen, Linköpings universitet.
- Karvonen, Lauri, 2009. *The personalization of politics. A study of parliamentary democracies*. Colchester: ECPR Press.

Michelat, Guy & Claude Dargent, 2015. "Système symbolique catholique et comportements électoraux", *Revue Française de Science Politique*, vol. 65, no 1, s 27–60.

Nyheter24, 29 augusti 2014. Citerad 7/4 2015.

Oleskog Tryggvason & Henrik Oscarsson, 2014. "Konsten att vinna andrahandsympatisörer", i Bergström, Annika & Henrik Oscarsson (red.), *Mittfåra & marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Oscarsson, Henrik, 2013. "Partiledarnas ställning", i Bergström, Annika & Henrik Oscarsson (red.), *Mittfåra & marginal*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Richard, Helen & Marie Demker, 2005. "Religion och politik i Norge och Sverige: Kd och KrF", ur Demker, Marie & Lars Svåsand (red.), *Partiernas århundrade. Femparimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus.

RiksSOM 2014, datamängd.

Radio Kronoberg, P4, 4 september 2014. Citerad 7/4 2015.

Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Svenska Dagbladet 19 augusti 2014. Citerad 7/4 2015.

Efter valet 2014: Regeringsbildningen och det inställda extra valet

Hanna Bäck & Johan Hellström

After the Swedish parliamentary elections in 2014: The Government formation process and the cancelled early election

In this article we discuss government formation after the parliamentary elections in 2014 in a historical and comparative European context, while at the same time connecting our discussion to the research on government formation and duration in parliamentary democracies. The paper raises and tries to answer the following questions: Why did the Social Democrats form a minority government with the Green Party after the parliamentary elections in 2014, excluding the Left party? What can we say about the allocation of ministerial portfolios between the Social Democrats and the Green Party in the new government? And what are the consequences of the so called December agreement between the new government on its ability to govern and survive until the next regular election in 2018?

Varför bildade Socialdemokraterna och Miljöpartiet en minoritetsregering efter riksdagsvalet 2014 och exkluderade Vänsterpartiet? Vad kan vi säga om fördelningen av ministerposterna mellan Socialdemokraterna och Miljöpartiet i Löfvéns regering? Och vad innebär Decemberöverenskommelsen för regeringens möjligheter att regera och överleva till nästa val 2018?

I stora drag kan viktiga delar av regeringsbildningen 2014 sammanfattas på följande vis: I Sverige och i många andra länder är det redan på valnatten tydligt vilka partier som kan tänkas samarbeta, men i andra fall påbörjas en mer komplex process med förhandlingar. Den regeringsbildningsprocess som påbörjades direkt på valnatten efter 2014 års val kan beskrivas som relativt komplicerad, då den parlamentariska situationen var mer otydlig än den varit de senaste valen. Det faktum att varken det rödgröna blocket eller den borgerliga Alliansen hade stöd av en majoritet i Riksdagen, och läget där Sverigedemokraterna, ett parti som betraktas som "paria" av de andra partierna i Riksdagen, skulle kunna ges betydande inflytande över regeringsbildningen, skapade en viss komplexitet, vilket ledde till diskussioner om risk för en kommande regeringskris och extra val i media.

Hanna Bäck är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet; Johan Hellström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.
E-post: hanna.back@svet.lu.se; johan.hellstrom@umu.se

I denna artikel kommer vi att behandla regeringsbildningsprocessen efter riksdagsvalet 2014, genom att sätta denna i en historisk och jämförande kontext, och genom att koppla samman det som hände efter valet med forskningen om regeringsbildning i parlamentariska demokratier. Inom denna forskning har regeringsbildningen generellt beskrivits som en process bestående av tre steg, där en regeringsbildare eller en så kallad "formateur" väljs i ett första steg, och där en regering bildas i ett andra steg, det vill säga regeringens politiska sammansättning bestäms, och ett tredje steg där ministerposterna fördelas mellan partierna i en regering (se t.ex. Laver 1998).

Talmannens roll vid valet av regeringsbildare

I regeringsbildningens första steg utses alltså en regeringsbildare, vilket vanligtvis sker genom att statschefen, eller i det svenska fallet talmannen, konsulterar ett antal aktörer. I den svenska regeringsformen (6 kap. 4 § RF) beskrivs processen så här: "När en statsminister ska utses, kallar talmannen företrädare för varje partigrupp inom riksdagen till samråd. Talmannen överlägger med vice talmännen och lämnar sedan förslag till riksdagen." Partiledarna utgör de viktigaste aktörerna när en regering bildas och de konsulteras i detta steg. På basis av dessa konsultationer utses en regeringsbildare, som försöker bilda en regering, men om denna misslyckas, kan en ny regeringsbildare utses av talmannen (se t.ex. Bäck 2015)

Denna beskrivning av regeringsbildningsprocessen ger en mycket förenklad bild av hur regeringsbildningen går till och i själva verket varierar statschefens inflytande över denna process mellan länder. I vissa länder spelar statschefen enbart en ceremoniell roll, där parlamentet presenterar en premiärministerkandidat för nominering efter att förhandlingarna mellan partierna har avslutats, och en regering i praktiken redan har bildats (vilket är exempelvis fallet i Sverige, Tyskland och Irland). I Sverige har praxis varit att talmannen har ett mycket lite "reellt" inflytande över vem som blir regeringsbildare. I andra länder, som exempelvis Holland och Italien, har statschefen däremot ett betydande inflytande över valet av regeringsbildare. Dessa två typer av system har inom forskningen kallats "formateur"-system och "free-style bargaining"-system, där Sverige tillhör den senare varianten (Bäck & Dumont 2008). Oavsett vilken typ av system som används går normalt uppdraget att försöka bilda regering formellt till partiledaren för det största partiet i parlamentet (eller det största partiet inom en valallians) och denna person blir vanligtvis dessutom regeringschef (Warwick 1996). Det som hände efter valet 2014, och som även diskuterades i media, var hur mycket inflytande den sittande talmannen (i det här fallet, Per Westerberg) skulle ha över processen, då Westerberg tycktes tolka det som sin uppgift att sondera möjligheterna för en regering att kunna få igenom sin budget (Sveriges riksdag 2014). Den typen av tolkning ligger dock relativt

långt ifrån praxis i Sverige och har inget stöd regeringsformen, och bemöttes därför av en omfattande kritik. Dessutom, vem skulle kunna avgöra om en budgetomröstning skulle passera eller inte i september när det inte fanns ett budgetförslag att ta ställning till?

En rödgrön minoritetsregering bildas

HUR OFTA FÖREKOMMER MINORITETSREGERINGAR?

I regeringsbildningsprocessens andra steg, då regeringsbildaren utsetts, sker normalt sett förhandlingar mellan representanter från regeringsbildarens parti och andra partier för att skapa en regering med stöd av en majoritet i parlamentet. Det som är kännetecknande för svensk regeringsbildning i detta skede är framför allt att minoritetsregeringar har bildats i mycket stor utsträckning, och att dessa ofta varit socialdemokratiska enpartiregeringar (se t.ex. Bergman 2000). Under valkampanjen 2014 lyfte vissa forskare och Alliansen fram att en rödgrön minoritetsregering i princip inte skulle vara regeringsduglig, vilket på sätt och vis kan ses som relativt förvånande uttalanden i ljuset av svensk politisk historia och det faktum att Alliansen styrde landet i minoritet under förra mandatperioden. Minoritetsregeringar är inte heller något ovanligt inom svensk parlamentarism. Tvärtom har en majoritet av regeringarna styrt utan majoritet i riksdagen (c:a 70 procent) och de flesta av dessa har varit socialdemokratiska enpartiregeringar (c:a 80 procent). Med undantag för Erlanders och Palmes regeringar i slutet av 1960-talet har alla socialdemokratiska regeringar under 1980- och 1990-talen, samt regeringen Persson som styrde fram till valet 2006, varit minoritetsregeringar. Av den dryga fjärdedel av borgerliga regeringar som styrt Sverige under efterkrigstiden har även ungefär hälften varit minoritetsregeringar.

Är den höga andelen minoritetsregeringar speciellt för det svenska systemet eller förekommer sådana regeringar även på andra håll? Vi vet från den jämförande forskningen om regeringsbildning att minoritetsregeringar är vanligt förekommande i en handfull länder, däribland Sverige, Norge, Danmark och Spanien. I genomsnitt har ungefär 35 procent av de Västeuropeiska regeringarna under efterkrigstiden varit minoritetsregeringar. I Sverige är siffran kring 70 procent. Endast i Danmark är andelen minoritetsregeringar högre (Mitchell & Nyblade 2008).

VARFÖR BILDAS MINORITETSREGERINGAR?

Varför har vi då haft så många minoritetsregeringar i Sverige? Inom den tidigare forskningen har de regler som omgärdar regeringsbildningen föreslagits förklara varför vissa länder har fler minoritetsregeringar än andra. Vissa forskare pekar på att man bör göra en distinktion mellan de författningar som kräver att regeringen inleder sin regeringstid med att bevisa att den åtnjuter

förtroende i parlamentet, de som föreskriver en så kallad investituromröstning, och de som inte gör det. I den svenska författningen ingår ett sådant krav sedan 1975. Ännu viktigare tycks det vara att skilja på olika typer av omröstningsregler. Torbjörn Bergman (1995) har visat att det bildas fler minoritetsregeringar i länder som tillämpar en negativ omröstningsregel när en regering tillsätts. I Sverige tillämpas en sådan omröstningsregel och den innebär att en ny regering inte behöver ha ett aktivt stöd i parlamentet, utan det som krävs är att en majoritet (175 ledamöter) inte röstar *emot* regeringen för att den skall få tillträda. Detta innebär att det är lätt för minoritetsregeringar att bildas. I länder med en positiv omröstningsregel (t.ex. Belgien, Finland och Tyskland) måste en majoritet av parlamentarikerna rösta *för* en regering för att den skall få tillträda.

Att en minoritetsregering bildades efter 2014 års val kan alltså inte ses som på något sätt uppseendeväckande. Minoritetsregeringar är regel snarare än undantag i svensk politik. Det faktum att vi har en negativ omröstningsregel när en ny regering väljs är givetvis en del i förklaringen till att vi såg en minoritetsregering även efter 2014 års val. Både Vänsterpartiet och Alliansen lade ner sina röster i omröstningen då Löfven valdes, och det faktum att partier kan ge sitt informella stöd till en regering genom att man lägger ner sin röst underlättar helt enkelt för en minoritetsregering att bildas. Innan valet hade även Alliansledarna klagat om de skulle släppa igenom en röd-grön regering om de röd-gröna partierna fick fler mandat än den sittande Alliansregeringen och behövde därmed inte förlita sig på stöd från Sverigedemokraterna för att fortsätta regera (Reinfeldt et al. 2014).

Det som diskuterades tidigt efter valet var huruvida Vänsterpartiet skulle ingå i en regering, vilket Löfven snabbt avvisade, och vilket Vänsterpartiets ledare Jonas Sjöstedt beklagade i media. Det är dock svårt att se varför Socialdemokraterna skulle välja att inkludera Vänsterpartiet i ett regeringssamarbete, när man sannolikt kan lita på dess stöd även om det inte får ministerposter, då Vänsterpartiet inte skulle fälla en rödgrön regering, eftersom alternativet, en Alliansregering, ideologiskt ligger så långt ifrån partiets ståndpunkter. Ett mer formaliserat samarbete med Vänsterpartiet skulle även kunna försvåra ett samarbete i enskilda frågor med något av mittpartierna i den före detta Alliansen, vilket efter 2014 års val var nödvändigt, då de rödgröna inte erhöll en majoritet i Riksdagen.

HUR SKILJER SIG REGERINGEN LÖFVEN FRÅN ANDRA SVENSKA MINORITETSREGERINGAR?

När man diskuterar svenska minoritetsregeringar bör ytterligare ett särdrag lyftas fram, det faktum att vi i Sverige har sett tydliga stödpartisamarbeten mellan Socialdemokraterna i regering och vissa oppositionspartier: med Centerpartiet (1995–1998) och med Vänsterpartiet och Miljöpartiet (1998–2006). Vissa minoritetsregeringar har relationer med sina ”stödpartier” som

är så institutionaliserade att dessa i det närmaste liknar majoritetsregeringar. Tidigare forskning har visat att den här typen av institutionaliserade samarbeten har inneburit explicita skriftliga kontrakt och policyöverenskommelser mellan en regering och ett eller flera partier som står utanför regeringen. I vissa fall har regeringen inte bara haft en skriftlig policyöverenskommelse, utan stödpartierna har även utsett representanter i regeringskansliet (Bale & Bergman 2006; Bäck & Bergman 2015).

Något som kan noteras är att den regering som bildades efter 2014 års val har relativt litet regeringsunderlag (38 procent), men det finns även historiska exempel på regeringar med ännu mindre underlag: regeringen Persson 1998, regeringen Fälldin 1981 och regeringen Ullsten 1978. Vad som skiljer regeringen Löfven från Perssons regering (1998–2002) och Fälldins regering (1981–1982), är att Persson kunde regera med stöd från Vänsterpartiet och Miljöpartiet, och Fälldins koalitionsregering (mellan Centern och Folkpartiet) med stöd från Moderaterna.

En intressant jämförelse i relation till Löfvens regering är Ullstens regering, Sveriges historiskt sett svagaste regering med stöd av endast 11 procent av ledamöterna i riksdagen. Regeringen kom till makten i oktober 1978, drygt två år efter riksdagsvalet 1976, efter det att Fälldins borgerliga koalitionsregering (Centerpartiet, Folkpartiet och Moderaterna) avgick på grund av osämja i kärnkraftsfrågan. Centerpartiet hade gått till val på att stoppa fortsatt kärnkraftsutbyggnad och Torbjörn Fälldin hade offentligt uttalat att han inte skulle ingå i en regering som startade nya kärnkraftverk. Folkpartiet och Moderaterna stödde dock en fortsatt utbyggnad av kärnkraften och efter det att en ny reaktor fått tillstånd att starta mot Centerpartiets vilja, samt att Folkpartiet och Moderaterna avfärdade Fälldins krav om att kärnkraftsfrågan skulle avgöras genom en folkomröstning, var regeringskrisen att faktum (Petersson 1979). När Fälldin lämnade över sin avskedsansökan stod också moderatledaren Gösta Bohman bakom en regeringsupplösning, då han förväntade sig att en tvåpartiregering som inkluderade Moderaterna och Folkpartiet skulle ta över. Dock valde Ullsten att presentera en folktoppartistisk enpartiregering, inte minst då flera inom partiledningen ansåg att de hade mer gemensamt med Socialdemokraterna än Moderaterna. Folkpartiet hade fört diskussioner med Moderaterna om att bilda regering, men även parallella diskussioner med Socialdemokraterna om att bilda en folktoppartistisk enpartiregering, och vid investituromröstningen lade Socialdemokraterna ner sina röster och släppte fram Ullstens regering (Petersson 1979; Bergstrand 2010). De parlamentariska styrkeförhållandena gav den folktoppartistiska regeringen möjlighet att uppnå en riksdagsmajoritet både med Socialdemokraterna och, alternativt, tillsammans med Moderaterna och Centerpartiet. Ullsten uttryckte därmed en önskan om att överbrygga blockpolitiken genom att inte bara försöka nå överenskommelser med Moderaterna och Centern, utan även med Socialdemokraterna. Samma

önskan, inte minst på grund av det parlamentariska läget, hade Löfven när han signalerade för blocköverskridande överenskommelser innan valet 2014 (se t.ex. Löfven 2013).

Löfvens situation skiljer sig dock från Ullstens. För *det första*, även om blockpolitiken var närvarande även i slutet av 1970-talet, så var de ideologiska skiljelinjerna betydligt mindre mellan de borgerliga partierna på 2000-talet och blockpolitiken mindre uttalad (Aylott & Bolin 2007). Dessutom bör det "pre-elektoral" valsamarbete som inleddes med bildandet av *Allians för Sverige* (senare Alliansen) inför valet 2006 tas i beaktning. Inom tidigare forskning har "pre-elektoral allianser" lyfts fram som något som kan underlätta bildandet av regeringar, men även underlätta för väljarna att ta ställning till möjliga regeringsalternativ (Golder 2006). Inte sällan gör partier i parlamentariska system uttalanden i en valrörelse om vilka andra partier de kommer att samarbeta med, och ibland uttalanden om vilka partier man *inte* avser samarbeta med (Debus 2009). I detta avseende gick de borgerliga partierna inför valen 2006 och 2010 ut med tydliga uttalanden om att de kommer samarbeta i en regering och presenterade ett gemensamt valprogram (se t.ex. Allern & Aylott 2009). Den här typen av samarbeten har både för- och nackdelar för partierna: för Allianspartierna var det framför allt inför 2006 års val viktigt att visa att man utgjorde ett trovärdigt regeringsalternativ till Socialdemokraterna för att vinna röster. Dessutom underlättades möjligheterna att överbrygga kvarstående skiljelinjer mellan partierna. Efter 2014 års val och den relativt komplicerade parlamentariska situation som följde med Sverigedemokraterna som ett "tungan-på-vågen-parti", kan Allianssamarbetet sägas utgöra en nackdel då det försvårar blocköverskridande samarbeten i syfte att undvika att ge Sverigedemokraterna en stark förhandlingsposition. Dessutom försvårar samarbetet i Alliansen för Centern och Folkpartiet att hålla vissa vallöften, nämligen vallöften som handlar om frågor där man skulle kunna samarbeta och få en riksdagsmajoritet tillsammans med Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Med andra ord, partierna riskerar att förlora trovärdighet, och röster i framtida val, om de inte följer de uttalanden de gjort under valrörelsen. Här kan dock det faktum att Sverigedemokraterna ses som "paria" underlätta för mittenpartierna att frånga sina vallöften och valallianser.

För *det andra*, även om regeringen Löfven inte har ett historiskt exceptionellt litet regeringsunderlag, inte minst jämfört med regeringen Ullsten, återstår det faktum att regeringen, även med Vänsterpartiets stöd, inte åtnjuter en riksdagsmajoritet. Där Ullsten-regeringen kunde söka riksdagsmajoriteter både genom samarbete vänsterut med Socialdemokraterna och högerut med Centerpartiet och Moderaterna (dock med varierade framgång), måste regeringen Löfven söka stöd hos ett av allianspartierna (eller få indirekt stöd från Sverigedemokraterna). Med andra ord, det ringa regeringsunderlaget försvårar situationen för regeringen att kunna få igenom sina förslag i Riksdagen då det

krävs stöd från fler partier än Vänsterpartiet för att man ska få en majoritet (se även Bergman 2014). Man skulle därför kunna påstå att Löfvens regering i realiteten är en av de svagaste regeringarna som Sverige haft, åtminstone så länge som inte ett mer omfattande samarbete över blockgränsen kommer till stånd.

Ministerposterna fördelas i en rödgrön regering

PARTIERNA FÖRHANDLAR OM HUR MÅNGA POSTER DE OLIKA PARTIERNA SKA FÅ

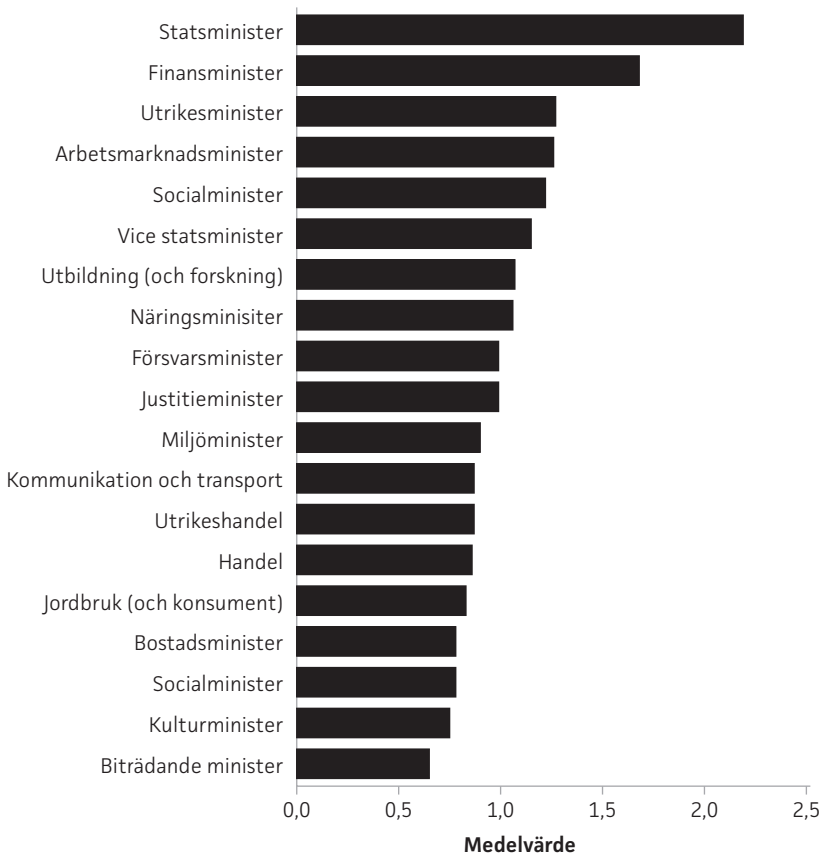
Fördelningen av ministerposter utgör ett betydelsefullt steg i regeringsbildningsprocessen, och i koalitionsregeringar utgör ministerposter en av de mest värdefulla "varor" som partierna förhandlar om (Bäck et al. 2011). En fråga som ett flertal forskare fokuserat på är varför partier erhåller ett visst *antal* ministerposter. Här är den viktigaste hypotesen att finns ett starkt samband mellan hur många parlamentariska mandat ett parti bidrar med till regeringen och hur många ministerposter partiet får (Gamson 1961). Tidigare studier av ett stort antal Västeuropeiska regeringar har visat att det finns ett mycket starkt samband mellan partiets andel mandat i parlamentet och den andel ministerposter de erhåller (se t.ex. Browne & Franklin 1973; Warwick & Druckman 2006; Bäck et al. 2009).

Den förväntan vi kan ha utifrån tidigare forskning vore alltså att Socialdemokraterna och Miljöpartiet skulle fördela ministerposterna enligt en så kallad "proportionalitetsprincip", där Socialdemokraterna skulle få lite över 80 procent av ministerposterna, medan Miljöpartiet skulle få lite under 20 procent av ministerposterna (Socialdemokraterna bidrog med 82 procent av mandaten till regeringens underlag, och Miljöpartiet med 18 procent av mandaten). Som noterades i media då Löfven presenterade sin regering hade Miljöpartiet erhållit 25 procent av ministerposterna, och kom därmed att bli relativt kraftigt överrepresenterade i regeringen i förhållande till de mandat de hade. Detta är dock inte heller något överraskande resultat, då den jämförande forskningen visat att små partier ofta blir något överkompenserade i koalitionsregeringar (Warwick & Druckman 2006).

En anledning till att de små partierna i en regering överkompenseras skulle kunna vara att dessa partier inte erhåller några av de mer betydelsefulla posterna i regeringen. Forskningen om hur ministerposter fördelas har betonat att det är viktigt att ta hänsyn till att olika poster är olika "tung" eller betydelsefulla. I figur 1 presenteras de svenska resultaten i en enkätundersökning som genomfördes av Druckman och Warwick (2005), där experter i olika länder ombads ange hur stor vikt de ansåg att olika poster hade generellt i det egna landet. Studien, som var jämförande, visade att premiärministerposten i de allra flesta fall är dubbelt så betydelsefull som en genomsnittlig ministerpost. Och i de flesta av de 14 länder som ingick i studien var posten som

utrikesminister och som finansminister också viktiga. Sverige följer detta mönster, och experterna har angett att de viktigaste ministerposterna är statsministerposten, finansministerposten och utrikesministerposten. Mindre viktiga poster är till exempel posten som jordbruks- eller kulturminister.

Figur 1. Betydelsen av olika ministerposter (resultat från en expertenkät)

Det som vi kan notera efter 2014 års val var alltså att Socialdemokraterna fick de mest betydelsefulla posterna i regeringen, medan Miljöpartiet inte fick några uppenbart tunga ministerposter. De tyngsta av partiets poster kan anses vara posten som utbildningsminister som gick till Gustav Fridolin, och posten som vice statsminister, som gick till Åsa Romson, det vill säga till partiets båda språkrör.

PARTIERNA FÖRHANDLAR OM VILKET PARTI SOM SKA FÅ VILKEN POST

Den här typen av "viktning" tar dock inte hänsyn till att partier kan värdera poster olika, vilket är mycket sannolikt. Det vill säga, vi kan förvänta oss att vissa partier föredrar vissa specifika poster. Tidig forskning på detta område indikerade att vissa typer av partier fick de typer av poster som passade deras

ideologiska profil. Till exempel förväntade man sig att partier som definierade sig som landsbygdspartier (eller agrara partier) skulle föredra posten som jordbruksminister. Den här typen av forskning har också pekat på att liberala partier kan förväntas erhålla posten som finansminister och justitieminister, att konservativa partier sannolikt får posten som utrikesminister och försvarsminister, och att socialistiska partier troligtvis får poster som social- och arbetsmarknadsminister (Budge & Keman 1990). En annan, liknande hypotes om hur ministerposter fördelas, baseras på tanken på att vad som är av betydelse vid fördelningen av ministerposter är hur viktigt ett specifikt politikområde är för ett parti. Tankegången är att ju viktigare ett politikområde är för ett parti, desto större är sannolikheten att partiet kommer att erhålla den ministerpost som motsvarar detta politikområde, och att man kan studera vilka politikområden partierna prioriterar genom att analysera hur mycket de betonar en fråga i sitt valmanifest (Bäck et al. 2011).

Efter 2014 års val, då den rödgröna regeringen fördelade ministerposterna, var det givet att Miljöpartiet skulle erhålla posten som miljöminister (Åsa Romson fick posten som miljö- och klimatminister), då miljöområdet är partiets kärnfråga. Posten är sannolikt även viktig för partiet, då innehavet kan förväntas leda till att man får större möjligheter att genomföra partiets politik. Miljöministerposten var sannolikt inte heller en post som Socialdemokraterna strävade efter (miljöfrågor betonas inte uttryckligen i deras valmanifest), vilket underlättade för partiet att ge upp denna post i förhandlingarna. Däremot kan man tänka sig att förhandlingarna om utbildningsdepartementet var mycket hårdare, då både Miljöpartiet och Socialdemokraterna betonade utbildningsfrågor i sina valkampanjer. Här drog Miljöpartiet det längsta strået och fick posten som utbildningsminister (Gustav Fridolin).

Intressant att lägga märke till här är att Socialdemokraterna även tillsatte två (biträdande) ministrar inom utbildningsdepartementet: Aida Hadzialic, som blev gymnasie- och kunskapslyftsminister, och Helene Hellmark Knutsson, som blev minister för högre utbildning och forskning. Att partier tillsätter underordnade ministrar i "varandras" departement är dock inte heller något helt ovanligt i de Västeuropeiska länderna. Inom forskningen talar man om den här typen av underordnade ministrar som "watchdog junior ministers" (dock har framför allt statssekreterare avsetts här), som tillsätts i princip för att partierna i en regering ska kunna kontrollera varandras ministrar och ha full insyn i den politik som förs i olika departement (se t.ex. Thies 2001). Enligt tidigare forskning har ungefär hälften av de koalitionsregeringar som bildats under efterkrigstiden haft den här typen av "watchdog junior ministers". De tycks dock vara mer vanligt förekommande i vissa länder, som Italien, Belgien och Holland, länder som har ett relativt stort antal partier i parlamentet och i de regeringar som bildats (Verzichelli 2008). Teoretiskt sett har det lyfts fram att den här typen av tillsättningar sker när partierna i en regering inte "litar"

på varandra, men i bildandet av Löfvens regering är det mer sannolikt att det helt enkelt handlar om att båda regeringspartierna ville ha inflytande på det utbildningspolitiska området och att lösningen på detta förhandlingsproblem blev att man tillsatte fler ministrar.

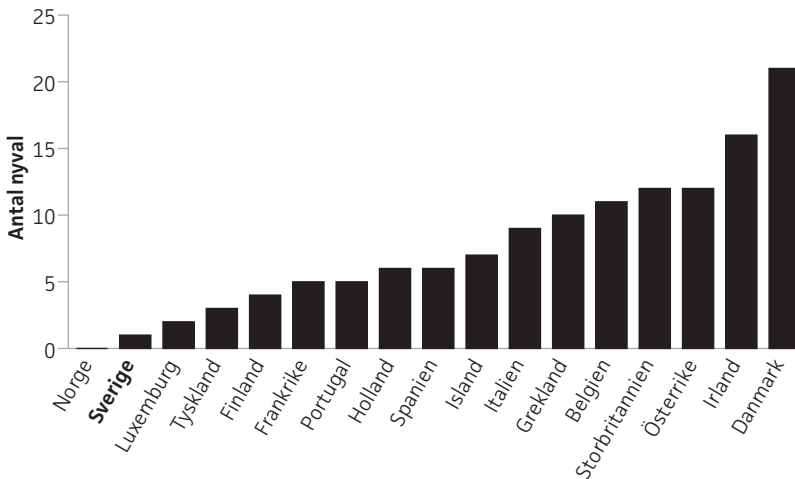
Hotet om extraval och Decemberöverenskommelsen

VARFÖR SÅ FÅ NYVAL I SVERIGE?

Även när regeringen tillträdde 3 oktober 2014 återstod den kommande kritiska omröstningen om budgeten. Partiledarna för Alliansen hade gjort klart att de skulle lägga fram ett eget budgetförslag även i opposition (Reinfeldt et al. 2014), så redan efter valet stod det klart att regeringen Löfven skulle förlora budgetomröstningen om Sverigedemokraterna skulle rösta på Alliansens budgetförslag, vilket även hände i budgetomröstningen den 3 december. Samma dag meddelade statsminister Löfven att han avsåg att besluta om extra val, som planerades hållas i slutet av mars.

Det var en sensationell nyhet, då Sverige endast har haft ett nyval (eller extra val) sedan den allmänna rösträttens införande, nämligen 1958 efter det att koalitionsregeringen mellan Socialdemokraterna och Centerpartiet föll p.g.a. oenighet i pensionsfrågan. I jämförelse med andra europeiska länder, med undantag för Norge, som saknar ett konstitutionellt utrymme för nyval, är Sverige det land med minst antal nyval. Hur kan detta komma sig? Och hur står sig Sverige i förhållande till andra länder i detta avseende? I figur 2 nedan visas antalet nyval per land för perioden 1945–2013.

Figur 2. Antal nyval i Västeuropa 1945–2013

Källa: Data från Andersson et al (2014), med egna uppdateringar.

Figur 2 visar samtliga nyval i de europeiska länderna som ägt rum under perioden 1945–2013. Vanligast är nyval i de länder som saknar fasta valdatum, t.ex. Danmark, Irland, Österrike, Belgien och Storbritannien (t.o.m. 2010 års parlamentsval), dvs. det har varit upp till den sittande regeringen att själv bestämma valdag (även om detta är förenat med vissa restriktioner i Irland, Österrike och Belgien). I dessa länder har majoriteten av alla nyval ägt rum när regeringen haft medvind i opinionen, vilket kan ses som ett resultat av strategiska överväganden. Teoretiskt antas incitamenten och benägenheten att utlysa nyval öka med tiden, dvs. desto närmare det ordinarie valdatumet eller maximala mandatperioden en regering sitter. Anledningen till detta är att regeringar oftast lyckas få igenom mycket av sin politik i början och mitten av sin mandatperiod och nyttan av att sitta kvar i regeringsställning minskar ju mer förslag och reformer som regeringen lyckas implementera. Därmed ökar även incitamenten till att utlysa opportunistiska eller strategiska nyval (t ex. Lupia & Ström 1995). Detta gäller dock inte i Sverige. Orsaken till detta ligger främst i den svenska regeringsformen som, till skillnad från många andra länders konstitutionella regleringar om nyval, anger att ett extra val inte påbörjar en ny mandatperiod (3 kap. 11 § RF).¹ Med andra ord, en regering som bildas efter ett svenskt extra val sitter endast återstående tiden av ordinarie mandatperiod, dvs. incitamenten att utlysa nyval i Sverige minskar över tid snarare än ökar.

Hur kan vi då föreställa oss att Löfven resonerade när han valde att utlysa extra val efter budgetomröstningen? I forskningen om partier och koalitioner har fyra olika mål för partierna lyfts fram: "office-seeking", dvs. målet att erhålla och behålla regeringsmakten, "policy-seeking", dvs. målet att kunna påverka politikens innehåll i en viss riktning, "vote-seeking", dvs. målet att maximera sin andel av rösterna i framtida val respektive målet att uppnå eller behålla intern sammanhållning i partiet (Müller & Ström 1999; Sjöblom 1968; Ström 1990). Här är det troligt att både viljan att behålla regeringsmakten (office-seeking) och möjligheterna att kunna implementera sin politik (policy-seeking) främst spelade en roll i det beslut som fattades. För det första är det sannolikt att Löfven resonerade att han skulle förlorat regeringsmakten om han hade avgått och talmannen hade fått i uppdrag att utse en ny regeringsbildare, eftersom allianspartierna visade tydligt att de var beredda att ta över regeringsmakten om tillfälle gavs. För det andra är det även sannolikt att Löfven insåg att möjligheterna att påverka politikens innehåll i en viss riktning skulle vara mycket små om han skulle fortsätta att regera med framtida alliansbudgetar, inte minst om allianspartierna samtidigt blockerade regeringens förslag i riksdagen (eftersom allianspartierna indikerade att de inte var intresserade av förhandlingar över blockgränsen).

1 Det är av denna anledning som svenska nyval benämns som "extra val" och inte "nyval" i svensk lagtext.

DECEMBERÖVERENSKOMMELSEN OCH REGERINGENS FRAMTIDSUTSIKTER

Extra valet som skulle ha hållits i mars 2015 avlystes i slutet av december, två dagar innan Löfven hade möjligheten att utlysa extra val (dvs. 3 månader från den nyvalda riksdagens första sammanträde). I och med den så kallade *Decemberöverenskommelsen* annonserade regeringen Löfven och allianspartierna att det politiska block som är mindre kommer att avstå från att rösta för sitt eget (eller sina egna) förslag till statsbudget om det finns risk att det största politiska blockets förslag förlorar i huvudvoteringen. Där tidigare försök till blocköverskridande överenskommelser hade misslyckas, fick hotet om extra val – ett val som ingen av riksdagspartierna förutom Sverigedemokraterna önskade – partierna att nå en kompromiss som främst skulle garantera att en minoritetsregering skulle kunna få igenom sin budget utan stöd från Sverigedemokraterna. Hot om extra val kan, som von Sydow (2005) noterat, paradoxalt nog underlätta förhandlingar och samarbeten över blockgränsen. Detta skedde 1993 när regeringen Bildt förhandlade med Ny demokrati om ett ekonomiskt krispaket, 2004 när Folkpartiet förhandlade med regeringen Persson angående övergångsregler för arbetskraften från de nya EU-staterna och med *Decemberöverenskommelsen* 2014.

Trots att denna överenskommelse kom till stånd, så är det en relevant fråga om regeringen Löfven kommer att mäktas med att regera hela mandatperioden? Svenska regeringar har historiskt varit relativt förskonade från regeringskriser i form av egeninitierade avgångar eller förlorade misstroendeomröstningar. Senast en svensk regering avgick (i förtid) i praktiken var 1981 när den andra Fälldin-regeringen först entledigade alla moderata statsråd och sedan, när misstroendevotum hägrade, valde att lämna in sin avgångsansökan till talmannen. En ytterligare regering har visserligen avgått i förtid efter detta, Ingvar Carlssons första regering 1990, men i detta fall tillträdde Carlsson som statsminister igen kort därefter (så det ledde i praktiken inte till någon egentlig förändring av regering). Men Sverige är inget representativt land jämfört med andra länder i Europa i detta avseende. Faktum är att nästan 60 procent av alla regeringar i Europa sedan andra världskriget har avgått i förtid, antingen genom att utlysa nyval, eller genom att ersättas av en annan regering mellan ordinarie parlamentsval.²

I litteraturen om regeringsstabilitet, där man studerar vad som påverkar hur länge regeringar lyckas sitta kvar, har främst betydelsen av de formella politiska institutionerna, kritiska händelser (både politiska och ekonomiska), partisystemet, ekonomin, samt regeringens sammansättning och parlamentariska styrka, lyfts fram som betydelsefulla faktorer (se t.ex. Bergman et al.

2 Siffran baserar sig på egna beräkningar utifrån data från Andersson et al (2014) med egna uppdateringar till och med år 2013.

2015). Starka tvåkammersystem, där lagförslag måste få stöd i båda kamrarna, tenderar att öka risken för handlingsförklarade regeringar och tidiga regeringsavgångar (Druckman et al. 2005). I semi-presidentiella system har statschefen inte sällan stora möjligheter att på egen hand avsätta en regering. Även detta bidrar till en ökad regeringsinstabilitet (Bergman et al. 2015; Saalfeld 2008). Dessutom, länder där en majoritet av parlamentarikerna måste rösta för en regering för att den skall få tillträda (dvs. länder med s.k. positiv parlamentarism), har också i genomsnitt mer kortvariga regeringar. Detta beror på att de regeringar som bildas i dessa länder ofta blir ideologiskt heterogena, bestående av partier som inte alltid har så många ideologiska likheter och därmed kan få det svårt att hålla ihop en hel mandatperiod (Saalfeld 2008; Warwick 1994). Dessa institutionella förutsättningar gäller dock inte Sverige. Två faktorer av relevans för den svenska kontexten i tidigare forskning är däremot regeringens sammansättning och parlamentariska styrka, samt fragmenteringen av partisystemet.

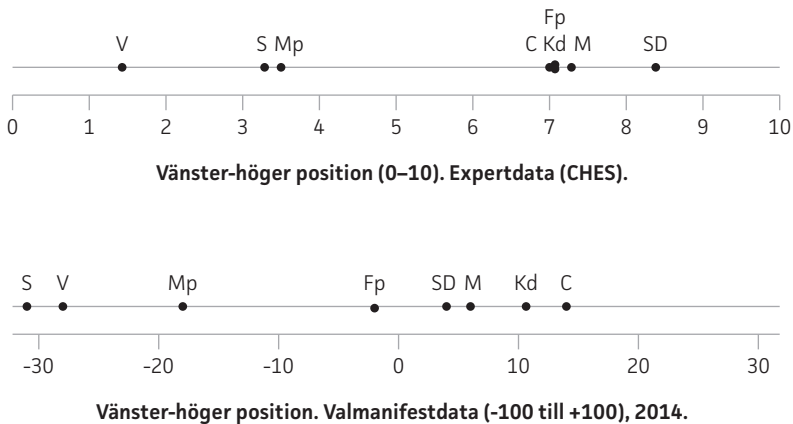
Till exempel drabbas minoritetsregeringar av fler avgångar än de som har majoritetsstöd i parlamentet, och det gäller i synnerhet de minoritetsregeringar som består av fler än ett regeringsparti. Detta beror på att partier som har egen majoritet har lätt att få igenom sina lagförslag och riskerar inte heller att förlora misstroendeomröstningar eller andra viktiga omröstningar som är nödvändiga för att effektivt kunna styra landet. De regeringar som har sämst förutsättningar att lyckas inneha regeringsmakten en hel mandatperiod är, liksom Löfvens regering, koalitionsregeringar utan starkt stöd i parlamentet (Bergman et al. 2015; Saalfeld 2008). Enpartiregeringar i minoritet har det något lättare, inte minst på grund av att dessa ofta bildas när det finns stödpartier eller i situationer där det saknas andra tydliga regeringsalternativ, vilket varit fallet för ett flertal svenska enpartiminoritetsregeringar (Bale & Bergman 2006). Sätillvida har Löfvens regering ett stödparti i form av Vänsterpartiet, men det underlättar inte i nämnvärt då detta stöd inte ger en riksdagsmajoritet.

Det är dock inte enbart förmågan att erhålla en parlamentarisk majoritet som är av betydelse i detta sammanhang, utan även regeringspartiers förmåga att samarbeta och hitta en gemensam politik. Regeringspartier som ligger ideologiskt nära varandra (dvs. regeringar som är ideologiskt homogena) har självfallet betydligt lättare att komma överens om en gemensam plattform för vilken politik man vill driva under mandatperioden (Bergman et al. 2015; Warwick 1992). I detta avseende kan koalitionsöverenskommelser också underlätta för att enas om en gemensam position i frågor där man tycker olika (Strøm & Müller 1999). Viktigast är dock att regeringskoalitionen är ideologiskt sammanhängande och att det inte finns en alternativ mer ideologisk homogen regeringskoalition som skulle kunna bildas (Saalfeld 2008; Lupia & Strøm 2008).

Hur ser det ut för Löfvens regering i detta avseende? Inom koalitionsforskningen används i huvudsak två olika metoder för att bestämma partipositioner

– expertundersökningar och analyser av partiernas egna valmanifest. Figur 3 visar hur de svenska riksdagspartierna placerar sig på en generell vänster-höger skala, utifrån expertbedömningar respektive utifrån vad partierna skriver i sina valmanifest. Expertbedömningarna kommer från Chapel Hill Expert Survey (Bakker et al 2015) och utgår från att ett antal experter (dvs. statsvetare) har tillfrågats om partiets positioner i olika sakpolitiska frågor och övergripande positioner på politiska konfliktdimensioner. I denna undersökning har experterna placerat in partierna på en skala från 1–10 där 1 är längst till vänster och 10 längst till höger. Medelvärdet av de olika experternas bedömningar antas beskriva partiets position. Då expertundersökningen för 2014 i skrivande stund inte är färdig används 2010 års undersökning. Ett annat sätt att mäta parti-positioner utgår från partiernas valstrategiska dokument, valmanifesten, som publiceras inför varje val. Partiernas placering på en vänster-högerdimension utifrån partiernas valmanifest visar utrymmet (i procent) som respektive parti ägnar åt olika frågor som kan klassificeras som vänster- respektive högerfrågor dvs. andelen högerfrågor i procent minus andelen vänsterfrågor i procent (se Budge et al. 2001). Negativa värden kan därför tolkas som mer vänster och positiva värden som mer höger i figuren.³

Figur 3. Riksdagspartiernas vänster-höger position enligt två undersökningar

I figur 3 framgår att oavsett mätmetod och enligt den viktigaste konfliktdimensionen, vänster-höger dimensionen, är de politiska blocken ideologiskt distinkta. Enligt expertbedömningarna från 2010 befann sig Socialdemokraterna och Miljöpartiet ideologiskt närmast varandra, och det är rimligt att anta att detta inte har förändrat sig speciellt mycket till valet 2014. Valmanifesten ger

3 För Moderaterna baserar sig siffrorna på Alliansens gemensamma valmanifest då Moderaterna inte presenterade något eget manifest. Data kommer från Bergman, Bolin & Sandström (2015).

en något annorlunda bild, då Vänsterpartiet har en valretorik som är mest lik Socialdemokraternas. Men även utifrån den information som ges av valmanifesten, befinner sig Miljöpartiet närmare Socialdemokraterna på vänster-höger skalan än något Alliansparti. Med andra ord, regeringen Löfven är en ideologiskt sammanhållen koalition. Det betyder dock inte att det finns frågor som de två regeringspartierna inte är överens om, inte minst gällande kärnkraften och mer kostsamma reformer inom miljö- och klimatpolitiken. Samtidigt lyckades de två partierna överbrygga många skiljaktigheter i och med de förhandlingar som ägde rum i samband med regeringsbildningen, vilket framkom i både offentligtgjorda överenskommelser (Socialdemokraterna 2014) och regeringsförklaringen (Löfven 2014). Att regeringen skulle falla på grund av interna stridigheter över policyfrågor ter sig därför i skrivande stund som osannolikt. Utöver detta kan även *Decemberöverenskommelsen* underlätta regeringens arbete, men det återstår dock att se vilken betydelse överenskommelsen har i praktiken, inte minst då den bygger på att de sex partierna är överens om vilka förslag och områden som faktiskt hör hemma i statsbudgeten.

Därutöver är det oklart om minoritetsregeringen kommer att stå ut med att förlora omröstningar på andra områden, även om dessa inte har direkta budgetkonsekvenser. Det parlamentariska läget har i hög grad förändrats under de tre senaste decennierna. Sverige var fram till 1980-talet ett typexempel på en skandinavisk fempartimodell, med ett dominerande socialdemokratiskt parti (Berglund & Lindström 1978). Med inträdet av nya riksdagspartierna, Miljöpartiet 1988, Kristdemokraterna 1991, och Sverigedemokraterna 2010, har fragmenteringen av det svenska politiska systemet ökat. I kombination med förändrade styrkeförhållandena mellan de etablerade partierna, den förstärkta blockpolitiken, och Sverigedemokraternas ökade parlamentariska styrka – ett parti som ingen av de andra sju riksdagspartierna önskar samarbeta med – har detta bidragit till att Löfven-regeringens parlamentariska läge är betydligt svårare jämfört med läget för tidigare svenska minoritetsregeringar. Så länge *Decemberöverenskommelsen* består finns det sannolikt inget akut hot mot regeringens överlevnad, men likväl kommer det att vara svårt för regeringen att få igenom mycket av sin politik så länge regeringen inte lyckas göra blocköverskridande överenskommelser. Till skillnad från Reinfeldts minoritetsregering (2010–2014) kan regeringen Löfven inte förlita sig på ett passivt stöd i riksdagen från Sverigedemokraterna, av den enkla anledningen att antalet politiska frågor där regeringen och Sverigedemokraterna är överens är ytterst begränsat.

Referenser

- Allern, Elin Haugsgjerd & Nicholas Aylott, 2009. "Overcoming the fear of commitment: Pre-electoral coalitions in Norway and Sweden", *Acta Politica* 44 (3), s 259–85.
- Aylott, Nicholas & Niklas Bolin, 2007. "Towards a two-party system? The Swedish parliamentary election of September 2006", *West European Politics* 30 (3), s 621–33.
- Bakker, Ryan, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen & Milada Vachudova, 2015. "Measuring party positions in Europe The Chapel Hill expert survey trend file, 1999–2010", *Party Politics* 21(1), 143–152.
- Bale, Tim & Torbjörn Bergman, 2006. "Captives No Longer, but Servants Still? Contract Parliamentarism and the New Minority Governance in Sweden and New Zealand", *Government and Opposition* 41 (3), s 422–49.
- Berglund, Sten & Ulf Lindström, 1978. *The Scandinavian Party System(s)*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergman, Torbjörn, Niklas Bolin & Camilla Sandström, 2015. "Det finns möjligheter till blocköverskridande samarbeten", i *Om makt och politik*, tillgänglig på <<https://maktochpolitik.wordpress.com/2015/04/17/det-finns-mojligheter-till-blockoverskridande-samarbeten/>>, citerad 26/4 2015.
- Bergman, Torbjörn, Svante Ersson & Johan Hellström, 2015. "Government formation and breakdown in Western and Central Eastern Europe", *Comparative European Politics* 13 (3), s 345–75.
- Bergman, Torbjörn, 1995. *Constitutional rules and party goals in coalition formation*. Umeå: Umeå universitet.
- , 2014. "Sitter Löfven i en historiskt svår situation?", i *Om makt och politik*, tillgänglig på <<https://maktochpolitik.wordpress.com/2014/10/15/sitter-lofvens-regering-i-en-historiskt-svar-situation/>>, citerad 10/4 2015.
- Bergstrand, Mats, 2010. "Ullsten", *Sveriges statsministrar under 100 år*, vol. 18. Stockholm: Bonniers.
- Browne, Eric C. & Mark N. Franklin, 1973. "Aspects of coalition payoffs in European parliamentary democracies", *American Political Science Review* 67 (02), s 453–69.
- Budge, Ian & Hans Keman, 1990. *Parties and democracies, Coalition formation and government functioning in 20 States*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian., H. D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara, & E. Tanenbaum, 2001. *Mapping Policy preferences: Estimates for parties, electors, and governments 1945–1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Bäck, Hanna, 2015. "Partierna och regeringsbildningen", i Hagevi, Magnus (red.), *Partier och partisystem*. Lund: Studentlitteratur.
- Bäck, Hanna & Torbjörn Bergman, 2015. "The Parties in Government Formation", i Pierre, J. (red.), *Oxford University Press Handbook of Swedish Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Bäck, Hanna, Marc Debus & Patrick Dumont, 2011. "Who gets what in coalition governments? Predictors of portfolio allocation in parliamentary democracies", *European Journal of Political Research* 50 (4), s 441–78.
- Bäck, Hanna & Patrick Dumont, 2008. "Making the first move", *Public Choice* 135 (3–4), s 353–73.
- Bäck, Hanna, Henk Erik Meier & Thomas Persson, 2009. "Party size and portfolio payoffs: The proportional allocation of ministerial posts in coalition governments", *The Journal of Legislative Studies* 15 (1), s 10–34.

- Debus, Marc, 2009. "Pre-electoral commitments and government formation", *Public Choice* 138 (1-2), s 45-64.
- Druckman, James N., Lanny W. Martin & Michael F. Thies, 2005. "Influence without confidence: Upper chambers and government formation", *Legislative Studies Quarterly* 30 (4), s 529-48.
- Druckman, James N. & Paul V. Warwick, 2005. "The missing piece: Measuring portfolio salience in Western European parliamentary democracies", *European Journal of Political Research* 44 (1), s 17-42.
- Gamson, William A., 1961. "A theory of coalition formation", *American sociological review*, s 373-82.
- Golder, Sona Nadenichek, 2006. "Pre-electoral coalition formation in parliamentary democracies", *British Journal of Political Science* 36 (02), s 193-212.
- Laver, Michael, 1998. "Models of government formation", *Annual Review of Political Science* 1 (1), s 1-25.
- Lupia, Arthur & Kaare Strøm, 1995. "Coalition termination and the strategic timing of parliamentary elections", *American Political Science Review*, s 648-65.
- , 2008. "Bargaining, transaction costs, and coalition governance", i K. Strøm, W. C. Müller & T. Bergman (eds.), *Cabinets and coalition bargaining: the democratic life cycle in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Löfven, Stefan, 2013. "Vinner vi är vi beredda att regera över blockgränsen", *Dagens Nyheter*, 8 november.
- Löfven, Stefan, 2014. *Regeringsförklaringen*. Stockholm: Regeringskansliet. Tillgänglig på <<http://www.regeringen.se/content/1/c6/24/71/20/9d251590.pdf>>, citerad 28/4 2015.
- Mitchell, P. & B. Nyblade, 2008. "Government Formation and Cabinet Type", i K. Strøm, W. C. Müller & T. Bergman (eds.), *Cabinets and coalition bargaining: the democratic life cycle in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Müller, W. C. & K. Strøm, 1999. *Policy, office, or votes?: how political parties in Western Europe make hard decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petersson, Olof, 1979. *Regeringsbildningen 1978*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Reinfeldt, Fredrik, Jan Björklund, Annie Lööf & Göran Håggglund, 2014. "Vi godtar inte en regering som saknar stöd för budgeten", *Dagens Nyheter*, 21 augusti.
- Saalfeld, T., 2008. "Institutions, Chance and Choices: The Dynamics of Cabinet Survival", i K. Strøm, W. C. Müller & T. Bergman (eds.), *Cabinets and coalition bargaining: the democratic life cycle in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party strategies in a multiparty system*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialdemokraterna, 2014. "Överenskommelse mellan Socialdemokraterna och Miljöpartiet de gröna". Tillgänglig på <http://www.socialdemokraterna.se/upload/Overenskommelse_mellan_Socialdemokraterna_och_Miljopartiet_de_grona.pdf>, citerad 28/4 2015.
- Strom, Kaare, 1990. "A behavioral theory of competitive political parties", *American Journal of Political Science*, s 565-98.
- Strøm, Kaare & Wolfgang C. Müller, 1999. "The keys to togetherness: Coalition agreements in parliamentary democracies", *The Journal of Legislative Studies* 5 (3-4):255-82.
- Sveriges riksdag, 2014. *Presskonferens: Pressträff med talman Per Westerberg och Stefan Löfven (S), 18 September 2014*. Stockholm: Sveriges Riksdag. Tillgänglig på <<http://www.riksdagen.se/sv/Sa-funkarriksdagen/Talmanen/Presskonferens/?did=H1C220140918pk1>>, citerad 1/4 2015.

- Thies, Michael F., 2001. "Keeping tabs on partners: The logic of delegation in coalition governments", *American Journal of Political Science*, s 580–98.
- Verzichelli, Luca, 2008. "Portfolio allocation", in *Cabinets and Coalition Bargaining* (eds.), M. Strøm and T. Bergman. Oxford: Oxford University Press.
- von Sydow, Björn, 2005. "Författningsutvecklingen och parlamentarismen sedan 1970", *Statsvetenskaplig tidskrift* 107 (1).
- Warwick, Paul V., 1992. "Ideological diversity and government survival in Western European parliamentary democracies", *Comparative Political Studies* 25 (3).
- , 1994. *Government survival in parliamentary democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- , 1996. "Coalition government membership in West European parliamentary democracies", *British Journal of Political Science* 26 (04), s 471–99.
- Warwick, Paul V. & James N. Druckman, 2006. "The portfolio allocation paradox: An investigation into the nature of a very strong but puzzling relationship", *European Journal of Political Research* 45 (4), s 635–65.

Uppsatser

Utfordringer for skandinavisk demokrati og statsvitenskap

Johan P. Olsen

Folkestyret og statsvitenskapen

Syv svenske kollegaer har presentert interessante utfordringer i forbindelse med min Westerståhl-forelesning om forholdet mellom det gode styresett og det gode samfunn. Det gjelder politisk praksis: om den skandinaviske styreformens i et nytt århundre vil utvikles slik at den bidrar til gode samfunn, eller om pågående endringer vil gjøre det vanskeligere for denne demokrati-modellen å stå frem som et internasjonalt forbilde. Det gjelder også statsvitenskapelig teori: om den politiske orden og politikken bidrag til det gode samfunn og den relative forklaringskraften til politiske aktører, institusjoner og samfunnsprosesser.¹

Spørsmålene er viktige fordi den politiske organisasjons- og styringsmodellen og samfunnsformen i etterkrigstidens Skandinavia – den intervenserende velferdsstaten og velferdssamfunnet – vokste frem i en spesiell historisk epoke. Det var en æra preget av industrisamfunnet, med blant annet et dominerende sosialdemokrati, en sterk fagbevegelse, samarbeid og kompromissvilje, en raskt voksende offentlig sektor og sterk økonomiske vekst – faktorer som ikke er til stede i samme grad som før.

Når studieobjektet til en akademisk disiplin er i endring, er det ikke overraskende om det også skjer endringer i faget, og både de skandinaviske landene og statsvitenskapen er i en brytningstid. Oppmerksomheten rettes derfor mot politikk som utforming av den politiske orden, mer enn politikk innenfor en stabil politisk orden. «*State of the art*» – analyser viser imidlertid at det er

1 Takk til *Statsvetenskaplig tidskrift* og redaktørene Magnus Jerneck og Bjørn Badersten for at de fikk syv svenske kollegaer til å kommentere min Westerståhl-forelesning (Olsen 2015), og for at de ga meg anledning til å kommentere kommentarene. Vanligvis er statsvitere flinkere til å finne feil ved andres arbeid enn å komme opp med gode ideer selv. Jeg er derfor imponert over at alle kommentarene er konstruktive bidrag til hva som kan og bør gjøres, mer enn hva som er feil med min fremstilling. Jeg tar for meg skandinavisk demokrati, vel vitende om at finnes forskjeller mellom landene. Jeg har som oftest Norge og Sverige i tankene, fordi jeg kjenner disse to landene bedre enn Danmark.

usikkert hvor statsvitenskapen vil gå og hvilken samfunnsmessig relevans den vil ha i fremtiden. Det er reist spørsmål om faget er så fragmentert at det ikke vil være i stand til å gi et helhetsbilde av endringene demokratiene går gjennom og de styrings- og samfunnsformer som vokser frem (Goodin 2009a, Jerneck og Badersten 2010, Holmberg og Rothstein 2012, Olsen 2012, 2015a, Stoker, Peters og Pierre kommer). Mitt siktemål med forelesningen var derfor å knytte sammen noen dagsaktuelle utfordringer med noen varige spørsmål og kontroverser i studiet av politisk orden, politikk og samfunnsstyring.

Studiet av om og hvordan «det gode styresett» bidrar til «det gode samfunn» bygger på en antakelse om at politisk organisering kan påvirke samfunnets kvalitet. Det vil si at den politiske orden/de politiske institusjoner kan ha selvstendig forklaringskraft i forhold til samfunnsutviklingen. En institusjons-sentrert tilnærming konkurrerer imidlertid med en aktørsentrert tilnærming som ser politiske aktører, deres verdier, interesser, situasjonsoppfatninger, ressurser og handlingskapasitet som viktigst, med institusjonene som instrumenter for aktørene. En institusjonssentrert tilnæringsmåte konkurrerer også med en samfunnssentrert tilnærming som forutsetter at de viktigste drivkreftene ligger i samfunnet (økonomiske, teknologiske, demografiske etc. prosesser) – både tunge historiske trender og spesielle hendelser – og at de politiske institusjonene er et biprodukt av samfunnsprosesser.

Ulike politiske ideologier og akademiske teorier legger ulik vekt på disse forklaringsfaktorene og vurderer dem også ulikt normativt. En grunn til at politikk er viktig, er da også at det, spesielt i brytningstider, er ulike meninger om hva som er et godt styresett og et godt samfunn. En av den demokratiske politikkens viktigste oppgaver er å bevare samfunnsfreden, til tross for uenighet om hvilken rolle, makt og ansvar politiske institusjoner skal ha i samfunns-livet; hvordan makt og ansvar skal organiseres og konflikter løses; hvem som skal kunne delta og hvilke ressurser og styringsinstrumenter som er legitime.

For å fange opp grunnleggende prinsipper for demokratisk-politisk organisering og deres samfunnseffekter, er det neppe fruktbart å se slike forklarings- og vurderingsmåter som alternativer. Det kan være mer fruktbart å se dem som supplerende, og undersøke forholdet mellom dem og deres forklaringskraft under skiftende forhold. I stedet for å se alle samfunnssfærer som politisk styrt, eller politikk og styresett som samfunnsbestemt, kan det være fruktbart å se på hvordan organiseringen av politisk liv og organiseringen av samfunnet for øvrig (sosio-økonomisk-kulturelt liv) påvirker hverandre (Bendix 1960, Weber 1978).

Legitimering av *demokratisk* styring og lederskap forutsetter evne til å overbevise de styrte om at offentlig virksomhet bidrar til et bedre samfunn og høyere livskvalitet enn en utvikling drevet av prosesser i hovedsak utenfor myndighetenes kontroll; i form av tradisjonell moral, familie og individuelle valg i det sivile samfunn og markeder. Legitimitet fordrer argumenter som skaper oppslutning om styringens fornufts- og kunnskapsgrunnlag; hva som er

rasjonelt og sant, og tro på at utviklingen kan påvirkes gjennom politikk; dens etisk-moralske grunnlag: de ideal, prinsipper, verdier og interesser som brukes til å avgjøre hva som er godt, rettferdig og ønskelige; og dens maktgrunnlag: fordelingen av ressurser, rettigheter og handlingskapasitet (Olsen 1993).

Mens mye teoretisering i statsvitenskapen i etterkrigstiden har vært preget av amerikanske forhold, var siktemålet å belyse hva som kan læres fra skandinavisk erfaringer de siste 50 årene. Midten av 1960-tallet kan ses som et høydepunkt for den skandinaviske velferdsstaten og velferdssamfunnet; med stor oppslutning om styringsformen, samarbeid og bred forankring av politikk i befolkningen, fjerning av svakheter ved det eksisterende gjennom stegvise reformer, vellykket tilpasning til internasjonale markeder og velstand. Det ble likevel på 1980-tallet reist spørsmål om hva som ville komme etter «den historiske kompromissens epok» (Korpi 1981:224). Den svenske Makt- og demokratiutredningen (SOU 1990:44) var opptatt av at Sverige var ved slutten av en epoke, med nye utfordringer og behov for omprøving. En hovedpåstand fra den norske Makt- og demokratiutredningen (1998–2003) var at folkestyret sto overfor en ny historisk epoke. Det representative demokratiet og parlamentariske prinsipper var sterkt svekket; en utvikling som representerte et mulig «farvel til folkestyret?» (NOU 2003: 19, Tranvik og Selle 2003).

Uttalelsene gjenspeiler at den skandinaviske tradisjonen det siste halve hundreåret er blitt utfordret. Det er en tradisjon hvor forestillinger om det suverene folk, den suverene stat og det suverene parlament har stått sentralt. Det representative-parlamentariske styresettet, med flertallsavgjørelser forankret i medlemsbaserte politiske partier, masseorganisasjoner og folkebevegelser, har imidlertid vært kombinert med forhandlinger mellom myndigheter og organiserte interesser, korporativ representasjon, en stor offentlig sektor, en profesjonell administrasjon, ekspertstyre og en åpen økonomi.

De siste tiårene har denne tradisjonen fått konkurranse fra en styringstradisjon som gir prioritet til økonomisk ny-liberalisering, konkurransebaserte markeder og private bedrifter som forblide for offentlig sektor; så vel som ny-konstitusjonalisme med sterke domstoler som skal vokte en rettighetskatalog og begrense det politiske handlingsrommet, autonome sentralbanker og kontrollorganer på armlengdes avstand fra folket og de folkevalgte. Internasjonalt har det vært endringer i synet på politikken og den offentlige sektors rolle, med synkende tillit til representative institusjoner, politiske partier, interesseorganisasjoner og korporative representasjonsordninger. Idémessig har det skjedd en individualisering, med prioritering av det suverene individ, og en svekkelse av kollektivistiske ideer om det suverene folk.² Samfunnene er blitt

2 Det er et paradoks at individualisme og individuelle valg har preget politisk retorikk i perioden, samtidig som politisk, sosialt og økonomisk liv mer enn noen gang før er dominert av store og ressursrike formelle organisasjoner og institusjoner som i stor grad gir premissene for den enkeltes atferd.

mer sammensatt, blant annet som et resultat av migrasjon på tvers av kulturelle genser. Ny teknologi, ikke minst informasjonsteknologi, har skapt nye muligheter og problemer. Redusert økonomisk vekst og økonomiske kriser har gjort det vanskelig å løse problemer gjennom å øke kaken som skal fordeles. Den suverene nasjonalstaten er utfordret av europeisering og internasjonalisering (Olsen 1990, 2014).

Forholdet mellom det gode styresett og det gode samfunn vil derfor først bli sett i lys av hvordan «folket» som skal styre og styres, avgrenses, og hva som binder sammen og skiller et samfunn. Så analyseres de idémessige og organisatoriske prinsipper en demokratisk-politisk orden bygger på. Deretter diskuteres oppfatninger om politiske aktører og deres motivasjon og handlingskapasitet og handlingsrommet for politisk lederskap, herunder muligheten for erfaringsbasert læring og bevisste reformer som endrer praksis og skaper ønskede effekter. Til slutt oppsummeres noen utfordringer for folkestyret og statsvitenskapen i Skandinavia.

«Folket» som skal styre og styres

Politikkens handlingsrom for å skape et godt samfunn og forbedre borgerenes livskvalitet påvirkes av trekk ved det folk og det samfunn som skal styres. «Modernitet» viser til en spesiell historisk utviklet sosial orden, men samfunn kan være preget av fellesskap og sterke bånd, eller dype og varige konflikter. Grensene til omverdenen kan være sterke og beskyttende eller porøse og åpne for påvirkning utenfra. Fellesskap kan være varige eller de kan oppstå, endres og gå i oppløsning i løpet av relativt kort tid. Norbert Elias formulerte spørsmålet om sivilisert samliv slik: det blir ofte spurt om hvordan det er mulig at folk angriper og dreper hverandre. Man skulle heller spørre, hvordan er det mulig at så mange mennesker vanligvis lever fredelig sammen uten frykt for å bli angrepet og drept av noen som er sterkere enn dem (Elias 1988). For statsvitenskapen har det vært viktig å belyse hvilken betydning den politiske orden har for sivilisert samliv, men også hvordan svaret avhenger av trekk ved det enkelte samfunn.

SKIFTENDE GRENSER FOR POLITISKE FELLESKAP

I Skandinavia, som i Europa forøvrig, har tenkning om «folket» og folkestyre vært knyttet til fremveksten av den territorielle staten som en spesiell type politisk fellesskap og organisasjon. Det vil si en enhet med klare territorielle grenser, kontroll over befolkningen og territoriet, evne til å ekstrahere ressurser fra samfunnet, og med ordnede relasjoner til andre stater. Et kjennetegn ved utviklingen i Norden de siste hundreårene har vært at folkene har ønsket samarbeid, men ikke statsfellesskap. Visjonen fra Kalmarunionen (1389–1521) om at de nordiske landene alltid skulle være forente, har ikke vist seg levedyktig.

Det er nasjonal integrasjon og nordisk disintegrasjon som har vært den dominerende utviklingslinjen (Allardt et al. 1981:4).

Som navnet sier: statsvitenskapen er «*the discipline of the state*» (Goodin 2009b), men den Westfalske orden er under press. Nasjonale grenser og nasjonal tilhørighet har konkurranse fra både mindre og større fellesskap; av regionale separatistbevegelser og europeisk integrasjon. Europeisering og internasjonalisering utfordrer den territorielle staten som dominerende form for politisk identitet og organisert handlekraft. De nasjonale grensene er blitt mer porøse og avhengigheten av regler og beslutninger utenfra er blitt større. Det er mer usikkert hvilke, og hvor sterke, fellesskap som vil bli utviklet på ulike territoriale nivåer, og folkestyre kan ikke ensidig knyttes til en suveren territoriell stat.

Utviklingen gir mindre støtte til *end-of-history*-spådommer enn til Reinhard Bendix som på 1960-tallet skrev: «a historically delimited term like the «state» implies not only a transition in the early modern period, but sooner or later a transition to new and yet unrecognized institutional patterns in the future» (Bendix 1968:9). Utviklingen kan ta flere veier. Mye vil avhenge av hvordan EU utvikler seg (Bergman 2015), men i følge Bexell (2015) gir dagens forskning ikke grunn til å tro at neste århundre vil bli det globale demokratiets århundre.

HVA BINDER SAMFUNN SAMMEN OG HVA SKILLER?

Handlingsrommet for politisk lederskap påvirkes av hvilket konfliktstoff som preger samfunnet. «Samfunn» forutsetter at en gruppe mennesker har noe til felles, at de lever sammen på organisert vis med en viss følelse av samhörighet og solidaritet basert på felles tradisjoner og institusjoner. Men samfunn er mer eller mindre integrert. Hva en befolkning har felles, og hvilke og hvor dype og varige skillelinjer som finnes, varierer mellom land og over tid.

I de skandinaviske landene har nasjonal identitet vært sett som sammenbindende og overordnet alle skillelinjer. Nasjonsbygging har stått sentralt, og utdanningsinstitusjonene har vært viktige fellesskapsskapende institusjoner. Den enkelte skulle lære å ta hensyn til andre og utvikle vilje til samarbeid og kompromiss (Boli 1989). Den svenske regjeringens mandat for Makt og demokratiutredningen viste også til at den historisk-kulturelle utviklingen hadde ført til en *samförstandskultur*, og den så solidaritet mellom borgerne som en nødvendig forutsetning for at samfunnet ikke skal bryte sammen i strid mellom ulike grupper (SOU 1990:44, s. 13,408). Utredningen konkluderte imidlertid med at både interne og eksterne forandringsfaktorer hadde svekket denne kulturen:

«Det torde ändå vara obestridligt att riksenhetligheten och den kulturella homogeniteten håller på att försvagas» (SOU 1990:44, s. 401). ... «Åtskilliga av det moderna Sveriges institutioner är förbundna med en typ av industri-samhälle vars tid nu oåterkalleligt är förbi» (SOU 1990:44, s. 403).

De 25 årene som er gått siden utredningen avga sin rapport har internasjonalt vært preget av et politisk klima og reformideer hvor forholdet mellom sfæren for solidaritet og sfæren for konkurranse har blitt endret. Individuelle friheter og rettigheter og kalkulert egennytte har fått større plass på bekostning av kollektiv identitet, fellesskapsfølelse og felles løsninger gjennom offentlig sektor. Offentlig makt er blitt sett som en trussel mot den enkelte, mer enn som beskyttelse av svakere parter mot ressursrike og mektige grupper. Kollektive tjenestetilbud er blitt kritisert, med krav om individuelt tilpassede tilbud. Igjen står demokratiene overfor spørsmålet om hvordan man skal kombinere individuell frihet med legitime normative bånd (Olsen 1990, 2014, March og Olsen 1995).

I internasjonal målestokk står nasjonalt fellesskap, likhetsidealer og begrensede forskjeller i levekår fortsatt sterkt i Skandinavia. Nasjonen, som uttrykk for felles identitet er likevel utfordret av at nye konfliktlinjer har vokst frem og gamle er vekt til live. Eksempler er spørsmål om europeisk integrasjon, innvandring, klima og miljøspørsmål, geopolitikk og sikkerhet, økende kulturell-religiøs pluralisme, identitets- og verdighetsspørsmål, samt økende sosio-økonomiske ulikheter og nyfattigdom.

Balansen mellom fellesskap og konflikt påvirkes også av ny teknologi. Digitaliseringen av samfunnet gjør store mengder informasjon lett tilgjengelig og skaper tolkningsrikdom. Den påvirker informasjonsstrømmer, virkelighetsoppfatninger, kontaktmønstre, politikk og offentlig forvaltning og stiller spørsmål ved behovet for og kompetansene til tradisjonelle institusjoner. Betydningen av statsborgerskap utfordres, nasjonalstatene mister kontroll og det åpnes for nye former for politisk organisering og styre. Om digitaliseringen vil fremme demokratiske prosesser, eller ikke, må diskuteres:

«Den digitala demokratin kan vara den starka demokratin, men det är långt ifrån den självklara utvecklingen om inte samhällets institutionella arrangemang stödjer just detta» (Wihlborg 2015, s. 47).

Det gjelder derfor å forstå både konfliktskapende og integrerende krefter og folkestyrets vanskelige balanse ganger mellom fellesskap-individ, flertallsstyremindretallsrettigheter, konformitet-frihet, konsensus-konflikt, stat-samfunn, sentralisering-desentralisering, autoritet-opposisjon, massedeltakelse-elitestyre, samarbeid-konkurranse, likhet-ulikhet, fellesmoral-egeninteresse, prinsippfasthet-kompromissvilje, rettigheter-plikter, styring til beste for folket-styring med folkelig deltagelse og representasjon, nasjonale interesser-humanistiske verdier, suverene stater-overnasjonale institusjoner, og orden-endring.

Politisk orden

Det politiske handlingsrommet for å utvikle et godt samfunn påvirkes av hvilke institusjoner som finnes for felles problem- og konfliktløsning. Demokratisk

politikk aspirerer til å utvikle institusjoner som gjør det mulig å styre på en relativt ordnet måte; institusjoner som øker heller enn reduserer sjansene for sivilisert samliv. Flere av (morgen)dagens spenninger vil imidlertid kreve andre konfliktløsningsmekanismer enn de som har virket bra i forhold til tradisjonelle økonomiske fordelingsproblemer i en vekstperiode. Moderne samfunn kjennetegnes av differensiering, med ulik legitimitet for ulike prinsipper og ressurser i ulike institusjonelle sfærer, noe som begrenser legitimiteten til flertallsstyre. Flertallsprinsippet vil særlig ha begrenset oppslutning i dypt splittede samfunn. Det vil der også være vanskelig å appellere til felles normer og oppfatninger om hva som er fornuftig og rettferdig, slik det har vært vanlig i skandinaviske forhandlingssystem. Demokratiene vil stå overfor særlig vanskelige utfordringer dersom store deler av innvandrerbefolkningen blir dårlig integrert slik at det utvikles et polarisert konfliktmønster preget av sammenfall mellom klasse, etnisitet og religion.

En politisk orden kan være bygd på tvang, interessefelleskap og kalkulert nytte, eller felles moral og kultur. Et *demokratisk*-politisk fellesskap forutsetter i tillegg en betydelig grad av frivillig oppslutning om felles institusjoner og ideer om hvordan samfunnet skal organiseres og styres politisk. Institusjoner gir regler og normer for korrekt atferd for ulike roller i ulike situasjoner. De forklarer og begrunner reglene, og de organiserer myndighet og ressurser som (mer eller mindre) gjør det mulig å følge reglene (March og Olsen 1989). Institusjonene skal både sikre handlekraft og begrense maktutøvelsen og beskytte den enkelte og minoriteter mot overgrep, blant annet ved å definere hva som er legitime ressurser i ulike institusjonelle sfærer.

INSTITUSJONENES IDÉMESSIGE BASIS

Politiske ideologier og akademiske teorier forutsettes å gi idealer, standarder og argumenter som definerer det etisk-moralske innholdet i begreper som det gode styresett og det gode samfunn. Spørsmålet om hvordan politiske institusjoner kan begrunnes og rettferdiggjøres har da også stått sentralt i studiet av politikk (Badersten 2006). Aristoteles (1980) hevdet at det gode og rettferdige liv ikke kan oppnås dersom samfunnet ikke er godt politisk organisert og styrt. Agnafors (2015) ser også det gode styresett som en komponent av et godt samfunn, og ikke som konsekvenser av eller betingelser for et godt samfunn.

I etterkrigstidens Skandinavia har «demokrati» fått et tilnærmet ideologisk hegemoni som normativ standard. Den offisielle selvforståelsen, slik den kommer til uttrykk i mandatene for maktutredningene i Norge og Sverige, knytter begrepet til et nasjonalt, representativt styresett basert på folkesuverenitet, klare territoriale grenser for myndighetsutøvelse, et folkevalgt parlament, frie offentlige valg og fri meningsdannelse. Mandatene har sett det demokratiske idealet som klart. Spørsmålet har vært om man nærmer seg eller fjerner seg fra idealet (NOU 1982:3, SOU 1990:44, NOU 2003:19).

Politisk praksis har vært mer sammensatt. Ideen om *kompromisset* som folkestyrets vesen har stått sterkt. Det har vært enighet om at sivilisert samliv forutsetter akseptering av uenighet og motsetninger, men også fellesskapsfølelse og enighet om grunnleggende normative og organisatoriske prinsipper som regulerer politisk konkurranse og konflikt (von Sydow 2015). Det har vært sett som viktig å skape enighet om hva det kan og må skapes enighet om, og enighet om hva det er greit å være uenige om. Sterke likhetsidealer og vilje til å ta (deler av) utdanning, helse og sosial trygghet ut av markedsprosesser og prissystemer, har vært kombinert med politisk-pragmatisk praksis, kompromissvilje og brede forlik og overenskomster.

Et resultat er at «demokrati» i mange sammenhenger fremstår som et uforpliktende honnørord mer enn en normativ standard som gir klar veiledning om hvordan politisk liv skal organiseres og hvordan folkelig deltakelse, innflytelse og akseptering skal komme til uttrykk. Det er ikke klart hva styre av, ved og for folket som frie og likeverdige borgere betyr; hvordan den demokratiske kvaliteten til et styresett og samfunn skal bestemmes, hvilke verdier som skal inkluderes og hvilke indikatorer som er best egnet til å operasjonalisere verdiene (Knutsen 2014). Det er heller ikke klart hvor stor vekt som legges på «folkestyre» i forhold til for eksempel økonomisk vekst, et spørsmål som illustreres av norske myndigheters behandling av forholdet til den Europeiske Union.

Et *dynamisk* demokratisyn (Olsen 2014) forutsetter at folket deltar i løpende debatt om hvilke normative prinsipper og dyder som skal ha prioritet, og hvordan etisk-moralsk fornyelse kan sikres. Debatt og strid rundt varige spenninger kan være en dynamisk kraft og bidra til å gi nøkkelbegreper et modifisert eller nytt innhold. Stubbergaard (2015) ser, for eksempel, «nya tolkningar av jämlikhet och frihet ... som avgjörande för en demokratisk fortlevnad och utveckling». Wihlborg (2015, s. 47) sier:

«Vilka dygder och värden som bör vägleda den digitala medborgaren och samhällets digitalisering måste vi diskutera. Det kräver att nya 'styringsinstitutioner' utvecklas, men framtiden får visa hur.»

Agnafors reiser det viktige spørsmålet om (også) de skandinaviske landene har mistet evnen til å tenke i alternative samfunnsformer, til å utvikle visjoner om det gode samfunn og styresett, og han besvarer spørsmålet med «ja»:

«Vår förmåga att framställa nya visioner och idéer om det goda samhället har helt enkelt skrumpnat. Tillämpat på idén om det goda styret så finns risken att vår förmåga att föreställa oss nya ideal, begrepp, strukturer och fenomen reduceras då normativa antaganden inte släpps fram till diskussion och dissektion, utan får fungera och befästas i det tysta» (Agnafors 2015, s. 35).

Spørsmålet fikk økende aktualitet på 1980-tallet. Den skandinaviske velferdsstatens kanskje viktigste arkitekter, svenske LO og sosialdemokrater, skrev da at

de skandinaviske landene var inne i en periode hvor det var “mindre selvklart hur drömmarna ser ut” (LO, Sverige 1986:175, Olsen 1990:109). Siden den gang har reformforslag for offentlig sektor vært dominert av «hvordan»-spørsmål og effektivitetskrav på bekostning av normative ideer om «hva» og «hvorfor». Den norske 22. juli-kommisjonens konsentrasjon om offentlig gjennomføringskraft, er ett eksempel (NOU 2012:14). Hvilke institusjoner forutsettes så å sikre demokratisk fornyelse og legitimitet?

INSTITUSJONENES ORGANISATORISKE BASIS

Demokrati er en form for politisk organisasjon hvor det er utskilt en egen institusjonell sfære med oppgave å styre et territorium og en befolkning med begrenset bruk av tvang. Demokratisk politikk er problem- og konfliktløsning med regulert bruk av autoritet, insentiver, overtalelse og i siste instans tvangsmakt. For statsvitenskapen har studiet av det representative demokratiets institusjoner stått sentralt. Viktige temaer har vært institusjonenes ordnende effekt – hvordan de påvirker borgernes livssjanser og bidrar til et legitimt styresett – og mulighetene for å styre samfunnsutviklingen gjennom institusjonell design og reform (March og Olsen 1989, 1995).

Den svenske makt og demokratiutredningen signaliserte behovet for et dynamisk demokrati-syn: Gamle institusjoner og ordninger var i ferd med å miste betydning og nye vokste frem (SOU 1990:44, s. 407). Siden den gang er det i Europa (igjen) reist tvil om hvor godt etablerte politiske institusjoner passer til hurtige sosiale, økonomiske og teknologiske endringene. Parlamentet er ikke nødvendigvis det privilegerte maktsenter. Det er redusert tillit til, og interesse for, tradisjonelle former for politisk deltakelse og institusjoner (Schmitter og Trechsler 2004). Folkevalgte har i flere tilfelle brukt sitt handlingsrom til å flytte beslutninger bort fra politikk og folkevalgte institusjonene.

Det er også observert at formell-legale demokratiske institusjoner ikke nødvendigvis skaper det gode samfunn, og at et upartisk forvaltningsapparat som forbereder og iverksetter politikk må tillegges større betydning for folks livskvalitet (Holmberg og Rothstein 2012). Institusjoner som oppfattes som urettferdige skaper mistillit, og det er behov for analyser av forholdet mellom makt og ulikhet og hvordan de som står utenfor systemet kan engasjeres. Det er viktig å klargjøre hvordan borgerne kommer til ordet og hvordan de institusjonene som gjennomfører politikken formidler borgernes syn – om de betjener alle borgere likt eller skaper barrierer og diskriminerer (Stubbergaard 2015).

Institusjonell differensiering og spesialisering gjør at det ikke kan tas for gitt at det i moderne demokratier finnes ett maktsentrum som har vilje, kunnskap og handlingskapasitet til å velge styreform – til å designe og reformere politiske institusjoner for å oppnå ønskede samfunnseffekter. Det kan heller ikke forutsettes at demokratier er selvregulerende system drevet av erfaringsbasert læring og tilpasninger, selv i land som har vist evne til å skape politisk endring

gjennom stegvise reformer heller enn sammenbrudd og revolusjoner. De folkevalgte har i praksis delt makten med en sterk utøvende makt, en voksende forvaltning, eksperter, organisasjoner, massemedier, store bedrifter og institusjoner og aktører utenfor landegrensene. Det har vært skiftende balanser mellom hva som har vært underkastet flertallsavgjørelser, hierarkier, lovstyre, regel-systemer, korporative forhandlingssystemer, ekspert- og profesjonsstyre og markeder, prissystemer og lønnsomhetskriterier.

Utviklingen har vært basert på sivilisering av både institusjoner og individer (Elias 1939). Det kan derfor være fruktbart å forsøke å forstå hvordan politiske aktører og prosesser både påvirkes av og påvirker etablerte institusjoner. Det er viktig å analysere hvordan institusjonene ikke bare regulerer politiske aktører, men også konstituere dem – deres identitet, internaliserte preferanser og overbevisninger, ressurser og handlingskapasitet.

Politiske aktører og politikk

Hvem som skal styre er et sentralt spørsmål i demokratisk praksis og i statsvitenskapen. Politikk er formålsorientert handling som forutsettes å ha effekter på samfunnet, og politiske aktører som utøver autoritet og makt ses som resonnerende og velgende. Handlingsrommet for politisk lederskap, og hvordan det brukes, påvirkes av aktørenes motivasjon, ressurser og handlingsprogram. Politiske aspirasjonene kan være begrenset til å regulere forholdet mellom borgere eller å endre borgerne og, for eksempel, skape demokrater. De kan påvirke blandingsforholdet mellom bruk av regulering, omfordeling, identitets- og kulturbygging og organisering og institusjonsbygging (March og Olsen 1995). Tolkninger av politikk påvirkes også av hvilket aktør-syn som ligger til grunn, som hvor formbare, forskjellige og kontekstavhengige aktører er.

POLITISK LEDERSKAP OG «SKOLER I DEMOKRATI»

Politikk knyttes ofte til beslutningsprosesser, interesse- og maktkamp mellom grupper og hvem-får-hva-når-hvordan (Lasswell 1950). Men politikk er også samarbeid og spørsmål om å forme menneskers identitet, preferanser og hvem-bli-hva. Politikk er søking etter mening og forståelse – fortolkning og rettferdiggjøring, forsvar og kritikk av legitimerende prinsipper og tro på en moralsk orden som gir noen autoritet og rett til å bestemme og andre plikt til å adlyde. Det å bevare autoritet og legitimitet blant de styrte er viktig for de styrende, som også (til en viss grad) bindes av de prinsippene de bruker til å rettferdiggjøre sin styringsrett.

En implikasjon er at forestillingen om strategiske aktører som rasjonelt kalkulerer forventet nytte av sine handlinger – i form av aggregering av gitte interesser eller interessekamp – må suppleres med aktører som er styrt av andre handlingslogikker (March og Olsen 1986, 1989). *Zoon politicon* handler som medlem av et

politisk fellesskap og ut fra felles ideer om fornuft, etikk og det felles beste; ikke ut fra egeninteresse og eksterne insentiver. Atferd kan styres av institusjonaliserte rutiner og standardprosedyrer, regler og normer som sier hva som er passende eller eksemplarisk handlemåte. Aktører kan være motivert av internaliserte dyder og normer for hva som er sosialt akseptabelt i en sub-kultur eller profesjon.

Et alternativ til en *statisk* aktørforståelse, er å anlegge et utviklingsperspektiv. Det vil si å forutsette at mennesker er forskjellige, at de utvikler seg intellektuelt og moralsk, og at de påvirkes av de institusjonelle kontekstene de handler innenfor. Utfordringen er da å forstå menneskelig utvikling og «hur institutioner kan förlössa människans bästa egenskaper och förhindra de dåliga» (von Sydow 2015, s. 48). Sentrale spørsmål er om demokratiene trenger demokrater, hvor og hvordan folk får sine identiteter og verdier, og i hvilken grad gode borgere, folkevalgte representanter, administratorer og dommere konstitueres og formes gjennom oppdragelse, utdanning, yrkesutøvelse, offentlig samtale og politisk deltakelse. Politikk kan i dette perspektivet sees som pedagogikk med sikte på å utvikle fellesskapskapende institusjoner, en demokratisk kultur og et moralsk tenkesett med ideer om borgerplikter og rettigheter i forhold til fellesskapet (March og Olsen 1995).

Idealet om deltakerdemokrati, hvor folk lærer holdninger og ferdigheter gjennom egen aktivitet, er imidlertid svekket på grunn av synkende deltakelse i de tradisjonelle kanalene. Antall valgte representanter i kommunene er redusert. Det samme gjelder medlemskap og aktivitet i politiske partier. Tidkrevende deltakelse er kommet i skyggen av interesse for gode tjenester, fritt valg av tjenesteleverandør og effektiv ressursbruk. I lys av internettets voksende betydning som kanal for politisk kommunikasjon «ter sig den parti- och folk-rörelsebaserade deltagardemokratin som ett akterseglat låghastighetsprojekt». Resultatet er «standby-medborgare»; en utvikling som kan skyldes at tilliten til institusjonene er så høy at man ikke finner det nødvendig å delta, slik at det blir bred politisk mobilisering bare dersom noe går galt. Det er imidlertid uklart om standby borgere er «den skandinaviska demokratis trofé eller skamfläck», og det er fare for at en mobilisering kan komme for sent, slik at antidemokratiske krefter har tatt over (Amnå 2015, s. 38).

En implikasjon er at statsvitenskapen ikke bare må være interessert i hva folk tror og mener, men må spørre *hvorfor* de gjør det. Mens, for eksempel, survey-undersøkelser aggregerer individuelle svar, gjelder det å forstå prosessene som former oppfatninger og forestillinger hos svargiverne, og hvordan ulike fellesskap bidrar til utformingen (Stubbergaard 2015). Ikke minst gjelder det å forstå utdanningens demokratiske funksjon (McDonell, Timpane og Benjamin 2000) og demokratiens evne til å lære av erfaring.

TROEN PÅ ERFARINGSBASERT LÆRING OG REFORM

Ordnete endringsprosesser er et av folkestyrets kjennetegn, og fremtidsoptimismen i de skandinaviske landene har bygd på ideen om en menneskeskapt

orden som – til forskjell fra en guddommelig eller naturlig orden – kan endres gjennom bevisste politiske valg. Demokratiene er ikke i de ytre kreftenes vold eller helt overlatt til sjansespill. Organisasjons- og styringsformer er mer varige når de er forankret i en opplyst og suverene folkevilje, opplevelse av tilhørighet og fellesskap, men politisk og sosial utvikling er ikke nødvendigvis rettlinjet (demokratisering, byråkratisering, industrialisering, sekularisering), og endringer kan skje gjennom mange ulike prosesser, og ikke en dominerende prosess.

Ett ideal er samfunn som organiserer seg selv spontant gjennom individuelle valg, det sivile samfunn og konkurransebaserte markeder, med en minimal rolle for demokratisk politikk. Rasjonelle modeller ser politikken organisering som produkt av, og instrument for, identifiserbare aktører. I Europa har krig vært viktig. Sosiologiske tolkninger er opptatt av historisk-organiske prosesser. En institusjonell tilnærming forutsetter en viss institusjonell autonomi og egendynamikk, slik at politisk organisering ikke er et biprodukt av aktørers preferanser eller endringsprosesser i samfunnet (March og Olsen 1989).

Etter som troen på planlegging og evnen til å forutse fremtiden ble svekket på 1960-tallet, ble det i Skandinavia lagt mer vekt på evnen til å lære gjennom evaluering av erfaringer, egne og andres. Tilpasning gjennom erfaringsbasert læring (og også konkurranse-basert utvelgelse) er knyttet til fri meningsdannelse og muligheten til å stille de styrende til ansvar overfor de styrte og eventuelt avsette dem. En komplikasjon er imidlertid at demokratiene ikke er perfekte selvregulerende ordener. Læringsprosessene preges av forhold som avviker sterkt fra et systematisk vitenskapelig eksperiment. Erfaringer er ofte tvetydige, usikre og vanskelig å tolke og en konsekvens er at erfaring er en viktig, men ikke-perfekt læremester (March 2010). Det er betydelig usikkerhet når det gjelder hvilket styresett og samfunn som vokser frem i Europa og i Skandinavia.

Utfordringer i en brytningstid

Hva som fremstår som viktige politiske fenomener, er forskjellig i stabile perioder hvor de politiske institusjonene ligger fast og perioder hvor den politiske orden er i endring. De skandinaviske landene, og Europa forøvrig, er i en brytningstid, med søking etter en ny politisk orden. Konkurrerende og skiftende oppfatninger om hva som er legitimt styre, hvilke idémessige og organisatoriske prinsipper den politiske orden skal baseres på, og hvilke rettigheter og plikter styrende og styrte skal ha, stiller både politiske ideologier og akademiske teorier på prøve. Det er derfor grunn til å spørre om hvor godt demokratiene er forberedt på å forholde seg til en dynamisk og kompleks virkelighet, og om den skandinaviske formen for folkestyre fortsatt vil bli oppfattet som eksempel på det gode styresett (Olsen 2010, 2014, Amnå 2015, von Sydow 2015). Det er også grunn til å spørre hvor godt statsvitenskapen er forberedt på å analysere

transformasjonsprosessene, og om utviklingen krever nye måter å forstå politikk, politisk organisering og lederskap og folkestyre på.

De skandinaviske landene har i etterkrigstiden vist seg tilpasningsdyktige, men tilpasningene har vært bedre når det gjelder praksis enn retorikk og teori. Prioritering av forhandlinger og skape bred oppslutning om offentlige tiltak har gjort landene til eksempel på det Sunstein (2001:50–52) kaller velfungerende systemer med «*incompletely theorized agreements*». Dette skaper i sin tur avstand mellom demokratisk praksis og de grunnleggende antakelser og forestillingene som brukes til å forklare og rettferdiggjøre styresettet. Mens politiske ideologier gjerne bygger på dikotomier (som offentlig-privat, stat-marked), er praksis preget av komplekse blandingsformer (Olsen 2014, 2015b).

Har så utviklingen siden det store kompromisset på 1930-tallet vært «et heldig øyeblikk», eller har de skandinaviske demokratiene generell evne til læring og fornyelse, ut over industrisamfunnets problemer, muligheter og konfliktlinjer? Kan styresett basert på opplysningstidens tiltro til at politisk og sosial utvikling er et resultat av menneskelig vilje, kunnskap og kontroll, tilpasses en virkelighet preget av tvetydige og omstridte etisk-moralske standarder, komplekse årsakssammenhenger og usikker mål-middel forståelse, begrenset vilje til folkelig deltagelse, mer usikker ressurstilgang og maktforhold? Hva slags folkestyre vil de skandinaviske demokratiene aspirere til? Hvordan vil de forholde seg til spenninger mellom styringsnivåer og institusjonelle sfærer, europeiske og internasjonale bindinger, og mange inkonsistente krav og forventninger? Hvilken type folkestyre vil bli utviklet i praksis?

von Sydow (2015, s. 51) setter sin lit til det representative-parlamentariske systemets institusjoner:

«Ja, själva parlamentarismen – regeringsmaktens beroende av ställningen i parlamentet – är nog, i kombination med yttrandefriheten, det bästa vi har av politiska institutioner» ... «parlamentarism, tillämpad med den flexibilitet som de norska och svenska grundlagarna erbjuder, är en fundamental del av demokratisk teori och en lisa för fria folk».

Tolkninger som knytter demokrati til frie valg, meningsdannelse og folkevalgte organer har stor normativ legitimitet og fremhever viktige aspekter ved folkestyret. De kan likevel ikke alene forklare de skandinaviske landenes suksess eller deres muligheter i fremtiden. Til det trengs en mer komplisert forståelse av en demokratisk ordens spenninger og institusjonelle blandingsformer. Som von Sydow antyder, skandinavisk praksis har vært fleksibel. Det er inngått mange kompromisser også når det gjelder styreform; ikke bare mellom politiske partier, men også med ulike institusjoner og organiserte interesser.

Allerede Aristoteles (1980) mente at den beste politiske organiseringen var en blandingsform; og Olof Petersson skrev for mer enn 30 år siden at det var umulig å sammenfatte den nordiske politikkens form i en enkel pedagogisk

modell. Det fantes mange konkurrerende tolkninger som fanget opp deler, men ikke helheten i landenes styresett. Mange reformer var kommet i stand uten nærmere refleksjon og ettertanke. Det som i en spesiell situasjon ble oppfattet som praktisk og passende, hadde skapt et komplekst og uoverskuelig mønster som ingen hadde planlagt. I stedet for en bevisst valgt blanding av styreformene ut fra fordeler og ulemper ved ulike organisasjonsprinsipper, utgjorde styreformene en delvis tilfeldig blanding (Petersson 1984: 138–139).

En hypotese er at rendyrking av ett prinsipp vil føre til konfrontasjoner og destruktiv konflikt, spesielt i flerkulturelle samfunn. Den europeiske drømmen om «*unity in diversity*» reiser spørsmål om hvor mye forskjell/ulikhet og hvor mye enhet/likhet demokratier kan tåle, og hvordan politisk og sosial orden er mulig i samfunn hvor «folket» verken er et homogent, sammensveiset kulturelt kollektiv eller en samling av frittsvevende egoistiske individer (Olsen 2010, 2014).

Utfordringene er mange, og det er ikke utenkelig at den offisielle selvforståelsen i Skandinavia, med betydelig avstand mellom retorikk og praksis, bidrar til å skjule mer enn belyse politikkenes virkemåte og utvikling. En oppgave er normativ fornyelse gjennom offentlig debatt om hva som gjør et styresett og samfunn «godt» – for eksempel forholdet mellom flertallsstyre, opplyst styre, lovstyre, mindretalls friheter og rettigheter, effektiv ressursbruk og økonomisk vekst. En annen oppgave er å diskutere hvilke institusjoner for problem- og konfliktløsning som gjør det mulig å skape politisk legitimitet og leve i sivilisert fellesskap med mangfold og konflikter det neppe finnes varige løsninger på, og som det ikke er demokratisk ønskelig å eliminere. Det gjelder den lovgivende makts forhold til andre statsmakter og organiserte samfunnsinteresser, og ikke minst forholdet til den offentlige forvaltningen. Betegnelser som «apparat» og «instrument» bidrar til å redusere innsikt i hvordan forvaltningen virker og hvordan den påvirker politikk og politisk utvikling. Det kan ikke forventes at et styresett basert på kompromisser alltid vil levere klare regler og mål som forvaltningen så skal iverksette på en teknisk-nøytral måte. Staten er ikke en monolitt bygd på ett dominerende organisasjonsprinsipp, med ett dominerende senter. Stater er mer eller mindre fast koblede enheter av delvis autonome, men gjensidig avhengige institusjoner bygd på ulike normative og organisatoriske prinsipper. Idealene skifter over tid, ikke bare for institusjonene, men også for borgere, valgte representanter, administratorer, dommere og andre aktører.

Da Tocqueville observerte det amerikanske samfunnet i 1830-årene, var konklusjonen at det krevdes «en ny statsvitenskap for en ny verden» (Tocqueville 1945, I:7). Det samme hevdet Saint-Simon like før. «Politikk» ble sett som vitenskapen om organisering av samfunn. Oppgaven var å utvikle en vitenskap om godt styre av det kommende industrisamfunnet, allment fornuftige og rettferdige prinsipper som alle kunne slutte opp om, som erstatning for

utdatert styring basert på status og makt (Saint-Simon 1976). Også i dag blir det etterlyst et nytt språk for å snakke om og analysere politikk, fordi det er blitt mindre fruktbart å bruke stat, suverenitet og nasjon som analyseenheter for teoribygging, observasjon og konklusjoner (Schmitter 2009:51–52).

Har så statsvitenskapen evne til å fange opp endringene i politisk liv og dekke nye kunnskapsbehov om styresettets etisk-moralske grunnlag, fornufts- og kunnskapsgrunnlag, ressurs- og maktgrunnlag? Kan faget bidra med et helhets- og langsiktig perspektiv på den politiske organiseringens former, virkemåte, effekter og endringsprosesser? Kan den utvikle et samlende program, analyseskjemaer og forklaringsmodeller som fanger opp hovedtrekkene i forholdet mellom den politiske utviklingen og samfunnsutviklingen forøvrig? Fordrer det i så fall revurdering av grunnleggende forskningsspørsmål, antakelser, tilnæringsmåter og begreper og diskusjon av fagets normative grunnlag? Er statsvitenskapens ultimate formål å bidra til et bedre styresett og samfunn? Eller skal rollen som borger og forsker skilles klart fra hverandre, slik at forskerens oppgave er å gi teoretisk innsikt som skaper bedre forståelse av hvordan politikk og styringsverk virker og med hvilke effekter på samfunnsutviklingen?

Etterkrigsgenerasjonen statsvitere var preget av ønsket om å bidra til at katastrofer som de to verdenskrigene, ikke skulle gjenta seg, og de var optimistiske når det gjaldt hvilket bidrag statsvitenskapens kunne gi. Atferdsrevolusjonen førte til opptatthet av hvordan politikken virket i praksis, og ikke bare hvordan konstitusjoner og andre formell-legale regler sa den burde virke. Man ønsket økt vitenskapelig legitimitet, med jakt på relativt varige mønster og mekanismer for politiske beslutninger og konfliktløsning (Eulau og March 1969).

En ny brytningstid har igjen aktivisert spørsmålet om statsvitenskapen kan og bør bidra til å skape alternative fremtider gjennom normative, så vel som deskriptiv-analytiske og konstruktive tilnæringer. Det vil si analyser av hvordan ting bør være, hvordan de er, og hvordan de kan forbedres. Igjen blir det argumentert for at samfunnsvitene bør ta ansvar for å utmeisle ideer om «ett ønskvärt nästa steg» (Amnå 2015, s. 36). Men det blir også spurt: «Är inte vår främsta uppgift som statsvetare att granska och ifrågasätta makten, och först i andra hand att lösa samhällsproblem» (Bergman 2015).

Siktemålet må være å skape debatt, ikke konsensus, om statsvitenskapens utvikling som akademisk disiplin og analysetradisjon. Politiske utfall og utviklingslinjer kan være et resultat av samspill mellom mange og komplekse faktorer, noe som gjør sammenhengen mellom handlinger, strukturer og effekter usikker og gjenstand for konkurrerende tolkninger. Alle fagdisipliner er avhengig av vidstrakt arbeidsdeling og konkurrerende tilnæringsmåter, og det er all grunn til å tro at det også i fremtiden vil være faglige kontroverser om hvilken forklaringskraft som skal tillegges politiske aktører, politiske institusjoner og trekk ved folket/samfunnet i ulike situasjoner.

Det gjelder likevel å utvikle måter å tolke politikk, politisk organisering og samfunn som utfyller, heller enn utelukker hverandre, og belyse betingelser for at konkurrerende antakelser om aktører, institusjoner og samfunn kan være fruktbare. Det er behov for et helhetssyn og langsiktighet: å skape bevissthet om forholdet mellom analysetradisjoner, hva som binder spesialitetene sammen, hindrer fragmentering og gjør statsvitenskapen til en fagdisiplin med egen identitet og teorigrunnlag. Dette er ikke spørsmål det er lett å engasjere spesialiserte statsvitere i. Da jeg, eksempel, skulle holde forelesning om «*hvor går statsvitenskapen*» og stilte spørsmålet til norske kollegaer, var standardsvaret «*det har jeg ikke tenkt på*» (Olsen 2012). Jubileumsverket om svensk statsvitenskap i en brytningstid (Jerneck og Badersten 2010) skapte heller ikke stort engasjement og debatt om disiplinens identitet og fremtid.

En hypotese er at relativt stabile *politiske* perioder også vil være preget av *faglig* arbeidsdeling, med oppmerksomheten rettet mot spesifikke styringsnivåer, institusjoner, prosesser, politikkområder, aktørgrupper, virkemiddel, og fordeling av goder og byrder innenfor relativt stabile forventninger og institusjoner. Brytningsperioder med omprøving av grunnleggende politiske regler for sivilisert sameksistens inviterer derimot til andre faglige spørsmål, perspektiv og tilnærminger. Det er mer trolig at oppmerksomheten rettes mot trekk ved den politiske orden og de idémessige og organisatoriske prinsippene den bygger på. Sentrale forskningsspørsmål vil dreie seg om varige temaer i statsvitenskapen, som kriteriene og betingelsene for, og effektene av, en fornuftig og rettferdig politisk orden og et legitimt styresett. Man vil være opptatt av hvem som skal tilhøre et politisk fellesskap; politikkenes rolle i samfunnet, hvilke verdier, oppfatninger og forventninger fellesskapet skal bygge på; hva som skal være fellessaker (*res publica*) og felles institusjoner; hvordan autoritet, makt og ansvar skal fordeles og hvem som skal kunne snakke og handle på vegne av samfunnet; hvilken autonomi styringsnivåer, institusjonelle sfærer, grupper og enkeltindivider skal ha i forhold til et politisk sentrum; hvilke rettigheter og plikter som skal knyttes til statsborgerskapet, og vanlige folks rolle i samfunnsstyringen (Olsen 2012:130–131).

En hovedoppgave for statsvitenskapen er å klarlegge *det politisk mulige* – muligheter og begrensninger for politisk handling, organisering og samfunnsstyring – og nødvendige og tilstrekkelige betingelser for akseptable og ønskelige institusjonelle ordninger. Mye arbeid gjenstår når det gjelder å differensiere mellom politiske ordener, klargjøre hvordan de virker, hvilke effekter de har, og hvordan de endres. Wihlborg (2015, s. 48) fanger på en utmerket måte opp min intensjon med Westerståhl-forelesningen:

«Som samhällsvetare har vi ett ansvar att ta stafettpinnarna vidare och visa på den potential som finns i våra institutioner att upprätthålla och utveckla en bärkraftig demokrati och offentlig förvaltning även i ett samhälle som präglas av digitalisering.»

Siktemålet med forelesningen var å skissere noen spørsmål knyttet til forholdet mellom politisk organisering/styresett og samfunnet forøvrig, for så å levere stafettpinnen til yngre forskere. Håpet var å gi et lite bidrag til en mer sam-lende forståelse av representative-parlamentariske demokratiers organisering, virkemåte, effekter og utvikling – spesielt i Skandinavia; og argumentere for at faglig fragmentering gjør det vanskelig å utvikle et helhetssyn på pågående endringsprosesser og utfordringer.

Bergman (2015, s. 39) har rett i at «medan problematiseringarna är många, finns det i nuläget ganska få svar». Det er imidlertid særlig viktig å lete etter fruktbare spørsmål i en brytningstid. Når man i tillegg har passert 75 år, er det ikke urimelig å slutte seg til det Henrik Ibsen skrev til Georg Brandes i 1875: ”Krev ei, min venn, at jeg skal gåten klare. Jeg spørger helst, mitt kall er ei at svare”, og så å gi stafettpinnen til yngre kollegaer. Et viktig aspekt ved Akademia er at unge vinner sine sporer ved å gjøre hva forgjengerne ikke maktet.

Litteratur

- Agnafors, M., 2015. ”Lorenzettis utmaning, Pax perspektiv och det normatives plats”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 31–36.
- Allardt, E. et al., 1981. *Nordic Democracy. Ideas, Issues, and Institutions in Politics, Economy, Education, Social and Cultural Affairs of Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden*. København: Det danske selskab.
- Amnå, E., 2015. ”När medborgaren står standby”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 36–38.
- Aristoteles, 1980. *Politics*. Harmondsworth: Penguin.
- Badersten, B., 2006. *Normativ metod: att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteratur.
- Bendix, R., 1960. *Max Weber. An Intellectual Portrait*. Garden City, NY: Anchor. Doubleday.
- Bendix, R. (red.), 1968. *State and Society*. Boston: Little, Brown.
- Bergman, T., 2015. ”Demokratins utmaningar – ett beprövat men svårt tema”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 38–41.
- Bexell, M., 2015. ”Globalt folkstyre?”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 42–43.
- Boli, J., 1989. *New Citizens for a New Society: The Institutional Origins of Mass Schooling in Sweden*. Oxford: Pergamon.
- Elias, N., 1982 [1939]. *The Civilizing Process: State Formation and Civilization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, N., 1988. ”Violence and civilization: the state monopoly of physical violence and its infringement”, i J. Keane (red.), *Civil Society and the State: New European Perspectives: 177–198*. London: Verso.
- Eulau, H. og J.G. March (red.), 1969. *Political Science*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Goodin, R.E. (red.), 2009a. *The Oxford Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.

- Goodin, R.E., 2009b. "The state of the discipline, the discipline of the state", i R.E. Goodin (red.), *The Oxford Handbook of Political Science*: 3–57. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, S. og B. Rothstein (red.), 2012. *Good Government. The Relevance of Political Science*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Jerneck, M. og B. Badersten (red.), 2010. *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid*. Lund: Statsvetenskaplig tidskrift.
- Knutsen, C. H., 2014. "Hvor demokratisk er det norske demokratiet", i H. Baldersheim og Ø. Østerud (red.), *Det norske demokratiet i det 21. århundre*: 135–154. Bergen: Fagbokforlaget.
- Korpi, W., 1981. *Den demokratiska klasskampen. Svensk politik i jämförande perspektiv*. Stockholm: Tiden.
- Lasswell, H.D., 1958 [1936]. *Politics: Who Gets What, When, How?* Cleveland: Meridian Books.
- LO (Sverige), 1986. *Fackföreningsrörelsen och välfärdsstaten*. Stockholm: Rapport til 1986 års LO kongress från LOs utredning om den offentliga sektorn.
- March, J. G., 2010. *The Ambiguities of Experience*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- March, J.G. og J.P. Olsen, 1986. "Popular sovereignty and the search for appropriate institutions", *Journal of Public Policy* 6: 341–370.
- March, J.G. og J.P. Olsen, 1989. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*. New York: Free Press.
- March, J.G. og J.P. Olsen, 1995. *Democratic Governance*. New York: Free Press.
- McDonell, L.M., P.M. Timpane og R. Benjamin (red.), 2000. *Rediscovering the Democratic Purposes of Education*. Lawrence: University Press of Kansas.
- NOU 1982:3. *Maktutredningen. Sluttrapport*.
- NOU 2003:19. *Makt og demokrati. Sluttrapport fra makt- og demokratiutredningen (1998–2003)*.
- NOU 2012: 14. *Rapport fra 22. juli-kommisjonen*.
- Olsen, J. P., 1990. *Demokrati på svenska*. Stockholm: Carlssons.
- Olsen, J. P., 1993. "Utfordringer for offentlig sektor og for statsvitenskapen. Noen sentrale spørsmål og problemstillinger", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 9 (1): 3–28.
- Olsen, J. P., 2010. *Governing Through Institution Building*. Oxford: Oxford University Press.
- Olsen, J. P., 2012. "Hvor går statsvitenskapen?", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 28 (3): 125–151.
- Olsen, J. P., 2014. *Folkestyrets varige spenninger. Stortinget og den norske politiske selforståelsen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen, J. P., 2015a. "Lorenzettis utfordring og demokratiets århundre", *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 207–231.
- Olsen, J. P., 2015b. "Et demokratiprojekt? Grunnlovsjubileet og folkestyrets organisatoriske basis", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 21 (2): (kommer).
- Petersson, O., 1984. *Folkstyrelse och statsmakt i Norden*. Uppsala: Diskurs.
- Saint-Simon, H. Comte de (redigert og introduksjon av G. I. Ionescu), 197. *The Political Thought of Saint-Simon*. London: Oxford University Press.
- Schmitter, P. C., 2009. "The nature and future of comparative politics", *European Political Science Review* 1 (1): 33–61.

- Schmitter, P. C. og A. T. Trechsler, 2004. *The Future of Democracy in Europe. Trends, Analyses and Reforms*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*.
- Stoker, G., B. G. Peters og J. Pierre (red.), kommer. *The Relevance of Political Science*. New York: Palgrave.
- Stubbergaard, Y., 2015. "Makt att tala – makt att tolka", *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 43–46.
- Sunstein, C. R., 2001. *Designing Democracy. What Constitutions Do*. Oxford: Oxford University Press.
- Sydow, B. von, 2015. "Norge och Sverige i Lorenzettis ljus", *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 48–51.
- Tocqueville, A. de, 1945 [1835, 1840]. *Democracy in America*. 2 bind. New York: Knopf.
- Tranvik, T. og P. Selle, 2003. *Farvel til folkestyret? Nasjonalstaten og de nye nettverkene*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Weber, M., 1978 [1924]. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
- Wihlborg, E., 2015. "Demokratins utmaningar i digitaliseringens tidevarv – refleksjoner kring organiseringen", *Statsvetenskaplig tidskrift* 117 (1): 46–48.

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Magnus Erlandsson

Om skolans demokratiska uppdrag

av Magnus Erlandsson

Så här inleds och avslutas fjärde paragrafen i skollagens första kapitel:

”Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. (...) Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare.”¹

Och så här resonerar Claes Nilholm, professor i pedagogik, kring statsvetarnas särskilda ansvar för att följa upp skolans demokratiska uppdrag.

Statsvetarna och skolan

av Claes Nilholm

I den här texten kommer jag att argumentera för att statsvetare har en betydelsefull uppgift i skolforskningen och skoldebatten, kanske till och med den viktigaste. Vilken uppgift är det som är så viktig? Det handlar förstas om att värna demokratiska principer. Jag kommer att närmare utveckla vad jag menar med detta samt ge två exempel på vad jag anser är brott mot sådana principer. Jag är själv förvånad över hur sådana brott inte tydligare

har uppmärksammats i det offentliga samtalet. Men först något om professioner och professionsgränser.

SKOLAN OCH PRIVATSPANARNA

Som professor i pedagogik är jag uppriktigt trött på vad jag skulle vilja beteckna som privatspanare inom skolforskningen. Det har blivit legitimt att forskare med bakgrunder i helt andra vetenskaper än pedagogiken uttalar sig om skolan. Det må ju vara hänt om det inte vore så att man använder sitt akademiska kapital från helt andra områden för att ge kraft åt sin argumentation. Jag menar givetvis inte att all forskning om skolan ska vara pedagogisk, men när det rör just pedagogiska frågor borde det vara kompetensen inom det området som är intressant att framhålla. Det finns personer som har goda insikter i pedagogik utan att ha formell kompetens inom området men tyvärr är motsatsen vanligare.

Man uttalar sig om något man har mycket begränsad kunskap om och låter sina meriter inom helt andra områden stärka sin argumentation.

– Jaha, tänker läsaren, är det inte precis vad du gör nu? Som ska ge en näsknäpp till statsvetarna, företrädare för en disciplin som förmodligen i de egna leden och också ute i samhället ses som mer prestigefylld än pedagogiken? Jovisst är jag lite av en privatspanare i statsvetenskapen, dock vill jag påstå att det breda pedagogikämnet har ytor som angränsar till närliggande områden och i de fallen är det viktigt att en dialog förs över ämnesgränserna.

Jag beger mig alltså vidare i texten med en reservation för att jag inte har full överblick över den statsvetenskapliga forskningen om

¹ Skollag (2010:800), kap. 1 § 4.

skolan. Min argumentation rör dock mer hur forskarna blir synliga i det offentliga samtalet och vad man gör och säger där snarare än den forskning man bedriver.

DEMOKRATINS PRÄSTERSKAP

Det låter förstås väldigt uppfordrande att påstå att statsvetare ska vara präster. Men metaforiken pekar på betydelsen för statsvetare att värna det viktigaste i samhället vilket jag menar att demokratin är. När vi inte längre räknar med gud måste vi själva definiera vår värld och fatta beslut om hur den ska gestaltas. Demokratin är den fantastiska konstruktion som gör det möjligt att så många som möjligt kan delta i denna process. Vi har etablerat spelregler för hur den demokratiska processen ska se ut, vilka är förankrade i grundlagar och i praxis.

Även om Voltaire inte sa exakt på följande sätt uttrycker det kända "citatet" hans ståndpunkt: "Jag delar inte din åsikt men är beredd att dö för din rätt att uttrycka den." Citatet är ett försvar för de principer som är större än oss som individer, ja, som möjliggör att vi kan utveckla vår fulla mänsklighet. Vi måste alltså underordna oss dessa regler, om vi börjar töja på dem för mycket hotar vi just det som är hjärtat i vårt samhälle. Det är just sådana principer som jag förväntar mig att statsvetare ska försvara med sina kroppar och själar.

Det här låter ju väldigt allvarligt och läsaren undrar kanske vad detta har med skolan att göra. Jo, det jag vill komma till är något så enkelt som att det finns vissa principer som reglerar hur makten över skolan ska gestaltas. Om vi inte följer de principerna riskerar vi att underminera det som borde vara mest heligt.

PRINCIPER OCH OGÄRNINGAR

I den representativa demokratin förväntas valda politiker fatta beslut om den övergripande inriktningen på skolan. Sådana riktlinjer formuleras i olika typer av styrdokument och myndighetsinstruktioner. Inom denna ram finns ett handlingsutrymme för olika

aktörer såsom till exempel elever, generaldirektörer, lärare, rektorer och föräldrar. Helt centralt för en demokrati är också ett offentligt samtal där olika röster ges utrymme att i debatt diskutera skolan.

Forskningens uppgift är att skapa kunskap om skolan men också att bidra till denna debatt. För att åter anknyta till citatet ovan så borde denna arbetsfördelning och de spelregler den innebär vara viktigare för oss än betydelsen av våra egna åsikter. Jag menar alltså att om det sker brott mot denna ordning borde alla vara oroade, även de som gynnas av brottet. Eftersom det handlar om brott mot principer som är fundamentala för demokratin borde kanske speciellt statsvetare – som enligt mig borde utgöra något av ett demokratins prästerskap – reagera. Jag ska med två exempel visa på sådana brott där jag saknar kraftigare reaktioner. (En del skulle förmodligen mena att brott är ett starkt ord i detta sammanhang och mena att ogärningar passar bättre.)

FRÅN DEBATT TILL PLATTFORM

Det första exemplet bygger på pedagogen Matilda Wiklunds analyser. Hon har intresserat sig för mediabilden av skolan. Wiklund menar att DN-debatt blev en utbildningspolitisk plattform för Jan Björklund inför valet 2006. DN-debatt var vid denna tidpunkt förmodligen det mest betydelsefulla mediala forumet för det offentliga samtalet i Sverige. Det är här viktigt att notera förskjutningen från debatt till plattform, något som borde vara mycket oroande i ljuset av vad jag skrev tidigare. Kanske mer oroande än det bristande redaktionella omdömet på den liberala(!) tidningen i fråga är att övriga media-Sverige återgav Björklunds utsagor som om de var uttryck för en debatt och inte som uttryck på en plattform.

Vi vet vilka konsekvenser detta har fått för det offentliga samtalet om skolan i Sverige. Björklund lyckades etablera vad som i grunden är en sjukdomsmetafor i sina beskrivningar av svensk skola. Det har nästan blivit omöjligt att säga något om skolan som inte utgår från

denna metaforik. Jag tycker personligen detta är mycket olyckligt och jag tror det har gjort stor skada för en svensk skola som förenklat framställs som undermålig (vilket lett till att till exempel privatspanare efter privatspanare skriver ut den ena receptet efter det andra).

I dagarna kom också en rapport från OECD där man varnar för svårigheter med rekryteringen till lärarutbildningen. Vem vill arbeta i en skola som beskrivs utifrån en sjukdomsmetaforik?

Men, och detta är helt avgörande för min argumentation, Björklund hade förstås rätt att demonisera svensk skola. Problemet är att det offentliga samtalet kring skolan inte följde de principer som bör styra ett offentligt samtal i en liberal demokrati. Om Björklund vore mer liberal skulle han förmodligen själv oroas över detta.

SKOLAN HAR FLERA MÅL

Mitt andra exempel gäller målen för skolan. Det är förstås helt centralt för skolans verksamhet vilka mål den har. En diskussion om skolan blir inte meningsfull om vi inte orienterar oss mot vad skolan ska uppnå. När det gäller skolans mål upphör jag aldrig att förvånas över både okunskapen om dem likväl som hur lättvindigt de behandlas i olika sammanhang.

När man hör den politiska debatten är det lätt att få intrycket av att det enda målet för skolan är att förbättra kunskapsresultaten. Nu är det så att målen för utbildningsväsendet framgår bland annat av Skollagens 4§ där ett brett uppdrag för skolan skisseras. Det breda uppdraget omfattar ganska mycket. Jag har hört statsvetare som sammanfattar det hela med att skolan har ett demokrati- och ett utbildningsuppdrag, vilket torde kunna ses som en alltför förenklad bild, men ändå visar på en ambition att närma sig det bredare uppdraget.

Det är förstås bra att duktiga forskare i statsvetenskap, som till exempel Erik Amnå, analyserar hur skolan lyckas gestalta sitt demokratiuppdrag. Det jag vill lyfta fram i

den här artikeln är dock ett ännu bredare ansvar för demokratin. Min poäng i detta sammanhang är att eftersom Skollagens 4 § uttrycker det som vi i demokratisk ordning har beslutat att skolan ska sträva mot är det vår uppgift att i olika sammanhang påpeka att det är det målet som gäller och inte enbart det centrala, men smalare, kunskapsmålet. Detta gäller förstås inte minst de som jag menar har ett extra ansvar att övervaka de demokratiska principerna.

Det hade kanske varit hederligare av politikerna om man ägnat den senaste omarbetningen av Skollagen till att tydliggöra att det är kunskapsuppdraget som är det helt överordnade målet för skolan, om det nu är det man menar, men nu gjorde man inte det. De skilda mål för skolan som formuleras i exempelvis styrdokument som Skollagen, i den politiska retoriken och i regleringsbrev till myndigheter borde vara föremål statsvetenskaplig analys och kritisk granskning enligt min mening.

PROCESSUALISM

Kanske uppfattas den här artikeln som för normativ? Inte ska forskare ägna sig åt frågor om hur demokratin ska gestaltas i verkligheten? Möjligen kan man beskriva hur demokratier fungerar och/eller göra filosofiskt orienterade analyser av hur de borde fungera. Jag vill dock mena att det jag skisserat här är en helt central uppgift för forskningen och då kanske främst för statsvetenskapen. I avsaknad av annan benämning kallar jag synsättet processualism. Denna innebär att man granskar om de demokratiska processer som vi till stora delar är överens om fungerar.

Fungerar det offentliga samtalet om skolan? Styr skolan av de mål som vi i demokratisk ordning beslutat om? Om svaret är nej på dessa frågor borde vi alla oroas oss.

Claes Nilholm är professor i pedagogik med inriktning mot specialpedagogik vid Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier, Uppsala universitet.

E-post: cleas.nilholm@edu.uu.se

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

Holdo, Markus, 2014. *Field Notes on Deliberative Democracy. Power and Recognition in Participatory Budgeting*. Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Anmälan av Kristina Boréus

MED BOURDIEU I ARGENTINA

Medborgarbudget(ering) – *participatory budgeting* (PB) i den engelskspråkiga litteraturen, *presupuesto participativo* på spanska – är ett deltagardemokratiskt förfarande som utvecklats framför allt i Latinamerika, efter förebild från Porto Alegre i Brasilien. Grundidén är att invånare i en stad eller stadsdel deltar i deliberativa processer tillsammans med politiker och att processerna utmynnar i budgetkrav från invånarna. PB tillämpas nu i över 1 500 städer i världen och har inspirerat många akademiska studier om deliberativ demokrati. Markus Holdos avhandling undersöket PB i Rosario, en miljonstad i provinsen Santa Fé i Argentina.

I Rosario tillämpas sedan 2002 årliga öppna möten i vart och ett av stadens sex olika distrikt. Några hundra personer utses av distriktets invånare till att bli *consejeros/as*, (rådgivare, rådsmedlemmar) i medborgarbudgeteringens deliberativa råd, som har veckovisa möten och arbetar fram förslag. Förslagen utvärderas av staden och diskuteras med rådsmedlemmarna. Sex projekt för varje distrikt går därefter till omröstning bland distriktets invånare.

Holdos argumentation i avhandlingen, som består av tre artikeltexter och en kapp, är huvudsakligen teoretisk men underbyggs av resultat från en omfattande studie på plats i Rosario. Materialet består av två olika

enkätstudier utförda vid olika tidpunkter samt 32 intervjuer med rådsmedlemmar och 27 med lokala politiker och byråkrater. Dessutom ingår deltagande observation vid 21 rådsmöten i stadens sex distrikt.

KRITIKEN AV DELIBERATIV DEMOKRATI OCH BOURDIEUS FÄLTTEORI

Deliberativ demokrati är det önsketillstånd där alla medborgare på lika och maktfria villkor tar del i det offentliga samtalet och blir lyssnade till. Holdo refererar i den inledande kappan och i den första artikeltexten, ”Strategies of Deliberation: Bourdieu and Struggles over Legitimate Positions” (publicerad online i *Political Studies*, juni 2014) några viktiga kritikpunkter av deliberativ demokrati som politiskt ideal i litteraturen. Bourdieus teorier har använts både av dem som förordar och av dem som kritiserar deliberativ demokrati.

En central kritik är att deliberativ demokrati inte skulle leda till ökad jämlikhet utan snarare vara ännu mer ojämlig än andra demokratiformer. När människor med tillgång till olika maktresurser – utbildning, vana att argumentera och så vidare – möts i deliberativa sammanhang (såsom i diskussionerna kring PB) är det i verkligheten inte alls fråga om jämlika samtal. Samhällets ojämlikheter följer med in på deliberationens arenor. Ett förslag till hur detta problem ska lösas som framförts av förespråkare för deliberativ demokrati är att de med sämre tillgång till utbildning och debattvana ska få möjlighet att förkovra sig. Ett annat förslag går ut på att olika sätt att argumentera och debattera ska erkännas som likvärdiga: intellektuella och välutbildades sätt att argumentera, tala och föra sig i debattsammanhang ska till exempel

inte betraktas som bättre, mer avancerat eller rimligare än andra gruppers sätt att framföra sina krav på.

Här för Holdo in ett viktigt begrepp från Bourdieu, nämligen *habitus*. Termen syftar på sätt att värdera, göra distinktioner, tala och föra sig som är sådant vi ofta omedvetet bär med oss, framför allt från barndomen. Om vi accepterar föreställningen om *habitus*, menar Holdo, har det konsekvenser för dessa lösningsförslag: de är realistiska. Om vårt *habitus* sitter djupt i vår personlighet och delvis är omedvetet kan vi knappast förmå oss att på allvar tycka att andras annorlunda sätt att argumentera är lika mycket värt som vår egen grupps. Det blir också svårt att lära ett annat sätt att kommunicera våra åsikter på. En viktig poäng är dessutom att deliberationens regler och normer i själva verket är en konsekvens av maktrelationer. När man föreslår att man med andra regler för deliberationen ska kunna skapa jämlikhet duckar man för frågan om vems *habitus* som ska få bli det dominerande.

Men de som hävdar att Bourdieus habitusteori visar att deliberativ demokrati inte är önskvärd har också fel, fortsätter författaren. Den utgör en stark utmaning, men det är inte på habitusteorins rimlighet som den deliberativa demokratins värde hänger. Istället bör vi föra in mer Bourdieu för att visa hur deliberativ demokrati kan fungera på önskvärda sätt. De begrepp som Holdo arbetar med i sammanhanget är *fält*, *investering* och *symboliskt kapital*. Ett fält för Bourdieu är en sfär av sammanhängande sociala praktiker, sätt att agera på, där de människor som ingår uppfattar delar av den sociala verkligheten på samma sätt och har gemensamma föreställningar om vad som är värdefullt. Människorna i fältet investerar – satsar tid, pengar eller energi – på att generera olika värden. Det värdefulla benämns kapital. Ekonomiskt kapital är viktigt nästan överallt men kan inte köpa allt. En position i det akademiska fältet uppnår man exempelvis inte

bara genom att vara förmögen: man behöver också kulturellt kapital, såsom utbildning från välrenommerade läroanstalter. Symboliskt kapital är den erkänsla man samlar inom ett fält och som alltså kan vara baserad på olika slags resurser, kunskaper och sätt att uppträda.

I denna inledande artikel är det inte Rosario som får generera empiriska exempel utan tidigare forskning om brasilianska städer där PB använts. Den forskning som anförs pekar mot att deliberativa arenor kan bidra till en mer jämlik fördelning genom att de marginaliserade får mer makt om två villkor är uppfyllda. Dels måste deliberationen ha stöd från politikerna. Dels måste de som deltar i deliberationen växla mellan samarbete med staden och mer stridbara positioner. De måste nämligen ibland ta strid för att undgå att koopteras, det vill säga absorberas av den politiska elitens intressen. I det läget måste politikerna erkänna det deliberativa fältet som sådant och de medborgare som verkar där. Dessa medborgare har intresse av att bli erkända av såväl politikerna som av de invånare de företräder. Systemet fungerar eftersom fältet erbjuder möjligheter för såväl politiker som rådsmedlemmar att tjäna symboliskt kapital och för att de är beroende av varandras legitimitet.

Huvudtesen i den artikel som jag sammanfattat ovan är alltså att Bourdieus fältteori kan hjälpa oss förstå den demokratiska potentialen hos PB. Har Markus Holdo rätt i detta? Ja, jag menar det, även om jag även behövde läsa avhandlingens övriga artiklar för att bli övertygad. Begreppen fält och kapital kan användas för att göra viktiga mekanismer begripliga.

Frågan man kan ställa till denna artikel är dock hur nödvändiga just Bourdieus begrepp fält och symboliskt kapital är. Skulle inte ett rationellt aktörsperspektiv göra samma tjänst? Man kan se det som att politiker, liksom från ett *public choice* perspektiv, satsar på det deliberativa systemet för att bli omvalda. Rådsmedlemmarna med sina

väsentligt mindre resurser agerar i systemet och bidrar till att upprätthålla dess status som ett av få sätt som står dem till buds för att vinna popularitet. Detta säger inte att det rationella aktörsperspektivet skulle vara bättre än Bourdieus tankevärld utan snarare att den senare här är tolkad i riktning mot *rational choice* på ett sätt som inte är självklart. Detta blir på bekostnad av just de teoretiska föreställningar som skiljer Bourdieu från en *rational choice*-teoretiker, nämligen det strukturella perspektiv som säger att människor när de möter varandra redan är sorterade i de som har mer och mindre makt. Från detta perspektiv spelar utgångspositionerna vid mötena roll för hur de slutar. Vidare påverkar vårt ingrodda habitus till stor del vad vi väljer att göra och hur vi gör det, samtidigt som olika habitus är förknippade med olika innehav av kulturellt och ekonomiskt kapital. Dessa delar av teorin får stå tillbaka i Holdos resonemang. Han hävdar ju att habitus och olika innehav av kulturellt kapital spelar roll men att de kan sättas ur spel i ett fält som genererar vissa mål att sträva efter för människorna i det.

Detta är ett viktigt och klarsynt argument. Men jag menar att den teoretiska argumentationen hade stått ännu starkare i denna artikel om begreppen kulturellt kapital och habitus också hade fått plats i diskussionen om hur fältet faktiskt kan fungera. Även om olika gruppers investeringar i fältet kan förklara varför man vill försvara något man benämner PB, följer det inte att fältets innebörd och regler inte kan förändras. Det kan exempelvis dras i riktning bort från jämlikhet och komma att tjäna de redan bäst bemedlades intresse. Risker finns att de med större kulturellt kapital – vilket ju ofta går hand i hand med att vara innehavare av mer ekonomiskt kapital – agerar tillsammans med andra med liknande intressen (och habitus).

DELIBERATIVT KAPITAL

I den andra artikeln, ”Deliberative Capital: Recognition in Participatory Budgeting” är

argumentationen baserad på empirin från Rosario. Här inför Holdo begreppet ’deliberativt kapital’ och hävdar att detta kan hjälpa oss förstå hur generering av egenmakt (*empowerment*) är möjlig inom PB som ett fält. I litteraturen har det hävdats att egenmakt föds ur deliberationen genom att människor utvecklar sina färdigheter i att driva politiska frågor. Men, menar Holdo, ett sådant resonemang bortser än en gång från habitus makt: det underskattar i vilken utsträckning effektivt deltagande beror av vad som räknas som kompetens. Förmågan ligger i betraktarens öga. En församling akademiker skulle till exempel tendera att erkänna en argumentation som byggde på logos (väl underbyggda relevanta argument) som vederhäftig, men vara skeptiska mot en argumentation framför allt baserad på patos (känslosamma ord och stora gester).

Det finns ytterligare ett problem med att bejaka ett egenmaktsperspektiv där människor bemäktigas genom att lära sig argumentera på rätt sätt. Visserligen kan var och en utveckla sina deliberativa färdigheter, men samtidigt bidrar man då till de marginaliserades anpassning till de dominerandes normer för deliberation.

Ett sätt att komma ifrån dessa invändningar är att vända blicken mot de speciella källor som finns för erkännande inom deliberationens fält. Deliberativt kapital ska förstås som en form av symboliskt kapital. I fältarbetet i Rosario finner författaren att deltagarna i PB, förutom att intressera sig för de konkreta frågor som behandlas, också är involverade i att socialt konstruera vad det innebär att delta: de skapar och upprätthåller det deliberativa fältet. Studien visar att de rådsmedlemmar som ser deltagande som ett kall och satsar tid och energi på det, som framstår som att de kan gå emot politikerna vid behov och som följer deliberationens specifika uppförandekoder erhåller symboliskt – här deliberativt – kapital. Holdo pekar ut fem aspekter av symboliskt kapital som är specifika för det deliberativa fältet såsom det fungerar i

Rosarios PB:

1. PB får symboliskt värde genom att representera solidaritet, medborgerligt ansvar, plikt och att bry sig.
2. PB måste framstå som olik de politiska projekt som går ut på att stärka stödet för de styrande politikerna. Det innebär att rådsmedlemmar måste kritisera tillkortakommanden i politikernas verksamhet för att inte framstå som dessas klienter.
3. Det existerar specifika uppförandekoder för PB-deliberationen. Till exempel förväntas män respektera kvinnliga rådsmedlemmar och alla deltagare förväntas kunna få sin röst hörd.
4. Rådsmedlemmarna är just rådsmedlemmar och inte till exempel politiker – rådsmedlem har utvecklats till en speciell roll.
5. PB-aktiviteten representerar en annorlunda och bättre form av politik än andra former av politisk aktivism som brukar användas i Argentina (till exempel blockader, ockupationer och andra protester).

Även denna artikel är huvudsakligen teoretisk men skiljer sig från den första genom att använda den egna empirin för att underbygga argumentationen. Alltså kommer jag nu att diskutera denna empiri. En viktig fråga i sammanhanget är vad som är ambitionen med studien i Rosario: är det att ge empiriskt stöd för den teoretiska idén om deliberativt kapital och dess betydelse genom att visa att det *skulle kunna vara* så i Rosario (och därför även på andra ställen)? Eller är ambitionen ännu högre ställd, nämligen att ge stöd åt den teoretiska idén om deliberativt kapital genom att visa att det är så det faktiskt är i Rosario (och att resultatet sannolikt går att generalisera till andra deliberationsprocesser)? Oavsett ambitionsgraden – men

i synnerhet om det varit den högre – är det viktigt att den empiriska studien är trovärdig och väl genomförd.¹ Här har jag en del kritiska synpunkter.

Holdo har alltså genomfört flera undersökningar: enkätstudier, en omfattande intervjuserie och observation vid rådsmöten. Resultaten från de båda enkätstudierna spelar viss roll för artikelns argumentation. Rådsmedlemmar är, enligt enkäten, en grupp som skiljer sig från genomsnittsargentinare eller -argentinor, bland annat genom att de tror mer på demokrati och genom att de är organisationsaktiva personer som också är engagerade i annan verksamhet i grannskapen. Men kan vi lita på att detta är utmärkande för rådsmedlemmarna? Här saknas en redogörelse för bortfallet och en bortfallsanalys. Jag saknar över huvud taget uppgifter om hur de svarande respondenterna – alltså rådsmedlemmar – har valts ut och hur de har kontaktats. Tillvägagångssättet, som författaren beskrev det vid disputationen, har varit att så många rådsmedlemmar som möjligt har ombetts besvara enkäten vid ett antal olika möten. Jag har stor förståelse för att detta upplägg kan ha varit det enda realistiska under omständigheterna. Enkäten ger verkligen intressanta upplysningar, menar jag. Men när man använder den för att jämföra rådsmedlemmar med andra argentinare behöver man veta om svaren är representativa för rådsmedlemmarna. Det lär vara stor risk för överrepresentation av just de mest aktiva och demokratiintresserade bland dem som valt att besvara enkäten. (Om inte annat för att just dessa personer borde vara de som oftast deltar i möten.)

Fältarbete i ett nytt sammanhang på en plats man inte tidigare känner är en enorm utmaning. Det ligger i sakens natur att man efter studien har lärt sig sådant som gör att man då har en bättre idé om hur man från början borde ha lagt upp den. Enkäten

1 Markus Holdo besvarade frågan på disputationen med att det var den högre ambitionen som drivit honom, men texten kan fortfarande läsas på båda sätten. Den högre ambitionsnivån gör studien ännu intressantare, men argumentationen svårare att underbygga.

designades i relation till tidigare undersökningar som rapporterats i forskningen. Förmodligen hade det varit bäst att utforma enkätfrågorna efter det att de relativt öppna intervjuerna med rådsmedlemmar genomförts och bearbetats. Detta hade kunnat ge ett mer systematiskt stöd för hur utbredda de värderingar som anförs som utmärkande för det deliberativa fältet var. Exempelvis hade man kunna ta reda på i vilken utsträckning rådsmedlemmarna menade att deras motiv för deltagande var solidaritet, medborgerligt ansvar, plikt och att de brydde sig.²

Intervjuerna är annars huvudmaterial för de resultat som presenteras i denna artikel. Här menar jag att detta rika material kunde ha behandlats mer systematiskt. För det första är materialet bara delvis transkriberat. Det är lätt att förstå anledningen till det (transkribering är ytterst tidsödande om man gör det själv som forskare och mycket svår att göra på ett språk som inte är ens modersmål (som i detta fall) och dyrt om man köper in tjänsten³). Det är dock tyvärr betydligt svårare att analysera ett intervjumaterial systematiskt om man inte har det i form av skriven text som kan kodas, till exempel med hjälp av något program för kvalitativ dataanalys. Det går att lyssna sig till lämpliga citat som stöder ens tolkningar men svårt att göra en mer öppen analys där man också registrerar uttalanden som pekar i andra riktningar. För det andra saknar jag en redogörelse för hur tolkningen har gått till. Framför allt för hur författaren har känt igen då de intervjuade uttryckte en socialt delad förståelse hämtad från det deliberativa fältet. Det de uttrycker kan ju också vara motiverat av deras habitus – som bättre eller sämre bemedlad, som majoritets- eller ursprungsbefolkningsperson, som kvinna eller man.

Deltagande observation från möten ingår också i studien. Inte så många gånger framhålls explicit resultat från denna, men jag förmodar att mötesakttagelser ändå varit viktiga. Fältanteckningar från deltagande observation från möten borde vara ett utmärkt material för att undersöka befintligheten av gemensamma normer i fältet. Mötena borde i själva verket vara en bättre kontext för att fånga gemensam social mening än de enskilda intervjuerna. På mötena är det svårare att säga sådant som bryter mot normerna än i en intervju. Här tror jag finns en underutnyttjad potential.

Slutligen saknar jag en materialtyp för studien, nämligen dokument som på olika sätt speglar den politiska processen. Nu vet jag inte vilken typ av politiska dokument som fanns att tillgå så det är svårt att bedöma om frånvaron har påverkat studiens resultat. Längre fram ger jag ett exempel på hur en typ av politiskt textmaterial skulle kunnat stärka resultaten.

Jag menar alltså att det empiriska materialet kunde ha behandlats mer systematiskt och att läsarna – om inte annat i kappan – borde ha fått veta mer om hur insamling och analys har gått till. Jag blir därför inte helt övertygad av beskrivningen av vad som präglar det deliberativa fältet i Rosario. Jag ska ta ett exempel, nämligen den första punkten: att PB ges symboliskt värde genom att representera solidaritet, medborgerligt ansvar, plikt och att bry sig. Detta är något som ska visas med hjälp av i första hand intervju-materialet. Här anförs citat eller referenser från sju intervju personer för att detta skulle vara gemensamma värderingar hos rådsmedlemmarna. Tre av dem refererar tydligt till medborgerlig plikt, ansvar och kall. Två

- 2 Faktiskt finns en fråga i enkäten från 2011 där rådsmedlemmarna ska ta ställning till i vilken utsträckning deras motiv för att delta stämmer med påståendet "I felt it was my duty as a citizen". Men resultatet redovisas inte.
- 3 Tid är den faktor som anges som motiv för att inte transkribera mer än tolv av de 59 intervjuerna, samt att mycket av det som sägs i en intervju inte behöver vara relevant för ens forskningsprojekt. Men det går att hoppa över transkriberingen av partier av en intervju som är uppenbart irrelevanta.

personer talar om solidaritet eller att verka för grannskapets behov. Ytterligare ett par personer förekommer med uttalanden som är mindre tydliga som belägg. Sammantaget tycker jag inte detta är särskilt starka belägg för att dessa värderingar delas av rådsmedlemmarna. Här hade en systematisk kodning av ett transkriberat intervju-material säkert kunnat ge mycket mer. Enkäten hade förmodligen kunnat utnyttjas bättre (se min kommentar ovan). Egentligen tvivlar jag inte på att de flesta av rådsmedlemmarna verkligen hyste sådana värderingar – det förefaller mycket troligt. Men jag blir inte övertygad om det genom den empiri som visas upp.

Jag blir alltså inte helt övertygad om att *det är så här det fungerar* i Rosario. Däremot räcker de redovisade resultaten gott för att övertyga mig om att det *skulle kunna vara så här*. Det skulle det helt säkert. Det förefaller därför meningsfullt att införa begreppet deliberativt kapital som en form av symboliskt kapital. Detta hjälper en att förstå hur det uppstår ett deliberativt fält som erbjuder en annan kapitalform än kulturellt kapital för rådsmedlemmarna och som kan fungera egenbemäktigande.

Men vad är då deliberativt kapital och hur specifikt är det för PB? Kunde vissa aspekter av det lika väl ha genererats i andra politiska sammanhang som inte är specifikt deliberativa? Att representera solidaritet, att medlemmar måste stå fria från makten samt följa vissa uppförandekoder skulle jag tro är gemensamt för många politiska organisationers verksamhet: fackföreningar, politiska organisationer på vänsterkanten, kvinnorrörelsen, ursprungsbefolkningarnas intresseorganisationer och andra. I linje med detta kan man också fråga sig om det inte kan vara så att rådsmedlemmarna har sina värderingar med från andra sammanhang. En tydligare upplagd och genomförd empirisk studie hade förmodligen kunnat ge mer kött på benen vad gäller de deliberativa kapitalets natur och på vilket sätt det skiljer sig från den typ av symboliskt kapital som kan genereras i andra politiska fält.

ATT FÖRKLARA ICKE-KOOPTERING I PB

I den tredje texten, "Reasons of Power: Explaining Non-Cooptation in Participatory Budgeting", presenterar Holdo en teori för under vilka förutsättningar det kan undvikas att PB-deltagare koopteras av lokala politiker. Här anføres litteratur om exempel på PB där deltagare i högre eller lägre grad låtit sig styras av politikernas intressen. Med de indikationer på icke-kooptering som används, till exempel att projektförslag initieras av rådsmedlemmarna och inte av politikerna och att deltagarna ofta uttrycker missnöje med stadens politik på mötena, har Rosario en låg grad av kooptering. Vad kan man alltså lära av PB i Rosario?

Bourdieu's fältteori kan än en gång tjäna vår förståelse, denna gång av hur rådsmedlemmar kan vidmakthålla sitt oberoende och samtidigt samarbeta med den politiska eliten. Det finns nämligen situationer där det är en dålig idé för politiker att söka kooptera. Fältteorin pekar ut tre förhållanden som stärker eliters intresse av icke-kooptering:

1. En legitimitetskris skapar incentiv för att utveckla ett nytt fält för stat-samhällerektionerna.
2. Statliga aktörer investerar själva i det nya fältets betydelse och värden.
3. PB-fältet framstår som oberoende och genererar därmed legitimitet för det politiska styret.

Alla dessa förhållanden var vid handen i Rosario hävdar Holdo utifrån sin empiri. Det första förhållandet är svårt att betvivla: PB infördes som ett svar på den djupa förtroendekris gentemot det politiska systemet som den ekonomiska krisen i Argentina 2001/2002 gav upphov till.

Vad gäller den andra punkten, statliga aktörers investering i fältet, hände just detta: inte minst gräsrotsbyråkrater satsade sina karriärer, skriver Holdo. Denna slutsats underbyggs med intervjuerna med 27 av stadens politiker och anställda. Framför allt anføres som stöd att många intervjuade uttryckte gillande av att projektet kom till och av att människor skolas

in i deliberation. Men är det ett tecken på att de intervjuade investerare i fältet att de säger sig gilla systemet? Om jag är universitetslärare och hävdar att grundutbildningen i statsvetenskap på Stockholms universitet är väldigt bra för studenterna, behöver det betyda att jag investerat i fältet? Är det ett starkare tecken på investering än om jag säger att utbildningen där jag själv är lärare är undermålig? Här hade behövts ytterligare diskussion av vad det innebär att investera i ett fält – utöver att man jobbar där och får betalt för det.

För det tredje hävdas i artikeln att politikerna i Rosario agerade för att lyfta fram och stärka PBs autonoma roll för en positiv utveckling i staden. Detta underbyggs ganska svagt: författaren pekar på att kartor över genomförda projekt har spritts i staden av politikerna och på projektinviningar där rådsmedlemmars roll lyfts fram och att budgetmedel frigörs för nya PB-projekt. Inga konkreta exempel eller belegg anförs för detta⁴. Vidare anförs ett ospecificerat intervjustöd för att politikerna understryker värdet av deltagande. Här hade säkerligen kunnat kramas mer ur empirin. I detta fall hade valmaterial varit en typ av dokumentation från den politiska processen som kunnat användas. En enkel genomgång av sådant hade kunnat styrka om partierna på allvar lyfte fram PB i sina kampanjer.

EN LYCKAD KORSNING

Min huvudkritik har handlat om att det borde finnas mer att hämta i det empiriska materialet: ibland kunde argumentationen underbyggts bättre, funktionen av olika materialtyper och undersökningsmetoder borde ha klargjorts, liksom i vissa fall hur analysen har gått till. En mer systematisk bearbetning av materialet hade kunnat ge mer.

Samtidigt menar jag att dessa tillkortakommanden uppvägs av att avhandlingen skiljer sig från de flesta jag har läst på ett avgörande

och mycket förtjänstfullt sätt: den korsar en teoriutvecklande ambition med en omfattande och intressant empirisk studie. Empirin används verkligen för att underbygga en välkonstruerad argumentation. Jag betraktar avhandlingen som en kombination av politisk teori och en fältstudie genomförd med i första hand kvalitativa metoder. Det finns en inbyggd spänning i ett sådant projekt: mellan politisk teoris deduktiva resonemang och fältstudiens tendens att vara öppen och ta sig an studieobjektet induktivt. En fältstudie kan innebära att man åker från norra till södra halvklotet för att studera ett fenomen man bara läst om med hjälp av personer man inte känner på ett språk man som bäst håller på att lära sig. Det går inte att detaljplanera hur man ska lägga upp ett sådant projekt utifrån en teoriprovande deduktiv ansats. Det kan inte ha varit lätt att jämka ihop denna studies olika delar.

Betyder det att den empiriska studien var onödig och att jag menar att avhandlingen borde blivit en renodlad politiskteoretisk text? Absolut inte! Jag är övertygad om att idéerna om ett deliberativt symboliskt kapital i ett fält inte hade kunnat formuleras utan de empiriska iakttagelserna. Och även om den empiriska studien kunde ha utvecklats hade jag aldrig blivit övertygad om fruktbarheten hos denna begreppsapparat om jag inte fått förklarat hur det kunde tänkas fungera (och kanske faktiskt fungerar) i Rosario. I politisk teori används ofta ganska ytligt undersökta och beskrivna empiriska exempel. Det är en stor styrka att kunna argumentera utifrån en egen ingående undersökning av förhållandena. Det borde vara föredömligt för statsvetare som skriver inom det politiskteoretiska fältet. Det borde också vara föredömligt för forskare som arbetar med kvalitativa data insamlade i verkliga komplexa sammanhang att så ambitiöst använda dem för teoriutveckling – många sådana undersökningar ger alltför deskriptiva resultat.⁵

4 Men ett exempel på en sådan invigning ges i den föregående artikeln.

5 Deskription är en helt grundläggande och mycket viktig del av forskningen – utan den skulle vi inte veta mer än innan vi startade. Men vi lär oss på nya nivåer när deskriptionen får informera teorin och tvärtom.

Jag blir alltså övertygad om att Bourdieus fältteori kan hjälpa oss förstå hur deliberativ demokrati (i varje fall som den tillämpas i Rosario) kan generera egenmakt för deltagare med begränsat kulturellt kapital utan att de behöver tillägna sig dominerande gruppers sätt att deliberera. Jag tror på att PB faktiskt har potential att verka för större jämlikhet. Avhandlingen ger också ett välargumenterat bidrag till förståelsen av icke-koopteringens villkor. Jag tror att dessa artiklar kommer att göra avtryck i litteraturen om deliberativ demokrati.

En annan positiv egenskap hos denna sammanläggningsavhandling är dess progression: den första artikeln är bra, den andra bättre och den tredje allra bäst. Detta bådar gott för fortsatt teoretisk och empirisk forskning i samma spår. I det sista avsnittet av min anmälan berör jag några aspekter av PB som jag menar skulle vara viktiga att forska vidare om.

OM PBS JÄMLIKHETSPOTENTIAL

Avhandlingen kommer alltså till den hoppfulla slutsatsen att PB kan leda till ökad jämlikhet. Men hur stor är den utjämnande potentialen? Den budget som de delibererande invånarna kan påverka är redan begränsad för den stadsdel det gäller. Den kaka de ska deliberera om fördelningen av är redan bakad och levererad från ett bageri de inte äger. Helt krasst: hur ska invånarna i det fattiga västra distriktet i Rosario kunna få mer från de rika stadsdelarna eller från rikare provinser i Argentina? Eller för den delen från stockholmarna eller uppsalaborna som i genomsnitt säkert delibererar mindre

men kontrollerar väsentligt större materiella resurser?

Här finns diametralt olika idéer om den utjämnande potentialen hos PB. En är att systemet bara kan leda till utjämning inom snäva ramar – inom stadsdelar till exempel – och egentligen bidrar till status quo genom att hålla människor sysselsatta med att deliberera om sin lilla kaka istället för att ställa radikala krav på omfördelning. En mer hoppfull föreställning för den som menar att ökad jämlikhet är eftersträvansvärd är att detta slags deltagande istället leder till ett ökat kravställande av bättre skolade medborgare som genom sitt deltagande i PB fått nytt hopp om att samhället kan förändras.

Det finns naturligtvis annat än jämlikhetsaspekten som kan tala till PBs fördel. Kanske leder PB till ökat inflytande över politiska beslut för vanliga invånare, vilket kan vara positivt även om den materiella utjämningen blir beskedlig. Kanske kan motsättningar lösas på fredlig väg istället för att leda till våld. Och kanske är ett ökat engagemang från ett områdes invånare helt enkelt det bästa sättet att få till stånd stadsutveckling och fattigdomsbekämpning på längre sikt.⁶

Dessa frågor ligger utanför avhandlingens ram men är viktiga att tränga djupare in i för att kunna värdera deliberativ demokratis, i synnerhet deltagarbudgetars, önskvärdhet. Avhandlingen lägger en utmärkt grund för sådana vidare studier, både teoretiska och empiriska.

Kristina Boréus är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: kristina.boreus@statsvet.su.se

6 Dock inte nödvändigtvis på kort sikt. När denguefebern härjade i Argentina 2011 gick myndigheterna ut med informationen att man borde tömma alla små vattensamlingar i närheten av bebyggelse eftersom myggor lägger ägg där och dengue är myggburen. I en stad hade invånarna länge krävt av sina myndigheter att de skulle rensa upp ett skrotupplag fullt med gamla bilar och annat skrot som bildade otaliga vattenansamlingar när det regnade. Men inget hände. Men så en natt började skrotupplaget på mystiskt sätt brinna. Det tog nu inte många dagar förrän myndigheterna varit där och röjt. Det är mycket möjligt att om PB funnits där hade man förhandlat sig fram till att staden måste röja undan det hälsovådliga skrotet. Men det kan också tänkas att en utomoffentlig aktion denna gång ledde till ett snabbare och för invånarna bättre resultat i en fråga där myndigheterna vägrat ta sitt ansvar.

Svar på Kristina Boréus anmälan

Markus Holdo

Jag tackar Kristina Boréus för hennes noggranna läsning av min avhandling *Field Notes on Deliberative Democracy: Power and Recognition in Participatory Budgeting* och *Statsvetenskaplig tidskrift* som gett mig möjlighet att svara. Jag vill ta chansen att kommentera några frågor som Boréus lyfter fram som kan vara av mer generell betydelse för statsvetenskaplig forskning – frågor som jag hoppas att fler statsvetare kommer intressera sig för och vilja diskutera fortsättningsvis.

Boréus lyfter fram att avhandlingen är i huvudsak teoretisk men bygger på resultat från en omfattande empirisk undersökning. Den syftar till att bidra till diskussioner kring *den deliberativa demokratin* som annars ofta förs antingen på en rent teoretisk nivå eller genom att påståenden i den teoretiska litteraturen testas, som hypoteser, i empirisk forskning. Den här studien gör något annat. Den driver teoretiska teser i tre artiklar. Boréus säger att hon är övertygad om att dessa teser – inte minst upptäckandet/upptäckandet av ”deliberativt kapital” – ”inte hade kunnat formuleras utan de empiriska iakttagelserna”. Boréus formulerar här enkelt och träffsäkert vad som är poängen med den här typen av undersökning. Jag har i andra sammanhang fått frågan om jag behöver ”empiriska bevis” för mina argument när de ändå är så beroende av en teoretiskt rimlig logik. Kan vi inte bara se dem som ”illustrationer” av teoretiska argument? Ett bra svar är, som Boréus säger, att utan de empiriska observationerna hade inte de teoretiska argumenten kunnat formuleras. Om vi nu antar att det lyckades i detta fall bör vi, tycker jag mig höra Boréus antyda, kanske ställa frågan om inte mer empiriska och kvalitativa metoder borde användas mer inom politisk teori. Inte för att ”illustrationerna” blir bättre, utan för att frågorna, liksom svaren, skulle bli annorlunda och kanske i vissa fall mer intressanta. Det finns kanske andra värden med empiriska

undersökningar än dem vi vanligtvis talar om.

En viktig fråga är vilka krav en sådan studie ställer på systematik i materialinhämtning och analys. Boréus menar här att delar av argumentationen kunde ha stärkts ytterligare, i vissa fall genom en mer omfattande och strukturerad katalogisering av empirisk data och i andra fall genom en mer utbyggd redovisning av och diskussion kring empiriska observationer. Här vill jag gärna hålla fast vid att, som Boréus själv påpekar, poängen är att med stöd i konkreta observationer rekonstruera den logik som fångar vad som står på spel i detta fält för politiskt deltagande. Enkelt uttryckt lyckas denna strategi om den handlingslogik som beskrivs känns trovärdig och rimlig givet den situation som aktörerna finner sig i. Ambitionen för den empiriska undersökningen är med andra ord hög eftersom situationslogiken rekonstrueras på basis av ett kontinuum av observationer.

Det är här viktigt att vara noggrann med vad mer precist som är tesen och vad som underbygger den. I detta avseende är jag inte alltid överens med Boréus om hur avhandlingen ska tolkas. Boréus frågar hur vi vet att en person uttrycker en socialt delad förståelse och inte istället en som motiveras utifrån hens position och intressen (hens *habitus*). Distinktionen kan förefalla viktig, men jag menar att den missar målet. Min argumentation vilar ju inte på en åtskillnad mellan uttalanden som görs *beroende* av människors position och intresse och uttalanden som görs *oberoende* av position och intresse. Det är faktiskt en del av idén här att deltagarbudgeten får sin sociala betydelse genom att dra till sig människor vars intressen och positioner är väsentligt likartade. Jag är öppen med att alla inte uttrycker samma bild av fenomenet och betonar att påståenden om deltagarbudgeten ibland motsägs av mina observationer – just för att de är uttryck för hur den *borde* fungera snarare än hur den faktiskt fungerar. Det viktiga är att sådana uttalanden visar att något viktigt står på spel. Här tycker jag att det är fruktbart att, som jag skriver i min tredje

artikel, se ett fälts logik som en idealtypisk rekonstruktion av en politiskt väsentlig del – om än enbart en del – av den verklighet som studeras. Annorlunda uttryckt: många av dem som deltar i deltagarbudgeten skulle säga att den har en potential att bidra till ett bättre (kanske mer demokratiskt) samhälle, och i annat fall skulle de inte delta. Jag undersöker om denna förväntan kan rättfärdigas på ett teoretiskt rimligt vis och med stöd i observationer. Svaret på den frågan är ja, och min förhoppning är att den som läser avhandlingen kommer se att det finns ett realistiskt argument för hur den här typen av stat-civilsamhälle-deliberationer kan göra skillnad, men också att denna potential inte är fullt realiserad i Rosario. På frågan Boréus ställer – menar jag att det är så här det fungerar i Rosario? – svarar jag: ja delvis! (Att det delvis fungerar så är nämligen nog så intressant.)

Boréus anmärker på att jag hävdar att de som anställts för att organisera deltagarbudgeteringsprocessen *investerar* i denna form av medborgardeltagande – och alltså sätter sin egen trovärdighet på spel – och att jag stöder det påståendet på citat från anställda som uttrycker ”gillande” (Boréus ordval) för deltagarbudgeten. Alla som någon gång kommit i kontakt med ”Facebook-aktivism” – där exempelvis protesterande munkar i Burma ska ”stöddjas” med hjälp av en knapptryckning – förstår att ”gillande” inte nödvändigtvis betyder att man faktiskt engagerar sig och står för sitt ställningstagande. Det betyder med andra ord inte nödvändigtvis att man satsar något och därmed också har något att förlora. Det jag skulle vilja övertyga läsaren om är – i kontrast till ”gillande” – att de som anställts för att arbeta med deltagarbudgetering i Rosario ofta faktiskt agerar utanför en strikt yrkesroll, att de ofta satsar något mer personligt – sitt anseende och kanske också sin självbild. De säger faktiskt inte bara att de *gillar* deltagarbudgeten (se framförallt sidorna 110–112). Jag hävdar att de genom sitt sätt att uttrycka sig bekräftar en föreställningsvärld, att de insisterar på en tolkning

av deltagarbudgeten som något avgörande ur demokratisk synpunkt. Detta ska förstås i en politisk kontext präglad av korruption, populism och utspritt missnöje med politiska representanter (som faktiskt beskrivs ganska utförligt i detta avseende), där den som försvarar ett påstått demokratiframjande projekt riskerar att göra sig till åtlöje. Så nej, *gillande* betyder inte att man investerar, att man sätter sitt anseende på spel. Huruvida någon *investerar*, sätter något på spel, måste förstås utifrån hur en person uttrycker sig och i den kontext personen befinner sig.

Boréus frågar också om man nödvändigtvis investerar mindre om man *inte* gillar deltagarbudgeten (eller en utbildning i hennes exempel). Mitt svar är nej. I själva verket redovisar jag flera exempel på personer som riktar hård kritik mot deltagarbudgeten, men som jag hävdar gör det just för att skydda sin egen trovärdighet eftersom de investerat och därmed riskerar sitt anseende: skulle de ses som *naiva* förlorar deras investering värde. En rådgivare (*consejero*) kan inte kosta på sig att framstå som naiv. Den som investerar måste i själva verket också visa – just på grund av den kontext jag just beskrev – att hen förhåller sig kritisk till demokratiframjande projekt som givetvis ytterst syftar till att förbättra regeringens anseende.

Kraven på empiriska belägg ska så klart anpassas efter tesen. Jag håller med Boréus om att en utbyggd empirisk undersökning säkert hade bidragit ytterligare till att förstå handlingslogikerna i fallet Rosario och därmed deltagarbudgetens potential att förändra maktrelationer. Vi verkar samtidigt överens om att de mer avgränsade teser jag driver ros i land rätt väl redan med den studie som genomförts.

Till sist vill jag kommentera den spänning som Boréus påpekar finns mellan deduktivt teoretiserande och öppna fältstudier. Som Boréus påpekar är det inte okomplicerat att kombinera dessa två ambitioner – att bidra till ganska specifika diskussioner i politisk teori om makt och inkludering i deliberation

och att genomföra en kvalitativ fallstudie där människors föreställningsvärldar måste förstås med en öppen ansats. Detta förutsätter åtminstone en undran om huruvida det vi ser i ett politiskt spel egentligen spelar någon roll, en undran som måste leda till djupdykningar i såväl abstrakt teori som mänskliga relationer och erfarenheter. Jag kan tillägga att resultatet är långt ifrån tillfredställande för mig personligen. Framförallt hade jag behövt stanna längre i Rosario, intervjuva fler personer och ännu hellre göra längre intervjuer för att bättre förstå de människor jag mött i mina fältstudier. Om vi ser till undersökningar med liknande ambition är nog problemet ofta det motsatta. Tyngpunkten läggs på det induktiva lärandet och därmed blir det begreppsliga – som ju ska säga oss vad mer precist vi faktiskt ska lära oss – mindre utvecklat.

De konkreta bidragen till forskning om deliberativ demokrati – i teorin och i praktiken – hade, som Boréus påpekar, inte varit möjliga utan en omfattande empirisk undersökning. Jag vill tillägga att det är lika viktigt att forskaren tar teorier på allvar. Den kritik jag själv framför i avhandlingen mot tidigare bidrag i fältet handlar ofta om teoretiska brister i empirisk forskning. Sådana brister gör det oklart hur, mer precist, observerade fenomen spelar roll. Ibland låter det på forskare med etnografiska pretentioner som att de väntar till efter fältstudierna innan de börjar tänka teoretiskt – för att inte bilda sig förutfattade meningar om det fenomen som ska studeras (och som bekvämt nog antas framträda av sig självt, oberoende av forskarens förförståelse och teorier). Det är synd. Jag tror nämligen att etnografiska fältstudier lämpar sig väl för att göra viktiga, avgränsade teoretiska bidrag till statsvetenskapen. Det kräver i så fall inte bara ett stort intresse för att lyssna på andra människor, utan också ett särskilt stort intresse för teorier om makt och sociala spel.

Markus Holdo är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
E-post: markus.holdo@statsvet.uu.se

Brante, Thomas, 2014. *Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapsamhället*. Stockholm: Liber.

Anmälan av Ylva Hasselberg

I precis hundra år har det funnits en forskning om professioner och deras roll i samhället. Lika länge har det funnits en oenighet om vad en profession faktiskt är och hur man avgränsar den. Frågan är långt ifrån oviktig. Den avgör vad man ser när man granskar fenomenet och vad en professionsstudie säger om samhället.

Hur man definierar professionalism kan göras till ett studieobjekt i sig. Definitionen tycks beroende av centrala strömningar i samhällsdebatten; den är en spegel av det samhälle vi lever i. Professionssociologins första stora namn är Talcott Parsons, och den tidiga professionssociologin är förknippad med funktionalism, men också med meritokrati och med tron på expertkunskap som något grundläggande positivt i ett samhälle. Professionella grupper sågs som bärande i det moderna projektet. De befolkade institutionerna och byggde, med Niklas Luhmanns (1979) begrepp, ”system trust”; ett förtroende för institutioner snarare än personliga relationer. Deras kunskaper stod i allmänhetens tjänst och deras arbete hade inte som sitt främsta syfte att tjäna pengar eller maximera status och inflytande. Detta sätt att se professionerna kallas av den amerikanske professionsforskaren Steven Brint (1994) ”trustee professionalism”. Den centrala komponenten i såväl synen på professionerna i samhället i stort som i forskningen om professionerna var förtroendet för deras engagemang i det egna arbetet. Jag passar här på att erkänna att jag själv i stort delar detta synsätt.

I mitten av 1970-talet hände dock något med professionssociologin. Omsvängningen kommer ungefär samtidigt som upprepade oljekriser och en långdragen industrikris

drabbar hela västvärlden. "The golden 30" var ovevkligen över, och med dem den långa perioden av harmonisk tillväxt och välfärdsutveckling. Det moderna projektet mötte också allt större ifrågasättande från olika läger. Den begynnande miljörörelsen uppmärksammade de negativa konsekvenserna av industrialisering och masskonsumtion. Urbanisering betydde inte bara utveckling utan också avfolkning. Välfärdssamhället kostade pengar och de hackande tillväxtkurvorna skvallrade om att det möjligen kunde bli problematiskt att låta det kosta mer pengar. Samtidigt skedde alltså en omorientering inom professionssociologin. I stället för att definiera professioner med utgångspunkt i de existerande, vid det laget närmast klassiska, "fria professionerna", såsom läkare och advokater, började professionssociologin problematisera själva den process genom vilken en yrkesgrupp blev erkänd som professionell, och samtidigt började den uppmärksamma det särinnesse som fick en grupp att formera sig socialt i jakten på professionsstatus. Själva symbolen för denna omorientering inom professionssociologin är Magali Sarfatti Larson (1977:2013), och hennes insikt om att professionalism var en typ av monopolisering av vissa kunskaper och vissa arbetsuppgifter och ett utestängande av andra grupper från desamma, var bärande i professionsforskningens omorientering. Och detta synsätt har egentligen varit dominerade fram till 2000-talet. Den externalistiska definitionen av professionalism, den som tar sin utgångspunkt i sociala strategier snarare än kunskap och kunskapsgrundad värdering, är på ett påtagligt sätt mer tøjbar. Till äldre professioner fogas nya, och när de skiljer sig markant från de klassiska börjar man tala om "new professionalism" i stället för att utesluta dem definitionsmässigt.

Den tøjbara sociologiska professionsdefinitionen har emellertid fört med sig ett mycket påtagligt problem, nämligen detta att komma överens om vad man faktiskt menar när man talar om professionalism. Om begreppet ska fungera analytiskt måste

det också finnas yrken och arbetsuppgifter som *inte* går in under begreppet professionalism. Annars blir det oanvändbart. Olika forskare har använt sig av olika definitioner och det finns i princip lika många definitioner som forskare i svang. Gemensamt för många av definitionerna är att de baseras på vissa attribut, såsom universitetsutbildning, existensen av en yrkesorganisation, etc. Thomas Brante benämner i sin nyligen utkomna bok *Den professionella logiken* denna typ av definition som "attributansatsen". Listorna över attributen varierar, även om vissa attribut tycks återkomma gång på gång. Gemensamt för dem alla är att de utgår från den empiri de undersöker; de förhåller sig till faktiska yrkesgrupper, vars kontexter och egenskaper ju varierar. Han kommer fram till att de har sin grund i "generaliserade intuitioner", ett slags abstraherad empirism. Brante visar också hur professionsforskningen sedan 1990-talet återupptagit försöken att komma fram till den ultimata definitionen utan att egentligen lyckas med detta. Resultatet är en skog av förhållandevis likartade definitioner (och sinsemellan ojämförbara undersökningar baserade på dessa definitioner), men också ett forskningsläge som fastnat i frågan. Skivan står på repeat. Behöver världen ytterligare en professionsdefinition? Hur tar vi oss vidare?

Just på grund av denna besvärliga läsning är Brantes bok ett ganska djärvt projekt. Han gör ett försök att en gång för alla lösa frågan, genom att attackera den deduktivt-analytiskt. Projektet är djärvt av många skäl. Dels finns det ett ganska stort forskningsläge, som inte kan ignoreras. Att anknyta till detta forskningsläge samtidigt som man gör ett gordiskt hugg, ett slags omstart, är en krävande arbetsuppgift. Det kräver örnblick och sorteringsförmåga. Dels är det uppenbart att professionssociologins dilemma beror på dess oförmåga att frigöra sig från sin samtid och dess värdering av professionalism. Om nu forskningen misslyckats med detta under hundra år ger detta viss anledning att tro att det är svårt och att risken för misslyckande

är stor. Boken är disponerad och upplagd på ett sätt som visar att författaren är medveten om denna risk. Han tar tålmodigt och metodiskt en sak i taget, bygger under, redovisar, lyfter fram och sorterar bort. Han börjar med en historisk överblick över professionernas utveckling, i syfte att sätta in läsaren i frågan och visa hur det historiska fenomenet professionalism rent empiriskt tett sig. Han fortsätter sedan med två kapitel som aktivt förhåller sig till den existerande professionsforskningens historia och utveckling, liksom de olika sätten att definiera profession. Därefter börjar det som egentligen är bokens huvuddel, men inte förrän han tagit sig igenom ett "vetenskapsteoretiskt mellanspel". Syftet med detta är att underbygga den position han själv tar i förhållande till frågor gällande de kognitiva särdragen i professionalism som företeelse.

Den centrala punkten i den professionsmodell Brante skisserar är påståendet att det som utmärker professionerna som yrkesgrupper är deras anknytning till vetenskapen. För Brante är detta något mer än ett allmänt påpekande om att professionella grupper i allmänhet har universitetsutbildning. Vad som intresserar honom är de olika professionella projektens förankring i ontologiska modeller på vilka man kan basera teorier om kausalitet, och som också kan tjäna som utgångspunkt för handlande. De ontologiska modellerna är länken mellan teori och verklighet eller mellan teori och observation. De utgör grunden för teorikonstruktion och de styr seendet. Man kanske skulle kunna tala om ett slags grundläggande förutsättanden och kategorier som i allmänhet inte behöver verbaliseras och som är så genomgående att de blir närmast osynliga. Brante talar om ett "vetenskapligt böjningsmönster", ett slags vetenskapens grammatik, som förvisso är olika inom olika vetenskaper. Han noterar själv att begreppet ligger nära det av Ludwik Fleck och Mary Douglas använda begreppet "tankestil". I en ontologisk modell finns inskrivet vissa mönster för kausalitet, för vad som orsakar vad i ett samhälle – och i förlängningen för vad som

kan göras åt det. Han exemplifierar med ett plocka fram ett antal olika modeller för individuellt handlande, från den psykoanalytiska modellen (som postulerar att handlingar utgör funktioner av förhållandet mellan det, jag och överjag) över de sociologiska och till de ekonomiska och biologiska modeller för mänskligt handlande som har varit dominerande sedan 1980-talet. Vilka hypoteser man gör sig om samhället påverkas mycket starkt av om man utgår från den ena eller den andra ontologiska modellen. Utgångspunkten att handlande är en funktion av rationalitet, preferenser och kunskap (rational choice) ger helt andra hypoteser än exempelvis den psykoanalytiska modellen.

Det här resonemanget är kanske inte ägnat att väcka någon förvåning. Det Brante faktiskt använder det till är att koppla ihop olika professionella grupper med olika ontologiska modeller. Han menar (s. 219) att professioner är yrken som lyckats med att förena vetenskaplig teori med praktik, och att professionalisering innehåller en grundläggande komponent: etableringen av en ontologisk modell som är gemensam för både vetenskap och praktik. Det här synsättet är enligt min uppfattning mycket fruktbart, av tre skäl. (1) Dels riktar det in sökarljuset mot förhållandet mellan en professionell grupp och dess vetenskapliga grundvalar, något som kunde beforskas mer. Det betonar universitetens roll och faktiskt också ansvar när det gäller att reproducera professionalism i samhället. (2) Dels ger det redskap för att analysera professionskonflikter, som uppenbarligen handlar om något mer än maktkamp, nämligen de olika ontologiska modellernas oförenlighet. (3) Dels fungerar det också som utgångspunkt för en problematisering av de mest nytillkomna professionella grupperna, de som brukar kallas nya professioner eller semiprofessioner. Deras problem är att de saknar stabila ontologiska modeller som kan ligga till grund för gemensamma, standardiserade och interventionistiska praktiker och det råder heller ingen samstämmighet mellan yrket och dess

akademiska företrädare. De nya professionerna är i mycket hög grad än de äldre professionaliserade "uppifrån", genom politiska beslut. Därför blir deras kunskapsbaser mer osäkra, fragmenterade och föränderliga än äldre professioners dito.

Och här landar försöken att definiera professionalism sist och slutligen. Professioner är enligt Brante "tillgångspunkter till (vad som anses vara) den högsta kunskapen inom ett område". De är yrken vars praktik består av interventioner baserade på och legitimerade av vetenskaplig kunskap. Och de är yrken vars praktik består av interventioner integrerade med och legitimerade av vetenskaplig kunskap om korrelationer, enkla orsakssamband, mekanismer, strukturer och kontexter. Han ställer sig därmed inom en tradition som tidigare förvaltats av forskare som Parsons, Rolf Torstendahl och Andrew Abbott, vilka alla har betonat den kognitiva aspekten av professionalism som avgörande.

Accepterar man denna definition finns en stabil grund på vilken man kan stå när man problematiserar professionalism i det svenska samhället i dag. Det låter sig göras och det behövs. Brante öppnar själv dörren till en sådan problematisering när han redovisar en del av resultaten från en stor enkätundersökning i bokens senare del. I studien har 17 olika professioner, totalt 8 500 personer, fått svara på frågor bland annat om till hur stor del deras praktik baseras på vetenskaplig kunskap, men också om hur yrket påverkats av den ekonomiska logik som dominerat offentlig sektor i Sverige under perioden efter 1990 och som i dag populärt sammanfattas under rubriken New Public Management. Resultaten är intressanta. Hela 89 % av de tillfrågade läkarna svarar att yrket i mycket eller ganska hög grad baseras på vetenskaplig kunskap. För arkitekter, ekonomer, poliser och officerare har mindre än 10 % av de tillfrågade uppgett att yrket i mycket hög grad baseras på vetenskaplig kunskap. Uppenbarligen finns det stora skillnader i vilken typ av kunskapsgrund företrädarna för dessa yrken står på (eller åtminstone anser

att de står på) och resultaten blir ännu mer intressanta när man konstaterar att flera av de yrken som inte uppger att deras praktik står på vetenskaplig grund också uppger att styrningen av verksamheten (byråkratisk, ekonomisk och politisk styrning) inte ökat, eller att den ökade styrningen inte varit negativ för verksamheten. Det tycks också, om man vänder på steken, finnas något slags samband (om än diffust) mellan professioner som har en tydlig ontologisk modell som grund för sin verksamhet och professioner som uppfattar att det finns en konflikt mellan denna modell (och deras egen vetenskapsbaserade praktik) å ena sidan och politikers, administratörers och ekonomers försök att styra verksamheten å andra sidan.

Det är svårt att inte uppfatta detta som en maktkamp. För det första en maktkamp mellan olika professionella grupper, där ju åtminstone delar av den rätt heterogena gruppen av olika ekonomer är den grupp som genom ekonomistyrningen har rätt att applicera sin ontologiska modell på andra yrkesgrupper. För det andra en maktkamp mellan staten och de etablerade professionerna. Ty, som författaren konstaterar på s. 355: "staten skyddar inte längre professionernas autonomi". Den mer än sekelgamla alliansen mellan statsmakten och professionalismen i dess gamla form måste anses bruten. I stället har nya allianser uppstått och andra typer av professionella projekt tagit fart. Vad som blir konsekvensen av detta på sikt är det svårt att sia om, men man kan konstatera att den nytändning inom professionssociologin som boken måste sägas vara ett symptom på, nog har sina rutiga skäl och randiga orsaker. Det finns saker att göra även och kanske i synnerhet om man lämnar definitionsfrågan bakom sig.

REFERENSER

Brint, Steven, 1994. *In an age of experts: the changing role of professionals in politics and public life*. Princeton, N.J. : Princeton University Press.

Larson, Magali Sarfatti, 1977 [2013]. *The rise of professionalism: monopolies of competence and sheltered markets*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Niklas Luhmann, 1979. *Trust and power: two works*. Chichester: J. Wiley.

Ylva Hasselberg är verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.
E-post: ylva.hasselberg@ekhist.uu.se

Dawisha, Karen, 2014. *Putin's Kleptocracy – Who Owns Russia?* New York: Simon & Schuster.

Review by Astrid Hedin

A good decade and a half after the opening of the Berlin wall, the university textbooks on International relations have almost forgotten about the Soviet Union and the European East-West divide – and suddenly, inexplicably, the security situation in Europe is as unstable and dangerous as ever. Russia under Putin is making it clear that the country is not content with the post-Cold War order, and is willing and ready to use deception, bullying and force to have it changed. To the bewilderment of the West European audience, the Putin regime is describing its on-going power grab in the former Soviet colonies as a historical struggle to defend Russian state-civilization against the West. How did Russia get to this? Weren't we friends now?

On the topic of Vladimir Putin's rise to power, the three most influential books are arguably Karen Dawisha's *Putin's Kleptocracy* (which is our focus here), Masha Gessen's *The Man without a Face* (2012, now available in paperback in Swedish), and Edward Lucas' *The New Cold War* (2nd edition in 2014). The three books have in common that they all describe how informal networks of former KGB officers and Soviet era military – the so called *Siloviki* – discontent with the democratization of the Soviet

sphere, re-conquered the Russian state, in collusion with organized crime and with Vladimir Putin as their helmsman. Gessen's book has a biographical and psychological focus on Putin as a person, Lucas' highlights the "pipeline politics" of how the Kremlin uses its natural resources to boost its international power, and Dawisha's book follows the money. Dawisha retraces the personal networks around president Vladimir Putin and their involvement in looting the Russian state for personal gain, and using the money to augment their political power. Dawisha's essential message is that Western analysts should stop looking at current-day Russia as a case of failed democratization – as she herself did for many years – and instead as an authoritarian project that has succeeded. The book *Putin's Kleptocracy* has a political agenda, and that agenda is to reveal the squalid character of the Putin regime, its cronies and kleptomaniacs. Dawisha's story of theft and thuggery has received much attention, including reviews in the *Times Literary Supplement*, the *Financial Times*, the *Economist*, the *New York Times*, *Foreign Affairs*, and by Anne Appelbaum in the *New York Review of Books*.

In this review, I will bring up three themes: Dawisha's focus on social networks as a key method of analysis; the violent character of contemporary Russian politics; and the debate on which theoretical label is relevant for the current regime. In the book's introduction, Dawisha poses the question of why political science didn't provide a better commentary and analysis of the Putin regime at an earlier point of time? In my view, in order to better understand the Russia of today, political scientists and historians must address and amend some of the negligence and mistakes conducted in the study of the Soviet Union in the past. In my opinion, it is time to have a second look at the old textbooks on comparative political systems and how they failed to educate a generation of political scientists about how the Soviet

Union really worked, and hence led us to underestimate the weight and implications of its non-democratic legacy.

Karen Dawisha wrote her first study of the Soviet Union in the mid-1980s, when she dissected the Kremlin's 1968 decision to invade Czechoslovakia to quell the reformist movement of the Prague spring. In her current book, *Putin's Kleptocracy*, she has rolled up her sleeves and taken on an unconventional project for a political scientist. *Putin's Kleptocracy* is a monumental work of investigative journalism into the origins and actions of the personal networks around Vladimir Putin, and how these named individuals have used political power to plunder the Russian state as well as competing market actors. The research project has taken many years, and gives due credit to domestic Russian language investigative journalism, including Masha Gessen's work. As several reviewers have commented, Dawisha's book reads like a who-is-who of the targeted Western sanctions – visa bans and the freezing of assets – against Russian individuals.

Dawisha uses a social network approach to retrace where Vladimir Putin came from, from whom he garnered support under way, and whom he brought with him to the pinnacles of power. Dawisha shows how, when Putin took office as the president of Russia in 2000, his early recruitments drew on old friendships from the organizational environments of which he had been a part, including his childhood judo club; his training at the KGB academy in St Petersburg (then Leningrad); the KGB station in East German Dresden where Putin was posted 1985-1990; as well as his time in the post-Soviet mayor's administration in St Petersburg, and his early associates in murky foreign trade deals there, which had traditionally been under state control. Dawisha points out how, while making these appointments that placed former KGB staff in the new government, Putin was paying lip service to the ideal of democracy. If Western analysts had only taken Putin's choice of staff

and ministers more seriously, the regime's later authoritarian turn may not have come as such a surprise. In Chapter 6, "The Founding of the Putin System", Dawisha writes about a leaked, written master plan for the 2000 takeover, which aimed to use the FSB to "control the political process". In this plan, under a long section entitled "Information War with the Opposition", examples were given of how to pre-empt, suppress and discredit hostile accounts in the media. In retrospect, the early days of the Putin regime were rife with warning signs – at least for those who could read Russian language publications.

Dawisha does not develop any theoretical arguments concerning her social network approach, but someone ought to, so I will: In phases of turbulent political change, social networks are enduring structures that outlive formal institutions. They allow for coordinated, concerted action – a resource that is especially scarce in a situation of fundamental political transformation. As I found in my study of the reformation of the former communist party SED during and after the democratization of East Germany (*The Politics of Social Networks*, 2001), social network ties among trusted individuals outlive monumental historical changes and the collapse of formal institutions. Social network ties can accommodate very substantial changes in policy – people change their political agenda but not their political collaborators. However, social networks may also support and conserve more fundamental types of political identity i.e., basic views on how the world is constituted and what makes it tick, and perceptions of who belongs to "us" and "them"; who is the enemy and who is a friend. Basic to the discourse that held the Soviet Union together was the regime's self-identification as a great power in opposition to Western capitalism – a categorization that identified even the most trivial forms of non-compliance to the Soviet regime as the actions of an "enemy within" i.e., as a representation of the geopolitical enemy in the West. Today, when the Russian regime forces non-profit Western

NGOs in Russia to register as “foreign agents”, arguably, I would claim, this is the discursive heritage it draws on.

Somehow, during the first fifteen years of Putin’s reign, the basic fact that Putin is a trained KGB agent, spent 17 years in KGB service, reached the Russian presidency via the post as chief of the FSB (the successor organization of the KGB) and recruited many allies and helpers from the sphere of the former KGB, long failed to decisively impact the overall positive and optimistic Western assessment of the Putin regime. I argue that if we wish to understand more about Russian foreign policy today – its toolbox, means and ends – we must learn more about the historic KGB, its worldview and methods. This is a line of inquiry that, ironically, is much easier to pursue today, after the collapse of the USSR, when former satellite states and subordinates are opening their archives for research (for example, in April 2015, the Ukraine opened its KGB archives). Obvious topics for investigation of KGB activities against the West are the techniques of systematic deception and subversion, disinformation and the creation of political myths, discrediting opponents and supporting Western helpers and cronies. I would venture to argue that if contemporary political scientists had been read up on how old school KGB tactics worked, they would have been much swifter to de-mask the contemporary Russian regime’s efforts to manipulate foreign media and policy discourse during the Putin era. Some of these issues are being addressed by security scholars, who analyze the new policy of “non-linear” Russian warfare, as laid down in a January 2013 speech by the Russian army chief of staff Valery Gerasimov. But this theme deserves much broader attention, and a broadened set of analytical skills and research objectives. After the land-winnings of constructivism within the study of International relations, here is a plentiful field of research where methods of critical discourse analysis should really be able to prove their usefulness.

Another facet of Putin’s rule in Russia, which Dawisha’s book highlights, is its violent character. The 350-page narrative amasses a daunting pile of corpses. Journalists, liberal economists, earlier business associates with possible awareness of wrongdoings, opposition parliamentarians, former allies turned critics, truth-tellers concerning foreign military operations, a designed scape-goat for the Ryazan bombings that arguably helped bring Putin to power, journalists investigating possible FSB involvement in the Ryazan bombings, and opposition politicians questioning the Russian government’s version of events in Ryazan are beaten to death, murdered, charged with a variety of economic crimes that do not stick and die at the age of 48 after being released from prison, die of deliberate radioactive poisoning, die in a heart-attack under disputed circumstances, die of leukemia that relatives claim was deliberately caused, are killed by a hit-and-run driver on Cyprus, assassinated outside their apartment, die from a mysterious high fever and a rash, die in a plane crash, and die in a helicopter crash. And so on. Given this track record of contemporary Russian politics, the recent murder of opposition politician Boris Nemtsov in February 2015 should have come as no surprise. I would argue that the numerous incidents of political murders that Dawisha’s book recites must be put into the context of the Soviet past and the Soviet era training and toolbox of the *Siloviki*. When Karen Dawisha retraces Vladimir Putin’s years as a KGB agent in East Germany, the “lifelong ties” to other KGB operatives that he formed there, and his ascent to the presidential office via the FSB, she also retraces the roots of a revanchist mindset, the loyalty to the Motherland and the hope of resurrecting the great Russian state. But mostly, she focuses on the money.

Is Dawisha’s label of “kleptocracy” really adequate for the Putin regime? Dawisha herself brings up Way & Levitsky’s theoretical concept of “competitive authoritarianism” as an alternative framework, which focuses on

how political incumbents use the resources of the state – such as the courts, the media, the tax authorities – to tilt the political playing field in their favor. However, by now, Russia under Putin seems even worse off than that. Without credible political opposition candidates, there may be no democratic competition at all left to speak of, tilted playing field or not.

Dawisha doesn't develop whether her own term, "authoritarian kleptocracy", should be understood as mainly a political or economic label. Is the illicit aggregation of personal economic wealth really the most important defining feature of the current political regime? Dawisha's account does not give the impression that it is the economic incentives alone that drive the elites of the Putin regime. However, we can infer from her account the conclusion that the access to as well as lure of enormous personal wealth has enabled the authoritarian development. Also, Dawisha makes an important observation that speaks against the economist Mancur Olsen's influential prognosis on the likely future development of Russia. In his book *Power and Prosperity* (2000), Mancur Olsen made a prognosis based on rational choice theorizing; that economic elites in post-communist states would want to support the creation of a well-functioning market, which in due time would lead to an expanding economy and a democratic development. Here, Dawisha introduces a shift in the theoretical parameters that have ostensibly changed these (theoretical) incentives: Today's Russian oligarchs and Putin cronies can live abroad in the democratic and stable market economies of Western Europe, so do not have a personal interest in Russian political stability or rule of law. In verdant London suburbs, they can enjoy the safety and predictability of life and reliable bank accounts in a well-organized democracy, send their children to the best schools and live the good life. Their shady and violent business dealings in Russia do not ruin their investments or the lifestyle of their families. If the rational choice calculus is accurate, the

Russian ex-pat lifestyle should be a major hindrance to the long-term development of rule of law in Russia. In the light of this argument, targeted Western sanctions toward individuals supporting the Putin regime seem sensible indeed. In other words, Dawisha's model of "authoritarian kleptocracy" illuminates the logic behind the Western sanctions.

One reviewer in the *Times Literary Supplement* argues that the kleptocratic model of the Russian regime does not go very far in explaining Russia's policy. Despite its preoccupation with siphoning off enormous wealth from the Russian state, the regime is also trying to make the state stronger. Notably, there have been major investments in infrastructure such as roads and high-speed rails – and of course, in the Sochi winter Olympics. Not least, there is an ongoing major and systematic effort to modernize Russian military equipment and re-arm Russia by 2020. These political policies are not the policies of simple robber barons, but the long-term strategies of a regime that feels humiliated and wishes to resurrect the great power role of Russia in the world. This is a worrying insight. Reading Dawisha's book is a splendid start for trying to understand the origins of the increasingly aggressive foreign policy of our Eastern neighbor.

Astrid Hedin är verksam vid Globala politiska studier, Malmö högskola.

E-post: astrid.hedin@mah.se

Karpowitz, Christopher F. & Mendelbaum, Tali, 2014. *The Silent Sex: Gender, Deliberation & Institutions*. Princeton: Princeton University Press.

Anmälan av Johanna Rickne

Det finns en samhällelig norm som ger kvinnor mindre utrymme att tala i offentliga sammanhang. I Sverige kan normen exempelvis illustreras av talesättet att "kvinnan ska tiga i

församlingen”. Inom politiken kan den illustreras av att kvinnorna i Sveriges riksdag håller färre färre tal än sina manliga kollegor (Bäck m.fl. 2014).

Normen att kvinnor ska tala i församlingen är skadlig, både för samhället i stort och för kvinnor själva. I många yrken är aktivt deltagande ett viktigt underlag för bedömningar om kompetens, inte minst inom politiken eller akademien. Förutom att kvinnors individuella karriärer tar skada av deras tystnad finns det också mycket som tyder på att grupperns gemensamma arbete är mindre effektivt när en del av gruppen låter bli att uttrycka sina åsikter. Inom politiken kan detta vara särskilt viktigt. Kvinnliga politiker antas ofta representera åsikter hos kvinnliga väljare som skiljer sig åt på ett systematiskt sätt från de manliga väljarna och politikernas åsikter (Philips 1995). Om kvinnor talar mindre blir därför de kvinnliga väljarna sämre representerade än de manliga.

I boken *The Silent Sex* söker Karpowitz och Mendelberg efter orsaker till kvinnors tystnad i gruppdiskussioner. De har också ambitionen att klargöra åtgärder som kan göra deltagandet mer jämställt. Boken rapporterar resultaten från ett storskaligt samhällsvetenskapligt experiment. Män och kvinnor rekryterades från universitet och kringliggande städer för att delta i diskussiongrupper. Deltagarna delades in i grupper om fem personer med allt från noll till fem kvinnor i varje grupp. Studiens viktigaste resultat är att ju färre kvinnor det var i gruppen, desto mindre deltog den genomsnittliga kvinnan i diskussionen. Genom att spela in och transkribera exakt vad deltagarna sa kan författarna också visa på mönster i vem som avbröt vem. Här visar resultaten att den genomsnittliga mannen var mer sannolik att avbryta en kvinna i grupper med en lägre andel kvinnor. Avbrott var mindre vanliga i grupper med fler kvinnor, och i dessa sammanhang var det också vanligare att kvinnorna lyfte frågor som var förknippade med kvinnors gemensamma intresseområden (mer om detta nedan).

Bokens resultat gör ett viktigt bidrag till forskningslitteraturen om gruppdynamik. Det är värdefullt med kausala belägg för sambandet mellan andelen kvinnor, kvinnornas deltagande, männens (negativa) reaktioner och kvinnornas sannolikhet att uttrycka "kvinnotypiska" åsikter. Resultaten är samstämmiga med tidigare studier av verkliga politiska sammanhang, men där den kausala länken har varit svårare att belägga (se exempelvis Kathlene, 1994, och Mattei, 1998)

Vilka typer av åtgärder kan då leda till ett mer jämställt deltagande? Karpowitz och Mendelbaum testar en specifik åtgärd, nämligen hur gruppen fattar gemensamma beslut. Diskussionsgrupperna tilldelades instruktioner om att antingen fatta beslut genom majoritetsomröstning eller med ett krav om enhällighet. I de grupper som använde majoritetsregeln, vilker är den vanligaste regeln för omröstningar i politiska sammanhang, var kvinnors deltagande svagt när kvinnor var i minoritet. Den genomsnittliga kvinnans deltagande lyftes däremot markant när gruppen istället ombads fatta ett enhälligt beslut.

Att röstregler påverkar kvinnors och mäns beteende i gruppdiskussioner är ett viktigt empiriskt resultat. Däremot är det inte helt enkelt att införa krav om enhälliga beslut, särskilt inte i diskussioner som inte syftar till en slutlig omröstning. Resultaten kan ändå ge en fingervisning om vilka typer av principer som kan ge ett mer jämställt diskussionsklimat. Det kan handla om varvade talarlistor efter kön (något som redan idag används på många håll) eller att gå runt rummet och låta varje deltagare tala i tur och ordning. Den senare principen, att låta varje deltagare ställa frågor, kan vara särskilt användbart inom exempelvis akademiska seminarier.

The Silent Sex är en empirisk bok. Den största delen av innehållet upptas av ett antal kapitel som testar hur olika utfall (diskussionsdeltagande, åsikter, avbrott osv.) förhåller sig till de två förklarande variabelerna: 1) andelen kvinnor i gruppen och 2) beslut via majoritet eller enhällighet. Det är svårt att avgöra

vilken publik författarna riktar sig till. Texten är skriven på relativt tung akademisk engelska som ger en trög läsoplevelse. Upplägget för de empiriska kapitlen är att redovisa ett huvudresultat och sedan gå in på djupet genom ett stort antal sidoanalyser som testar resultatens känslighet och utvecklar resonemangen. Eftersom varje kapitel har samma förklarande variabler känns det som en upprepning att läsa dem efter varandra. Å andra sidan går de knappast att läsa självständigt eftersom vissa delar av resonemangen bygger på tidigare innehåll. Särskilt långgrandiga blir de långa sektionerna som tolkar resultaten för samma variabler, om och om igen, men med små variationer i de olika kapitlen.

Den som letar efter teoretiska utvecklingar av teori om politisk representation i *The Silent Sex* kommer antagligen att bli besviken. De empiriska resultaten presenteras som ett test av förekomsten av sociala normer för kvinnors och mäns deltagande i diskussioner. Utifrån en presentation av boken av Tali Mendelbaum (som jag, Johanna, besökte under hösten 2014) förväntade jag mig att den skulle utveckla konceptet "authoritative representation", ett teoretisk mellanled mellan deskriptiv och substantiell politisk representation. Tyvärr är den typen av teori bygge i princip helt frånvarande i boken. Det är synd eftersom en starkare teoretisk koppling mellan de förklarande variablerna och de olika utfallen skulle underlättat förståelsen för hur resultaten i de olika kapitlen relaterar till varandra. Det skulle också ha kunnat skicka med läsaren en teoretisk startpunkt för att generera hypoteser för framtida forskning.

Ett möjligt skäl till frånvaron av ett enhetligt teoretiskt ramverk skulle kunna vara att de empiriska resultaten i *The Silent Sex* inte ger tydligt stöd för att kvinnors deltagande i diskussioner har någon påverkan på gruppens

beslut. Den del av resultaten som redovisades ovan, att beslut med enhällighet stärker kvinnors deltagande när kvinnorna är minoritet, verkar inte hålla för beslutets innehåll. Överensstämmelsen mellan kvinnors preferenser och gruppens beslut blir inte större, något som borde varit fallet om kvinnors deltagande påverkat utfallet. Resultaten visar inte heller på mer kvinnovänliga beslut när andelen kvinnor ökar (i grupper med majoritetsbeslut). Frånvaron av de förväntade resultaten kan ha att göra med experimentets upplägg (som diskuteras vidare nedan). Men intrycket förvärras av att författarna masserar datamaterialet för att ändå visa de förväntade sambanden.¹ De svaga resultaten ger också upphov till frågetecken när det gäller forskningsfrågans relevans. Om författarna har rätt i att kvinnors och mäns preferenser skiljer sig åt, samtidigt som kvinnors deltagande inte påverkar gruppens beslut, varför ska vi då bry oss om att fundera ut regler som gör deltagandet mer jämställt? Författarna har säkert bra svar på den här frågan, men de svaren hade kunnat framgå tydligare i form av ett teoretiskt ramverk som fokuserade på "authoritative representation" i sig, snarare än i en instrumentell bemärkelse.

Det finns en dimension av Karpowitz och Mendelbaums experiment som jag tycker förtjänar särskild uppmärksamhet. Det gäller valet av tema för gruppdiskussionerna vilket var ekonomisk omfördelning av inkomster som genererats experimentets ram. Efter att ha diskuterat med varandra fick deltagarna läsa korrektur på texter med en liten betalning för varje upptäckt skrivfel. Innan det var dags att gå hem omfördelades sedan inkomsterna från uppgiften i enlighet med den omfördelningsprincip som gruppen bestämt sig för. Deltagarna ombads välja den "mest rättvisa" principen. I instruktionen ingick också den sekundära hänsynen att principen

1 Författarna gör saker som att ta bort delar av datamaterialet (grupper med enbart kvinnor eller enbart män) och använder ett enkelsidigt hypotestest för att nå signifikans på tioprocentnivån. Trots detta framgår det av en jämförelse mellan genomsnitt i rådatat och de estimerade sambanden att antagandet om en linjär funktionsform driver även denna grad av signifikans (jämför figurerna 9.5 och 9.6).

skulle kunna fungera "för samhället som helhet" (*society at large*).

Jag har två funderingar kring författarnas beslut att låta grupperna omfördela inkomster som genererats inom experimentet istället för att direkt diskutera omfördelning i samhället som helhet. Den första funderingen grundas i bokens tredje kapitel som på ett mycket intressant sätt redogör för den stora forskningslitteraturen kring mäns och kvinnors beteenden när de ingår i liknande experiment som innefattar enklare uppgifter (labyrinter, korrekturläsning, matematiska problem, etc.). Bland annat redovisas stora skillnader i synen på den egna kompetensen där kvinnor underskattar sina förmågor och män överskattar sina. Sådana skillnader borde rimligtvis påverka resultaten i *The Silent Sex*, det vill säga att könsskillnader i andra dimensioner än i normer för villighet att delta i diskussioner (om vilket ämne som helst) kan ha påverkat kvinnorna och männens diskussionsbeteende (i fråga om just detta diskussionsämne).

Min andra fundering över fokuset på egna inkomster från experimentet är att diskussionernas innehåll sannolikt hade varit annorlunda om det istället hade legat på samhället i stort. Begreppet "rättvis fördelning" är oneligen inte detsamma för de två. Detta var sannolikt ett bidragande skäl till att de allra flesta grupper valde den omfördelningsprincip som satte en garanterad inkomst för alla deltagare. Att inte låta någon deltagare gå hem tomhänt efter en dag i labbet kan verka rättvist, men det är inte uppenbart att en fast nivå av garanterad inkomst skulle ha varit gruppernas självklara val om diskussionen istället rört samhället. Diskussionens innehåll är också av särskild betydelse i *The Silent Sex* eftersom detta är grunden för författarnas slutsatser om huruvida kvinnors åsikter blev representerade

eller ej. Författarna menar att kvinnor föredrar mer omfördelning på grund av omsorger om samhällets barn. Men att diskutera barn i förhållande till principer om rättvis omfördelning faller sig knappast naturligt i en diskussion om den mest rättvisa fördelningen av inkomster från en eftermiddag i labbet. Jag har svårt att tro att deltagare skulle resonera i termer av att "den som har barn hemma borde få mer pengar idag än de som inte har barn". När gruppen diskuterade applicerbarheten av beslutsregeln för samhället i stort kan barnomsorg, barbidrag, etc. ha varit mer naturliga inslag. Om detta stämmer innebär det att förekommandet av diskussion inom de ämnesområden som författarna betraktar som typiskt kvinnliga är korrelerad med den andel av diskussionstiden som beaktade beslutsregeln ur ett samhälleligt perspektiv. Denna andel blir således en icke-observerad variabel som inte diskuteras av författarna men som sannolikt påverkades av faktorer som är korrelerade med faktorer så som kön och preferenser.

Att alls låta grupper diskutera omfördelning är förknippat med en annan empirisk utmaning, nämligen att empiriskt särskilja mellan variation i kvinnors och mäns diskussionsbeteenden som uppstår till följd av skilda åsikter i sakfrågan och sådan som uppstår till följd av normer för kvinnors och mäns deltagande i diskussioner i allmänhet. Så som beskrivits ovan antar författarna att kvinnor och män har olika åsikter i sakfrågan, något som också är viktigt för att alls kunna undersöka om kvinnornas åsikter reflekterades i gruppens diskussion och beslut.² För att särskilja normer från åsikter lägger författarna till kontrollvariabler, en åt gången, som mäter antalet personer i varje grupp som var "liberals" respektive "egalitarians".³ Resultaten för de olika specifikationerna återfinns mestadels i något av bokens många online-Appendix. Jag

2 Hubby (2015) kritiserar bland annat författarnas antaganden att kvinnor föredrar mer omfördelning och att de är mer sannolika att rösta på Demokraterna.

3 Beteckningen "egalitarian" definieras med exakthet men baseras på en enkät som deltagarna besvarade innan gruppdiskussionen.

skulle ha uppskattat en mycket mer djupgående resonemang kring dessa kontroller. Ett naturligt alternativ till att kontrollera för det totala antalet kvinnor och män med en viss preferens vore att kontrollera för skillnaden i preferenser mellan kvinnorna och männen i samma grupp. Med detta och andra alternativ till tillgå, exempelvis en flexibel kontrollstrategi för att tillåta icke-linjära samband, hade jag gärna sett mer tid tillägnad den empiriska strategin på den här punkten.

Några slutliga ord om boken kommer att tillägnas den externa validiteten. Hur troligt är det att studiens resultat håller även utanför labbets fyra väggar?⁴ Författarna resonerar att grupper med cirka fem personer ofta förekommer i politiska sammanhang, exempelvis i lokala politiska församlingar i USA eller i lokala skolstyrelser (school boards). De resonerar också att dessa grupper i likhet med experimentet ofta beslutar om omfördelning av gruppmedlemmarnas egna inkomster, om än på ett indirekt sätt. Bokens sista kapitel använder data från just skolstyrelser för att testa om bokens hypoteser håller. Men olyckligtvis går det inte att testa betydelsen av beslutsregler eftersom alla grupper använde majoritetsbeslut. Datamaterialet från de verkliga diskussionerna är också långt mindre detaljerat. Författarna tvingas uttyda talartider från enskilda handlingar beskrivna i mötesprotokoll, främst huruvida individer lagt eller stött politiska förslag. Skolstyrelsernas möten var också strukturerade på ett annat sätt än experimentets, exempelvis genom att ha en ordförande och en formell mötesprocedur. Sammanlagt gör frånvaron av variation i en av de två förklarande variablerna, betydande mätproblem och olikheter i diskussionens struktur att resultaten i kapitlet känns mindre övertygande.

Ett slutgiltigt omdöme om *The Silent Sex* är att den bör läsas av personer som är intresserade av storskaliga experimentstudier och gruppdynamik med fokus på jämställdhet.

Tålighet för långgrandiga och upprepade resonemang är också en fördel för att härda ut genom hela skriften. Eftersom boken rent stilistiskt ligger nära en akademisk artikel kan den intresserade läsaren spara både tid och pengar genom att gå direkt till det stora antal publicerade forskningsartiklar som de olika kapitlen bygger på (bland andra Karpowitz et al. 2012, Karpowitz et al. 2014a, Karpowitz et al. 2014b, Karpowitz et al. 2015).

REFERENCES

- Bäck, Hanna, Marc Debus & Jochen Muller, 2014. "Who Takes the Parliamentary Floor? The Role of Gender in Speech-making in the Swedish Riksdag", *Political Research Quarterly* 67(3) 504-518
- Hannagan, Rebecca, J., 2015. "Numbers, rules, norms, and authority... but where are the people? Some thoughts on Karpowitz, Mendelberg, and Mattoli", *Politics Groups, and Identities*.
- Hubby, Leonie, 2015. "Women's agency and vice: a commentary on Karpowitz, Mendelberg, and Mattoli", *Politics Groups, and Identities*.
- Karpowitz, Christopher, Mendelberg, Tali & Lee Shaker, 2012. "Gender Inequality in Deliberative Participation", *American Political Science Review*, 533-547.
- Karpowitz, Christopher, Mendelberg, Tali & Baxter Oliphant, 2014a. "Gender Inequality in Deliberation: Unpacking the Black Box of Interaction", *Perspectives on Politics*, 18-44.
- Karpowitz, Christopher, Mendelberg, Tali & Nicholas Goedert, 2014b. "Does Descriptive Representation Facilitate Women's Distinctive Voice? How Gender Composition and Decision Rules Affect Deliberation", *American Journal of Political Science* 58(2), 291-306.
- Karpowitz, Christopher, Mendelberg, Tali & Lauren Mattoli, 2015. "Why women's numbers elevate women's influence, and when they do not: rules, norms, and authority in political discussion", *Gender and Political Psychology* 3(1).

4 För en intressant diskussion av den externa validiteten, se Hannagan (2015).

Kathlene, Lyn, 1994. "Power and Influence in State Legislative Policymaking: The Interaction of Gender and Position in Committee Hearing Debates", *American Political Science Review* 88: 560–576.

Mattei, Laura R. Winsky, 1998. "Gender and Power in American Legislative Discourse", *Journal of Politics* 60 (2): 440–461.

Johanna Rickne är verksam vid Institutet för näringslivsforskning.
E-post: johanna.rickne@ifn.se

Wallin, Pontus, 2014. *Authoritarian Collaboration: Unexpected effects of open government initiatives in China*. Växjö: Linnaeus University Press.

Anmälan av Jan Teorell

Jag hade nöjet att den 5 december 2014, som inbjuden fakultetsopponent, övervara disputationen och föra ett stimulerande samtal med Pontus Wallin om hans avhandling "Authoritarian Collaboration". Vad som följer är en sammanfattning av avhandlingens uppläggning och resultat, samt min bedömning av dess styrka och svagheter.

SAMMANFATTNING

Syftet med Pontus Wallins avhandling är att göra ett teoretiskt och empiriskt bidrag till diskussionen om offentligt online-deltagande – närmare bestämt så kallade "open government initiatives" (hädanefter kallade OGI) – i auktoritära regimer i allmänhet, och i Kina i synnerhet (11).¹ Wallin definierar OGI som "the attempt to improve the flow of three types of information: on the input side of government... on the throughput side

of government... and on the output side of government"; detta sägs svara mot regeringars initiativ till att öka deltagande, deliberation och transparens på internet (13). De mer specifika forskningsfrågorna han söker att besvara är: (1) Hur påverkas kinesiska medborgare av identitetsregistrering online i deras interaktion med OGI:s?; och (2) Vad är OGI:s "autokratiska potential" givet att identitetsregistrering online tillämpas? (21).

Avhandlingen är indelad i 7 kapitel utöver inledningskapitlet, och jag kommer för enkelhetens skull sammanfatta den kapitelvis. Kapitel 2 är en introduktion till en "cybernetisk" teori om politik som ett system av informationsflöden. Närmare bestämt föreslås en ny definition av "autokrati" (*autocracy*) som "the systematic sustain of information distortion" (40), inspirerad av två av Karl Deutsch och Harry Ecksteins klassiska arbeten från 1960- och 1970-talen.² En av poängerna i detta kapitel är att "autokrati" i denna mening är ett fenomen som kan återfinnas i alla politiska system, även sådana som utifrån andra bestämningsgrunder skulle kunna kallas för "demokratiska" (ett begrepp som Wallin dock ger en annan innebörd än den gängse). En annan slutsats är att den så kallade "auktoritära deliberationsparadoxen" – som enkelt uttryckt innebär att det framstår som en paradox att en auktoritär regim som den kinesiska kan vara så intresserad av att bjuda in sina medborgare till diskussion och dialog (10) – kan upplösas utifrån det valda cybernetiskt-teoretiska perspektivet.

Kapitel 3 är sedan ett teoretiskt försök att tillämpa cybernetisk teori på fyra olika styrningsmodeller, närmare bestämt demokratisk, representativ, deliberativ, och kollektiv styrning, i syfte att diskutera deras "autokratiska potential". Med hjälp av en liknelse om hur man reglerar trafiken på en väg

1 Fortsättningsvis avser siffror inom parentes sidhänvisningar till avhandlingen.

2 Karl Deutsch, *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. New York: Free Press, 1963; Harry Eckstein, "Authority patterns: A structural basis for political inquiry." *The American Political Science Review* 67 (4):1142-1161, 1973.

beskrivs dessa som att reglerna sätts: av trafikanterna själva (demokrati); av en uppsättning valda representanter (representation); med hjälp av diskussionsfora (deliberation); genom att automatiserade system som samlar information om väg- och trafikförhållandena kombineras med möjligheter till feedback från användarna (kollaborativ styrning) (40). Dessa fyra modeller återkommer senare i kapitel 7 av avhandlingen som ett analysverktyg för att strukturera intervjuaren i Wallins undersökning av kinesiska studenter.

Kapitel 4 introducerar begreppet "entropi" som en möjlig indikator på – eller åtminstone mätbar konsekvens av – autokrati. Närmare bestämt utvecklas ett antal analyskategorier utifrån Hirschmans klassiska bok *Exit, Voice and Loyalty*,³ där dessa tre begrepp tolkas cybernetiskt som tre typer av entropi. Tanken med kapitlet är att förflytta det teoretiska ramverket närmare empirin, vilket framför allt sker genom att introducera begreppet *anonymitet* (85). Då tidigare forskning ger vid handen att vi bör förvänta oss att anonymitet leder till mer aktivt deltagande i online fora, härleds en förväntan om att så borde vara fallet även i Kina. Detta borde lämpligast prövas med hjälp av experimentell metod. Kapitel 5 går sedan in på den experimentella design som kommit till användning i avhandlingen för att testa denna hypotes, dvs. att ökad anonymitet borde leda till ökad produktion av online-innehåll (102). Designen är ett så kallat "lab-in-the-field"-experiment, vilket innebär att randomiserad kontroll utförs i experimentpersonernas naturliga miljö, inte i ett laboratorium. På ett kinesiskt universitet har 50 (49 efter bortfall) studenter slumpmässigt delats in i experiment- och kontrollgrupp. Samtliga har först besvarat en datoriserad enkät. Därefter har experimentgruppen ombetts logga in på nätet utan att behöva uppge sin personliga identitet, medan

kontrollgruppen ombetts använda sin student-ID och lösenord (101). Deltagarna observeras sedan genom en dold programvara som "spelar in" vad de gör online, och här fångas såväl "talhandlingar" (*speech acts*), "klickhandlingar" (*click acts*) och "läshandlingar" (*read acts*) (109f). Efteråt har samtliga deltagare intervjuats i en de-briefing under semi-strukturerade former.

I kapitel 6 följer så resultaten från själva experimentet. Det visar sig i allt väsentligt saknas statistiskt signifikanta skillnader mellan kontroll- och experimentgrupp. Med undantag för antalet omröstningar man deltagit i – där resultatet går i motsatt riktning och är statistiskt signifikant – är de anonymiserade användarna inte mer aktiva mätt i termer av tid de ägnat åt innehåll, antalet länkar de sett eller i termer av ett sammanfattande index som tar hänsyn till alla online-aktiviteter. I experimentgruppen finns dock ett signifikant samband mellan intentioner avgivna före experimentet och observerat beteende ifråga om antalet länkar som sågs och uttryck för specifika intressen, ett samband som saknades i kontrollgruppen. Den anonyma experimentgruppen visade sig också mer benägen än kontrollgruppen att kritisera själva internet-forumet, och mindre benägen att ge uttryck för nationalistiska böjelser – även om dessa skillnader aldrig var statistiskt signifikanta. En majoritet av deltagarna i båda grupperna önskade logga ut från forumet innan tiden för experimentet löpt ut.

I kapitel 7 sammanfattas resultaten från de semi-strukturerade uppföljningsintervjuerna. Först återkommer de fyra styrningsmodellerna eller typerna av autokrati från kapitel 3, här som fyra olika skäl till missnöje hos experimentdeltagarna. Den typ av missnöje som tycks mest framträdande är det "deliberativa", vilket innebär upplevda inskränkningar av hur internet-forumets administratör tolkat

3 Albert O. Hirschman, 1970. *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge: Harvard University Press.

deras deltagande och aktiviteter (s145), samt det "kollaborativa", vilket innebär missnöje eller obekvämheter med de allmänna verktygen på internet-forumet (148f). Därefter används intervjuaren för att tolka två andra av skillnaderna mellan experiment- och kontrollgrupp: att de anonymiserade "hopade av" i större utsträckning, samt att de i lägre utsträckning uttryckte nationalistiska böjelser.

Slutligen knyts säcken ihop i kapitel 8, där resultaten återigen sammanfattas och sätts in i en bredare diskussion som även innefattar vissa normativa och framåtblickande – eller med författarens ord: preskriptiva och prediktiva – aspekter av OGI i Kina. Vad gäller det senare drar författaren, om än med stor försiktighet, slutsatsen att OGI kan leda till en stabilisering av autokrati i Kina genom att främja medborgarnas lojalitet (171). Avhandlingen avslutas med en räkka frågor för framtida forskning att besvara, och en personlig anekdot av betydelse för hur avhandlingsprojektet en gång började.

STYRKOR OCH SVAGHETER

Min övergripande bedömning är att Wallin producerat är en mycket välskriven avhandling, om ett högaktuellt och mycket relevant ämne, både ur ett inom- och utomvetenskapligt perspektiv. Den teoretiska diskussionen om ett cybernetiskt autokratibegrepp är både nyanserad och sinnrik, och vittnar om en bred beläsenhet i ett antal olika samhällsvetenskapliga litteraturer. Fältexperimentet är noga genomtänkt och förefaller väl genomfört, dataanalysen är mångfacetterad och omfattande och innehåller även ett visst mått av metodologisk innovation i form av kombinationen experiment/semi-strukturerade intervjuer. Det empiriska resultatet att anonymisering inte får de förväntade effekterna är väl underbyggt och intresseväckande. Den mer generella slutsatsen att OGI mer tycks fungera som ett sätt att kanalisera lojalitet mot systemet än som ett verktyg för fördjupad demokratisk dialog är också det ett

viktigt korrektiv till vissa mer optimistiska röster i den bredare debatten om sambandet mellan internet/sociala medier och regimförändring i världen.

Detta innebär dock inte att jag anser att avhandlingen saknar brister. Trots den språkliga poleringen är avhandlingen emellanåt snårigt skriven och inte helt konsekvent disponerad. Inledningskapitlet är till exempel allt annat än en linjär historia. Först ges det allmänna syftet, som nämnts ovan (11), sedan följer något som kallas för "the research proposition", uppdelat i fyra delar – beskrivning, förklaring, prediktion och preskription. Därefter följer ett stycke med inte mindre än åtta frågor författaren anser att "one should dare to ask" (20), men vilka till största delen sedan aldrig besvaras (jfr 165f). Sedan följer påståendet att avhandlingen i stället för att besvara dessa åtta frågor ska koncentreras till en hypotes, som dock inte anges i detta skede. I stället mynnar stycket ut i de två forskningsfrågorna om anonymitet och autokratisk potential (21). Detta okonventionella upplägg av ett inledningskapitel ger ett något förvirrande intryck och tycks botten i en sammanblandning mellan å ena sidan avhandlingsförfattarens personliga nyfikenhet – vad som fått honom att skriva denna avhandling, vilka frågor som intresserar honom personligen – och å den andra de frågor som han faktiskt kommit att undersöka och försökt besvara. Ur ett bredare perspektiv tycks den botten i en bland vissa avhandlingsförfattare inte ovanligt förekommande sammanblandning mellan den slutgiltiga avhandlingen som skriven produkt och den intellektuella process som lett fram till den (se t. ex. 22).

Jag tycker också att avhandlingens empiriska bidrag är mer begränsat än vad författaren vill ge sken av. Det handlar trots allt bara om ett enda experiment, vars huvudresultat dessutom är ett nollresultat. Vad det valda online-forumet säger om andra möjliga online-fora i Kina, huruvida universitetsstudenter är representativa för befolkningen i stort, och mer allmänt huruvida resultaten

har bärighet för andra auktoritära regimer utanför Kina är något författaren inte ägnar någon uppmärksamhet åt att diskutera.

De semi-strukturerade intervjuerna utgör förvisso ett intressant komplement till experimentresultaten, men möjligheten att pröva bärigheten i en tolkning av varför kontroll- och experimentgrupp inte nämnvärt skilde sig åt tas tyvärr aldrig till vara. En inte orimlig tolkning av detta nollresultat är nämligen att de "anonymiserade användarna" (experimentgruppen) i själva verket inte upplevde sig som anonyma. Med tanke på att den kinesiska partiapparaten är känd för sin hårda bevakning av internet är detta inte en helt långsökt tanke. I experimentella termer skulle den innebära att nollresultatet i själva verket beror på att någon egentlig experimentell behandling aldrig infördes, dvs. att alla deltagarna kände sig i någon mening övervakade eller icke-anonyma. Med hjälp av uppföljningsintervjuerna hade denna tolkning systematiskt kunnat prövas, men detta görs dessvärre inte. Lite väl mycket tid och möda ägnas i stället åt att krama musten ur vissa andra icke-signifikanta fynd.

Avhandlingens empiriska resultat hade också kunnat stärkas avsevärt om flera kompletterande experiment hade utförts. Exempelvis hade ett renodlat laboratorieexperiment på ett effektivare sätt kunna renodla effekten av anonymisering som experimentbehandling.

Avhandlingens allra främsta brist skulle jag dock säga består i en tydlig dissonans mellan teoretisk överbyggnad och empiriska resultat. Framför allt lyckas inte författaren fullt ut knyta tillbaka de empiriska fynden till det teoretiska ramverket, eller omvänt: det är inte helt uppenbart för läsaren vad av

de empiriska resultaten från framför allt den experimentella studien som hade gått förlorat utan den cybernetiska ansatsen.⁴ Den teoretiska analysapparaten är dessutom komplex och omfattande, men det är inte alla gånger helt uppenbart för läsaren vari mervärdet består i alla teoretiska, för att inte säga etymologiska, exkurser. Till detta intryck bidrar också författarens benägenhet att utveckla egna begrepp utan närmare koppling till den bredare eller modernare litteraturen på området, något som emellanåt leder till skapandet av ett eget isolerat teoretiskt universum, som både är svårt att förstå för den oinvigde och vars relevans för annan forskning på området inte alltid är uppenbar. Det främsta exemplet på det är avhandlingens mest centrala begrepp, autokrati, som numer oftast brukar definieras som motsatsen till demokrati, ett språkbruk Wallin alltså vänder sig emot genom att i stället ge det ovan nämnda cybernetiskt-teoretiska innebörd. Ett annat exempel är begreppet demokrati, som han uteslutande definierar i termer av inklusivitet hos demos, eller vilka som ska få tillträde till forumet (53f). Ett tredje exempel är deliberation, som i Wallins behandling enbart handlar om den ovan nämnda "administratörsfunktionen" (60).

Begreppet "entropi", som Wallin lånar av Deutsch, har heller inget självklart mervärde. En indikation på det är att begreppet aldrig definieras helt entydigt,⁵ en annan att det ofta förekommer i kombination med andra begrepp, såsom "voice as entropy", "exit as entropy" och "loyalty as entropy". Begreppet definieras alltså i relation till andra begrepp, vilket ger ett intryck av att det med fördel hade kunnat utelämnas.

4 Det är inte heller alla gånger uppenbart vilka av de *teoretiska* resultaten som hade gått förlorade. Det är i alla fall för mig inte uppenbart att Wallin har rätt i sitt påstående att det är den cybernetiskt-teoretiska ansatsen som "löser upp" paradoxen med auktoritär deliberation.

5 I en fotnot (31) hänvisas till Deutsch (1963) som definierar entropi som "missing information". Detta är dock ett begreppsbruk Wallin inte konsekvent håller sig till. Andra försök till bestämningar är "dispersal of information" (65), "information distortion" (68), eller "energy that does not come to productive use" (80).

Dessa exempel på egensinnig begreppsavvändning gör onekligen avhandlingens teoretiska bidrag originellt. Men denna originalitet kommer på bekostnad av intersubjektiviteten, dvs. möjligheten att kommunicera med det omgivande forskarsamhället. Personligen hör jag till dem som föredrar forskning som är konventionell ifråga om hur man *presenterar* sitt teoretiska och empiriska bidrag, men originell ifråga om vad som *utgör* detta bidrag. Wallins avhandling är snarare ett exempel på motsatsen.

Jan Teorell är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
E-post: jan.teorell@svet.lu.se

Replik till Jan Teorell

Pontus Wallin

Först och främst vill jag tacka professor Jan Teorell för en mycket gedigen genomgång av min avhandling, både muntligt vid disputationen och sedan skriftligt i Statsvetenskaplig tidskrift. Teorell lyckas på ett bra sätt sammanfatta ämnet för avhandlingen och de vunna resultaten. Samtidigt finns det delar av recensionen som tvingar mig att lämna en kort

replik. Teorell skriver att avhandlingens slutsatser erbjuder ett viktigt korrektiv till vissa mer optimistiska röster i den bredare debatten om sambandet mellan internet/sociala medier och regimförändring i världen. Samtidigt skriver han att avhandlingen är originell i sitt sätt att presentera resultaten men konventionell ifråga om vad resultaten faktiskt utgör.

Genom hela avhandlingen argumenterar jag för att det krävs en viss perspektivförskjutning i studiet av samtida autokrati. Jag försöker sedan erbjuda en sådan perspektivförskjutning genom en teoretisk diskussion som utmynnar i, vad jag menar är, en mer universellt gångbar definition av autokrati. Det är med hjälp av denna definition som jag sedan kan diskutera graden av autokrati i styrningsprocesser oberoende av om de utspelas i en på pappret auktoritär eller demokratisk kontext. Detta löser i sin tur upp paradoxen om auktoritär deliberation och erbjuder oss bättre möjligheter att kritiskt utvärdera initiativ för öppen styrning i olika sammanhang. Avhandlingen förutsätter därmed viss originalitet i sättet att tala om autokrati och presentationen blir därför inte oviktig för att avhandlingen ska kunna erbjuda ett viktigt korrektiv till tidigare forskning.

Pontus Wallin är verksam vid Linnéuniversitetet.
E-post: pontus.wallin@lnu.se

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org